ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ & ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΙΣΤΟΡΙΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η ΕΜΦΥΛΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΠΟΥΔΩΝ:
η περίπτωση των Τμημάτων ΦΠΨ και Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων».

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια:
ΜΑΡΙΑΝΘΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
ΕΛΕΝΗ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ

Ιωάννινα 2010

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
026000318174

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ & ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΙΣΤΟΡΙΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η ΕΜΦΥΛΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΠΟΥΔΩΝ:
η περίπτωση των Τμημάτων ΦΠΨ και Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων».

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια:
ΜΑΡΙΑΝΘΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΟΥ

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
ΕΛΕΝΗ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ

Ιωάννινα 2010

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στους γονείς μου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Όταν καταργούνται οι εξωτερικοί περιορισμοί και κατακτώνται οι τυπικές ελευθερίες, ο αυτοαποκλεισμός και η «κλήση» έρχονται να πάρουν τη σκυτάλη από το σκόπιμο αποκλεισμό.»

P. Bourdieu

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος 9

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ 11

Εισαγωγή 13

Η Έννοια του Κοινωνικού Φύλου 17

Φύλο, Εργασία και Κλάδοι Σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση 20

Φύλο και Επιλογές Κλάδου Σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση 31

Κοινωνιολογικές Θεωρίες για την Επιλογή Σπουδών 51

Φύλο και Επιλογές Σπουδών: Επισκόπηση της Βιβλιογραφίας 70

Στόχος της Έρευνας και Ερευνητικά Ερωτήματα 79

Η Μέθοδος και το Υλικό της Έρευνας 81

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ 101

Παρουσίαση και Ανάλυση Δεδομένων των Ερωτηματολογίων 103

Α. Το κοινωνικό προφίλ του δείγματος 103

Β. Επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο 112

Γ. Επιλογή κλάδου σπουδών και τμήματος φοίτησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση 124

Δ. Επιλογή κλάδου σπουδών και επαγγελματικοί στόχοι 138

Ε.Σχέδια και προσδοκίες για τη δημιουργία οικογένειας στο μέλλον 149

Συμπεράσματα 155

Παρουσίαση και Ανάλυση Δεδομένων των Συνεντεύξεων 159

Α. Οι επιλογές κλάδου σπουδών στο λύκειο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση 159

Β. Οι στόχοι για τη μελλοντική εργασία και τη δημιουργία οικογένειας 195

Συμπεράσματα 218

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 221

Γενικά Συμπεράσματα 223

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 229

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 243

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πρόλογος

Παρόλο που τις τελευταίες δεκαετίες οι γυναίκες έχουν εισέλθει μαζικά στην Ανώτατη Εκπαίδευση και αποτελούν πλέον πάνω από το μισό του φοιτητικού πληθυσμού τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, οι ανισότητες σε βάρος των γυναικών εξακολουθούν να αποτελούν πραγματικότητα στην αγορά εργασίας. Με σκοπό την ερμηνεία της παραπάνω αντίφασης, συχνά γίνεται λόγος για υποεκπροσώπηση των γυναικών στους σύγχρονους επιστημονικούς κλάδους αιχμής των Θετικών Επιστημών και των Νέων Τεχνολογιών. Ωστόσο, η είσοδος των γυναικών στους σχετικούς κλάδους σπουδών φαίνεται ότι δεν αποτελεί εγγύηση της ισότιμης συμμετοχής ανδρών και γυναικών στους αντίστοιχους επαγγελματικούς κλάδους, καθώς ακόμη και οι ίδιες οι επιλογές κλάδου σπουδών, ανεξάρτητα από το εάν αφορούν ανδροκρατούμενους ή γυναικοκρατούμενους επιστημονικούς κλάδους, εκφράζουν συχνά - άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο φανερά - διαφοροποιημένες ως προς το φύλο προσδοκίες αλλά και επιθυμίες για την αγορά εργασίας και τους οικογενειακούς ρόλους. Η παραπάνω προβληματική αποτέλεσε το έναυσμα για την παρούσα εργασία, που είχε ως βασικό σκοπό να μελετήσει τις σχέσεις φύλου και επιλογής κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση και συγκεκριμένα να ανιχνεύσει πώς διαμορφώνονται οι επιλογές του κλάδου σπουδών σε ένα κοινωνικό καθεστώς έμφυλων ανισοτήτων και πώς συνδέονται αυτές οι επιλογές με τις προσδοκίες και τα «όνειρα» για την αγορά εργασίας και τη μελλοντική οικογένεια.

Η εργασία διαρθρώνεται στα παρακάτω τρία μέρη: στο πρώτο μέρος αναπτύσσεται η προβληματική για τις επιλογές κλάδου σπουδών και τον έμφυλο χαρακτήρα τους καθώς και η μέθοδος της έρευνας, στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται και αναλύονται τα δεδομένα της έρευνας και στο τρίτο μέρος επιχειρείται μία συνολική συνόψιση των ευρημάτων και παρουσιάζονται τα γενικά συμπεράσματα της έρευνας.

Για τη συμβολή της στην ολοκλήρωση της παρούσας εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Ελένη Μαραγκουδάκη, επίκουρη καθηγήτρια στο τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, που επέβλεψε με αδιάλειπτο ενδιαφέρον το σχεδιασμό, τη διεξαγωγή και τη συγγραφή της έρευνας. Ευχαριστώ, επίσης, την τριμελή εξεταστική επιτροπή, τον κ. Παναγιώτη Παπακωνσταντίνου, τον κ. Θεοχάρη Αθανασιάδη και ιδιαίτερα την κ. Ελένη Σιάνου, αναπληρώτρια καθηγήτρια στο τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, που ανέλαβε την προεδρία της συνεδρίας της εξέτασης της εργασίας λόγω εκπαιδευτικής άδειας της επιβλέπουσας καθηγήτριας. Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω το σύντροφό μου, Κωνσταντίνο, για τη διαρκή συμπαράσταση που μου προσέφερε· το ενδιαφέρον και η υποστήριξή του υπήρξαν παραπάνω από πολύτιμα για την ολοκλήρωση του παρόντος πονήματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εισαγωγή

Οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις ως προς την κατανομή των φοιτητών και των φοιτητριών στους επιστημονικούς κλάδους της Ανώτατης Εκπαίδευσης έχουν αναδειχθεί και αναλυθεί ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '70 (Deem: 1978). Ύστερα από τη μελέτη των σχετικών δεδομένων για την εκπαίδευση στη Βρετανία, η Deem κατέληξε στη διαπίστωση ότι οι παλιότερες απαγορεύσεις και οι ποσοτικοί περιορισμοί πρόσβασης των γυναικών σε πανεπιστημιακές σχολές και τμήματα, όπως π.χ. της Ιατρικής, είχαν δώσει πλέον τη θέση τους σε μια νέα μορφή διάκρισης. Η νέα αυτή μορφή διάκρισης σχετιζόταν με τις *ατομικές επιλογές* σπουδών των κοριτσιών, που στρέφονταν κυρίως προς τις Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες, τη στιγμή που τα αγόρια στρέφονταν κυρίως προς τις Θετικές Επιστήμες και τις Επιστήμες της Μηχανικής και της Τεχνολογίας. Παρόλο, δηλαδή, που το πεδίο των επιλογών σπουδών παρουσιαζόταν πλέον ανοιχτό και χωρίς τυπικούς περιορισμούς, η τάση των κοριτσιών ήταν ήδη στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση να επιλέγουν σχολικά μαθήματα που οριοθετούσαν τις επιλογές σπουδών τους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση κυρίως στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές σπουδές και μάλιστα σε μια κοινωνικοοικονομική συγκυρία κατά την οποία η σημασία των επιστημών αυτών είχε ήδη μειωθεί και οι επιστημονικές εξελίξεις είχαν αρχίσει να μεταφέρονται στους τομείς των Θετικών Επιστημών και των Επιστημών της Τεχνολογίας.

Από τη δεκαετία του 1970 έως σήμερα έχουν επέλθει σημαντικές αλλαγές στην παρουσία των ανδρών και των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση σε πολλές χώρες. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, οι γυναίκες έχουν εισέλθει μαζικά στην Ανώτατη Εκπαίδευση ως φοιτήτριες, με αποτέλεσμα να αποτελούν πλέον τον *κανόνα* και όχι την εξαίρεση, όπως παρατηρεί η Quinn (2003). Επίσης, οι φοιτήτριες υπερτερούν πλέον αριθμητικά έναντι των φοιτητών, υπερβαίνοντας το 50% του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού της Ανώτατης Εκπαίδευσης σε πολλές οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες (Bradley & Charles: 2004, OECD: 2009). Μάλιστα, η παραπάνω εξέλιξη έχει οδηγήσει σε μια φιλολογία «κατάληψης» της Ανώτατης Εκπαίδευσης από τις γυναίκες, που συνοδεύεται συχνά από δηλώσεις φόβου για το μέλλον της φοίτησης των ανδρών σε αυτή (Quinn: 2003).

Ωστόσο, παρά τις θετικές εξελίξεις που έχουν σημειωθεί αναφορικά με την πρόσβαση των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ελάχιστες είναι οι αλλαγές σε ό,τι αφορά την κατανομή των φύλων στους κλάδους σπουδών. Η διεύρυνση της συμμετοχής των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση δεν έγινε με ομοιόμορφο τρόπο για όλους τους κλάδους σπουδών, αλλά φαίνεται πως ακολούθησε μια διαδρομή άνισης κατανομής στα διάφορα επιστημονικά αντικείμενα. Έτσι, οι γυναίκες σήμερα εξακολουθούν να αποτελούν την πλειονότητα του φοιτητικού πληθυσμού των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, αλλά υποεκπροσωπούνται σημαντικά στους τομείς των Θετικών Επιστημών και κυρίως των Επιστημών της Μηχανικής και της Τεχνολογίας (Charles & Bradley: 2002, Freeman: 2004, Eurostat: 2008). Η συντήρηση του συγκεκριμένου μοντέλου κατανομής των φύλων στους

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κλάδους σπουδών αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, σημειώνεται σε μια ιστορικο-κοινωνική συγκυρία κατά την οποία οι Θετικές Επιστήμες και οι Επιστήμες της Μηχανικής και της Τεχνολογίας, λόγω των δεσμών τους με τη βιομηχανία και την οικονομική ανάπτυξη, αξιολογούνται ως ανώτερες και συνδέονται με μεγαλύτερα υλικά και συμβολικά προνόμια σε σύγκριση με τις Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες (Thomas: 1990, Ρεντετζή: 2006).

Η όλη συζήτηση και ο προβληματισμός αναφορικά με την υποεκπροσώπηση των γυναικών στους κλάδους των Θετικών Επιστημών και των Επιστημών της Μηχανικής και της Τεχνολογίας φαίνεται να συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την αντίφαση που παρατηρείται ανάμεσα στη θέση των γυναικών στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας. Ενώ, δηλαδή, το επίπεδο εκπαίδευσης των γυναικών έχει σημειώσει αξιόλογη άνοδο τις τελευταίες δεκαετίες, δεν έχει σημειωθεί αντίστοιχη και ανάλογη βελτίωση της θέσης τους στην αγορά εργασίας. Η θέση των γυναικών στον κόσμο της εργασίας παραμένει υποδέεστερη εκείνης των ανδρών και οι ποικίλες έμφυλες ανισότητες σε βάρος τους αποτελούν μια αναμφισβήτητη πραγματικότητα. Έτσι, αν και ο αριθμός των γυναικών που συμμετέχουν στη αμειβόμενη εργασία έχει αυξηθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες σε πολλές χώρες, ωστόσο το ποσοστό τους επί του συνολικού εργατικού δυναμικού παραμένει μικρότερο από εκείνο των ανδρών. Ο διαχωρισμός των κλάδων της οικονομίας σε «γυναικείους» και «ανδρικούς», όπως αντίστοιχα και των επαγγελμάτων, δε φαίνεται να έχει αμβλυνθεί. Οι «γυναικείου» κλάδοι εργασίας και τα «γυναικεία» επαγγέλματα τείνουν συχνά να υποτιμούνται και να αποτελούν πεδία διάκρισης σε βάρος των γυναικών και εκμετάλλευσης της εργατικής τους δύναμης (Ντερμανάκης: 2005, Eurostat: 2008, ILO: 2009). Η ανεργία, οι ευέλικτες και ελαστικές μορφές εργασίας, η χαμηλόμισθη και η ανασφάλιστη εργασία είναι κυρίως γένους «θηλυκού» και μόνο λίγες γυναίκες καταλαμβάνουν υψηλές θέσεις στην εργασιακή ιεραρχία, ακόμη και όταν διαθέτουν τα απαιτούμενα τυπικά προσόντα (Eurostat: 2008, ILO: 2009, Λιάπη: 2010). Τέλος, σύμφωνα με τα σχετικά ερευνητικά δεδομένα, οι γυναίκες εξακολουθούν να επωμίζονται το μεγαλύτερο μέρος της άμισθης οικιακής εργασίας και της φροντίδας των μελών της οικογένειας, παρά την είσοδο τους στη μισθωτή εργασία (Αβραμίκου: 2001, Αλιπράντη - Μαράτου: 2008, Eurostat: 2008).

Εκείνο, όμως, που είναι ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι η πρόσβαση των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση και η απόκτηση τυπικών εκπαιδευτικών προσόντων δε φαίνεται να έχει αντίστοιχο και ανάλογο αντίκρυσμα στην επαγγελματική τους σταδιοδρομία. Από τα σχετικά διεθνή στατιστικά δεδομένα προκύπτει ότι με τα ίδια εκπαιδευτικά προσόντα οι άνδρες καταλαμβάνουν συχνά υψηλότερες θέσεις στην ιεραρχία εργασίας και αμείβονται με υψηλότερους μισθούς σε σύγκριση με τις γυναίκες (Eurostat: 2008, ILO: 2009).

Από την άλλη, όμως, η άνιση κατανομή των φύλων μεταξύ των κλάδων σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση δε φαίνεται να είναι επαρκής για να ερμηνεύσει σφαιρικά τις έμφυλες ανισότητες που παρατηρούνται στην αγορά εργασίας. Όπως προκύπτει από σχετικές έρευνες, οι επιλογές του κλάδου σπουδών πράγματι συνιστούν ως ένα βαθμό μία σημαντική

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παράμετρο των ανισοτήτων στην αμειβόμενη εργασία (Ντερμανάκης: 2005, Καραμεσίνη: 2008). Παράλληλα, όμως, επισημαίνεται ότι μια σειρά ευρύτερων παραγόντων που σχετίζονται με την ίδια τη δομή της κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης, λειτουργούν περιοριστικά τόσο για τις ευκαιρίες που προσφέρονται στις γυναίκες όσο και για τις προσδοκίες, τις φιλοδοξίες και τους στόχους των ίδιων των γυναικών αναφορικά με την θέση τους στην αγορά εργασίας (Jacobs: 1989, Brown: 2006).

Συχνά, ακόμη, στο πλαίσιο της ευρείας συζήτησης που διεξάγεται σχετικά με τις δυνατότητες πρόσβασης στην Ανώτατη Εκπαίδευση γενικότερα και τις επιλογές του κλάδου σπουδών ειδικότερα, αποσιωπάται η ταξική διάσταση της εκπαίδευσης και των ίδιων των επιλογών σπουδών, με αποτέλεσμα να σκιαγραφείται η εικόνα ενός «ουδέτερου» κοινωνικά - δηλαδή άφυλου και αταξικού - εκπαιδευτικού συστήματος. Το κυρίαρχο ατομικιστικό παράδειγμα για την ερμηνεία των επιλογών σπουδών αποκρύπτει τις κοινωνικές διαστάσεις του ζητήματος των επιλογών σε ένα μαζικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπου θεωρείται ότι τα τυπικά εμπόδια έχουν εξαλειφθεί, η πρόσβαση είναι «ανοιχτή» και τα άτομα είναι «ελεύθερα» να αποφασίζουν με βάση τα ενδιαφέροντα, τις προτιμήσεις και τα συμφέροντα τους. Καθώς διαπιστώνεται ότι οι έμφυλες σε συνδυασμό με τις ταξικές και τις εθνοτικές ανισότητες εξακολουθούν μέχρι και σήμερα να υπάρχουν στην Ανώτατη Εκπαίδευση και σε μεγάλο βαθμό να αναπαράγονται διαμέσου αυτής, η έννοια της «ελεύθερης» επιλογής σε ό,τι αφορά τόσο την πραγματοποίηση σπουδών όσο και την επιλογή του κλάδου σπουδών έχει δεχτεί πολλαπλή κριτική, η οποία επικεντρώνεται στον καθοριστικό ρόλο του κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο οριοθετούνται και σχηματοποιούνται οι επιλογές σπουδών (Bradley & Charles: 2004, Reay κ.ά.: 2005).

Σε ό,τι αφορά την Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα, οι έμφυλες διαφοροποιήσεις των επιλογών κλάδου σπουδών δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς. Οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί σχετικά με το φύλο, τις επιλογές σπουδών καθώς και τις επαγγελματικές επιλογές, οι οποίες συνδέονται άμεσα με τις επιλογές σπουδών, περιορίζονται κυρίως στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Βιτσιλάκη - Σορωνιάτη: 1997, Μπορνούδη - Ψάλτη: 1997, Δεληγιάννη - Κουιμτζή & Σακκά: 2005, Στογιαννίδου κ.ά.: 2007), ενώ ελάχιστες είναι οι μελέτες που ανιχνεύουν, έστω και μερικώς, τις σχέσεις φύλου και επιλογής κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση (Μαραγκουδάκη: 2003, Ζιώγου - Καραστεργίου & Δαλακούρα: 2007, Σιάνου: 2007, Tsagala & Kordaki: 2007). Όπως προκύπτει από τα σχετικά ερευνητικά δεδομένα, το ποσοστό των φοιτητριών επί του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα υπερβαίνει τα τελευταία έτη το αντίστοιχο ποσοστό των φοιτητών, με αποτέλεσμα να γίνεται λόγος και εδώ για «θηλυκή κατάληψη» των Α.Ε.Ι.[1]. Παρόλο, όμως, που οι φοιτήτριες της Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι περισσότερες από τους φοιτητές, τείνουν να συγκεντρώνονται σε σχολές και τμήματα των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, των Επιστημών της Εκπαίδευσης, του Δικαίου

[1] Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το άρθρο *Θηλυκή Κατάληψη στα ΑΕΙ*, Εφημερίδα Το Έθνος, 5/5/2007.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

και της Υγείας, ενώ είναι μικρότερο το ποσοστό εκείνων που φοιτούν σε σχολές και τμήματα των Θετικών Επιστημών και των Επιστημών της Τεχνολογίας και της Μηχανικής.

Σκοπός της έρευνάς μας ήταν να μελετήσουμε αυτές τις παρατηρούμενες έμφυλες διαφοροποιήσεις των επιλογών κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, επιδιώξαμε να διερευνήσουμε τις κοινωνικές οριοθετήσεις του φύλου σε συνδυασμό με την επίδραση της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης στις επιλογές του κλάδου σπουδών και στις προσδοκίες, τις φιλοδοξίες και τους στόχους για τη μελλοντική εργασία. Επίσης, μας απασχόλησαν οι σχέσεις μεταξύ αυτών των προσδοκιών, φιλοδοξιών και στόχων για τη μελλοντική εργασία με τις ίδιες τις επιλογές του κλάδου σπουδών. Για τη διερεύνηση των παραπάνω σχέσεων εστιάσαμε τη μελέτη μας στους φοιτητές και τις φοιτήτριες που είχαν εισαχθεί μέσω πανελλαδικών εξετάσεων και φοιτούσαν κατά το ακαδημαϊκό έτος 2007/ 08 ως πρωτοετείς σε δύο τμήματα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Τα τμήματα αυτά ήταν το τμήμα Πληροφορικής και το τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, δηλαδή ένα σταθερά «ανδροκρατούμενο» και ένα σταθερά «γυναικοκρατούμενο» τμήμα. Στο πλαίσιο της έρευνας συλλέχθηκαν ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα με τη χρήση δύο ερευνητικών τεχνικών, του ερωτηματολογίου και της ημι-δομημένης συνέντευξης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η Έννοια του Κοινωνικού Φύλου

Είναι σκόπιμο να επισημανθεί ότι στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας ο όρος «φύλο» χρησιμοποιείται με την έννοια του κοινωνικού φύλου (gender) σε αντιδιαστολή με την έννοια του βιολογικού φύλου (sex). Η έμφαση στο κοινωνικό φύλο υποδηλώνει την απόρριψη του βιολογικού ντετερμινισμού που εμπεριέχεται στην έννοια του βιολογικού φύλου, το οποίο έχει συχνά χρησιμοποιηθεί για να θεμελιώσει τη «διαφορά» των φύλων σε γενετικές, ανατομικές και ορμονικές διαφορές και συνεπώς να νομιμοποιήσει τις έμφυλες ανισότητες στη βάση αυτών των διαφορών. Οι έμφυλες ανισότητες, δηλαδή, ανάγονται σε «φυσιολογικές» διαφορές μεταξύ των φύλων και συγκεκριμένα σε βιολογικά διαφοροποιήμενες προδιαθέσεις και κλίσεις, οι οποίες ορίζουν το φάσμα των αναμενόμενων «κανονικών» συμπεριφορών και ρόλων των ανθρώπων στην κοινωνία (Παπαταξιάρχης: 1998). Αντίθετα, η έννοια του κοινωνικού φύλου χρησιμοποιείται για να αναδείξει την κοινωνική, πολιτισμική και ιστορική συγκρότηση της έμφυλης διαφοράς και των ιεραρχικών σχέσεων που βασίζονται σε αυτή. Υπό αυτό το πρίσμα, η δράση των υποκειμένων θεωρείται ότι διαμεσολαβείται κάθε φορά από την κοινωνικοπολιτισμικά ορισμένη «έμφυλη διαφορά» και ότι νοηματοδοτείται με βάση αυτή. Έτσι, το κοινωνικό φύλο αποτελεί ένα χρήσιμο αναλυτικό εργαλείο για τη διερεύνηση της ιστορικο-κοινωνικο-πολιτισμικής εννοιολόγησης του εαυτού και των τρόπων με τους οποίους η έμφυλη ταυτότητα κατασκευάζεται σε σχέση με ένα έμφυλο «άλλο» (Αβδελά: 2003).

Παρόλο, όμως, που το κοινωνικό φύλο προτάθηκε εξαρχής ως προϊόν *κοινωνικοποίησης*, σε μεγάλο βαθμό θεωρήθηκε ταυτόχρονα προέκταση του βιολογικού φύλου, την έννοια του οποίου επιχειρούσε να αντιπαλέψει σε επιστημονικό και κοινωνικο-πολιτικό επίπεδο. Ο βιολογικός διαχωρισμός, δηλαδή, σε άνδρες και γυναίκες έγινε αρχικά αποδεκτός ως δεδομένος από τη φύση, ενώ το κοινωνικό φύλο θεωρήθηκε ότι αποτελεί την ιδιαίτερη διαφοροποιημένη μορφή έμφυλου κοινωνικού ρόλου που επιβάλλεται στα υποκείμενα ανάλογα με το βιολογικό τους φύλο. Όπως επισημαίνει ο Πολίτης (2006: 36), «το κοινωνικό φύλο ήταν το περιεχόμενο και το βιολογικό φύλο το περιέχον»: το κοινωνικό φύλο καθίστατο αντιληπτό ως μια κοινωνική διχοτόμηση, η οποία βασιζόταν σε μια αντίστοιχη βιολογική διχοτόμηση. Οι αιτίες αυτής της διαφοροποίησης των κοινωνικών ρόλων και των συμπεριφορών ανδρών και γυναικών αναζητήθηκαν σε ψυχολογικούς, οικονομικούς και κοινωνικοπολιτισμικούς παράγοντες, οι οποίοι συνδέθηκαν συχνά με την *πατριαρχία*. Γενικά, η έννοια της πατριαρχίας χρησιμοποιήθηκε ευρέως κατά τη δεκαετία του 1970 σε διάφορες εκδοχές για να περιγράψει και να ερμηνεύσει τη δομή της καταπίεση των γυναικών από τους άνδρες (Beechey: 1979, Walby: 1990).

Ωστόσο, η ιδέα της βιολογικής διχοτόμησης του ανθρώπινου είδους ως βάσης της κοινωνικής ανισότητας μεταξύ «ανδρών» και «γυναικών» έχει δεχτεί ευρεία κριτική τις τελευταίες δεκαετίες, υπενθυμίζοντας τη ρήση της φιλοσόφου Simone de Beauvoir, που ήδη από το 1949 υποστήριζε ότι η γυναίκα «γίνεται, δε γεννιέται». Η de Beauvoir, ασκώντας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κριτική στις κυρίαρχες θεωρίες της εποχής για την υποδεέστερη θέση των γυναικών, είχε τότε υποστηρίξει ότι σύτε οι βιολογικές, σύτε οι ψυχολογικές, σύτε, όμως, και οι οικονομικές δυνάμεις είναι αρκετές για γα καθορίσουν και να διαμορφώσουν τη γυναίκα και ότι είναι ο πολιτισμός στο σύνολό του αυτός που «παράγει» τη γυναίκα (Beauvoir: 1979). Σήμερα, η Judith Butler (1999), στηρίζοντας την επιχειρηματολογία της μεταξύ άλλων και στις θέσεις της de Beauvoir, υποστηρίζει ότι οι ίδιες οι κατηγορίες του βιολογικού φύλου δεν είναι αθώες. Αντίθετα, φέρουν πολιτική σημασία και εξουσία, αφού μέσω αυτών θεμελιώνεται η υποχρεωτική ετεροσεξουαλικότητα. Επίσης, η Butler θεωρεί ότι η έμφυλη ταυτότητα δεν αποτελεί πραγματικότητα δοσμένη από τη φύση αλλά ούτε και κοινωνική κατασκευή που επιβάλλεται στο υποκείμενο άπαξ και διά παντός. Το φύλο, υποστηρίζει, μοιάζει περισσότερο με *ρήμα* παρά με ουσιαστικό, αφού επιτελείται διαρκώς από τα ίδια τα υποκείμενα μέσα από την επανάληψη πράξεων, οι οποίες φέρουν έμφυλες νοηματοδοτήσεις. Μάλιστα, σε αυτή την *επιτελεστική* διάσταση του φύλου οφείλεται η εντύπωση ότι το φύλο υπάρχει ως ουσία του (σώματος του) υποκειμένου. Τη σχέση φύλου και ετεροσεξουαλικότητας τονίζει και ο Connell (2002), ο οποίος υποστηρίζει ότι το φύλο αποτελεί κοινωνική δομή και σχέση που τοποθετεί στο κέντρο των κοινωνικών σχέσεων την αναπαραγωγή. Οι άνθρωποι κατηγοριοποιούνται με κριτήριο την αναπαραγωγική λειτουργία και στη βάση αυτής της κατηγοριοποίησης διαμορφώνεται ένα καθεστώς αθέμιτων κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες είναι πολυδιάστατες (συμβολικές, συναισθηματικές, οικονομικές κ.ά.).

Επίσης, σημαντική κριτική έχει ασκηθεί στις κυρίαρχες καθολικές κατηγορίες του φύλου «άνδρας» και «γυναίκα». Παρόλο που θεωρείται ότι ο ανδρισμός (masculinity) και η θηλυκότητα (femininity) ορίζονται σε μεγάλο βαθμό σχεσιακά, δηλαδή το ένα ως το αντίθετο του άλλου (Connell: 1987, Bourdieu: 2007), η μονοσήμαντη κατηγοριοποίηση σε δύο καθολικές αντίπαλες ταυτότητες δεν είναι αποδεκτή. Άλλες παράμετροι, όπως η κοινωνική τάξη, η φυλή (ή εθνότητα) και η σεξουαλικότητα, θεωρείται ότι διαπλέκονται συνήθως με τη παράμετρο του φύλου διαμορφώνοντας σύνθετες έμφυλες ταυτότητες, συχνά ανταγωνιστικές μεταξύ τους ακόμη και μεταξύ των ατόμων της ίδιας κατηγορίας φύλου. Μάλιστα, φαίνεται ότι ο ανταγωνισμός είναι συχνά εντονότερος μεταξύ των ανδρικών ταυτοτήτων, λόγω του ότι οι άνδρες έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση στην υλική και συμβολική εξουσία (Connell: 1987). Σε ό,τι αφορά, πάντως, την πολλαπλότητα των γυναικείων ταυτοτήτων, η ανάδειξή της προκάλεσε ανάμικτες αντιδράσεις στο πλαίσιο των φεμινιστικών διεκδικήσεων για ισότητα: άλλοτε έγινε δεκτή ως ευκαιρία «αποθυματοποίησης» των γυναικών (Baxter: 2002) και άλλοτε ως ένδειξη κατακερματισμού της «γυναικείας αδελφότητας» (Evans: 2004).

Αν και η μονοδιάστατη διχοτομία άνδρες/ γυναίκες θεωρείται πλέον απλοϊκή ως επιστημονική ιδέα, η μελέτη των έμφυλων κοινωνικών σχέσεων αποτυπώνει «στη μεγάλη κλίμακα», όπως επισημαίνει ο Connell (2002), μια σαφή εικόνα ανισότητας σε βάρος της κοινωνικής κατηγορίας των γυναικών. Φαίνεται, δηλαδή, ότι παρά τις σημαντικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί προς την κατεύθυνση της ισότητας των φύλων, οι κοινωνικές ιεραρχίες και η πρόσβαση στην οικονομική και πολιτική εξουσία εξακολουθούν να έχουν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έμφυλα χαρακτηριστικά, με αποτέλεσμα - αλλά και ως συνέπεια αυτού - οι «γυναίκες» και το «γυναικείο» να αποκλείονται ή να περιθωριοποιούνται (Bourdieu: 2007).

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας υιοθετούμε τις κατηγορίες «γυναίκες» και «άνδρες» με αναφορά στις δύο κυρίαρχες ετεροσεξουαλικές ταυτότητες του φύλου, τις οποίες, ωστόσο, θεωρούμε προϊόν κοινωνικού και όχι βιολογικού προσδιορισμού. Συγκεκριμένα, η έμφυλη ταυτότητα νοείται ως κοινωνικά οριοθετημένη και «υπαγορευμένη», παρόλο που μπορεί να κατασκευάζεται και ταυτόχρονα να βιώνεται ως βιολογικά προσδιορισμένη. Θεωρούμε, μάλιστα, ότι το φύλο, στο βαθμό που κατασκευάζεται ως βιολογική πραγματικότητα, δηλαδή ορίζεται και εγγράφεται ως τέτοιο στις πολιτισμικές διεργασίες και στους κοινωνικούς συμβολισμούς, μπορεί πράγματι να βιώνεται από τα υποκείμενα ως βιολογικό γεγονός[2] και ως τέτοιο έχει αξία να μελετηθεί. Επίσης, υιοθετείται η άποψη ότι το κοινωνικό φύλο διαπλέκεται με άλλες παραμέτρους ανισότητας, όπως είναι οι κοινωνικές (οικονομικές) τάξεις, ορίζοντας πολυδιάστατα συστήματα εξουσιαστικών κοινωνικών σχέσεων.

[2] Όπως υποστήριζε ο κοινωνιολόγος Thomas (1928: 571-572), «αν οι άνθρωποι ορίζουν τις καταστάσεις ως πραγματικές, θα είναι πραγματικές και στις συνέπειές τους». Αν τα υποκείμενα βιώνουν το φύλο τους ως βιολογικό γεγονός, που υπαγορεύει συγκεκριμένες κλίσεις, ενδιαφέροντα, συμπεριφορές και ρόλους, πιθανότατα θα ερμηνεύουν τις πράξεις τους ως συνέπειες της φύσης του φύλου τους ή ως αποκλίσεις από αυτή.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φύλο, Εργασία και Κλάδοι Σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση

Στην ενότητα αυτή θα αναφερθούμε αναλυτικά στις έμφυλες ανισότητες στην εργασία και στον τρόπο με τον οποίο θεωρείται ότι συνδέονται μεταξύ άλλων και με τις διαφοροποιήμενες κατά φύλο επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Οι έμφυλες ανισότητες στην εργασία

Στις αρχές του 21ου αιώνα και παρά τα σημαντικά βήματα που έχουν γίνει για την προώθηση της ισότητας των φύλων στο χώρο της εργασίας, η κοινωνική θέση των γυναικών παραμένει υποδεέστερη εκείνης των ανδρών ακόμα και στις χώρες του «ανεπτυγμένου» κόσμου, όπου οι γυναίκες έχουν εισέλθει μαζικά στην αγορά εργασίας και όπου έχουν πραγματοποιηθεί οι περισσότερες θεσμικές ρυθμίσεις υπέρ της ισότητας των φύλων. Η μειονεκτική θέση των γυναικών στην εργασία θεωρείται βασική συνιστώσα της κοινωνικής ανισότητας των φύλων και η βελτίωση της πρόσβασης και της θέσης των γυναικών σε αυτή θεωρείται βασική προϋπόθεση για την υπέρβαση των έμφυλων κοινωνικών ανισοτήτων. Εξάλλου, η μαζική είσοδος των γυναικών στη μισθωτή εργασία θεωρείται ότι αποτέλεσε αφετηρία για τους αγώνες της γυναικείας χειραφέτησης, αλλά και ένα βασικό παράγοντα αναδιάρθρωσης της σύγχρονης οικονομίας και της οικογένειας (Αθανασιάδου κ.ά.: 2001 & Μουσούρου:1993).

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η έννοια της εργασίας παραπέμπει συνήθως στη μισθωτή, δηλαδή την αμειβόμενη εργασία, οπότε και η όποια συζήτηση για την εργασία των γυναικών στρέφεται συχνά γύρω από τη σχέση των γυναικών με αυτό το είδος εργασίας. Ωστόσο, σε μια τέτοια συζήτηση είναι αναγκαίο να λαμβάνονται υπόψη και εκείνες οι εκδοχές της (συνήθως) γυναικείας εργασίας που περιλαμβάνουν την απλήρωτη οικιακή εργασία και φροντίδα των μελών της οικογένειας. Η άμισθη εργασία των γυναικών αφενός, επηρεάζει τον τρόπο που οι γυναίκες συμμετέχουν στην αγορά της μισθωτής εργασίας και αφετέρου, αποτελεί καθαυτή *εργασία*, η οποία συμβάλλει τόσο στην αναπαραγωγή της πατριαρχικής εξουσίας όσο και στη μεγέθυνση του οικονομικού κέρδους της καπιταλιστικής παραγωγής, όπως συχνά υποστηρίζεται στο πλαίσιο των μαρξιστικών και ριζοσπαστικών φεμινιστικών προσεγγίσεων για την οικονομία (Walby: 1986).

Η συμμετοχή των γυναικών στη μισθωτή εργασία δεν είναι καινούργιο φαινόμενο, αν και άρχισε να λαμβάνει μαζικές διαστάσεις κυρίως μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ωστόσο, ένας μεγάλος αριθμός γυναικών συμμετείχε στη μισθωτή εργασία ήδη πολύ νωρίτερα. Για παράδειγμα, στην Αγγλία του 19ου αιώνα, στις απαρχές της εκβιομηχάνισης της οικονομικής παραγωγής, ένας μεγάλος αριθμός γυναικών εργαζόταν στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας, ενώ ένας μικρότερος αριθμός γυναικών εργαζόταν στα ανθρακωρυχεία - συχνά υπό το καθεστώς εξοντωτικών εργασιακών συνθηκών. Επίσης, πολλές γυναίκες εργάζονταν ως υπηρέτριες και άλλες ως ράφτρες ή μοδίστρες (Walby: 1986, Tilly & Scott:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1987). Στην Ελλάδα του 19ου αιώνα, όπως σημειώνει η Αβδελά (1990), η γυναικεία μισθωτή εργασία δεν είχε την ίδια εξάπλωση που είχε σε άλλες χώρες, οι οποίες γνώρισαν μεγαλύτερη βιομηχανική και αστική ανάπτυξη εκείνη την περίοδο. Ωστόσο, οι γυναίκες των πόλεων που αναγκάζονταν να εργαστούν επί αμοιβής για την επιβίωσή τους, δούλευαν συχνά ως εργάτριες, υπηρέτριες, μαίες ή δασκάλες.

Καθώς προχωρούσαν, όμως, οι διαδικασίες της εκβιομηχάνισης και της αστικοποίησης στην Ευρώπη, η συμμετοχή των γυναικών στη μισθωτή εργασία ήρθε αντιμέτωπη με αντιδράσεις και προσπάθειες αποκλεισμού ή περιθωριοποίησης, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση μιας έμφυλης τομής στη μισθωτή εργασία.[3] Σύμφωνα με τη Walby (1986) και τις Tilly και Scott (1987), η ένταξη των γυναικών στη βιομηχανοποιημένη παραγωγή ήταν μέχρι το πρώτο μισό του 20ου αιώνα περιορισμένη και αποσπασματική και είχε τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: α) οι γυναίκες συνήθως συγκεντρώνονταν σε εργασίες, στις οποίες δεν είχε ακόμα εισαχθεί ή δεν απαιτούνταν η χρήση μηχανών - αποκλείονταν, δηλαδή, από τη μηχανοποιημένη παραγωγή, στην οποία κυριάρχησε το ανδρικό εργατικό δυναμικό, β) οι γυναίκες συχνά αποτελούσαν φτηνό εργατικό δυναμικό· οι αμοιβές τους ήταν μικρότερες από εκείνες των ανδρών, ενώ πολλές δούλευαν στο σπίτι και πληρώνονταν για την εργασία τους «με το κομμάτι», γ) σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στο δευτερογενή τομέα της οικονομίας, η πρόσβαση των γυναικών υπήρξε πιο εύκολη στις (κατώτερες) υπαλληλικές θέσεις εργασίας του τριτογενούς τομέα, ο οποίος διευρυνόταν συνεχώς στη διάρκεια του 20ου αιώνα και παρουσιάζε αυξημένες ανάγκες για υπαλληλικό προσωπικό· ωστόσο, υπήρξαν αντιστάσεις για την είσοδο και το μέγεθος της συμμετοχής των γυναικών και σε αυτό τον τομέα της οικονομίας. Οι ερευνήτριες συμπεραίνουν ότι οι κοινωνικές συγκρούσεις γύρω από τη θέση των γυναικών στη μισθωτή εργασία είχαν τελικά ως αποτέλεσμα την επιβίωση και προσαρμογή του προκαπιταλιστικού καθεστώτος έμφυλου καταμερισμού της εργασίας μέσα από την καθιέρωση διακριτών κλάδων εργασίας για τους άντρες και τις γυναίκες, αλλά και διαφορετικών πρακτικών συμμετοχής των φύλων στη μισθωτή και την οικιακή άμισθη εργασία.

Ωστόσο, με αργούς ρυθμούς η γυναικεία μισθωτή εργασία τελικά καθιερώθηκε και παράλληλα αμβλύνθηκαν οι αντιλήψεις και οι πρακτικές που αντιμετώπιζαν τη γυναικεία εργασία εκτός του ιδιωτικού χώρου της οικογένειας ως μια απαγορευμένη περιοχή για τις γυναίκες των ανώτερων κοινωνικών τάξεων και ως ένα αναγκαίο κακό για τις γυναίκες των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων. Στη διάρκεια του 20ου αιώνα και κυρίως κατά το δεύτερο μισό του οι γυναίκες του δυτικού κυρίως κόσμου εισήλθαν στο δημόσιο χώρο της εργασίας μαζικά και πρωτίστως στον αναπτυσσόμενο τριτογενή τομέα, τον τομέα των υπηρεσιών. Την

[3] Σύμφωνα με τη Walby (1986), η έμφυλη διάσταση της μισθωτής εργασίας και τα χαρακτηριστικά που αυτή φέρει δεν είναι ούτε αυτονόητα ούτε όμοια στο χώρο και το χρόνο. Επίσης, δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης ή μόνο της πατριαρχικής εξουσίας, όπως συχνά υποστηρίζεται. Αντίθετα, αποτελούν ιστορικό προϊόν της σύγκρουσης των πατριαρχικών και καπιταλιστικών συμφερόντων, που σε κάθε εποχή και τόπο λαμβάνει ιδιαίτερη μορφή και έχει άλλοτε απελευθερωτικά και άλλοτε καταπιεστικά αποτελέσματα για την κοινωνική θέση των γυναικών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ίδια περίοδο η ισότητα γυναικών και ανδρών στην εργασία καθιερώθηκε σε νομικό και θεσμικό επίπεδο (Μουσούρου:1993).

Τις τελευταίες δεκαετίες το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στο εργατικό δυναμικό αυξήθηκε σημαντικά με αποτέλεσμα το 2008 οι γυναίκες να αποτελούν το 40,5% του παγκόσμιου εργατικού δυναμικού (ILO: 2009). Στην Ελλάδα, συγκεκριμένα, η απασχόληση των γυναικών αυξήθηκε κατά 13,3% την περίοδο 1993-1999 (Αθανασιάδου κ.ά.: 2001). Από το 2000 και εξής η συμμετοχή των γυναικών στη μισθωτή εργασία συνέχισε να παρουσιάζει μια αυξητική τάση, αλλά με χαμηλότερους ρυθμούς, περίπου 6% για τα έτη 2000-2006 (Eurostat: 2008).

Ωστόσο, η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στη μισθωτή εργασία δε σημαίνει κατ' ανάγκη ότι η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας βελτιώθηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε να είναι ισότιμη με εκείνη των ανδρών. Τα πρόσφατα στατιστικά δεδομένα της Eurostat (2008) για το εργατικό δυναμικό και την απασχόληση στις χώρες της Ε.Ε.[4] φανερώνουν την «επιμονή» ενός έμφυλου χάσματος στη δομή της εργασίας τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Είναι σημαντικό ότι παρά τη διευρυνόμενη εισόδο των γυναικών στη μισθωτή εργασία, η συμμετοχή τους παραμένει μικρότερη από εκείνη των ανδρών. Συγκεκριμένα, στην Ε.Ε. των 25 το 2006 συμμετείχε στη μισθωτή εργασία κατά μέσο όρο το 72% των ανδρών ηλικίας από 15 έως 64 ετών, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τις γυναίκες ήταν μόλις 57%. Στην Ελλάδα το ίδιο έτος συμμετείχε στη μισθωτή εργασία λιγότερο από το 50% των γυναικών, ενώ για τους άνδρες το αντίστοιχο ποσοστό ήταν περίπου 75%. Επίσης, το ίδιο έτος στην Ελλάδα οι γυναίκες αποτελούσαν μόλις το 40% του συνόλου των απασχολούμενων ηλικίας 15 έως 64 ετών - από τα χαμηλότερα ποσοστά μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε. (Eurostat: 2008).

Όμως, είναι κυρίως τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εργασίας των γυναικών, που μαρτυρούν την ύπαρξη μιας έμφυλης διάστασης στη δομή της οικονομίας και της εργασίας, η οποία συχνά μεταφράζεται σε έμφυλη ανισότητα. Οι βασικές εκφάνσεις αυτής της έμφυλης ανισότητας στην εργασία είναι οι ακόλουθες:

α) ***Οι γυναίκες τείνουν να συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένους κλάδους της οικονομίας και σε συγκεκριμένα επαγγέλματα*** εντός των διάφορων κλάδων, με αποτέλεσμα η οικονομία να εκλαμβάνεται ως έμφυλα διχοτομημένη σε «ανδρικούς» και «γυναικείους» κλάδους και η εργασία σε «ανδρικά» και «γυναικεία» επαγγέλματα. Έτσι, οι βιομηχανικοί κλάδοι τείνουν να διαχωρίζονται σε «ανδρικούς» και «γυναικείους»: οι κλάδοι της βαριάς βιομηχανίας απασχολούν κυρίως άνδρες, ενώ οι κλάδοι της ελαφριάς βιομηχανίας, όπως είναι η υφαντουργία και η βιομηχανία ενδυμάτων, απασχολούν κυρίως γυναίκες. Από την άλλη, ολόκληρος ο τριτογενής τομέας παραγωγής - παρά τις έμφυλες διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό του - τείνει να θεωρείται σήμερα «γυναικείος», αφού σε πολλές χώρες περισσότερο από το 50% των εργαζομένων σε αυτόν είναι γυναίκες. Σε ό,τι αφορά τα

[4] Εκτός των χωρών της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας, που εντάχθηκαν στην Ε.Ε. το έτος 2007.

επαγγέλματα, οι γυναίκες απασχολούνται συχνότερα από τους άνδρες ως εκπαιδευτικοί, νοσοκόμες ή καθαρίστριες, ενώ οι άνδρες συχνότερα από τις γυναίκες ως μηχανικοί, οδηγοί οχημάτων ή οικοδόμοι (Μουσούρου: 1993).

Τα στατιστικά δεδομένα της Eurostat (2008) αποτυπώνουν τις έμφυλες αυτές διαφοροποιήσεις στο εργατικό δυναμικό της Ε.Ε. Αναφορικά με τους κλάδους της οικονομίας, οι γυναίκες εργαζόμενες παρουσιάζουν μεγαλύτερη συγκέντρωση σε συγκεκριμένους και λιγότερους αριθμητικά κλάδους σε σύγκριση με τους άνδρες εργαζόμενους. Συγκεκριμένα, το 61% των απασχολούμενων γυναικών της Ε.Ε. το 2005 ήταν συγκεντρωμένο στους ακόλουθους έξι κλάδους, οι οποίοι αφορούν την παροχή υπηρεσιών: υπηρεσίες υγείας και κοινωνική εργασία, λιανικό εμπόριο, εκπαίδευση, δημόσια διοίκηση, επιχειρηματικές δραστηριότητες και υπηρεσίες διαμονής και εστίασης. Οι γυναίκες αποτελούσαν, επίσης, το 80% του συνόλου των απασχολούμενων στις υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής εργασίας, το 70% του συνόλου των απασχολούμενων στην εκπαίδευση και το 60% του συνόλου των απασχολούμενων στο λιανικό εμπόριο. Αντίθετα, οι άνδρες παρουσιάζουν ομαλότερη κατανομή μεταξύ των διαφόρων κλάδων, αν και επικρατούν αριθμητικά στο σύνολο των εργαζόμενων στη βιομηχανία, τις κατασκευές και τις χερσαίες μεταφορές. Μάλιστα, παρατηρείται ότι η κατά φύλο συγκέντρωση σε συγκεκριμένους κλάδους της παραγωγής τείνει να αυξάνεται τα τελευταία έτη.

Σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή των φύλων στα διάφορα επαγγέλματα στις χώρες της Ε.Ε., η εικόνα που σκιαγραφείται είναι παρόμοια με εκείνη για τους κλάδους της οικονομίας. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες τείνουν να είναι περισσότερο συγκεντρωμένες σε λιγότερα και συχνά διαφορετικά επαγγέλματα σε σύγκριση με τους άνδρες. Τα έξι πρώτα επαγγέλματα, που απασχολούσαν το 36% των εργαζόμενων γυναικών στην Ε.Ε. το 2005 ήταν εντελώς διαφορετικά από τα αντίστοιχα έξι για τους άνδρες, τα οποία απασχολούσαν μόλις το 25% των εργαζόμενων ανδρών. Ένας μεγάλος αριθμός γυναικών εργάζονταν ως πωλήτριες σε καταστήματα, οικιακές βοηθοί, καθαρίστριες, εργαζόμενες στις υπηρεσίες προσωπικής φροντίδας και υπάλληλοι γραφείου, ενώ μεγάλα ποσοστά του ανδρικού εργατικού δυναμικού εργάζονταν ως οδηγοί οχημάτων, εργάτες στις κατασκευές και οικοδομές, διευθυντές μικρών επιχειρήσεων και σε διάφορα τεχνικά επαγγέλματα. Όσον αφορά την απασχόληση ανδρών και γυναικών στην Ελλάδα, τα δεδομένα ήταν σε γενικές γραμμές παρόμοια.

Από τα στατιστικά στοιχεία της Eurostat (2008) προκύπτει, επίσης, ότι ιδιαίτερα διαφοροποιημένη κατά φύλο είναι και η απασχόληση στα σχετικά με τις νέες τεχνολογίες επαγγέλματα. Τέσσερις φορές περισσότεροι άνδρες από ό,τι γυναίκες απασχολούνταν το 2006 στον τομέα της Πληροφορικής και το χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών εργαζομένων στα σχετικά επαγγέλματα αυξήθηκε παρά μειώθηκε την περίοδο μεταξύ του 2001 και του 2006. Η διαφορά, μάλιστα, των ποσοστών συμμετοχής ανδρών και γυναικών σε θέσεις εργασίας σχετικές με την Πληροφορική και τους Η/Υ αφορά περισσότερο το νεότερο παρά το μεγαλύτερο σε ηλικία πληθυσμό, προσφέροντας έτσι μια ένδειξη για τη μελλοντική τάση της κατά φύλο κατανομής στα επαγγέλματα των Νέων Τεχνολογιών. Επίσης, διαφοροποίηση

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παρατηρήθηκε ως προς τον κλάδο εργασίας των εργαζομένων στις Νέες Τεχνολογίες: οι άνδρες εργάζονταν περισσότερο στις κατασκευές, ενώ οι γυναίκες στους κλάδους της υγείας, της εκπαίδευσης και της δημόσιας διοίκησης. Τα παραπάνω ισχύουν και για το ελληνικό εργατικό δυναμικό, αν και απασχολείται συνολικά μικρότερος αριθμός εργαζομένων στον τομέα των Νέων Τεχνολογιών σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (Eurostat: 2008).

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η διαφοροποιημένη συμμετοχή των φύλων στα σχετικά με τις Νέες Τεχνολογίες επαγγέλματα δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός. Αντίθετα, η ανάπτυξη της σύγχρονης πληροφορικής τεχνολογίας συνδέεται με τον περαιτέρω διαχωρισμό της εργασίας σε νέες ειδικότητες ιεραρχικά δομημένες και ξεκάθαρα έμφυλες. Σύμφωνα με τη Στρατηγάκη (1989), η εισαγωγή της τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία οδηγεί στη δημιουργία νέων ειδικοτήτων, που αφορούν τη χρήση νέων μηχανημάτων και εφαρμογών και οι οποίες πάντοτε στην αρχή, όσο καιρό οι θέσεις εργασίας σε αυτές τις ειδικότητες είναι λίγες, καλοπληρωμένες και βρίσκονται υψηλά στην επαγγελματική ιεραρχία, καλύπτονται από άνδρες, οι οποίοι συνήθως είναι και οι εμπνευστές/ δημιουργοί των νέων αυτών μηχανημάτων/εφαρμογών. Στη συνέχεια, όταν η εφαρμογή της τεχνολογίας απλοποιείται και μαζικοποιείται, τότε ο χειρισμός της μεταβιβάζεται στις γυναίκες, ενώ ο έλεγχος και ο σχεδιασμός της παραμένουν στους άνδρες. Έτσι και με την Πληροφορική, ως νέα τεχνολογία εφαρμοσμένη στην παραγωγική διαδικασία, οι νέες θέσεις εργασίας που έχουν δημιουργηθεί και αφορούν την ανάλυση της εργασιακής διαδικασίας, τον προγραμματισμό των Η/Υ και τον έλεγχο της λειτουργίας τους, καλύπτονται κυρίως από άνδρες. Αντίθετα, οι θέσεις εργασίας που απαιτούν τη χρήση των Η/Υ, αλλά μόνο στο επίπεδο του χειρισμού και της τροφοδότησής τους με νέες πληροφορίες, καλύπτονται από γυναίκες.

Μάλιστα, ο έμφυλος διαχωρισμός των κλάδων και των επαγγελμάτων δε θεωρείται αξιολογικά «ουδέτερος». Ο Bourdieu (2007) υποστήριξε ότι οι κλάδοι και τα επαγγέλματα ταξινομούνται σε ένα ιεραρχικό σχήμα με βάση τη συμμετοχή των φύλων σε αυτά. Έτσι, οι «ανδρικοί» κλάδοι και τα «ανδρικά» επαγγέλματα αξιολογούνται πάντοτε ως ανώτερα και σπουδαιότερα από τα «γυναικεία». Μάλιστα, συχνά αποπειράται η νομιμοποίηση του έμφυλου διαχωρισμού των κλάδων και των επαγγελμάτων με βάση το επιχείρημα ότι οι βιολογικές διαφορές μεταξύ των φύλων καθιστούν το κάθε φύλο ικανότερο και καταλληλότερο για ένα συγκεκριμένο είδος εργασίας. Ωστόσο, η ιστορική πορεία της συγκρότησης, διάταξης και αναδιάταξης των διαχωρισμένων κατά φύλο κλάδων της οικονομίας αποδεικνύει ότι ο παραπάνω διαχωρισμός δεν προκύπτει «φυσικά», αλλά αποτελεί προϊόν διαδικασιών σύγκρουσης μεταξύ ανταγωνιστικών συμφερόντων γύρω από την εργασία των ανδρών και των γυναικών (Walby: 1986).

β) ***Οι γυναίκες τείνουν να συγκεντρώνονται στις χαμηλότερες ιεραρχικά θέσεις εργασίας.*** Όπως επισημαίνει η Brown (2006), ο οριζόντιος κατά φύλο διαχωρισμός της εργασίας συνοδεύεται και από έναν κάθετο κατά φύλο διαχωρισμό. Σε όλους τους κλάδους της οικονομίας και σε όλα τα επαγγέλματα οι άνδρες καταλαμβάνουν συχνότερα τις ανώτερες στην ιεραρχία θέσεις εργασίας σε σύγκριση με τις γυναίκες. Για παράδειγμα, στην

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ε.Ε. οι διευθυντές και τα ανώτερα διευθυντικά στελέχη στον τομέα των επιχειρήσεων είναι κυρίως άνδρες. Οι γυναίκες που βρίσκονται σε διευθυντικές θέσεις συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένους τομείς, όπως είναι οι διανομές, οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις και τα εστιατόρια, ενώ υποεκπροσωπούνται σημαντικά στη διεύθυνση των κατασκευαστικών και βιομηχανικών επιχειρήσεων. Οι γυναίκες, επίσης, υποεκπροσωπούνται σε θέσεις λήψης αποφάσεων, όπως είναι οι βουλευτικές θέσεις των κοινοβουλίων και οι ανώτερες διοικητικές θέσεις του κρατικού μηχανισμού και των μεγάλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Οι άνδρες εξακολουθούν να υπερέχουν αριθμητικά στην επιστήμη και την έρευνα και κυρίως στις ανώτερες ακαδημαϊκές βαθμίδες και στους πιο ανεπτυγμένους σήμερα επιστημονικούς τομείς της έρευνας, δηλαδή στις Θετικές Επιστήμες και τις Επιστήμες της Τεχνολογίας (Eurostat: 2008).

Τα εμπόδια που συναντούν οι γυναίκες στην εργασία και επιτρέπουν τελικά την πρόσβαση μόνο ενός μικρού αριθμού γυναικών στις υψηλές βαθμίδες της επαγγελματικής ιεραρχίας ορίζονται ως το φαινόμενο της «γυάλινης οροφής». Η «γυάλινη οροφή» συνίσταται κυρίως στις προκαταλήψεις σε βάρος των γυναικών, που αφορούν συχνά τη σχέση της γυναικείας εργασίας με το γάμο και τη μητρότητα και οι οποίες εμποδίζουν την επαγγελματική εξέλιξη των γυναικών (Αλιπράντη - Μαράτου: 2008).

γ) Μεγαλύτερα ποσοστά γυναικών σε σύγκριση με τους άνδρες εργάζονται σε μορφές ευέλικτης εργασίας, δηλαδή υπό το καθεστώς επισφαλών όρων εργασίας. Οι ευέλικτες μορφές εργασίες αναφέρονται στη μερική απασχόληση, στις συμβάσεις ορισμένου χρόνου και μίσθωσης έργου, στην εργασία στο σπίτι κτλ, δηλαδή σε μορφές εργασίας πέραν της τυπικής πλήρους απασχόλησης με σύμβαση αορίστου χρόνου (Αβραμίκου: 2001). Είναι χαρακτηριστικό ότι στις χώρες της Ε.Ε. το 2005 κατά μέσο όρο το 94% των ανδρών εργαζομένων εργαζόταν 35 ή περισσότερες ώρες εβδομαδιαίως, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τις γυναίκες ήταν μόλις 64%. Στην Ελλάδα περίπου το 20% των γυναικών εργαζόταν λιγότερες από 35 ώρες εβδομαδιαίως, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες ήταν μικρότερο του 10% (Eurostat: 2008).

Οι ευέλικτες μορφές εργασίας θεωρείται ότι συμβάλλουν καθοριστικά στις έμφυλες ανισότητες μεταξύ των φύλων στην εργασία. Πρώτον, ενισχύουν και αναπαράγουν τον παραδοσιακό ρόλο των γυναικών, αφενός λόγω των αρνητικών χαρακτηριστικών αυτών των μορφών εργασίας (χαμηλότερες αποδοχές, μικρότερη ή καθόλου κοινωνική ασφάλιση, στέρηση επιδομάτων, αδειών κ.ά.) και αφετέρου λόγω της ενίσχυσης της ευκαιριακής συμμετοχής και της παρεμπόδισης της ισότιμης ένταξης των γυναικών στην παραγωγική διαδικασία. Δεύτερον, οι ευέλικτες μορφές εργασίας συμβάλλουν στον περαιτέρω έμφυλο διαχωρισμό των επαγγελμάτων, αλλά και στη διχοτόμηση συνολικά της αγοράς εργασίας σε κεντρική - ανδρική (σταθερή εργασία, πλήρες ωράριο, εξειδίκευση, ικανοποιητικές αμοιβές) και περιφερειακή - γυναικεία (επισφαλής εργασία, έλλειψη ειδίκευσης, χαμηλές αμοιβές) (Αβραμίκου: 2001).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δ) ***Οι μέσες αποδοχές των γυναικών είναι διαχρονικά μικρότερες από τις μέσες αποδοχές των ανδρών, ενώ η ανισότητα στις αμοιβές τείνει μάλλον να αυξάνεται παρά να υποχωρεί μεταξύ των φύλων.*** Οι άμεσες διακρίσεις σε βάρος των γυναικών ως προς τις αποδοχές θεωρείται ότι έχουν εξαλειφθεί, αφού η ισότητα στις αμοιβές (ίδια αμοιβή για ίδια εργασία) έχει πλέον θεσμοθετηθεί νομικά. Αντίθετα, τρεις θεωρούνται οι βασικοί παράγοντες που οδηγούν στην παρατηρούμενη σήμερα διαφοροποίηση των αμοιβών μεταξύ των φύλων: α) η εκπαίδευση και η εξειδίκευση, β) οι ώρες εργασίας και οι υπερωρίες, γ) η εμπειρία και η προϋπηρεσία. Η περιστασιακή εργασία, το μειωμένο ωράριο, η περιθωριοποίηση σε εργασίες χαμηλού γοήτρου και εξειδίκευσης εξακολουθούν να πλήττουν περισσότερο τις γυναίκες παρά τους άνδρες, με αποτέλεσμα οι αποδοχές των γυναικών να είναι χαμηλότερες από τις αποδοχές των ανδρών στη μισθωτή εργασία. Η έμφυλη, όμως, ανισότητα στις αμοιβές δε σημαίνει μόνο ότι η οικονομική δύναμη των γυναικών είναι μικρότερη από εκείνη των ανδρών, αλλά θεωρείται ότι έχει συνέπειες και για τη μελλοντική εργασιακή τους κατάσταση. Συγκεκριμένα, το καθεστώς της έμφυλης ανισότητας στις αμοιβές αποθαρρύνει μία μερίδα γυναικών από την είσοδο και παραμονή τους στη μισθωτή εργασία και συμβάλλει στην οικονομική τους εξάρτηση από τους άνδρες εργαζόμενους της οικογένειας καθώς και στον περιορισμό τους στην οικιακή απλήρωτη εργασία (Μουσούρου: 1993).

Σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά στατιστικά δεδομένα, οι οικονομικές απολαβές των γυναικών είναι χαμηλότερες από εκείνες των ανδρών, ενώ ταυτόχρονα οι γυναίκες αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο από τους άνδρες να βρεθούν κάτω από το όριο της φτώχειας. Οι γυναίκες έχουν κατά μέσο όρο μικρότερες αποδοχές από τους άνδρες σε όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε., μεταξύ των οποίων είναι και η Ελλάδα, ενώ το έμφυλο εισοδηματικό χάσμα εμφανίζεται σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, σε όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα, σε όλα τα επαγγέλματα και ανεξάρτητα από το χρόνο της επαγγελματικής προϋπηρεσίας. Περισσότερες γυναίκες παρά άνδρες ζουν σε σπίτια που έχουν εισοδήματα κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ σχεδόν το 1/3 των μονογονεϊκών οικογενειών, που στην πλειονότητά τους έχουν γυναίκα «αρχηγό» της οικογένειας, αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της φτώχειας[5] (Eurostat: 2008). Παρόμοια είναι και τα συμπεράσματα της Λιάπη - Μήλα (2010), που μελέτησε το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των φύλων στην Ελλάδα κατά τα έτη 2003 - 2005. Σύμφωνα με

[5] Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μία σημαντική αύξηση του αριθμού των μονογονεϊκών οικογενειών, οι οποίες στην πλειονότητά τους έχουν ως «αρχηγό» τη μητέρα και συχνά αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα (Κογκίδου: 1995). Εξάλλου, υπολογίζεται ότι οι γυναίκες αποτελούν περίπου τα 2/3 των φτωχών παγκοσμίως (Lopez-Claros & Zahidi: 2005). Τα παραπάνω αποτελούν πτυχές αυτού που σήμερα έχει καθιερωθεί να ονομάζεται «θηλυκοποίηση της φτώχειας». Με τον όρο αυτό εννοείται ότι οι γυναίκες βιώνουν τη φτώχεια και αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της οικονομικής εξαθλίωσης συχνότερα από τους άνδρες, αλλά και ότι οι γυναίκες υφίστανται εντονότερα τις συνέπειες της οικονομικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, δηλαδή μειωμένες ευκαιρίες και επιλογές πρόσβασης στην απασχόληση, την υγεία, την εκπαίδευση κ.ά. (Mogadham: 2005). Υπό αυτό το πρίσμα η φτώχεια ορίζεται τόσο ως *εισοδηματική* όσο και ως *ανθρώπινη*. Η ανθρώπινη διάστασή της αφορά τη στέρηση των ευκαιριών και δυνατοτήτων επιλογής για επιβίωση, γνώση, αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης και συμμετοχή στην κοινωνική ζωή. Υποστηρίζεται, μάλιστα, ότι η ανθρώπινη διάσταση της φτώχιας είναι σημαντικότερη και για αυτό το λόγο ο όρος είναι καταλληλότερος για την περιγραφή της «θηλυκής» φτώχιας, που έχει δραματικό αντίκτυπο στην κοινωνική θέση και το σεβασμό των γυναικών γενικότερα και πέρα από την οικονομική τους δύναμη (Fucuda-Parr: 1999).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

την ερευνήτρια, η πλειονότητα των χαμηλόμισθων ήταν γυναίκες και η διαφορά των μέσων ετήσιων εισοδημάτων από μισθωτή εργασία ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες διαπιστώθηκε σε όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα, αν και το μέγεθός της μειωνόταν όσο αυξανόταν το εκπαιδευτικό επίπεδο.

ε) Η ***ανεργία πλήττει συνήθως πιο έντονα τις γυναίκες από ό,τι τους άνδρες.*** Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας 1998 - 2008 η ανεργία των γυναικών σε παγκόσμιο επίπεδο ήταν μεγαλύτερη από την ανεργία των ανδρών. Το 2008, συγκεκριμένα, το ποσοστό ανεργίας των γυναικών ήταν 6,3%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες ήταν 5,9%. Από τα 193 εκατομμύρια των ανέργων παγκοσμίως τα 112 (το 58%) ήταν γυναίκες (ILO: 2009). Το μέγεθος της ανεργίας των γυναικών στην προκειμένη περίπτωση έχει διττή σημασία ως ένδειξη του μεγέθους της έμφυλης ανισότητας στην εργασία: οι άνεργες γυναίκες είναι περισσότερες από τους άνεργους άνδρες σε απόλυτους αριθμούς, αλλά ταυτόχρονα η συμμετοχή τους στη μισθωτή εργασία είναι μικρότερη από εκείνη των ανδρών, όπως επισημάνθηκε παραπάνω. Φαίνεται, δηλαδή, ότι όχι μόνο η είσοδος των γυναικών στη μισθωτή εργασία αντιμετωπίζει εμπόδια, αλλά και η παραμονή τους σε αυτή είναι δύσκολη.

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, μεταξύ του 2004 και του 2008[6] τα ποσοστά ανεργίας των γυναικών ήταν περίπου διπλάσια από εκείνα των ανδρών. Για παράδειγμα, στις αρχές του 2008 το ποσοστό ανεργίας των γυναικών ήταν 12,1% έναντι του 5,1% της ανεργίας των ανδρών. Το πρώτο εξάμηνο του 2009 το ποσοστό ανεργίας των γυναικών ήταν, επίσης, σχεδόν διπλάσιο από εκείνο των ανδρών (13% έναντι 6,8%)[7].

Σε ό,τι αφορά την ανεργία των γυναικών, το πρόβλημα περιπλέκεται περισσότερο με την ύπαρξη της «κρυπτοανεργίας». Όπως επισημαίνει η Μουσούρου (1993), σε περιόδους οικονομικής κρίσης οι έγγαμες, κυρίως, γυναίκες προτιμούν να προσφέρουν εργασία στο πλαίσιο της οικογένειας και του σπιτιού, αφού η εργασία εκτός σπιτιού δεν αποφέρει παρά μόνο μειωμένες αποδοχές. Το οικονομικό κέρδος από την ενασχόληση της γυναίκας με τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα της οικογένειας είναι μεγαλύτερο για την οικογένεια σε σύγκριση με το κέρδος από τη μισθωτή εργασία της εκτός σπιτιού.

στ) ***Η απλήρωτη οικιακή εργασία είναι γένους θηλυκού,*** καθώς η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας δε συνοδεύτηκε από μια ισότιμη αναδιανομή της οικιακής εργασίας ανάμεσα στα φύλα. Αντίθετα, οι γυναίκες συνεχίζουν να φέρουν την κύρια ευθύνη για τη συντήρηση του νοικοκυριού και τη φροντίδα της οικογένειας. Ακόμη και όταν είναι εργαζόμενες, οι γυναίκες αφιερώνουν συνήθως περισσότερο χρόνο από τους άνδρες για τις δουλειές του σπιτιού και την ανατροφή των παιδιών, δηλαδή για εργασία που δεν αμείβεται. Τα δεδομένα από έρευνα σε 14 κράτη μέλη της Ε.Ε. (η Ελλάδα δε συμπεριλαμβανόταν σε αυτά) κατά την περίοδο 1998 - 2004 δείχνουν ότι οι γυναίκες αφιερώνουν κατά μέσο όρο

---

[6] Ε.Σ.Υ.Ε., *Δελτίο Τύπου: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Ιανουάριος 2008*, Απρίλιος 2008. http://www.statistics.gr/gr_tables/S301_SJO_1_DT_01_08_Y.pdf

[7] Ε.Σ.Υ.Ε., *Δελτίο Τύπου: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Α΄ Τρίμηνο 2009*, Ιούνιος 2009. http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/PressReleases/A0101_SJO01_DT_QQ_01_2009_01_F_GR.pdf

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

περίπου 4 ώρες και 40 λεπτά στις οικιακές εργασίες, ενώ οι άνδρες μόλις 2 ώρες, δηλαδή οι γυναίκες ασχολούνται 2 ώρες και 40 λεπτά τη μέρα περισσότερο από ό,τι οι άνδρες με τις δουλειές του σπιτιού. Μάλιστα, οι γυναίκες ασχολούνται με όλες τις δουλειές του νοικοκυριού και κυρίως με το μαγείρεμα, την καθαριότητα και τη φροντίδα των παιδιών, ενώ οι άνδρες αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στην κηπουρική και τις εργασίες συντήρησης του σπιτιού[8] (Eurostat: 2008). Αντίστοιχες έρευνες που διεξήχθησαν στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες κατέληξαν σε παρόμοια συμπεράσματα: οι γυναίκες αφιερώνουν σχεδόν το διπλάσιο χρόνο στις οικιακές εργασίες σε σύγκριση με τους άνδρες (Αλιπράντη - Μαράτου: 2008).

Η προσπάθεια συμφιλίωσης εργασιακών και οικογενειακών υποχρεώσεων δε φαίνεται να έχει συχνά επιτυχή αποτελέσματα για τις γυναίκες. Για ένα μέρος του γυναικείου πληθυσμού το δίλημμα ανάμεσα στην εργασία και την οικογένεια παραμένει και οδηγεί συχνά σε αντιφατικές «λύσεις» τις έγγαμες γυναίκες (με ή χωρίς παιδιά) και κυρίως εκείνες που ζουν σε χώρες χωρίς ανεπτυγμένη κοινωνική πολιτική για την απασχόληση και την οικογενειακή μέριμνα, όπως είναι οι χώρες του ευρωπαϊκού νότου, μεταξύ των οποίων είναι και η Ελλάδα. Κάτω από την πίεση της «διπλής μέρας» των γυναικών, της μέρας που μοιράζεται ανάμεσα στη μισθωτή εργασία και την οικιακή απλήρωτη εργασία, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός πως ο χρόνος που διαθέτουν οι γυναίκες για εργασία εκτός του σπιτιού είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο χρόνο που διαθέτουν οι άνδρες - με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την οικονομική κατάσταση και τις δυνατότητες επαγγελματικής ανέλιξης των γυναικών (Αλιπράντη - Μαράτου: 2008). Για παράδειγμα, σε ευρωπαϊκό επίπεδο οι άνδρες εργάζονται κατά μέσο όρο πάνω από πέντε ώρες ημερησίως, ενώ οι γυναίκες λιγότερο από τρεις ώρες. Αυτή η διαφορά στον ημερήσιο χρόνο εργασίας αποδίδεται τόσο στο μικρότερο αριθμό των εργαζόμενων γυναικών που απασχολούνται στη μισθωτή εργασία όσο και στις καταγεγραμμένες λιγότερες ώρες εργασίας τους (Eurostat: 2008).

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η εργασιακή δομή χαρακτηρίζεται από ένα καθεστώς έμφυλων ανισοτήτων. Ο αριθμός των εργαζόμενων γυναικών είναι μικρότερος σε σύγκριση με εκείνον των ανδρών, ενώ οι γυναίκες συχνά εργάζονται σε διαφορετικούς κλάδους από τους άνδρες, με χαμηλότερες αμοιβές και υπό δυσμενέστερες εργασιακές σχέσεις. Επίσης, πλήττονται συχνότερα σε σύγκριση με τους άνδρες από την ανεργία και σπάνια φτάνουν στις υψηλές θέσεις της επαγγελματικής ιεραρχίας.

---

[8] Φαίνεται ότι ακόμη και οι οικιακές εργασίες υπόκεινται σε έναν έμφυλο καταμερισμό. Από τη μια, υπάρχουν οικιακές εργασίες που χαρακτηρίζονται ως «ανδρικές» και αφορούν κυρίως τις δουλειές «εκτός του σπιτιού», όπως τα ψώνια, ή ορισμένες «τεχνικές» εργασίες συντήρησης και επιδιόρθωσης στο νοικοκυριό. Από την άλλη, υπάρχουν «γυναικείες» οικιακές εργασίες «εντός του σπιτιού», οι οποίες σχετίζονται κυρίως με την καθαριότητα, τη διατροφή και τη φροντίδα των μελών της οικογένειας και κυρίως την ανατροφή των παιδιών (Baxter: 1993).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ο ρόλος των επιλογών κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση για τις έμφυλες ανισότητες στην εργασία

Η βελτίωση της εκπαίδευσης των γυναικών έχει αναδειχθεί τις τελευταίες δεκαετίες σε πρωτεύουσας σημασίας στόχο για την επίτευξη της ισότητας των φύλων στην εργασία (Ζιώγου-Καραστεργίου: 2006α, Στρατηγάκη: 2008). Ωστόσο, διαπιστώνεται ότι παρά τη σημαντική άνοδο του εκπαιδευτικού επιπέδου των γυναικών, η αγορά εργασίας εμφανίζει ένα έμφυλο «χάσμα» ως προς τη δομή των επαγγελμάτων, που χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση των γυναικών σε επαγγέλματα χαμηλότερων αμοιβών και κύρους σε σύγκριση με τους άνδρες (Charles & Grusky: 2004). Η διαπίστωση αυτή έχει μετατοπίσει την προσοχή στη διερεύνηση των έμφυλων διαφορών που παρατηρούνται στους κλάδου σπουδών εντός της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Το εύρος των διαφορών της κατά φύλο φοίτησης στους διάφορους κλάδους σπουδών αναδεικνύει την ύπαρξη ενός έμφυλου «χάσματος» εντός της Ανώτατης Εκπαίδευσης, παρόμοιου με αυτό που παρατηρείται στη δομή της εργασίας ως προς την κατά φύλο κατανομή στα διάφορα επαγγέλματα. Σύμφωνα με τη Bradley (2000), η εστίαση στις έμφυλες διαφορές των επιλογών κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στην ερμηνεία των έμφυλων διαφορών που παρατηρούνται στους επαγγελματικούς κλάδους και κατά συνέπεια στην άρση του «παράδοξου» της συνύπαρξης από τη μια, μιας γυναικοκρατούμενης Ανώτατης Εκπαίδευσης και από την άλλη, ενός επαγγελματικό χάσμα που λειτουργεί σε βάρος των γυναικών στο χώρο της εργασίας.

Στο πλαίσιο του παραπάνω προβληματισμού μεγάλη προσοχή έχει δοθεί στο ζήτημα της υποεκπροσώπησης των γυναικών στους κλάδους «αιχμής», που είναι σε μεγάλο βαθμό ανδροκρατούμενοι και περιλαμβάνουν τις Θετικές Επιστήμες και τις Επιστήμες της Τεχνολογίας και της Μηχανικής. Η μικρή συμμετοχή των γυναικών σε αυτούς τους κλάδους θεωρείται ότι αποτελεί βασική αιτία του οριζόντιου κατά φύλο επαγγελματικού διαχωρισμού που παρατηρείται στο χώρο της εργασίας. Επίσης, θεωρείται ότι στερεί από τις γυναίκες τις ευκαιρίες για εργασία υψηλών αμοιβών και κύρους. Επόμενως, η στροφή των γυναικών στις Φυσικές Επιστήμες, τα Μαθηματικά, την Τεχνολογία και τη Μηχανική προτείνεται συχνά ως λύση για την επίτευξη της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των φύλων στην εργασία (Jacobs: 1996). Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Ευρωπαϊκού Δικτύου για την Αξιολόγηση της Τεχνολογίας (ETAN: 2000), που υποστηρίζει ότι η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στις Θετικές Επιστήμες και τις Επιστήμες της Τεχνολογίας είναι απαραίτητη για την επίτευξη της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των φύλων, που θα προωθήσει, μάλιστα, την αριστεία στην επιστήμη και την οικονομία.

Ωστόσο, είναι σημαντικό να γίνουν ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τη σύνδεση της εκπαίδευσης των γυναικών με την εργασία. Πρώτον, έχει διαπιστωθεί ότι το έμφυλο «χάσμα» των επαγγελμάτων παραμένει πολύ πιο άκαμπτο από τον έμφυλο διαχωρισμό των κλάδων σπουδών, αφού ακόμη και η περιορισμένη είσοδος των γυναικών σε ανδροκρατούμενους κλάδους σπουδών δε συνοδεύεται κατ' ανάγκη από μια αντίστοιχη είσοδο στους ανδροκρατούμενους κλάδους της οικονομίας (Jacobs: 1989). Δεύτερον, εξίσου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προβληματικός ως προς τον έμφυλο χαρακτήρα του παραμένει και ο κάθετος κατά φύλο διαχωρισμός της εργασίας, καθώς οι υψηλότερες θέσεις της επαγγελματικής ιεραρχίας καταλαμβάνονται στη μεγάλη τους πλειονότητα από άνδρες και μάλιστα στο σύνολο των εργασιακών κλάδων, ακόμη και εκείνων που στη βάση τους απασχολούν κυρίως γυναίκες (Brown: 2006).

Παρόλο, λοιπόν, που στις χώρες του «ανεπτυγμένου» κόσμου έχει κυριαρχήσει ένας πολιτικός λόγος που διακηρύσσει την ισότητα ευκαιριών μεταξύ των φύλων στην εκπαίδευση και την εργασία και προωθεί την άρση των τυπικών εμποδίων πρόσβασης των γυναικών στους συγκεκριμένους χώρους, φαίνεται ότι οι διακηρύξεις και η εξάλειψη των θεσμικών εμποδίων σε βάρος των γυναικών δεν επαρκούν για την επίτευξη της ισότητας των φύλων. Αντίθετα, υποστηρίζεται ότι οι κοινωνικοπολιτισμικές διεργασίες που συντελούνται στην εποχή μας εξακολουθούν να οριοθετούν και να υποδεικνύουν έμφυλους ρόλους και επιλογές, παρά τις κυρίαρχες διακηρύξεις για «ισότητα» ευκαιριών και «ελευθερία» επιλογών ανεξαρτήτα από το φύλο (Bradley & Charles: 2004, Charles & Grusky: 2004).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φύλο και Επιλογές Κλάδου Σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση

Στην ενότητα αυτή θα παρουσιάσουμε τα σχετικά με τη φοίτηση των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση στοιχεία, καθώς και τους παράγοντες που θεωρούνται καθοριστικοί για την έμφυλη διαφοροποίηση των επιλογών κλάδου σπουδών.

Η Φοίτηση των Γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση

Η φοίτηση των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα, όπως και σε πολλές άλλες χώρες διεθνώς, παρουσιάζει μία σημαντική αντίφαση. Από τη μια, οι γυναίκες έχουν επικρατήσει αριθμητικά στην Ανώτατη Εκπαίδευση, υπερβαίνοντας συχνά το 50% του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού. Από την άλλη, όμως, τείνουν να συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένους κλάδους σπουδών, οι οποίοι παραδοσιακά θεωρούνται «γυναικείου». Η παραπάνω αντίφαση περιγράφεται αμέσως παρακάτω.

Η διευρυμένη πρόσβαση των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση

Από την είσοδο των πρώτων γυναικών στο ελληνικό πανεπιστήμιο στα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι σήμερα, στις αρχές του 21ου αιώνα, έχει σημειωθεί μία εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των φοιτητριών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, κατά τις πρώτες δεκαετίες φοίτησης των γυναικών στο πανεπιστημίο, δηλαδή την τριακονταετία από το 1890 έως το 1920, οι φοιτήτριες αποτελούσαν μόλις το 1,4% του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού (Ζιώγου-Καραστεργίου: 2006β). Σχεδόν ένα αιώνα αργότερα, κατά το ακαδημαϊκό έτος 2006/07, οι γυναίκες αποτελούσαν το 56% του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού της δημόσιας Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Α.Ε.Ι. και Α.Τ.Ε.Ι.)[9] της χώρας (διάγραμμα 1).

---

[9] Γύρω από τους όρους «Τριτοβάθμια» και «Ανώτατη» Εκπαίδευση επικρατεί συχνά σύγχυση. Οι δύο όροι διαφέρουν συχνά ως προς το περιεχόμενο που έχουν στις διάφορες χώρες: άλλες φορές το περιεχόμενό τους ταυτίζεται, ενώ άλλες φορές με τον κάθε όρο εννοούνται διαφορετικές μορφές μετα-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Για τη διευκόλυνση των σχετικών συγκρίσεων, η UNESCO έχει καθιερώσει ένα σύστημα διάκρισης και ταξινόμησης των εκπαιδευτικών βαθμίδων (http://www.unesco.org/education/information/nfsunesco/doc/isced_1997.htm). Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα ως Τριτοβάθμια Εκπαίδευση ορίζεται η μετα-δευτεροβάθμια εκπαίδευση που παρέχεται από τα Πανεπιστήμια, τα Ανώτατα Ιδρύματα Τεχνολογικής Εκπαίδευσης καθώς και από ορισμένα δημόσια ιδρύματα ανώτερης επαγγελματικής κατάρτισης σε διάφορους κλάδους, όπως οι τέχνες, ο τουρισμός, η εμπορική ναυτιλία κ.ά. (βλ. http://www.ekep.gr/). Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, όταν γίνεται αναφορά σε έρευνες που μελετούν τα διεθνή χαρακτηριστικά της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, διατηρείται η ορολογία των συγγραφέων. Όταν γίνεται αναφορά σε στατιστικά δεδομένα της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας για την εκπαίδευση, με τον όρο Τριτοβαθμια Εκπαίδευση εννοούνται τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (Α.Ε.Ι.) και τα Ανώτατα Ιδρύματα Τεχνολογικής Εκπαίδευσης (Α.Τ.Ε.Ι.), ενώ με τον όρο Ανώτατη Εκπαίδευση εννοούνται μόνο τα Α.Ε.Ι. Παρόλο που τυπικά τα Ιδρύματα Τεχνολογικής Εκπαίδευσης έχουν «ανωτατοποιηθεί», οι διαδικασίες λειτουργίας τους δεν έχουν εξισωθεί με εκείνες των Α.Ε.Ι., ενώ συνεχίζεται ακόμη η συζήτηση σχετικά με τις απαραίτητες προϋποθέσεις και τις προδιαγραφές ένταξης τους στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, με τον όρο Ανώτατη Εκπαίδευση εννοούνται μόνο τα Α.Ε.Ι., ενώ με τον όρο Τριτοβάθμια Εκπαίδευση εννοούνται τα Α.Ε.Ι. και τα Α.Τ.Ε.Ι.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Διάγραμμα 1.
Κατά φύλο κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού
Ά.Ε.Ι. & Τ.Ε.Ι. (ακαδ. έτος 2006/07)
πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2008

Σε ό,τι αφορά συγκεκριμένα την Ανώτατη Εκπαίδευση (Α.Ε.Ι.), κατά το ακαδημαϊκό έτος 2006/07 το ποσοστό φοίτησης των γυναικών ήταν υψηλότερο από εκείνο της φοίτησης των γυναικών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση συνολικά. Όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 2, οι φοιτήτριες αποτελούσαν το 60% του συνόλου των εγγεγραμμένων.

Διάγραμμα 2.
Κατά φύλο κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού
Α.Ε.Ι. (ακαδ. έτος 2006/07)
πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2008

Το παραπάνω φαινόμενο δεν αποτελεί ελληνική ιδιαιτερότητα. Οι Δεληγιάννη-Κουϊμτζή & Φρόση (2003), σχολιάζοντας τη φοίτηση των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ε.Ε., επισημαίνουν ότι ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά της πρόσφατης ιστορίας των ευρωπαϊκών κοινωνιών είναι το γεγονός ότι σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη οι γυναίκες υπερβαίνουν το 50% του φοιτητικού πληθυσμού, καθώς τα κορίτσια έχουν σε πολλές περιπτώσεις καλύτερες επιδόσεις από τα αγόρια στο σχολείο και προωθούνται με μεγαλύτερη επιτυχία στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, το 2004 οι φοιτήτριες αποτελούσαν το 55% του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στο σύνολο των χωρών μελών της Ε.Ε., ενώ το ποσοστό των γυναικών αποφοίτων της Ανώτατης Εκπαίδευσης ήταν για το ίδιο έτος ακόμη μεγαλύτερο - 59% (Eurostat: 2008). Προκύπτει, λοιπόν, ότι οι γυναίκες όχι μόνο αποτελούν την πλειονότητα του φοιτητικού

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πληθυσμού[10], αλλά επιπλέον, υπερέχουν αριθμητικά σε ό,τι αφορά την ολοκλήρωση των σπουδών.

Ωστόσο, η παραπάνω εικόνα δεν αφορά μόνο τις χώρες της Ευρώπης, αλλά φαίνεται ότι αποτελεί πλέον τυπικό χαρακτηριστικό των εκπαιδευτικών συστημάτων των ανεπτυγμένων αλλά και των αναπτυσσόμενων χωρών γενικά (Bradley & Charles: 2004). Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της UNESCO (2009), ο παγκόσμιος μέσος όρος εγγραφής ανδρών και γυναικών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση δείχνει μία σαφή τάση αύξησης της γυναικείας παρουσίας σε αυτή κατά τις τελευταίες δεκαετίες (1970 - 2007). Το 2003 το ποσοστό των γυναικών που φοιτούν παγκοσμίως στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση ως προς τον πληθυσμό των γυναικών που ήταν σε ηλικία δυνητικής φοίτησης στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση εξισώθηκε με το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών, ενώ από το 2003 και εξής το ποσοστό των γυναικών φοιτητριών είναι πλέον μεγαλύτερο από εκείνο των ανδρών. Μάλιστα, το 2007 η αναλογία του πραγματικού γυναικείου φοιτητικού πληθυσμού στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση προς το δυνητικό φοιτητικό γυναικείο πληθυσμό ξεπέρασε κατά το 1/3 την αντίστοιχη αναλογία για τους άνδρες στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική[11]. Επίσης, συγκριτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον ΟΟΣΑ για την προσβασιμότητα και την οικονομική προσιτότητα της Ανώτατης Εκπαίδευσης στα ανεπτυγμένα κράτη, επιβεβαίωσε τη διαπίστωση ότι ο αριθμός των φοιτητριών υπερβαίνει τον αριθμό των φοιτητών σε πολλά κράτη του ανεπτυγμένου κόσμου. Στις Η.Π.Α., τον Καναδά, την Αυστραλία και σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες (Ιταλία, Γαλλία, Ιρλανδία κ.ά.) το ποσοστό των φοιτητριών επί του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού κυμαίνεται μεταξύ 55% και 60%. Στη Σουηδία, μάλιστα, οι φοιτήτριες αποτελούν περίπου τα 2/3 του φοιτητικού πληθυσμού (Usher & Cervenan: 2005).

Η ποσοτική υπερεκπροσώπηση των γυναικών στο φοιτητικό πληθυσμό της Ανώτατης Εκπαίδευσης αποτελεί κεντρικό επιχείρημα της ρητορικής που έχει αναπτυχθεί πρόσφατα και διακηρύσσει ότι η ισότητα ευκαιριών μεταξύ των φύλων έχει πλέον

---

[10] Αν και στο πρώτο επίπεδο της Ανώτατης Εκπαίδευσης, στις προπτυχιακές σπουδές, οι γυναίκες υπερέχουν αριθμητικά, δε συμβαίνει το ίδιο και στις μεταπτυχιακές σπουδές και κυρίως στο επίπεδο απόκτησης διδακτορικού διπλώματος, όπου οι άνδρες συνεχίζουν να αποτελούν την πλειονότητα των υποψηφίων διδακτόρων. Ωστόσο, η συμμετοχή των γυναικών στις μεταπτυχιακές σπουδές έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Ενώ οι άνδρες μεταπτυχιακοί φοιτητές και υποψήφιοι διδάκτορες στην Ελλάδα κατά το ακαδημαϊκό έτος 1997/98 αποτελούσαν πάνω από το 65% του συνόλου των εγγεγραμμένων, το 2003/04 το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών ήταν λιγότερο του 60%. Η αλλαγή αυτή φανερώνει ότι όλο και περισσότερες γυναίκες συνεχίζουν τις σπουδές τους σε ανώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο στην Ελλάδα (Eurostat: 2008). Μάλιστα, σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα της Ε.Σ.Υ.Ε. για την εκπαίδευση, κατά το ακαδημαϊκό έτος 2006/07 στο σύνολο των μεταπτυχιακών φοιτητών και φοιτητριών το 51% ήταν γυναίκες (24.464 φοιτήτριες από το σύνολο των 47.784 μεταπτυχιακών σε επίπεδο μεταπτυχιακού διπλώματος ειδίκευσης και διδακτορικού). Μεταξύ των υποψηφίων διδακτόρων, όμως, οι γυναίκες αποτελούσαν μόλις το 43,6% και συγκεντρώνονταν κυρίως στα επιστημονικά πεδία των ανθρωπιστικών, κοινωνικών, νομικών σπουδών και ιατρικών σπουδών.
(http://www.statistics.gr/gr_tables/S806_SED_3B_TB_AN_06_3M_E_Y.pdf)

[11] Η παρατηρούμενη ποσοτική υπεροχή των γυναικών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση δεν αφορά όλες τις χώρες. Παρόλο που ο παγκόσμιος μέσος όρος του ποσοστού των γυναικών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση υπερβαίνει τον αντίστοιχο ανδρικό μέσο όρο, στα κράτη της υποσαχάριας Αφικής και της Νότιας και Δυτικής Ασίας, η συμμετοχή των γυναικών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση παραμένη αισθητά μικρότερη σε σύγκριση με εκείνη των ανδρών (UNESCO: 2009, σ. 15).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επιτευχθεί, ενώ παράλληλα κάνει λόγο για «κατάληψη» της Ανώτατης Εκπαίδευσης από τις γυναίκες (Quinn: 2003). Πράγματι, οι διαδικασίες επέκτασης και «εκδημοκρατισμού» της Ανώτατης Εκπαίδευσης, που παρατηρούνται τα τελευταία χρόνια σε πολλές χώρες, επέτρεψαν την πρόσβαση ενός μεγάλου αριθμού γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Ωστόσο, η παραπάνω δυναμική είσοδος των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση δε σημαίνει κατ' ανάγκη ότι η ισότητα των φύλων έχει επιτευχθεί στο επίπεδο της φοίτησης. Μία τέτοια εκτίμηση, βασιζόμενη μονομερώς στα συνολικά ποσοτικά δεδομένα, είναι μονοδιάστατη και απλουστευτική, αφού παραβλέπει τις έμφυλες διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στο εσωτερικό της Ανώτατης Εκπαίδευσης και οι οποίες αποτελούν βασικό στοιχείο των ίδιων των πρόσφατων εξελίξεων διεύρυνσης και μεγέθυνσής της. Ανάμεσα σε αυτές τις διαφοροποιήσεις, η επιλογή κλάδου σπουδών κατέχει κεντρική θέση στη σύζητηση για τις ανισότητες των φύλων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Bradley & Charles: 2004). Αυτό ακριβώς το ζήτημα θα μας απασχολήσει αμέσως παρακάτω.

Η κατά φύλο κατανομή στους κλάδους σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση

Ενώ, λοιπόν, η πρόσβαση των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση είναι πλέον «ανοιχτή» και το ποσοστό φοίτησής των γυναικών υπερβαίνει το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών, παρατηρείται ένας έμφυλος διαχωρισμός ως προς την κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού στους κλάδους σπουδών. Οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί με στόχο τη διερεύνηση της κατά φύλο κατανομής του φοιτητικού πληθυσμού στους κλάδους σπουδών καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι φοιτήτριες τείνουν να συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένες σχολές και τμήματα, ενώ η συμμετοχή τους είναι περιορισμένη στις σχολές και τα τμήματα, όπου υπερέχουν αριθμητικά οι άνδρες. Επιπλέον, η τάση αύξησης της εισόδου των γυναικών στους «ανδροκρατούμενους» κλάδους παραμένει σχετικά χαμηλή. Αναλυτικότερα, οι γυναίκες υπερεκπροσωπούνται στους κλάδους των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών, των Καλών Τεχνών, των Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Υγείας. Από την άλλη, οι άνδρες υπερεκπροσωπούνται στους κλάδους των Θετικών Επιστημών και των Επιστημών της Μηχανικής. Επίσης, οι γυναίκες τείνουν να παρουσιάζουν μεγαλύτερη συγκέντρωση σε αυτούς τους «γυναικοκρατούμενους» κλάδους σπουδών σε σύγκριση με τους άνδες, των οποίων η κατανομή στους διάφορους κλάδους είναι ομαλότερη (Jacobs: 1996, Bradley: 2000).

Στις Η.Π.Α., για παράδειγμα, οι έμφυλες διαφορές στην κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού στους κλάδους σπουδών αποτελούν μία βασική διάσταση διαφοροποίησης των εμπειριών των φοιτητών/τριών της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τα δεδομένα που παραθέτει ο Jacobs (1996), στις αρχές της δεκαετίας του 1960 πάνω από το 70% των φοιτητριών της Ανώτατης Εκπαίδευσης των Η.Π.Α. συγκεντρώνονταν σε έξι επιστημονικούς κλάδους: Εκπαίδευση, Αγγλική Φιλολογία, Καλές Τέχνες, Νοσηλευτική, Ιστορία και Οικιακή Οικονομία. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, το 30% των γυναικών που φοιτούσαν στην Ανώτατη Εκπαίδευση θα έπρεπε να αλλάξει κλάδο σπουδών για να έχει την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ίδια κατανομή με τους άνδρες στις διάφορες επιστημονικές κατευθύνσεις. Λίγο αργότερα, το 1990, η κατανομή των φύλων στους κλάδους σπουδών είχε αρχίσει να μεταβάλεται, αλλά ο έμφυλος διαχωρισμός των κλάδων δεν είχε υποχωρήσει σημαντικά. Έτσι, ενώ το ποσοστό των γυναικών που απέκτησαν βασικό πτυχίο στις Επιστήμες της Ζωής, στα Μαθηματικά και στη Διοίκηση Επιχειρήσεων το 1990 ήταν σχεδόν ίσο με εκείνο των ανδρών που αποφοίτησαν από τις συγκεκριμένες σχολές, οι γυναίκες συνέχιζαν να είναι αισθητά λιγότερες στις Επιστήμες της Μηχανικής, όπου αποτελούσαν μόλις το 14% των αποφοίτων. Παρόλο που η συμμετοχή των γυναικών στους «ανδροκρατούμενους» κλάδους σπουδών της Ανώτατης Εκπαίδευσης των Η.Π.Α. συνέχισε να αυξάνεται τα επόμενα έτη, οι γυναίκες συνεχίζουν σήμερα να υποεκπροσωπούνται στις Επιστήμες της Μηχανικής. Σε ό,τι αφορά την Πληροφορική και τις Νέες Τεχνολογίες, έναν άλλο ανδροκρατούμενο κλάδο, διαπιστώθηκε ότι η σημαντική αύξηση που καταγράφηκε από το 1970 έως το 1985 στον αριθμό των γυναικών που φοιτούσαν στο συγκεκριμένο κλάδο ήταν μάλλον παροδική, αφού μετά το 1985 το ποσοστό των φοιτητριών υποχώρησε, με αποτέλεσμα οι γυναίκες να συνεχίζουν να υποεκπροσωπούνται στις επιστήμες της Πληροφορικής και των Νέων Τεχνολογιών στις Η.Π.Α. στις αρχές του 21ου αιώνα (Freeman: 2004).

Η έρευνα που διεξήγαγε η Bradley (2000) για τον έμφυλο διαχωρισμό εντός της Ανώτατης Εκπαίδευσης σε 29 χώρες, ανέδειξε τη συντήρηση των έμφυλων προτύπων συμμετοχής στους διάφορους κλάδους σπουδών. Συγκεκριμένα, η Bradley διαπίστωσε ότι από τη δεκαετία του 1960 έως τη δεκαετία του 1990 οι γυναίκες υποεκπροσωπούνταν σταθερά στις επιστήμες που σχετίζονταν με τη Γεωργία και τη Μηχανική, ενώ υπερεκπροσωπούνταν στις Παιδαγωγικές, Κοινωνικές, Ανθρωπιστικές, Νομικές και στις σχετικές με την Υγεία και τις Τέχνες Επιστήμες. Σύμφωνα με την ερευνήτρια, δεν είναι τυχαίο ότι η αύξηση του αριθμού των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση συνέπεσε χρονικά με την άνοδο του επιπέδου των βασικών εκπαιδευτικών/ επαγγελματικών προσόντων, τα οποία ήταν τυπικά απαραίτητα για την πρόσβαση σε επαγγέλματα όπου υπερεκπροσωπούνται οι γυναίκες (π.χ. Νοσηλευτική), αλλά και με τον πολλαπλασιασμό και τη μεγέθυνση των πανεπιστημιακών σχολών και τμημάτων που ανήκουν στους επιστημονικούς κλάδους, τους οποίους παραδοσιακά ακολουθούν οι περισσότερες γυναίκες (π.χ. Ανθρωπιστικές Επιστήμες). Μάλιστα, ο διαχωρισμός των κλάδων σπουδών κατά φύλο ήταν εντονότερος στα περισσότερο οικονομικά ανεπτυγμένα κράτη, τα οποία διαθέτουν μαζικότερα εκπαιδευτικά συστήματα και υψηλότερο επίπεδο εκβιομηχάνισης σε σύγκριση με τα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη.

Σημαντικά είναι, επίσης, τα συμπεράσματα της Bradley (2000) για τη συμμετοχή των γυναικών στις Θετικές Επιστήμες. Η συμμετοχή των γυναικών σε αυτές παρέμενε μέχρι τη δεκαετία του 1990 περιορισμένη. Οι προσπάθειες που είχαν γίνει με στόχο την ενθάρρυνση και ενδυνάμωση των γυναικών να ακολουθήσουν σπουδές στις Θετικές Επιστήμες δεν είχαν αποδώσει ως τότε τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Επρόκειτο, εξάλλου, κυρίως για διακηρύξεις ισότητας παρά για ουσιαστικές παρεμβατικές δράσεις υπέρ της εισόδου των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γυναικών σε αυτό το πεδίο. Είναι χαρακτηριστικό ότι η υποεκπροσώπηση των γυναικών στις Θετικές Επιστήμες φάνηκε ότι ήταν εντονότερη σε χώρες, όπως η Σουηδία, οι οποίες διέθεταν εκείνη την περίοδο ένα σαφή πολιτικό λόγο, αλλά όχι πάντοτε τις ανάλογες δράσεις, για την ανάγκη επίτευξης της ισότητας των φύλων[12].

Τα αριθμητικά δεδομένα της φοίτησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση των κρατών μελών της Ε.Ε. κατά το έτος 2004 επιβεβαιώνουν την ύπαρξη ενός επίμονου έμφυλου διαχωρισμού των κλάδων σπουδών την ίδια στιγμή που οι γυναίκες αποτελούν πάνω από το μισό του φοιτητικού πληθυσμού. Μεταξύ των αποφοίτων της Ανώτατης Εκπαίδευσης, οι γυναίκες υπερτερούν αριθμητικά των ανδρών (με αναλογία 3 προς 1) στις Επιστήμες της Εκπαίδευσης και τις Επιστήμες της Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας, ενώ το αντίθετο συμβαίνει στους κλάδους της Μηχανικής και των Κατασκευών, όπου οι άνδρες απόφοιτοι είναι τρεις φορές περισσότεροι από τις γυναίκες. Επίσης, οι άνδρες απόφοιτοι είναι περισσότεροι (κατά 50%) από τις γυναίκες στις Φυσικές Επιστήμες, τα Μαθηματικά και την Πληροφορική. Ωστόσο, παρουσιάζονται ορισμένες σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κρατών μελών ως προς τη συμμετοχή των γυναικών σε αυτά τα επιστημονικά πεδία. Σε ορισμένες χώρες και συγκεκριμένα στην Ιταλία, την Πορτογαλία, τη Βουλγαρία και την Πολωνία η εκπροσώπηση των γυναικών στο σύνολο των αποφοίτων των αντίστοιχων τμημάτων είναι μεγαλύτερη από την εκπροσώπηση των ανδρών ξεπερνώντας το 50% των αποφοίτων. Όμως, και σε αυτές τις χώρες ο μεγαλύτερος αριθμός των γυναικών συγκεντρώνεται και αποφοιτά από τα τμήματα Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών, Νομικής, Δημοσιογραφίας και Καλών Τεχνών, υπερβαίνοντας κατά πολύ σε ορισμένα από αυτά τον αριθμό των ανδρών - στις Κοινωνικές και Ανθρωπιστικές Επιστήμες, στη Δημοσιογραφία και τις Καλές Τέχνες οι γυναίκες απόφοιτοι είναι δύο φορές περισσότερες από τους άνδρες. Σε άλλα επιστημονικά πεδία, όπως στις Επιστήμες της Γεωργίας και στην Κτηνιατρική, οι άνδρες και οι γυναίκες εκπροσωπούνται με παρόμοια ποσοστά (Eurostat: 2008).

Παρόμοιες είναι οι έμφυλες διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στους κλάδους σπουδών της Ανώτατης Εκπαίδευσης και στην Ελλάδα. Παρά τη διστακτική παρουσία των γυναικών σε «ανδροκρατούμενους» τομείς, όπως είναι οι Σχολές Θετικών Επιστημών και τα Πολυτεχνεία, και την περισσότερο δυναμική παρουσία τους σε άλλους αναπτυσσόμενους τομείς, όπως είναι τα Οικονομικά, ένας μεγάλος αριθμός γυναικών συνεχίζει να συγκεντρώνεται στις λεγόμενες «θεωρητικές» σχολές και κυρίως, δηλαδή στις σχολές

[12] Η συμμετοχή των γυναικών στις Θετικές Επιστήμες, τα Μαθηματικά και την Πληροφορική έχει αυξηθεί σημαντικά στη διάρκεια των τελευταίων ετών στην Ανώτατη Εκπαίδευση της Σουηδίας. Ενώ το 1998 το ποσοστό των γυναικών που αποφοίτησαν από τα σχετικά τμήματα ήταν λίγο πάνω από το 35% επί του συνόλου των αποφοίτων αυτών των τμημάτων, το 2004 ήταν σχεδόν 50% (Eurostat: 2008). Η αύξηση του αριθμού των γυναικών που φοιτούν σε τμήματα Θετικών Επιστημών και Τεχνολογίας στην Ανώτατη Εκπαίδευση της Σουηδίας θεωρείται σε μεγάλο βαθμό συνέπεια των κρατικών πολιτικών και θετικών δράσεων υπέρ της ισότιμης κατανομής των φύλων στους διάφορους επιστημονικούς κλάδους της Ανώτατης Εκπαίδευσης, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία έτη μετά τη διαπίστωση της συντήρησης του έμφυλου «χάσματος» στην Ανώτατη Εκπαίδευση (βλ. σχετικά ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/improving/docs/women_national_report_sweden.pdf και http://www.globalalliancesmet.org/docs/Sweden.pdf)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

βασικής κατάρτισης εκπαιδευτικών της προσχολικής, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Μαραγκουδάκη: 2003). Επίσης, παρόλο που η συμμετοχή των γυναικών στους κλάδους σπουδών των Επιστημών της Υγείας, του Δικαίου και της Διοίκησης έχει αυξηθεί τα τελευταία έτη και το ποσοστό των γυναικών σε αυτούς τους κλάδους έχει ξεπεράσει το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών, οι γυναίκες συνεχίζουν να υποεκπροσωπούνται σήμερα στους κλάδους των Φυσικών Επιστημών, των Μαθηματικών, της Πληροφορικής και της Μηχανικής, οι οποίοι είναι σήμερα οι πλέον αναπτυσσόμενοι κλάδοι στην οικονομία (βλ. διάγραμμα 3).

Διάγραμμα 3.
Ποσοστιαία κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού κατά φύλο και κατά κλάδο σπουδών (ISCED) στην Ελλάδα (ακαδ. έτος 2006/07)
πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2008

Η περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στους επιστημονικούς κλάδους των Φυσικών Επιστημών, των Μαθηματικών, της Πληροφορικής και της Μηχανικής συνδέεται με μια σειρά «εμποδίων» που αποθαρρύνουν τις γυναίκες από το να ασχοληθούν με τους συγκεκριμένους κλάδους. Ο Burke (2007) συνοψίζει αυτά τα εμπόδια στα ακόλουθα: α) οι απόψεις των μαθητών και των μαθητριών για τις ικανότητες τους στα διάφορα επιστημονικά αντικείμενα διαμορφώνονται σε πολύ μικρή ηλικία, με αποτέλεσμα ήδη κατά την έναρξη της εφηβείας να έχουν σαφείς και συχνά συμβατές με τα έμφυλα κοινωνικά πρότυπα απόψεις για τα πεδία στα οποία υπερτερούν και για τα πεδία στα οποία υστερούν, β) τα αναλυτικά προγράμματα και τα σχολικά εγχειρίδια δεν προβάλλουν τις γυναίκες ισότιμα με τους άνδρες στις Θετικές Επιστήμες, γ) τόσο στο σχολείο όσο και εκτός αυτού τα κορίτσια ασχολούνται με δραστηριότητες που συνδέονται με τις Θετικές Επιστήμες και τις τεχνολογικές τους εφαρμογές (π.χ. Η/Υ, αυτοκίνητα κ.ά.) σπανιότερα από ό,τι τα αγόρια, δ) η κουλτούρα των Η/Υ, με τους οποίους ασχολούνται συχνότερα τα αγόρια παρά τα κορίτσια, περιλαμβάνει την ανάπτυξη διάφορων τεχνικών δεξιοτήτων, ενισχύοντας τις προκαταλήψεις για την υπεροχή

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

των ανδρών στους τεχνολογικούς κλάδους σπουδών και ε) οι εκπαιδευτικοί έχουν συχνά χαμηλότερες προσδοκίες για τη συμμετοχή και τις ικανότητες των μαθητριών στις Θετικές Επιστήμες σε σύγκριση με τις προσδοκίες τους για τους μαθητές, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στις χαμηλές επιδόσεις των κοριτσιών στα σχετικά μαθήματα.

Επίσης, η περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στις Θετικές Επιστήμες αποδίδεται συχνά στην «ανδρική» κουλτούρα, η οποία θεωρείται ότι χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο. Η Ρεντετζή (2006), για παράδειγμα, μελετώντας τις σχέσεις φύλου και Φυσικών Επιστημών περιγράφει τις συχνότερες ερμηνείες για τον αποκλεισμό των γυναικών από αυτές ως εξής: α) η κουλτούρα των Φυσικών Επιστημών είναι «ανδρική» και χαρακτηρίζεται από την έντονη φιλοδοξία για επαγγελματική ανέλιξη, υψηλές αμοιβές και κύρος, αφού μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η ανάπτυξή τους συνδέθηκε με την έρευνα για τα αμυντικά προγράμματα και το στρατιωτικό ανταγωνισμό, β) η ίδια η διδασκαλία των Φυσικών Επιστημών είναι «ανδρική», αφού ενισχύει περισσότερο τη συμμετοχή και την υψηλή επίδοση των αγοριών από ό,τι των κοριτσιών, με αποτέλεσμα τα κορίτσια να έχουν συχνά χαμηλή αυτοπεποίθηση σε ό,τι αφορά τις ικανότητές τους, ενώ οι φοιτήτριες των Φυσικών Επιστημών αντιμετωπίζονται συνήθως ως «ανωμαλία» και γ) οι Θετικές και οι Φυσικές Επιστήμες είναι «ανδρικές» στην επιστημολογική τους βάση, δηλαδή οι έννοιες του ορθολογισμού, του θετικισμού και της αντικειμενικότητας, που τις διαπερνούν δεν είναι ουδέτερες, αλλά έχουν φύλο, σχετίζονται με τον «άνδρα» και τον «ανδρισμό» και αποκλείουν το «γυναικείο» και ό,τι αυτό συμβολίζει.

Πάντως, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία σημαντική αύξηση του ποσοστού των φοιτητριών στις Σχολές Θετικών Επιστημών της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 4, το οποίο απεικονίζει την ποσοστιαία συμμετοχή των φοιτητριών στο σύνολο των εγγεγραμμένων στις Σχολές Θετικών Επιστημών στην Ελλάδα κατά το έτος 2006/07, οι γυναίκες τείνουν να εκπροσωπούνται σχεδόν ισότιμα με τους άνδρες στο επίπεδο του προπτυχιακού κύκλου σπουδών. Επίσης, το ποσοστό των φοιτητριών του α΄ εξαμήνου στις Σχολές Θετικών Επιστημών τείνει να είναι ελαφρώς μεγαλύτερο από εκείνο όλων των προβλεπόμενων εξαμήνων. Η τάση αυτή υποδηλώνει την αυξανόμενη τάση των γυναικών να επιλέγουν τις Θετικές Επιστήμες.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Διάγραμμα 4.
Ποσοστό φοιτητριών επί του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού στις Σχολές Θετικών Επιστημών (ακαδ. έτος 2006/07)
πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2008

Ωστόσο, παρά τη σημαντική αύξηση της πρόσβασης των γυναικών στις Σχολές Θετικών Επιστημών, υπάρχουν ορισμένοι επιστημονικοί κλάδοι, στους οποίους η γυναικεία εκπροσώπηση εξακολουθεί να είναι πολύ χαμηλότερη από εκείνη των ανδρών. Πρόκειται για τους κλάδους της Μηχανικής και της Πληροφορικής, που «επιμένουν» να ανδροκρατούνται, όπως διαπιστώνεται και από τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν παραπάνω, στο διάγραμμα 3. Σε ό,τι αφορά τις Επιστήμες της Μηχανικής, το ποσοστό των φοιτητών είναι περισσότερο από διπλάσιο από εκείνο των φοιτητριών. Οι φοιτήτριες, δηλαδή, αποτελούν λιγότερο από το 1/3 του συνολικού φοιτητικού πληθυσμού στους κλάδους της Μηχανικής. Η χαμηλή εκπροσώπηση των γυναικών στους κλάδους της Μηχανικής σχετίζεται με τη σύνδεση των συγκεκριμένων κλάδων με τη βιομηχανική παραγωγή, η οποία, όπως προαναφέρθηκε (βλ. την ενότητα για τις έμφυλες ανισότητες στην εργασία), ανδροκρατείται σταθερά σχεδόν από την εμφάνισή της.

Εξίσου σημαντική είναι και η υποεκπροσώπηση των φοιτητριών στις Επιστήμες της Πληροφορικής. Είναι χαρακτηριστικό ότι παρόλο που ο αριθμός των φοιτητριών στις Σχολές Θετικών Επιστημών είναι περίπου ίδιος με εκείνον των φοιτητών, η εκπροσώπησή τους στα τμήματα της Πληροφορικής, που συχνά υπάγονται στις Σχολές Θετικών Επιστημών, παρουσιάζεται αισθητά χαμηλότερη από εκείνη των φοιτητών, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 5.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Διάγραμμα 5.
Ποσοστό φοιτητριών επί του συνόλου του φοιτητικού πληθυσμού στις Σχολές Θετικών Επιστημών και στα υπαγόμενα σε αυτές τμήματα Πληροφορικής (ακαδ. έτος 2006/07), πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε., 2008

Προκύπτει, δηλαδή, ότι ο κλάδος της Πληροφορικής παραμένει σε μεγάλο βαθμό ανδροκρατούμενος, παρά την πρόοδο που έχει συντελεστεί γενικότερα ως προς την είσοδο των γυναικών στις Θετικές Επιστήμες. Αξίζει, μάλιστα, να επισημανθεί η εξής λεπτομέρεια: ενώ οι φοιτήτριες εκπροσωπούνται γενικά με αρκετά υψηλά ποσοστά στις Σχολές Θετικών Επιστημών, η παρουσία τους σε μία συγκεκριμένη σχολή, στη Σχολή Θετικών Επιστημών και Τεχνολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, παρουσιάζεται ιδιαίτερα περιορισμένη σε σύγκριση με τις υπόλοιπες Σχολές Θετικών Επιστημών. Η συγκεκριμένη Σχολή περιλαμβάνει συνολικά δύο τμήματα, το τμήμα Επιστήμης & Τεχνολογίας Υπολογιστών και το τμήμα Επιστήμης & Τεχνολογίας Τηλεπικοινωνιών, τα οποία συνδέονται άμεσα με τις Νέες Τεχνολογίες και την Πληροφορική, δηλαδή κλάδους έντονα ανδροκρατούμενους.

Η υποεκπροσώπηση των γυναικών στους κλάδους της Πληροφορικής αποτελεί συχνά αντικείμενο προβληματισμού στο πλαίσιο της φεμινιστικής έρευνας για την εκπαίδευση. Σχετικά με τα αίτια που λειτουργούν αποθαρρυντικά και αποτρεπτικά για την επιλογή του συγκεκριμένου κλάδου από μέρους των γυναικών, έχουν προταθεί διάφορες ερμηνείες.

Σύμφωνα με τις Siann και Callaghan (2001), τα βασικότερα αίτια που αποτρέπουν τις γυναίκες από την επιλογή της Πληροφορικής είναι τα ακόλουθα: α) η φυσιογνωμία, το περιεχόμενο και οι τρόποι διδασκαλίας των θετικών και τεχνολογικών μαθημάτων στο σχολείο, που προβάλλουν τα χαρακτηριστικά του «ανδρισμού», π.χ. την αντικειμενικότητα, τον ανταγωνισμό, τη μαθηματική σκέψη, και ενισχύουν περισσότερο την «ανδρική» παρά τη «γυναικεία» ταυτότητα, β) η γενικότερη φυσιογνωμία της επιστημονικής έρευνας στις Θετικές Επιστήμες, που φέρει «ανδρικά» χαρακτηριστικά και κυριαρχείται πολιτισμικά από το «ανδρικό» πρότυπο, με αποτέλεσμα να αποθαρρύνει τις γυναίκες από την ενασχόληση με αυτή, γ) η κουλτούρα του «ανδρισμού», που κυριαρχεί στη δομή των επαγγελμάτων των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Νέων Τεχνολογιών και που περιλαμβάνει χαρακτηριστικά χειρωνατικής εργασίας, ανταγωνισμού, ακόμη και μισογυνισμού, δ) η έλλειψη γυνακείων προτύπων καθώς και γυναικείων «δικτύων» στους συγκεκριμένους επιστημονικούς και επαγγελματικούς κλάδους, που θα μπορούσαν να ενισχύσουν τη συμμετοχή των γυναικών. Ωστόσο, οι συγκεκριμένες ερευνήτριες απορρίπτουν την προσέγγιση που κάνει λόγο για αποκλεισμό των γυναικών από τους τεχνολογικούς κλάδους. Εστιάζουν την προσοχή τους κυρίως στις προτιμήσεις των ίδιων των γυναικών για επαγγελματική σταδιοδρομία σε κλάδους, οι οποίοι είναι συνήθως διαφορετικοί από εκείνους των Θετικών Επιστημών, της Τεχνολογίας και της Μηχανικής, χωρίς όμως να δέχονται την έννοια του αυτο-αποκλεισμού των γυναικών. Αντίθετα, μελετούν τις επιλογές των γυναικών έχοντας ως πρόθεση την ενίσχυση της εκπαιδευτικής και επαγγελματικής γυναικείας ταυτότητας και των επιλογών που συνήθως περιλαμβάνει αυτή η ταυτότητα.

Από την άλλη, η Henwood (2000) υποστηρίζει ότι υπάρχουν δύο τρόποι προσέγγισης της σχέσης φύλου και τεχνολογίας στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Πρώτον, στο πλαίσιο ενός «φιλελεύθερου» λόγου η τεχνολογία εκλαμβάνεται ως ένα «ουδέτερο» σύνολο δεξιοτήτων, στο οποίο οι γυναίκες συχνά υστερούν και πρέπει να ενθαρρυνθούν να αποκτήσουν, με σκοπό να επιτευχθεί η ισότητα των φύλων στο τεχνολογικό πεδίο. Δεύτερον, σε αντίθεση με αυτή τη «φιλελεύθερη» προσέγγιση, έχει αναπτυχθεί μια κονστρουκτιβιστική προσέγγιση των σχέσεων φύλου και τεχνολογίας, σύμφωνα με την οποία ούτε η τεχνολογία ούτε οι τεχνολογικές δεξιότητες είναι ουδέτερες ως προς το φύλο. Αντίθετα, δίνεται έμφαση στις ιεραρχικές κοινωνικές σχέσεις των φύλων και στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η τεχνολογία έχει συμβάλει ιστορικά στη συντήρηση και αναπαραγωγή των έμφυλων σχέσεων στην οικονομία. Έμφαση δίνεται, επίσης, στη σχέση της τεχνολογίας με την κατασκευή μιας «ανώτερης» ανδρικής ταυτότητας, αντιθετικής προς την «κατώτερη» γυναικεία. Η έρευνα της Henwood (2000) με φοιτήτριες των Επιστημών της Τεχνολογίας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ακόμη και οι γυναίκες που επιτυγχάνουν εξίσου καλές επιδόσεις με τους άνδρες στο συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο, συχνά υποτιμούν τις ικανότητές τους και εκδηλώνουν χαμηλή αυτοπεποίθηση. Η εξήγηση της ερευνήτριας για τα συγκεκριμένα ευρήματα είναι ότι κυριαρχεί σήμερα ένα πολιτισμικό πρότυπο που συνδέει την τεχνολογία με τον «άνδρα» και τη γυναίκα με τη «μη-τεχνολογία» και το οποίο έχει ως αποτέλεσμα οι γυναίκες να αποθαρρύνονται από τις σπουδές σε τεχνολογικούς κλάδους, αλλά και όταν ακολουθούν αυτούς τους κλάδους στην Ανώτατη Εκπαίδευση, οι επιδόσεις τους να θεωρούνται πάντα κατώτερες των ανδρών, ανεξάρτητα από την πραγματική τους επίδοση.

Η Clegg (2001), η οποία μελέτησε τη σχέση φύλου και Πληροφορικής στο σχολείο και το πανεπιστήμιο, απορρίπτει την κονστρουκτιβιστική προσέγγιση της τεχνολογίας ως ανεπαρκή. Αντίθετα, δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στις ιστορικές διαδικασίες της οργάνωσης και ανάπτυξης της Πληροφορικής ως αυτόνομου επιστημονικού κλάδου στα πανεπιστήμια καθώς και της εισαγωγής των ηλεκτρονικών υπολογιστών στα σχολεία ως αντικειμένου αλλά και εργαλείου μάθησης. Υποστηρίζει ότι γυναίκες ερευνήτριες συμμετείχαν ενεργά κατά την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πρώτη περίοδο ανάπτυξης της Πληροφορικής και των υπολογιστικών συστημάτων. Ωστόσο, κατά τις διαδικασίες επιστημονικής καθιέρωσης και αυτονόμησης της κλάδου, οι σχέσεις εξουσίας που αναπτύχθηκαν γύρω από το αντικείμενο της Πληροφορικής και η σύνδεσή του με τη βιομηχανία οδήγησαν στον αποκλεισμό των γυναικών τόσο σε υλικό όσο και σε συμβολικό επίπεδο, αφού η Πληροφορική άρχισε να σχετίζεται με ένα κυρίαρχο λόγο δύναμης και ορθολογισμού, δηλαδή με ένα κυρίαρχο «ανδρικό» λόγο. Έτσι, οι Η/Υ και ο προγραμματισμός τους καθιερώθηκαν ως «ανδρικό» πεδίο, ενώ ακόμη και ο σχεδιασμός και η εισαγωγή του Η/Υ στο σπίτι και το σχολείο έγιναν από τους άνδρες για τους άνδρες. Η γενικότερη σύνδεση της Πληροφορικής με τα Μαθηματικά και τις Θετικές Επιστήμες, που είχαν ήδη καθιερωθεί ως «ανδρικά» πεδία, κατέστησε «ανδρικό» το πρότυπο του ειδικού στην Πληροφορική, περιθωριοποιώντας έτσι τις γυναίκες στην καλύτερη περίπτωση στη θέση του «τελικού χρήστη».

Φύλο και κοινωνική «οριοθέτηση» των επιλογών κλάδου σπουδών

Στο σημείο αυτό προκύπτει το ερώτημα μέσα από ποιες διαδικασίες διαφοροποιούνται οι επιλογές κλάδου σπουδών μεταξύ των ανδρών και των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Αρχικά, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι επιλογές του κλάδου σπουδών και γενικότερα οι επιλογές σπουδών δεν αποτελούν αποφάσεις που λαμβάνονται μία μοναδική χρονική στιγμή σε κοινωνικό κενό. Αντίθετα, αποτελούν προϊόν μιας μακρόχρονης διαδικασίας διαμόρφωσης των στόχων, προσδοκιών και προτιμήσεων των ατόμων, που οριοθετούνται από τις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες ζουν τα άτομα και οι οποίες συχνά τα προσανατολίζουν σε διαφορετικές, έμφυλες, διαδρομές και ρόλους. Έτσι, η έμφυλη διαφοροποίηση των επιλογών κλάδου σπουδών συνδέεται με ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών παραγόντων που θεωρείται ότι συμβάλλουν καθοριστικά στον προσανατολισμό των αγοριών και των κοριτσιών σε διαφορετικές εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές, ενώ ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στο ρόλο της οικογένειας, του σχολείου καθώς και της ίδιας της πολιτισμικής κατασκευής της επιστήμης (Βιτσιλάκη - Σορωνιάτη, κ.ά.: 2001, Arnot: 2006).

Ο ρόλος της οικογένειας

Οι γονείς συχνά διαφοροποιούν τις συμπεριφορές, τις στάσεις και τις προσδοκίες τους για τα παιδιά τους ανάλογα με το φύλο των τελευταίων, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην έμφυλη κοινωνικοποίησή τους, που έχει ως αποτέλεσμα τα αγόρια και τα κορίτσια να αναπτύσσουν συχνά διαφορετικές «ικανότητες» και «κλίσεις» και να προσανατολίζονται σε διαφορετικές «επιλογές» ζωής (Μαραγκουδάκη: 1995, Coltrane: 2000).

Έχει διαπιστωθεί ότι οι γονείς ενθαρρύνουν τα αγόρια και τα κορίτσια σε διαφορετικού είδους δραστηριότητες και παιχνίδια. Τα αγόρια ενθαρρύνονται συνήθως να παίζουν με «δυναμικότερα» παιχνίδια, δηλαδή παιχνίδια κατασκευών ή μηχανικά, και να

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συμμετέχουν σε δραστηριότητες που απαιτούν έντονη σωματική κίνηση. Αντίθετα, τα κορίτσια συνήθως αποθαρρύνονται από έντονες σωματικές δραστηριότητες και παροτρύνονται να παίζουν κυρίως με κούκλες, «κουζινικά», τον εξοπλισμό της «νοσοκόμας» ή το «σετ κομμωτικής», δηλαδή παιχνίδια που παραπέμπουν στους παραδοσιακούς ρόλους της γυναίκας ως μητέρας και νοικοκυράς καθώς και σε λιγότερο καταξιωμένα επαγγέλματα, όπως εκείνα της νοσοκόμας ή της κομμώτριας (Φρειδερίκου & Φολερού: 2004). Επίσης, τα αγόρια ενθαρρύνονται περισσότερο από ό,τι τα κορίτσια να ασχολούνται με τους Η/Υ και να παίζουν ηλεκτρονικά παιχνίδια (Κορδάκη & Τσαγαλά: 2007). Η διάκριση αυτή συμβάλλει στη διαμόρφωση του έμφυλου «ψηφιακού χάσματος», το οποίο αποτρέπει τα κορίτσια από την επιλογή κλάδων σπουδών που σχετίζονται με τους Η/Υ και το οποίο θεωρείται συνέχεια του έμφυλου χάσματος που παρατηρείται στις Θετικές Επιστήμες και τα Μαθηματικά (Σολομωνίδου κ.ά.: 2007).

Σε ό,τι αφορά, μάλιστα, τα Μαθηματικά, οι απόψεις που κυριαρχούν μεταξύ των γονέων για τις ικανότητες και τις επιδόσεις των αγοριών και των κοριτσιών είναι συχνά διαφορετικές, ανάλογα με το φύλο των παιδιών. Έτσι, τα Μαθηματικά θεωρείται ότι ταιριάζουν περισσότερο στα αγόρια παρά στα κορίτσια. Οι ικανότητες των αγοριών αξιολογούνται ως ανώτερες και οι επιδόσεις τους αποδίδονται συνήθως σε ένα έμφυτο ταλέντο για τα μαθηματικά. Αντίθετα, οι ικανότητες των κοριτσιών θεωρούνται κατώτερες από εκείνες των αγοριών και οι υψηλές επιδόσεις τους αποδίδονται στην προσπάθεια και όχι στο ταλέντο τους (Räty: 2002). Οι ίδιοι οι γονείς, δηλαδή, αποθαρρύνουν άμεσα ή έμμεσα τα κορίτσια από την επιλογή κλάδων σπουδών που συνδέονται με τα Μαθηματικά.

Εκτός, όμως, από τις διαφορετικές αντιλήψεις για τις ικανότητες των αγοριών και των κοριτσιών, οι γονείς έχουν συχνά διαφορετικά σχέδια και προτιμήσεις και για τις επαγγελματικές επιλογές των αγοριών και των κοριτσιών, συμβάλλοντας έτσι στη έμφυλη διαφοροποίηση των επιλογών κλάδου σπουδών. Παρόλο που οι γονείς συνήθιζαν παλιότερα να επενδύουν λιγότερο στη μόρφωση των κοριτσιών από ό,τι στη μόρφωση των αγοριών, η κατάσταση έχει πλέον αλλάξει και οι γονείς επενδύουν συνήθως εξίσου στην εκπαίδευση των παιδιών τους, ανεξάρτητα από το φύλο (Jacobs: 1996, David κ.ά.: 2003). Ωστόσο, οι απόψεις τους για το κατάλληλο για τα παιδιά τους επάγγελμα ακολουθούν συνήθως τα έμφυλα παραδοσιακά πρότυπα για τους ρόλους των φύλων, επηρεάζοντας πιθανόν κατ' αυτόν τον τρόπο τις επιλογές του κλάδου σπουδών από μέρους των αγοριών και των κοριτσιών. Όπως έχει διαπιστωθεί, οι γονείς προτιμούν συχνά παραδοσιακά «γυναικεία» επαγγέλματα για τα κορίτσια, όπως εκείνο των εκπαιδευτικών, ενώ γενικότερα επιθυμούν για τα κορίτσια μια θέση εργασίας που να εξασφαλίζει σταθερό ωράριο και τη δυνατότητα συμβιβασμού των επαγγελματικών υποχρεώσεων με τη φροντίδα της οικογένειας και τις ευθύνες του νοικοκυριού (Μπουρνούδη & Ψάλτη: 1997, Δεληγιάννη - Κουϊμτζή κ.ά.: 2003). Μια τέτοια αντίληψη, μάλιστα, φαίνεται ότι κυριαρχεί περισσότερο στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα παρά στα μεσαία και ανώτερα (Evans: 2009).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εξάλλου, όπως τονίζει η Arnot (2006), η επίδραση της κοινωνικής τάξης παραμένει καθοριστική για την εκπαιδευτική και επαγγελματική σταδιοδρομία των γυναικών. Οι αξίες του «ανδρισμού» και της «θηλυκότητας» διαφοροποιούνται μεταξύ των κοινωνικών τάξεων, με αποτέλεσμα οι οικογένειες να επηρεάζουν με διαφορετικό τρόπο τις επιλογές ανδρών και γυναικών που έχουν παρόμοια κοινωνικοοικονομική προέλευση. Η επίδραση αυτών των έμφυλων ταξικών αξιών είναι ιδιαίτερα σημαντική στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, όπου το μοντέλο των ατομικών επιλογών έχει ουσιαστικά επικρατήσει στη διαδικασία αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων, μεταμορφώνοντας το κοινωνικό πεπρωμένο σε «ατομική επιλογή». Έτσι, οι αξίες της θηλυκότητας που κυριαρχούν στη μεσαία τάξη, όπου οι γυναίκες πλέον καλούνται να διασφαλίσουν την κοινωνική τους θέση μέσω της εργασίας και όχι μέσω του γάμου, όπως παλιότερα, δεν τις αποκλείουν πια από την Ανώτατη Εκπαίδευση και την αγορά εργασίας, αλλά συμβάλλουν στον προσανατολισμό τους σε διακριτούς επιστημονικούς κλάδους σπουδών και επαγγέλματος από εκείνους των ανδρών. Από την άλλη, οι γυναίκες των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων τείνουν να ενστερνιστούν τις αξίες της οικονομικής ανεξαρτησίας και αυτοδιάθεσης των γυναικών των ανώτερων τάξεων. Ωστόσο, οι αξίες που αφορούν το ρόλο τους στο γάμο και την οικογένεια παρουσιάζονται περισσότερο αντιφατικές, ενώ το υλικό και πολιτισμικό τους κεφάλαιο είναι ιδιαίτερα περιορισμένο, με αποτέλεσμα να κατευθύνονται συνήθως σε παραδοσιακούς γυναικείους κλάδους σπουδών και εργασίας.

Ο ρόλος της εκπαίδευσης

Συχνά υποστηρίζεται ότι η εκπαίδευση συμβάλλει στην έμφυλη διαφοροποίηση των επιλογών κλάδου σπουδών προβάλλοντας και ενισχύοντας διαφορετικά εκπαιδευτικά και επαγγελματικά πρότυπα για τους άνδρες και τις γυναίκες (Βιτσιλάκη - Σορωνιάτη, κ.ά.: 2001, Ζιώγου - Καραστεργίου.: 2006δ). Όπως επισημαίνουν, μάλιστα, οι Φρειδερίκου & Φολερού (2004), ο εκπαιδευτικός θεσμός ενισχύει τις πιθανές εγγραφές της οικογένειας σε ό,τι αφορά τις «διαφορές» μεταξύ των φύλων. Ιδιαίτερη προσοχή έχει δοθεί στον τρόπο που τα σχολικά εγχειρίδια αναπαριστούν τους άνδρες και τις γυναίκες, στις πρακτικές των εκπαιδευτικών απέναντι στους μαθητές και τις μαθήτριες καθώς και στην έμφυλη ιεραρχική δομή του ίδιου του εκπαιδευτικού συστήματος, που εκτός του ότι συνιστά ένα πεδίο έμφυλης ανισότητας καθεαυτό, επιπλέον υποδεικνύει στους μαθητές και τις μαθήτριες μια άνιση εργασιακή δομή ως προς το φύλο.

Πρώτον, η μελέτη των σχολικών εγχειριδίων έχει οδηγήσει στη διαπίστωση ότι το περιεχόμενο της επίσημης σχολικής γνώσης συχνά «εκμηδενίζει» συμβολικά τις γυναίκες, τις τοποθετεί σε κατώτερη θέση στη μισθωτή εργασία και δίνει υπερβολική έμφαση στη σύνδεση της γυναίκας με την οικογενειακή ζωή (Arnot: 2006). Πολλές έρευνες που έχουν γίνει στην Ελλάδα με αντικείμενο τα σχολικά εγχειρίδια καταλήγουν στο βασικό συμπέρασμα ότι το περιεχόμενο και η εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων παρουσιάζουν την εικόνα μιας κοινωνίας που κυριαρχείται από πατριαρχικές αξίες, από το διαχωρισμό της «γυναικείας» οικιακής σφαίρας από την ανδρική «δημόσια» σφαίρα και από ξεχωριστούς κοινωνικούς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ρόλους και διαφορετικά πρότυπα συμπεριφοράς, ικανοτήτων και συμμετοχής στην εργασία, την οικογένεια και την πολιτική μεταξύ ανδρών και γυναικών. Επίσης, η παρουσία των γυναικών στην κοινωνία, την ιστορία και την επιστήμη αποσιωπάται ή εμφανίζεται περιθωριοποιημένη, χωρίς μάλιστα να γίνεται αναφορά στα κοινωνικο-ιστορικά αίτια της περιθωριακής θέσης των γυναικών, προβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο μία είκονα κατωτερότητας των γυναικών και του «γυναικείου»[13].

Η παραπάνω διαπίστωση αφορά τα σχολικά εγχειρίδια σχεδόν στο σύνολό τους, ανεξάρτητα από τις διαφοροποιήσεις μεταξύ τους στη συχνότητα, την ένταση και το είδος των σεξιστικών μηνυμάτων που προβάλλουν. Οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σε αυτό το πεδίο καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος των σχολικών εγχειριδίων: τα γλωσσικά εγχειρίδια του δημοτικού (Φραγκουδάκη: 1979, Φρειδερίκου: 1995, Αναγνωστοπούλου: 1997, Κανατσούλη: 1997, Ζιώγου-Καραστεργίου & Δεληγιάννη-Κουιμτζή: 1993, Δεληγιάννη-Κουιμτζή: 1993)· τα βιβλία Ιστορίας του δημοτικού (Λαμπροπούλου-Γεωργουλέα: 1989)· τα βιβλία των Μαθηματικών του δημοτικού (Ματσαγγούρας: 1982, Κανταρτζή: 2001)· τα βιβλία Φυσικής του δημοτικού και γυμνασίου (Παντίσκα κ.ά.: 1997)· τα βιβλία Ιστορίας και Κοινωνιολογίας του λυκείου (Αθανασιάδου & Πετρίδου: 1997)· τα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του λυκείου (Λόππα-Γκουνταρούλη: 1996). Από το παραπάνω σεξιστικό μοτίβο δεν εξαιρούνται ούτε τα βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας και τα οποία χρησιμοποιούνται συχνά στο νηπιαγωγείο (Μαραγκουδάκη: 1995)[14].

Δεύτερον, οι εκπαιδευτικοί, ανεξαρτήτως φύλου, εκφράζουν συχνά παραδοσιακές αντιλήψεις για τις ικανότητες και τους ρόλους των ανδρών και των γυναικών στην κοινωνία και εκδηλώνουν διαφορετικές συμπεριφορές απέναντι στους μαθητές και τις μαθήτριες. Κατ' αυτό τον τρόπο θεωρείται ότι ενθαρρύνουν τη συμμόρφωση των μαθητών και των μαθητριών σε έμφυλα κανονιστικά πρότυπα δράσης, επηρεάζοντας την κοινωνικο-συναισθηματική τους ανάπτυξη και πιθανόν συμβάλλοντας στον προσανατολισμό τους σε διαφορετικές εκπαιδευτικές και επαγγελματικές «επιλογές» (Acker: 1988, Warrington & Young: 2000, Φρόση: 2010). Οι εκπαιδευτικοί συχνά ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των μαθητών και των μαθητριών σε μαθησιακές δραστηριότητες που «ταιριάζουν» στο φύλο τους, ενώ παράλληλα οι παρατηρήσεις που απευθύνουν για συμμόρφωση και πειθαρχία στους κανόνες του σχολείου είναι και αυτές διαφοροποιημένες ανάλογα με το φύλο (Κακαβούλης: 1997). Ακόμη και κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού οι εκπαιδευτικοί χωρίζουν τους μαθητές και τις

---

[13] Η σημασία του σεξιστικού λόγου που εκφράζεται μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα στην περίπτωση του ελληνικού σχολείου, αν ληφθεί υπόψη η κυριαρχία του μοναδικού, υποχρεωτικού συγγράμματος για κάθε μάθημα, στο οποίο συνήθως επικεντρώνεται η διδασκαλία και η αξιολόγηση (Φρειδερίκου: 1995).

[14] Στο πλαίσιο του προγράμματος *Παραγωγή Βοηθητικού Εκπαιδευτικού Υλικού για την Εισαγωγή Θεμάτων Σχετικά με τα Φύλα στην Εκπαιδευτική Διαδικασία* (ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ, 4.1.1.δ) έγινε ανάλυση ενός μεγάλου μέρους των σχολικών εγχειριδίων που διδάσκονται σήμερα στο δημοτικό, το γυμνάσιο και το λύκειο καταλήγοντας σε παρόμοια συμπεράσματα με τα παραπάνω. Τα συμπεράσματα αυτής της ανάλυσης καθώς και υποδειγματικές μεθόδοι αντι-σεξιστικής παρέμβασης κατά τη διδασκαλία με χρήση των σχολικών εγχειριδίων περιλαμβάνονται στη σειρά «Υποστηρικτικά Φυλλάδια» του υλικού που παρήχθηκε στο πλαίσιο του συγκεκριμένου προγράμματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μαθήτριες σε ξεχωριστές ομάδες με βάση το φύλο και παρεμβαίνουν με διαφορετικό τρόπο στο παιχνίδι κοριτσιών και αγοριών (Thorne: 1993, Φρειδερίκου & Φολερού: 2004).

Επιπλέον, έχει διαπιστωθεί ότι το φύλο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί, συχνά ανεξαρτήτως φύλου, ερμηνεύουν τις πράξεις, αλλά και τις επιδόσεις των μαθητών και των μαθητριών. Έτσι, στο λόγο των εκπαιδευτικών τα αγόρια παρουσιάζονται να έχουν μια ιδιαίτερη βιολογική ανάγκη για σωματική εκτόνωση, ενώ τα κορίτσια μια φυσική αδυναμία, τρυφερότητα και αφοσίωση. Τα διαφορετικά αυτά φυσικά γνωρίσματα θεωρείται ότι οδηγούν σε διαφορετικές συμπεριφορές τους μαθητές και τις μαθήτριες (Φρειδερίκου & Φολερού: 2004). Σε ό,τι αφορά τις επιδόσεις, η υψηλή επίδοση των κοριτσιών αποδίδεται στην καταβολή έντονης προσπάθειας, ενώ η υψηλή επίδοση των αγοριών αποδίδεται στην έμφυτη εξυπνάδα τους. Αντίθετα, η χαμηλή επίδοση των αγοριών αιτιολογείται με όρους έλλειψης κινήτρων και μειωμένης προσπάθειας, ενώ η χαμηλή επίδοση των κοριτσιών ερμηνεύεται με όρους μειωμένης ικανότητας (Κακαβούλης: 1997, Δεληγιάννη - Κουιμτζή & Σακκά: 2005).

Μάλιστα, μία σημαντική μερίδα των εκπαιδευτικών συνεχίζει να διαχωρίζει τα γνωστικά αντικείμενα με βάση το φύλο και να αποδίδει διαφορετικές ικανότητες στα αγόρια και τα κορίτσια στα διάφορα αντικείμενα. Έτσι, τα μαθήματα των Θετικών Επιστημών, όπως η Φυσική, τα Μαθηματικά και η Πληροφορική, εξακολουθούν να θεωρούνται «ανδρικά» μαθήματα, δηλαδή ότι ταιριάζουν περισσότερο στους άνδρες σε σύγκριση με τις γυναίκες, στις οποίες θεωρείται ότι «ταιριάζουν» περισσότερο μαθήματα, όπως η Γλώσσα, η Λογοτεχνία, η Ιστορία, η Ψυχολογία, η Οικιακή Οικονομία, η Μουσική, τα Νέα Ελληνικά, η Κοινωνιολογία και η Ιστορία (Παπαπάνου κ.ά.: 2007). Επίσης, οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης θεωρούν την επαγγελματική σταδιοδρομία στις Θετικές Επιστήμες καταλληλότερη για τους άνδρες παρά για τις γυναίκες (Θεοδωράκη & Δεληγιάννη - Κουϊμτζή: 2007). Αντίστοιχα, οι εκπαιδευτικοί της Πληροφορικής θεωρούν ότι η ικανότητα και η σταδιοδρομία στο γνωστικό τους αντικείμενο είναι κυρίως ανδρική υπόθεση (Γρίνου: 2007).

Τρίτον, η ίδια η έμφυλη ιεραρχική δομή του εκπαιδευτικού συστήματος καθώς και η άνιση κατά φύλο κατανομή των εκπαιδευτικών στις βαθμίδες και τις ειδικότητες της εκπαίδευσης διαμορφώνουν ένα «πρότυπο» έμφυλων κοινωνικών σχέσεων, που υποδεικνύει στους μαθητές και τις μαθήτριες ένα μοντέλο του τρόπου δόμησης των ιεραρχικών σχέσεων μεταξύ των φύλων στην κοινωνία. Η εικόνα αυτή πιθανόν επηρεάζει και τις δικές τους «επιλογές», «προτιμήσεις» και «προσδοκίες» για τις σπουδές και την εργασία.

Συγκεκριμένα, παρατηρείται ότι όσο προχωρούμε σε ανώτερες βαθμίδες της εκπαίδευσης, το ποσοστό των γυναικών εκπαιδευτικών μειώνεται. Έτσι, οι γυναίκες αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα των νηπιαγωγών. Η γυναικεία παρουσία στο συγκεκριμένο κλάδο στην Ελλάδα ξεπερνούσε το 99% του συνόλου των εκπαιδευτικών μέχρι το 2000 (Ζιώγου-Καραστεργίου: 2006γ). Στο δημοτικό σχολείο το ποσοστό της γυναικείας εκπροσώπησης μεταξύ των εκπαιδευτικών μειώνεται, αλλά παραμένει υψηλό. Κατά το έτος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

1999/2000 το ποσοστό των γυναικών έφτανε το 65% επί του συνόλου των εκπαιδευτικών του δημοτικού (Ζιώγου - Καραστεργίου: 2006γ). Ωστόσο, οι γυναίκες «συνωστίζονται» στις μικρότερες τάξεις του δημοτικού. Η ανισοκατανομή αυτή υποστηρίζεται ότι συνδέεται με την κυρίαρχη αντίληψη για τη «φυσική» μητρότητα των γυναικών, που τις καθιστά καταλληλότερες από τους άνδρες να αντεπεξέλθουν στις ανάγκες των μικρών σε ηλικία μαθητών/τριών (Σταυρίδου κ.ά.: 1999). Στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, επίσης, οι γυναίκες εκπαιδευτικοί είναι περισσότερες από τους άνδρες συναδέλφους τους. Συγκεκριμένα, το έτος 2001/02 οι γυναίκες αποτελούσαν το 59% του συνόλου των εκπαιδευτικών της συγκεκριμένης βαθμίδας. Μάλιστα, ενώ στο λύκειο δεν παρουσιάζεται (για το έτος 2001/02) σημαντική αριθμητική διαφοροποίηση μεταξύ γυναικών και ανδρών εκπαιδευτικών, στο γυμνάσιο - που υστερεί συγκριτικά με το λυκείο σε κύρος και προνόμια - οι γυναίκες εκπαιδευτικοί ήταν σχεδόν διπλάσιες σε αριθμό από τους άνδρες (Μαραγκουδάκη: 2003).

Επίσης, παρατηρείται σημαντική ποσοτική διαφοροποίηση στην κατά φύλο κατανομή των εκπαιδευτικών στις ειδικότητες της εκπαίδευσης. Οι διάφορες ειδικότητες συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις εξουσίας, καθώς ορισμένα γνωστικά αντικείμενα φέρουν μεγαλύτερο κύρος και κατέχουν συχνά προνομιακή θέση έναντι των υπολοίπων. Οι Θετικές Επιστήμες και οι ειδικότητες που σχετίζονται με αυτές φέρουν συχνά μεγαλύτερα συμβολικά και υλικά οφέλη. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι οι ειδικότητες των Μαθηματικών, της Φυσικής και της Πληροφορικής ανδροκρατούνται - και μάλιστα περισσότερο στο λύκειο από ό,τι στο γυμνάσιο, ενώ οι γυναίκες εκπαιδευτικοί αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα στις ειδικότητες της Φιλολογίας (Ελληνικής Φιλολογίας και Ξένων Γλωσσών), της Κοινωνιολογίας, της Οικιακής Οικονομίας, καθώς και στα Καλλιτεχνικά και τη Μουσική (Μαραγκουδάκη: 2003).

Εκτός από τις έμφυλες διαφοροποιήσεις στην κατανομή του διδακτικού προσωπικού στις διάφορες βαθμίδες και ειδικότητες της εκπαίδευσης, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα χαρακτηρίζεται και από μία έντονα έμφυλη ιεραρχική διοικητική δομή[15]. Ενώ, λοιπόν, οι γυναίκες αποτελούν την πλειονότητα του εκπαιδευτικού σώματος, εκπροσωπούνται με μικρό ποσοστό στο διοικητικό μηχανισμό της εκπαίδευσης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, όπως για παράδειγμα στις θέσεις Διευθυντών Διεύθυνσης και Προϊσταμένων Γραφείων της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, η εκπροσώπησή τους είναι τόσο μικρή (το 2001/02 ήταν μόλις 11%), που γίνεται λόγος για μια *αποκλεισμένη πλειοψηφία* (Μαραγκουδάκη: 2003). Η κυρίαρχη ιδεολογία για τους διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους και τις διαφορετικές ικανότητες των φύλων, οι οικογενειακές υποχρεώσεις πολλών γυναικών εκπαιδευτικών, οι οποίες προσκρούουν στις αυξημένες ευθύνες ορισμένων εργασιακών θέσεων (όπως είναι αυτές της διοίκησης), καθώς και ο έντονος κυβερνητικός/ κομματικός έλεγχος της

[15] Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από έντονο συγκεντρωτισμό (Ανδρέου & Παπακωνσταντίνου: 1994). Τα διοικητικά στελέχη των περιφερειακών Διευθύνσεων Εκπαίδευσης και οι (υπο)διευθυντές/τριες των σχολικών μονάδων έχουν περισσότερο εκτελεστικό και ελεγκτικό παρά αποφασιστικό ρόλο. Ωστόσο, διαθέτουν μεγαλύτερη συστημική «εξουσία» από τους εκπαιδευτικούς λόγω της θέσης τους στην ιεραρχική δομή του εκπαιδευτικού συστήματος.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στελέχωσης της διοίκησης - τη στιγμή που η συμμετοχή των γυναικών στις κομματικές διαδικασίες είναι περιορισμένη σε σύγκριση με εκείνη των ανδρών - αποτελούν τα βασικά αίτια για την υποεκπροσώπηση των γυναικών στη διοικητική ιεραρχία (Μαραγκουδάκη: 1997 & 2003).

Η συμμετοχή των γυναικών στο διδακτικό προσωπικό και τα διοικητικά όργανα των ιδρυμάτων της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης είναι ακόμα μικρότερη. Αν και οι φοιτήτριες αποτελούν πλέον πάνω από το μισό του φοιτητικού πληθυσμού, οι γυναίκες που διδάσκουν στα ιδρύματα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης δεν ξεπερνούν το 1/3 του συνόλου του διδακτικού προσωπικού, ενώ όσο προχωρούμε στις υψηλότερες βαθμίδες το ποσοστό των γυναικών μειώνεται. Μάλιστα, οι γυναίκες συγκεντρώνονται κυρίως στις Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες, ενώ είναι πολύ λιγότερες οι διδάσκουσες στους κλάδους των Θετικών Επιστημών και στα Πολυτεχνεία (Βιτσιλάκη - Σορωνιάτη κ.ά.: 2001, Μαραγκουδάκη: 2003). Επιπλέον, ελάχιστες είναι οι γυναίκες που καταλαμβάνουν ανώτερες θέσεις στα διοικητικά όργανα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (Βοσνιάδου: 2005). Τα περιορισμένα γυναικεία «προτύπα» στην επιστήμη και την έρευνα και κυρίως στους ανδροκρατούμενους κλάδους των Θετικών Επιστημών και της Τεχνολογίας θεωρείται ότι λειτουργούν αποτρεπτικά για την επιλογή των συγκεκριμένων κλάδων από τα κορίτσια και για αυτό το λόγο προτείνεται η ανάδειξη και η εξοικείωση των νέων με την παρουσία των γυναικών σε αυτά τα πεδία (Smith & Erb: 1986).

Η έμφυλη κατασκευή των επιστημονικών κλάδων

Η Thomas (1990), σχολιάζοντας τη σχέση φύλου και επιλογής κλάδου σπουδών, επισημαίνει ότι η αναφορά στην κοινωνικοποίηση και τις επιδόσεις δεν είναι αρκετή για να ερμηνεύσει την έμφυλη διάσταση των κλάδων σπουδών, αφού ακόμη και οι υψηλές επιδόσεις των κοριτσιών στις Θετικές Επιστήμες και η είσοδός τους σε ανδροκρατούμενους τομείς δε φαίνεται να έχουν αλλάξει το βασικό γεγονός του διαχωρισμού των κλάδων σε γυναικείους και ανδρικούς. Αντίθετα, υποστηρίζει ότι το φύλο αποτελεί θεμελιώδες δομικό γνώρισμα της νοηματοδότησης των επιστημονικών κλάδων. Οι διάφοροι κλάδοι διακρίνονται μεταξύ τους και με βάση μια σειρά άλλων γνωρισμάτων, όπως είναι η δυσκολία και η αξία τους. Όμως, τα γνωρίσματα που αποδίδονται στους κλάδους καθώς και στους υπο-κλάδους των κλάδων έχουν πάντα έμφυλο πρόσημο. Έτσι, οι ανδροκρατούμενες Θετικές Επιστήμες θεωρούνται δυσκολότερες, αλλά και μεγαλύτερης αξίας σε σύγκριση με τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες, παρόλο που προσφέρουν περισσότερα για τη μεγιστοποίηση του κέρδους παρά για τη βελτίωση της ζωής των ανθρώπων. Επίσης, κάθε φορά που οι γυναίκες εισέρχονται σε ένα κλάδο, το πιθανότερο είναι οι άνδρες να τον εγκαταλείπουν, αν δεν έχουν καταφέρει να τις περιθωριοποιήσουν μέσα σε αυτόν. Μάλιστα, η Thomas μετά από τη μελέτη των σχέσεων φύλου και επιλογής κλάδου σπουδών διαπίστωσε ότι δεν υπάρχουν απλώς εκ των προτέρων «ανδροκρατούμενου» και «γυναικοκρατούμενου» κλάδοι στην Ανώτατη Εκπαίδευση, τους οποίους επιλέγουν ή απρρίπτουν τα αγόρια και τα κορίτσια, αλλά ότι συνεχώς

κατασκευάζονται νέες έμφυλες διχοτομίες μεταξύ και εντός των επιστημονικών κλάδων ανάλογα με τη συμμετοχή των ανδρών και των γυναικών σε αυτούς.

Εξάλλου, όπως υποστηρίζει η Schiebinger (2006), η νεωτερική επιστήμη έχει δομηθεί λαμβάνοντας έναν σαφέστατα έμφυλο χαρακτήρα ήδη από τις απαρχές της. Η Schiebinger διαπίστωσε ότι οι γυναίκες αποκλείστηκαν από την άσκηση της επιστήμης, όταν αυτή άρχισε να θεσμοθετείται και μαζί με τις γυναίκες και κάθετι το «γυναικείο». Η επιστήμη κατασκευάστηκε ως «ουδέτερη», αλλά στην πραγματικότητα χρησιμοποιήθηκε για την εδραίωση μιας νέας μορφής εξουσίας των ανδρών και συχνά χρησιμοποιήθηκε για να νομιμοποιήσει την ιδέα της κατωτερότητας των γυναικών. Ο άλλοτε συνολικός αποκλεισμός των γυναικών από την «ανδρική» επιστήμη φαίνεται ότι αντικαταστάθηκε στη σύγχρονη εποχή με τον αποκλεισμό των γυναικών από τους «ανδρικούς» κλάδους των Θετικών Επιστημών και των Επιστημών της Τεχνολογίας και της Μηχανικής, δηλαδή τους κλάδους που συνδέονται με την τεχνολογική καινοτομία και την ανάπτυξη της οικονομίας. Οι συγκεκριμένοι κλάδοι, των οποίων η κουλτούρα διαμορφώθηκε από και προς όφελος μιας μικρής ομάδας ανδρών, παραμένουν έντονα ανδροκρατούμενοι (Wyer κ.ά.: 2001).

Η σημασία της επιλογής κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο

Η άνιση κατανομή των φύλων στους κλάδους σπουδών της Ανώτατης Εκπαίδευσης δεν προκύπτει ξαφνικά, αλλά εκφράζεται με μια πρώτη επίσημη μορφή ήδη κατά τη διάρκεια της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, όταν οι μαθητές και οι μαθήτριες καλούνται να επιλέξουν μαθήματα και κατευθύνσεις σπουδών. Παρόλο που εδώ και αρκετά χρόνια οι μαθήτριες σημειώνουν κατά μέσο όρο υψηλότερες επιδόσεις σε σύγκριση με τους μαθητές στα «φιλολογικά» μαθήματα και παρόλο που οι επιδόσεις τους στα «θετικά» μαθήματα προσεγγίζουν ή ξεπερνούν σε ορισμένες περιπτώσεις τις επιδόσεις των μαθητών, οι έμφυλες διαφοροποιήσεις στις επιλογές των σχολικών μαθημάτων δεν έχουν ξεπεραστεί. Έτσι, τα κορίτσια συγκεντρώνονται στα «φιλολογικά» μαθήματα, ενώ η πλειονότητα των αγοριών προτιμούν τα Μαθηματικά και άλλα «θετικά» μαθήματα, όπως τη Φυσική ή την Πληροφορική (Arnot κ.ά.: 1999, Francis: 2000). Θεωρείται, μάλιστα, ότι η μικτή εκπαίδευση ενίσχυσε παρά αποδυνάμωσε τις έμφυλες διαφοροποιήσεις στις επιλογές μαθημάτων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Arnot: 2006).

Επίσης, η επιλογή κλάδου σπουδών στο λύκειο έχει ταυτόχρονα και ταξικό χαρακτήρα και, μάλιστα, η επίδραση της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης είναι εντονότερη για τις μαθήτριες παρά για τους μαθητές. Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται ότι οι μαθήτριες που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, δηλαδή οι μαθήτριες που προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο, είναι πιθανότερο να κάνουν τυπικές για το φύλο τους επιλογές μαθημάτων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση σε σύγκριση με τα κορίτσια των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων (Σιάνου: 2006, Davies κ.ά.: 2008).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στην Ελλάδα ο προσανατολισμός σε διαφορετικά επιστημονικά πεδία και κλάδους σπουδών της Ανώτατης Εκπαίδευσης εκφράζεται στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση κατά τη διαδικασία επιλογής *Κατεύθυνσης Σπουδών*, όπως ονομάζονται τα διαφοροποιημένα ως προς το περιεχόμενο προγράμματα σπουδών που προσφέρονται στο Ενιαίο Λύκειο. Μεταξύ των τριών κατευθύνσεων, η *θεωρητική* επιλέγεται κυρίως από κορίτσια, η *τεχνολογική* κυρίως από αγόρια, ενώ στη *θετική* κατεύθυνση η έμφυλη διαφοροποίηση δεν είναι ιδιαίτερα σημαντική (Μαραγκουδάκη: 2003, Σιάνου-Κύργιου: 2006).

Η επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο Ενιαίο Λύκειο, αν και δεν καθορίζει απόλυτα, ωστόσο κατευθύνει σε σημαντικό βαθμό τις ευκαιρίες και τις διαδρομές στην περαιτέρω εκπαιδευτική πορεία των μαθητών και των μαθητριών και ως ένα βαθμό οριοθετεί τις δυνατές επιλογές για επαγγελματική σταδιοδρομία, αφού οι εκπαιδευτικές και κατά συνέπεια και οι επαγγελματικές προοπτικές της κάθε κατεύθυνσης διαφέρουν (Σιάνου-Κύργιου: 2006). Σε αδρές γραμμές, η θεωρητική κατεύθυνση, την οποία επιλέγουν σε πολύ υψηλό ποσοστό οι μαθήτριες, οδηγεί σε σπουδές σε επιστημονικούς κλάδους, όπως εκείνους των Ανθρωπιστικών, Κοινωνικών και των Επιστημών της Κατάρτισης των Εκπαιδευτικών. Οι κλάδοι αυτοί οδηγούν κατά βάση σε «γυναικεία» επαγγέλματα, όπως για παράδειγμα εκείνο της εκπαιδευτικού, της βιβλιοθηκονόμου κ.ά., που υστερούν σημαντικά σε προοπτικές απασχόλησης στην αγορά εργασίας. Η μειωμένη προσφορά ανάλογων θέσεων εργασίας τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα σε συνδυασμό με την υπεράριθμη «παραγωγή» αποφοίτων από τα σχετικά τμήματα τα τελευταία έτη καθιστά εξαιρετικά δύσκολη για τους/τις αποφοίτους/ες την εύρεση εργασίας στο αντικείμενο των σπουδών τους. Όπως έχει διαπιστωθεί, τα περισσότερα τμήματα των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών παρουσιάζουν ιδιαίτερα αρνητικές προοπτικές στην αγορά εργασίας και η ετεροαπασχόληση και η ανεργία των αποφοίτων τους είναι συνηθισμένα φαινόμενα (Καββαδίας: 2007, Καραμεσίνη: 2008). Η θετική κατεύθυνση, που εκπροσωπείται σχεδόν ισότιμα από μαθητές και μαθήτριες, παρουσιάζει μία σημαντική ιδιαιτερότητα: οδηγεί σε σπουδές στις Θετικές Επιστήμες, αλλά και σε διάφορα τμήματα των Επιστημών της Υγείας, όπως είναι η Ιατρική και η Νοσηλευτική, που παραδοσιακά προσήλκυαν ένα σημαντικό αριθμό γυναικών και πολιτισμικά συνδέονται με τη «γυναικεία» ταυτότητα, της οποίας δομικές ιδιότητες είναι η «φροντίδα» και η «προσφορά». Έτσι εξηγείται ως έβα βαθμό και το μεγάλο ποσοστό των μαθητριών που επιλέγει τη συγκεκριμένη κατεύθυνση. Από την άλλη, η «ανδροκρατούμενη» τεχνολογική κατεύθυνση οδηγεί - μεταξύ των άλλων - σε σπουδές στους τομείς της Μηχανικής και των Νέων Τεχνολογιών (Πολυτεχνεία και τμήματα Πληροφορικής), οι οποίοι θεωρείται ότι προσφέρουν περισσότερες διεξόδους στην αγορά εργασίας και μεγαλύτερες ευκαιρίες για απασχόληση σε προνομιούχα επαγγέλματα (Μαραγκουδάκη: 2003).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κοινωνιολογικές Θεωρίες για την Επιλογή Σπουδών

Παρακάτω παρουσιάζονται οι βασικές κοινωνιολογικές θεωρίες για τον ορισμό της έννοιας της εκπαιδευτικής επιλογής και την ερμηνεία των επιλογών σπουδών.

Η έννοια της επιλογής

Σύμφωνα με την επίσημη ρητορική για τις επιλογές σπουδών, τα άτομα θεωρούνται ελεύθερα να λαμβάνουν αποφάσεις για τη διάρκεια και το είδος της εκπαίδευσης που θα αποκτήσουν - πέραν της υποχρεωτικής εκπαίδευσης -, σύμφωνα με τις επιθυμίες και τα συμφέροντά τους. Εξάλλου είναι τα ίδια τα άτομα που απολαμβάνουν τα οφέλη ή χρεώνονται τις όποιες αρνητικές συνέπειες των «επιλογών» σπουδών τους. Παρόλο που ο όρος *επιλογή* δεν γίνεται πάντοτε δεκτός χωρίς αντιρρήσεις, χρησιμοποιείται συχνά στο πεδίο της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης για τη διερεύνηση των ανισοτήτων στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Ωστόσο, στο πλαίσιο της επιστημονικής έρευνας για τις εκπαιδευτικές επιλογές και συγκεκριμένα για τις επιλογές σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση οι *επιλογές* δεν προσεγγίζονται πάντοτε από την ίδια θεωρητική σκοπιά. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις στη μελέτη των εκπαιδευτικών επιλογών: τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής και τη θεωρία της πολιτισμικής αναπαραγωγής, οι οποίες παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω.

Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής στην εκπαίδευση

Συχνά στο χώρο της κοινωνιολογικής ανάλυσης η έννοια της *επιλογής* παραπέμπει στο *ελεύθερο* άτομο, το οποίο επιλέγει *κατά βούληση* και *ωφελιμιστικά*, συνήθως μέσα από μια *ορθολογική* διαδικασία εκτίμησης των δυνατοτήτων που του προσφέρονται. Αυτή η προσέγγιση της έννοιας της «επιλογής» αποτελεί τη βασική θεωρητική αφετηρία της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής ή αλλιώς θεωρίας της δράσης (Rational Choice/Action Theory). Στο πεδίο της Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης κύριοι εκφραστές και υποστηρικτές της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής είναι ο Raymond Boudon και οι Richard Breen και John H. Goldthorpe.

Αρχικά πρέπει να επισημανθεί ότι η θεωρία της ορθολογικής επιλογής δεν είναι ενιαία, αλλά εμφανίζεται σε διάφορες παραλλαγές. Όπως υποστηρίζουν οι Hechter και Kanazawa (1997), πρόκειται για μία «οικογένεια» θεωριών που ασπάζονται κοινές θεωρητικές αρχές, αλλά διαφοροποιούνται σαφώς μεταξύ τους σε ορισμένα ζητήματα. Οι διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της θεωρίας απορρέουν κυρίως από τη διαμάχη γύρω από το ερώτημα του κατά πόσο η δράση των ατόμων είναι αποκλειστική συνέπεια της λήψης ορθολογικών αποφάσεων ή οι αξίες και τα συναισθήματα των ατόμων επηρεάζουν τις επιλογές τους.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ωστόσο, παρά τις διαφοροποιήσεις μεταξύ τους, τα ερμηνευτικά μοντέλα που εντάσσονται στο γενικό πλαίσιο της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής εκκινούν από ορισμένες κοινές θεωρητικές παραδοχές και ακολουθούν παρόμοια μεθοδολογία. Σύμφωνα με τους Hechter και Kanazawa (1997), στο πλαίσιο της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής λαμβάνεται ως δεδομένο ένα «κοινωνικό πλαίσιο» (social context) και κατασκευάζονται μοντέλα «ατομικής δράσης» (individual action) με σκοπό την ερμηνεία των διάφορων κοινωνικών «προϊόντων». Συγκεκριμένα, πρόκειται για πρότυπα μαθηματικά μοντέλα που επιδιώκουν να ερμηνεύσουν την ατομική συμπεριφορά, στην οποία ανάγονται οι κοινωνικές διεργασίες. Η έμφαση, δηλαδή, δίνεται στο άτομο και στις διαδικασίες μέσω των οποίων το άτομο επιλέγει, αποφασίζει και δρα, ενώ οι κοινωνικοί θεσμοί αντιμετωπίζονται συχνά ως «αγορές», με τις οποίες σχετίζονται τα άτομα και στις οποίες επικρατούν σχέσεις κόστους - οφέλους.

Σύμφωνα με τον Boudon (2003), οι θεωρητικές βάσεις της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής απορρέουν από τις φιλοσοφικές συζητήσεις του κύκλου της Βιέννης σχετικά με το τι συνιστά επιστημονική αλήθεια. Ο κύκλος της Βιέννης πρότεινε το φιλοσοφικό δόγμα του *λογικού θετικισμού*, απορρίπτοντας ως μη επιστημονική κάθε έννοια και πρόταση που δεν είναι περιγραφική και εμπειρικά επαληθεύσιμη. Η συγκεκριμένη αντίληψη φαίνεται ότι διείσδυσε γρήγορα και στις κοινωνικές επιστήμες. Βασικό χαρακτηριστικό της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής/δράσης είναι ότι αποφεύγει έννοιες «μαύρα κουτιά», όπως ονομάζει τους «ψυχολογικούς», «βιολογικούς» και «πολιτισμικούς» παράγοντες. Έννοιες, δηλαδή, που θεωρείται δύσκολο ή ακόμη και προβληματικό να οριστούν και να διερευνηθούν. Στο πλαίσιο της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής οποιοδήποτε κοινωνικό φαινόμενο θα πρέπει να μπορεί να αναχθεί στη δράση των ατόμων για να ερμηνευτεί επαρκώς. Διαφορετικά, η κατανόησή του θεωρείται ανέφικτη.

Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής εντάσσεται στο δόγμα του «μεθοδολογικού ατομικισμού». Ο κοινωνιολόγος Max Weber, ο οποίος θεωρείται εν πολλοίς θεμελιωτής του παραπάνω δόγματος, πρότεινε την εστίαση στην ατομική δράση για τη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών. Αναλυτικότερα, διαφωνώντας με τις αρχές του ιστορικού υλισμού που θέτουν στο επίκεντρο της κατανόησης της κοινωνικής δομής τις έννοιες του συλλογικού υποκειμένου, της κοινωνικής τάξης και της πάλης των τάξεων, ο Max Weber υποστήριξε ότι για να καταστούν κατανοητά τα κοινωνικά φαινόμενα πρέπει να μελετηθεί η ατομική συμπεριφορά και συνείδηση, τα κίνητρα και οι επιλογές των ατόμων, αφού θεμέλιο της κοινωνικής δράσης δε μπορεί παρά να είναι η ατομική δράση. Ο Weber δεν αρνήθηκε την ύπαρξη των κοινωνικών «δομών», αλλά απέδωσε ιδιαίτερη σημασία στην έννοια της ατομικής συνείδησης και πρότεινε την επικέντρωση της κοινωνιολογίας στη μελέτη των *ατομικών* δυνατοτήτων και επιλογών δράσης, ενώ υποστήριξε ότι τα άτομα συγκροτούν κοινωνικές ομάδες στη βάση ακριβώς των παρόμοιων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δυνατοτήτων και συμφερόντων τους[16]. Ο Weber υιοθέτησε, επίσης, τις έννοιες των αξιών και των ιδεών (των αντίληψεων) των ατόμων και υποστήριξε ότι οι αξίες και οι ιδέες των ατόμων επηρεάζουν τη δράση τους. Παρόμοια, όπως αναφέρουν οι Hechter και Kanazawa (1997), ορισμένες παραλλαγές της θεωρίας της ορθολογικής δράσης/επιλογής επιδιώκουν να συνδυάσουν τις έννοιες των αξιών και των ιδεών με την έννοια της ορθολογικής δράσης του ατόμου, για να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν τις διαδικασίες διαμόρφωσης των επιλογών των ατόμων.

Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής και οι εκπαιδευτικές επιλογές

Στο πλαίσιο της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, οι εκπαιδευτικές επιλογές των ατόμων, π.χ. οι επιλογές σπουδών κατά τη μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη Εκπαίδευση - επιλογές που μπορεί να αφορούν το αντικείμενο σπουδών, το εκπαιδευτικό ίδρυμα, καθώς και την ίδια την επιλογή της φοίτησης στην Ανώτατη εκπαίδευση -, κατανοούνται με όρους ατομικής δράσης. Τα άτομα, δηλαδή, θεωρείται ότι αποφασίζουν ενεργά, συνειδητά, τη φοίτησή τους στην Ανώτατη Εκπαίδευση έχοντας συγκεκριμένα κίνητρα και συμφέροντα. Μάλιστα, η έμφαση στην ατομική δράση δε σημαίνει ότι οι διαφορετικές κοινωνικές θέσεις των ατόμων δε λαμβάνονται υπόψη. Η έρευνα των επιλογών σπουδών στο πλαίσιο της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής αφορά ακριβώς τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα από διαφορετικές κοινωνικές θέσεις εκτιμούν τις δυνατότητες που τους προσφέρονται, επιλέγουν αναλόγως και καταλήγουν σε αντίστοιχες κοινωνικές θέσεις. Απορρίπτεται, όμως, η κοινωνιολογική μακρο-ανάλυση των διαφοροποιήσεων που παρατηρούνται στην εκπαίδευση σε σχέση με τις κατηγορίες της κοινωνικής τάξης, του φύλου κτλ. Αντίθετα, θεωρείται απαραίτητη η κατανόηση των επιλογών που κάνουν σε μικρο-επίπεδο τα συγκεκριμένα άτομα και όχι οι κοινωνικές ομάδες. Θεωρείται, δηλαδή, ότι είναι οι επιλογές των ίδιων των ατόμων και όχι η εκ των προτέρων ύπαρξη κοινωνικών ομάδων με παρόμοια συμφέροντα που παράγουν τις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται σε μακρο-επίπεδο (Breen & Goldthorpe: 1997).

Ο Boudon (1974) επιχειρώντας να απαντήσει στο ερώτημα γιατί οι κοινωνικές ανισότητες δε μειώνονται, ενώ όλο και περισσότερα άτομα από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα αποκτούν εκπαιδευτικά προσόντα, επεσήμανε την ανάγκη αναζήτησης μιας τεκμηριωμένης απάντησης στις επιλογές των ίδιων των εκπαιδευομένων. Σύμφωνα με τον Boudon, η κοινωνική διαστρωμάτωση έχει δύο ειδών συνέπειες στην εκπαιδευτική πορεία των ατόμων, τις πρωτογενείς και τις δευτερογενείς. Οι πρωτογενείς αφορούν τις ακαδημαϊκές επιδόσεις, που διαφοροποιούνται ανάλογα με την κοινωνική προέλευση των μαθητών/τριών. Η οικογένεια, ανάλογα με την κοινωνική της θέση, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της «ικανότητας» και της επίδοσης των μαθητών/τριών στο σχολείο. Η

[16] Για τη βεμπεριανή θεμελίωση του μεθοδολογικού ατομικισμού ως θεωρητικής βάσης της κοινωνιολογικής ανάλυσης, βλέπε Α. Γεωργούλας (2008) *Το Πρόταγμα της Ισότητας και η Γένεση της Κοινωνιολογίας*, Αθήνα: Τόπος, σσ.151-215.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ακαδημαϊκή επίδοση, όμως, δε θεωρείται επαρκές κριτήριο για την κατανόηση και την ερμηνεία της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση. Οι δευτερογενείς συνέπειες της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, οι οποίες αφορούν τις διαφοροποιημένες επιλογές που κάνουν τα άτομα διαφορετικών κοινωνικών θέσεων σε κρίσιμα μεταβατικά σημεία της εκπαιδευτικής τους σταδιοδρομίας, θεωρούνται εξίσου καθοριστικές και δεν είναι ούτε τυχαίες ούτε, όμως, προκαθορισμένες. Τα άτομα *επιλέγουν* αν θα συνεχίσουν την εκπαιδευτική τους σταδιοδρομία, σε ποιο επίπεδο και σε τι αντικείμενο, μέσα από μια διαδικασία ορθολογικής εκτίμησης και υπολογισμού της σχέσης κόστους - οφέλους που έχει κάθε δυνατή επιλογή.

Οι Breen και Goldthorpe (1997), υιοθετώντας τις βασικές παραδοχές της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, επιχείρησαν να ερμηνεύσουν τη μικρή μεταβολή στη συμμετοχή των κοινωνικών τάξεων στην εκπαίδευση σε αντίθεση με τη ραγδαία αύξηση της συμμετοχής των γυναικών σε αυτή, που έχει ως αποτέλεσμα την εξίσωση των ποσοστών φοίτησης των φύλων στην εκπαίδευση. Για να ερμηνεύσουν αυτές τις αλλαγές κατασκεύασαν ένα μαθηματικό μοντέλο υπολογισμού της σχέσης κόστους - οφέλους, το οποίο εκφράζει τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα, μέσω ορθολογικών γνωστικών διαδικασιών, εκτιμούν τις συνέπειες που θα έχουν οι εκπαιδευτικές τους επιλογές σε σχέση με την αγορά εργασίας. Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου μοντέλου η συμμετοχή στην εκπαίδευση αντιμετωπίζεται ως αποτέλεσμα των αποφάσεων που λαμβάνουν τα άτομα προκειμένου να επιλέξουν μεταξύ των διαφόρων δυνατών επιλογών που τους προσφέρονται, ύστερα από τον υπολογισμό των οικονομικών πόρων που διαθέτουν και των εμποδίων που εκτιμούν πως θα αντιμετωπίσουν καθώς και των πιθανοτήτων για επιτυχή αποτελέσματα των επιλογών τους. Οι διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ των κοινωνικών τάξεων ή των φύλων στη συμμετοχή στην εκπαίδευση, αποδίδονται από τους συγκεκριμένους ερευνητές στις ατομικές επιλογές των ατόμων και στις μεταξύ τους διαφορές σε πόρους και εμπόδια και όχι σε κάποιες «πολιτισμικές» ή «κανονιστικές» διαφορές μεταξύ των τάξεων ή των φύλων. Όσον αφορά τη μεγάλη αλλαγή στην εκπροσώπηση των φύλων στην εκπαίδευση, οι συγκεκριμένοι ερευνητές ερμηνεύουν την αύξηση του αριθμού των γυναικών που δεν εγκαταλείπουν, αλλά συνεχίζουν τις σπουδές τους, στην αλλαγή των αντιλήψεων για τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων. Συγκεκριμένα, θεωρούν ότι η παλιότερη αντίληψη πως οι πρωταρχικοί ρόλοι στη ζωή των γυναικών είναι εκείνοι της συζύγου και μητέρας, είχε ως συνέπεια να είναι χαμηλά τα προσδοκώμενα οφέλη από την επένδυση στην εκπαίδευση των γυναικών, αφού η κοινωνική - ταξική - τους θέση διατηρούνταν ή αναβαθμιζόταν κυρίως μέσω του γάμου και βασικά εξαρτιόταν από την κοινωνική θέση του συζύγου και όχι από το επίπεδο της εκπαίδευσης των γυναικών.

Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής προτείνεται από τους υποστηρικτές της ως η καταλληλότερη να ερμηνεύσει επαρκώς τις κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση και την εργασία. Τα άτομα εκτιμούν, υπολογίζουν «λογικά» τις δυνατότητές τους και τις εναλλακτικές επιλογές που τους προσφέρονται σε διάφορα μεταβατικά στάδια της εκπαιδευτικής τους σταδιοδρομίας και επιλέγουν την πιο αποτελεσματική και συμφέρουσα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

γι' αυτά λύση. Ωστόσο, εστιάζοντας την προσοχή του στις ταξικές ανισότητες, ο Hatcher (1998) διερωτάται ποια είναι τα άτομα που έχουν δυνατότητα επιλογής στην εκπαίδευση και μάλιστα μεταξύ διαφόρων εναλλακτικών. Υποστηρίζει ότι το μοντέλο μπορεί να εφαρμοστεί με επιτυχία και να εξηγήσει τις εκπαιδευτικές επιλογές των ατόμων της μεσαίας τάξης, αλλά αφήνει ανοικτό το ερώτημα σχετικά με τις δυνατότητες επιλογής που έχουν στην πράξη τα άτομα από τις χαμηλότερες, μη προνομιούχες, κοινωνικές τάξεις αναφορικά με την εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, από τα ερευνητικά δεδομένα προκύπτει ότι τα άτομα που προέρχονται από την εργατική τάξη δεν προσανατολίζεται προς μια ενιαία πρακτική επιλογής με βάση τον υπολογισμό κόστους - οφέλους, όπως προτείνει η θεωρία της ορθολογικής επιλογής, επειδή στην πραγματικότητα δεν υφίστανται για αυτά «δυνατότητες» - «ευκαιρίες», τουλάχιστον όχι στον ίδιο βαθμό που υφίστανται για τα άτομα της μεσαίας τάξης.

Η ίδια η χρήση της έννοιας της «επιλογής» είναι ούτως ή άλλως αρκετά προβληματική και ιδιαίτερα όταν δεν αποσαφηνίζεται ο ρόλος και η σημασία των κοινωνικών οριοθετήσεων στις επιλογές των ατόμων. Και αυτό γιατί η έννοια της «επιλογής» συχνά παραπέμπει στο νεωτερικό άτομο που εκτιμά, αποφασίζει και επιλέγει με βάση ατομικά κριτήρια και μέσα από διαδικασίες ατομικής ορθολογικής κρίσης. Αυτό που μόνο φευγαλέα υπονοείται και το οποίο με ευκολία προσπερνάται στο πλαίσιο της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής είναι η πιθανότητα οι *επιλογές* να μην είναι απλά αποτέλεσμα ορθολογικών γνωστικών διαδικασιών, αλλά αποτέλεσμα διαμορφωμένων από το κοινωνικό πλαίσιο γνωστικών διαδικασιών και πρακτικών. Εξάλλου, όπως τονίζει ο Aspers (2000), η θεωρία της ορθολογικής επιλογής εξετάζει συνήθως μόνο τις τελικές επιλογές των ατόμων και όχι τα αποτελέσματά τους, ενώ ταυτόχρονα προσπερνά τις προτιμήσεις καθώς και τη γνώση των ατόμων για τις διαθέσιμες «επιλογές». Ο Pierre Bourdieu, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, στις θεωρητικές του απόψεις και θέσεις για τις εκπαιδευτικές επιλογές δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της επίδρασης των κοινωνικών δομών στις γνωστικές διαδικασίες και στις επιλογές των υποκειμένων, ασκώντας κατ' αυτόν τον τρόπο κριτική στην ιδέα ότι η κοινωνική δράση μπορεί να αναχθεί μονοσήμαντα στην ατομική δράση.

Η θεωρία της πολιτισμικής αναπαραγωγής του Bourdieu για την εκπαίδευση

Στο πλαίσιο της θεωρίας της πολιτισμικής αναπαραγωγής του Bourdieu, η εκπαίδευση αποτελεί ένα μέσο για την αναπαραγωγή της αυθαίρετης συμβολικής εξουσίας και των κοινωνικών σχέσεων κυριαρχίας που βασίζονται σε αυτή. Ο Bourdieu επεδίωξε με το έργο του να υπερβεί τις κυρίαρχες στις κοινωνικές επιστήμες εννοιολογικές διχοτομίες του τύπου μικρο/μακρο, υλικό/συμβολικό, εμπειρικό/θεωρητικό, υποκειμενικό/αντικειμενικό, δημόσιο/ιδιωτικό, δομή/δρων υποκείμενο[17]. Συγκεκριμένα, αποπειράθηκε να απαντήσει στο κοινωνιολογικό δίλημμα κοινωνία ή άτομο αποφεύγοντας να δώσει βαρύτητα στη μία από τις

[17] Για το «διάλογο» του έργου του Bourdieu με τα φισολοφικά ρεύματα του υπαρξισμού και της φαινομενολογίας, με τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις των Marx, Weber, Durkheim, καθώς και με την ανθρωπολογία του Levi-Strauss, βλ. R. Jenkins (2002) *Pierre Bourdieu*, Routledge: London & New York.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δύο έννοιες απαξιώνοντας ταυτόχρονα τη σημασία της άλλης σε μια λογική θεωρητικής πρόταξης *είτε* της κοινωνικής δομής *είτε* της ατομικής δράσης. Αντίθετα, επιχείρησε να υπερβεί το θεωρητικό δίλημμα δομισμός ή ατομικισμός συνδυάζοντας και ενοποιώντας το δομικό με το ατομικό και την κοινωνιολογία με την ανθρωπολογία σε μια συνεκτική θεωρία, τη θεωρία της *πρακτικής*, εισάγοντας έννοιες, όπως το έθος ή έξη (habitus), το κοινωνικό πεδίο και το πολιτισμικό/μορφωτικό κεφάλαιο. Στο περιεχόμενο των εννοιών αυτών, όπως χρησιμοποιήθηκαν από το Bourdieu, αναφερόμαστε αμέσως στη συνέχεια.

Η έννοια του habitus

Σύμφωνα με τη θεωρία του Bourdieu, τα κοινωνικά φαινόμενα δεν ανάγονται στην ατομική δράση, όπως υπερασπίζονται οι οπαδοί της θεωρίας της ορθολογικής δράσης. Ούτε, όμως, η δράση των υποκειμένων ανάγεται απόλυτα και «μηχανιστικά», στις επιταγές της κοινωνικής δομής, αν και η κοινωνική θέση των υποκειμένων οριοθετεί τις δυνατότητες δράσης τους. Ο Bourdieu, αναφερόμενος στη δράση των υποκειμένων, κάνει λόγο για «υποκειμενικές προσδοκίες» και «αντικειμενικές πιθανότητες» (Jenkins, 2002: 24-44). Οι άνθρωποι, που θεωρούνται *δρώντα* υποκείμενα (agents), δεν υπολογίζουν τις πιθανότητες και τις ευκαιρίες στη βάση μιας ορθολογικής διαδικασίας, τουλάχιστον όχι με τον ίδιο τρόπο που εννοείται στο πλαίσιο της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής. Όπως επισημαίνει ο ίδιος Bourdieu (1990: 54),

> το γεγονός πως παρατηρείται μια στενή συσχέτιση μεταξύ των επιστημονικά κατασκευασμένων αντικειμενικών πιθανοτήτων (για παράδειγμα, οι ευκαιρίες πρόσβασης σε ένα συγκεκριμένο αγαθό) και των υποκειμενικών φιλοδοξιών των δρώντων υποκειμένων («κίνητρα» και «ανάγκες»), δεν οφείλεται στο ότι τα δρώντα υποκείμενα συνειδητά προσαρμόζουν τις φιλοδοξίες τους σε μία ακριβή εκτίμηση των πιθανοτήτων που έχουν για επιτυχία, όπως ένας παίκτης οργανώνει τα στοιχήματά του στη βάση μιας τέλειας πληροφόρησης για τις πιθανότητές του να κερδίσει. Στην παραγματικότητα, οι προδιαθέσεις που διαρκώς εντυπώνονται από τις πιθανότητες και τις μη πιθανότητες, από τις ελευθερίες και τις αναγκαιότητες, από τις ευκαιρίες και τις απαγορεύσεις, οι οποίες εγγράφονται στις αντικειμενικές συνθήκες... παράγουν προδιαθέσεις αντικειμενικά συμβατές με αυτές τις συνθήκες και υπό μία έννοια από πριν προσαρμοσμένες στις απαιτήσεις τους.

Οι υποκειμενικές προσδοκίες, λοιπόν, διαμορφώνονται υπό το καθεστώς των αντικειμενικών συνθηκών στο πλαίσιο των οποίων ζουν και δρουν τα υποκείμενα. Οι συνθήκες αυτές ποικίλουν και διαφοροποιούνται για κάθε κοινωνική τάξη, με συνέπεια τα μέλη τους να ενσωματώνουν παρόμοιες *προδιαθέσεις*, οι οποίες βιώνονται ως φυσικές και αυτονόητες και εκφράζονται ως ατομικές και ταυτόχρονα ως συλλογικές πρακτικές[18]. Οι

[18] Ο Bourdieu ορίζει την *πρακτική* ως τη διαλεκτική μεταξύ δομών και έξεων (habitus) (Bourdieu, 1990: 52).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προδιαθέσεις αναφέρονται σε αυτό που ο Bourdieu ονομάζει *habitus*, δηλαδή ένα *επίκτητο σύστημα παραγωγικών σχημάτων*, το οποίο

> καθιστά δυνατή την ελεύθερη παραγωγή όλων των σκέψεων, αντιλήψεων και συμπεριφορών που είναι σύμφυτες με τις ιδιαίτερες συνθήκες υπό τις οποίες παρήχθηκε – και μόνο αυτές. Μέσω του habitus η δομή, της οποίας [το habitus] αποτελεί προϊόν, κυβερνά την πρακτική, όχι μέσα από μια πορεία μηχανιστικού ντετερμινισμού, αλλά μέσα από τους περιορισμούς και τα όρια που τίθενται εξαρχής στις «επινοήσεις» της.
>
> Bourdieu, 1990: 55

Το habitus συνδέεται με την ικανότητα για παραγωγή απεριόριστων σκέψεων, αντιλήψεων, εκφράσεων και ενεργειών, στην οποία, όμως, έχουν τεθεί όρια από τις ιστορικά και κοινωνικά ορισμένες συνθήκες. Αυτή την «άπειρη», όπως τη χαρακτηρίζει ο Bourdieu (1990: 55), αλλά αυστηρά οριοθετημένη παραγωγική ικανότητα είναι δύσκολο να την κατανοήσουμε όσο παραμένουμε εγκλωβισμένοι/ες στις συνήθεις αντινομίες (άτομο/κοινωνία, ντετερμινισμός/ελευθερία), τις οποίες ο Bourdieu επιδιώκει να υπερβεί εισάγοντας την έννοια του habitus. Η εξαρτημένη ελευθερία που προσφέρει το habitus διαφοροποιείται από μια ελεύθερη δημιουργικότητα της δράσης, αλλά και από μια απλή μηχανιστική αναπαραγωγή των αντικειμενικών δομών που την οριοθετούν. Το habitus αποτελεί την «ενσώματη ιστορία, εσωτερικευμένη σα δεύτερη φύση και κατ' αυτόν τον τρόπο ξεχασμένη ως ιστορία», είναι «η ενεργή παρουσία ολόκληρου του παρελθόντος, του οποίου είναι προϊόν» (Bourdieu, 1990: 56). Ο Bourdieu αναγνωρίζει στις πρακτικές μια σχετική αυτονομία κι έτσι αποφεύγεται η μηχανιστική ντετερμινιστική άποψη για την αναπαραγωγή των δομών μέσω της προκαθορισμένης από τις δομές δράσης των ατόμων. Ωστόσο, παραμένει στη λογική της κοινωνικής αναπαραγωγής επισημαίνοντας ότι το habitus λειτουργεί ως προϊόν συσσωρευμένου κεφαλαίου, το οποίο παράγεται από, αλλά και παράγει ιστορία μέσα από τις συγκρούσεις και τους ανταγωνισμούς στα διάφορα κοινωνικά πεδία (Bourdieu: 1980).

Η έννοια του κοινωνικού πεδίου

Τι είναι, όμως, τα κοινωνικά πεδία, στο πλαίσιο των οποίων αναπτύσσονται συγκρούσεις και ανταγωνισμοί; Η κοινωνία αποτελείται, σύμφωνα με το Bourdieu, από ένα σύνολο *πεδίων*, τα οποία είναι ως ένα βαθμό αυτόνομα μεταξύ τους, αλλά παρουσιάζουν ταυτόχρονα δομικές ή λειτουργικές αντιστοιχίες. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα μοναδικά *διακυβεύματα* και σχέσεις εξουσίας μεταξύ των θέσεων που περιλαμβάνει ένα κοινωνικό πεδίο, καθώς και άνθρωποι έτοιμοι να παίξουν το συγκεκριμένο σε κάθε πεδίο *παιχνίδι*.

Το κοινωνικό πεδίο νοείται ως ένας *κοινωνικός μικρόκοσμος*, ένα πλέγμα αντικειμενικών σχέσεων ανάμεσα σε ορισμένες θέσεις, οι οποίες ενέχουν συγκεκριμένες μορφές κεφαλαίου, δηλαδή εξουσίας. Οι θέσεις αυτές συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εξουσίας, επειδή το κεφάλαιο (στις διάφορες μορφές του - χρήμα, κοινωνικό κύρος, πολιτισμικό κεφάλαιο) κατανέμεται άνισα μεταξύ των θέσεων και συνοδεύεται από διαφορές - και συνεπώς ανισότητες - στην πρόσβαση σε συγκεκριμένα οφέλη, υλικά ή συμβολικά (Νούτσος: 1995).

Το πεδίο, οι σχέσεις *εξουσίας* μεταξύ των θέσεων ενός πεδίου, δεν επηρεάζουν απλώς εξωτερικά τα υποκείμενα. Ανάλογα με τη θέση που κατέχουν τα υποκείμενα σε ένα πεδίο, αποκτούν και ένα αντίστοιχο habitus, δηλαδή σχήματα σκέψης και δράσης που αντιστοιχούν στις αντικειμενικές συνθήκες της θέσης τους στο συγκεκριμένο πεδίο. Η ίδια η θέση, δηλαδή το κεφάλαιο που έχουν τα υποκείμενα, υπαγορεύει τη σκέψη και τη δράση τους, όχι ως ένας εξωτερικός καταναγκασμός στον οποίο οφείλουν να συμμορφωθούν, αλλά ως «φυσική» και εύλογη ή αυτονόητη προδιάθεση - κλίση, παρόλο που αυτή η ετοιμότητα που χαρακτηρίζει τη σκέψη και τη δράση των υποκειμένων δομείται ως αποτέλεσμα της προσωπικής και συλλογικής ιστορίας της ομάδας στην οποία ανήκει (Bourdieu: 1984).

Εκπαίδευση και αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων

Η θεωρία του Bourdieu για τη σχέση της εκπαίδευσης με την αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων εντάσσεται συχνά στις μακροκοινωνιολογικές δομικές θεωρητικές προσεγγίσεις για την ερμηνεία του ρόλου της εκπαίδευσης στις σύγχρονες κοινωνίες (ενδεικτικά, βλ. Blackledge & Hunt: 2000, Λάμνιας: 2001). Ωστόσο, η ανάλυσή του επιχειρεί να συνδυάσει την ατομική δράση με την κοινωνική αναπαραγωγή μέσω της εκπαίδευσης, ώστε να περιγράψει τους ιδιαίτερους μηχανισμούς μέσω των οποίων οι ταξικές ανισότητες αναπαράγονται και νομιμοποιούνται (Bourdieu: 1966). Ο Bourdieu έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην ανάδειξη και εμπειρική θεμελίωση των ιδιαίτερων και συγκεκριμένων διαδικασιών μέσω των οποίων η εκπαίδευση συμβάλλει στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων. Εξάλλου, όπως επισημαίνει ο Jenkins (2002), η σύνδεση της επιστημονικής θεωρίας με την εμπειρική έρευνα συνιστά για το Bourdieu αναγκαία προϋπόθεση για την κατασκευή του επιστημονικού λόγου.

Με στόχο την περιγραφή των αναπαραγωγικών μηχανισμών της εκπαίδευσης ο Bourdieu σε συνεργασία με τον Passeron (1990 & 1996) εστίασαν την προσοχή και την ανάλυσή τους στα στατιστικά δεδομένα που αφορούσαν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του μαθητικού και του φοιτητικού πληθυσμού της Γαλλίας. Διαπίστωσαν ότι η οικονομική κατάσταση της οικογένειας ήταν βέβαια μια σημαντική παράμετρος για την ακαδημαϊκή επίδοση και την πρόσβαση στις διάφορες βαθμίδες της εκπαίδευσης. Ωστόσο, όταν εξασφαλιζόταν η ομοιογένεια στην οικονομική κατάσταση των οικογενειών, η παράμετρος της μόρφωσης των γονέων καθίστατο καθοριστική για τις διαφοροποιήσεις ως προς την ακαδημαϊκή επιτυχία, ενώ το αντίθετο δεν ίσχυε. Η συγκεκριμένη διαπίστωση οδήγησε τους ερευνητές στη διερεύνηση και θεμελίωση της έννοιας του μορφωτικού ή πολιτισμικού κεφαλαίου – έννοια που ο Bourdieu είχε ήδη εισαγάγει και επεξεργαστεί τη δεκαετία του 1960 (Bourdieu: 1966).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η έννοια του πολιτισμικού κεφαλαίου

Εκτός από το οικονομικό (χρήμα) και το κοινωνικό (δίκτυο κοινωνικών σχέσεων) κεφάλαιο, ο Bourdieu αναγνωρίζει την ύπαρξη του πολιτισμικού κεφαλαίου. Το πολιτισμικό κεφάλαιο αποτελεί σε μεγάλο βαθμό προϊόν εκπαίδευσης (άλλοτε με τη στενή και άλλοτε με την ευρεία σημασία του όρου της αγωγής). Το πολιτισμικό κεφάλαιο υπάρχει, σύμφωνα με το Bourdieu, σε τρεις μορφές. Η πρώτη μορφή του πολιτισμικού κεφαλαίου αφορά τις γνώσεις, τις δεξιότητες, τις στάσεις, τις προτιμήσεις, τις *προδιαθέσεις*, δηλαδή το *habitus* των υποκειμένων - σχήματα σκέψης και δράσης που αποκτώνται στη διάρκεια της ζωής με τρόπο αβίαστο, σχεδόν «φυσικό», κυρίως στο πλαίσιο της οικογένειας. Η δεύτερη μορφή του πολιτισμικού κεφαλαίου αφορά *υλικά αντικείμενα*, όπως βιβλία ή έργα τέχνης, που ο τρόπος κατανόησης και χρήσης τους συνδέεται άμεσα με την πρώτη μορφή του πολιτισμικού κεφαλαίου. Η τρίτη μορφή συνίσταται στους *τίτλους σπουδών*, που αποδίδονται από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα ως θεσμική αναγνώριση της κατοχής μιας ιδιαίτερης μορφής γνώσης και δεξιότητας. Το πολιτισμικό κεφάλαιο θεωρείται ότι έχει ταξική διάσταση, δηλαδή διαφοροποιείται σαφέστατα μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Αυτό, όμως, που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι οι στάσεις, οι αξίες, η αισθητική, τα «προσόντα» των μελών των προνομιούχων τάξεων «επιβάλλονταν» ως ανώτερα και αξιολογούνται υψηλότερα μέσω της νομιμοποίησής τους ως ανώτερων διαμέσου της εκπαίδευσης (Λάμνιας, 2001: 155-164).

Η έννοια της εκπαιδευτικής επιλογής

Το πολιτισμικό κεφάλαιο, όπως και το οικονομικό και το κοινωνικό, συνδέονται άμεσα με την έννοια της επιλογής - σύνδεση που διαφαίνεται τόσο στο έργο του Bourdieu για την εκπαίδευση, όσο και στο έργο των ερευνητών/τριών που αξιοποιούν τη θεωρία του Bourdieu για να διερευνήσουν τις εκπαιδευτικές επιλογές. Σύμφωνα με το Bourdieu, για να ερμηνευτεί η αναπαραγωγή των ανισοτήτων μέσω της εκπαίδευσης πρέπει να διερευνηθούν όχι μόνο οι επιλεκτικές πρακτικές του εκπαιδευτικού θεσμού (π.χ. οι εξετάσεις), αλλά και οι ίδιες οι επιλογές που καλούνται να πραγματοποιήσουν τα υποκειμένα στην εκπαιδευτική τους πορεία, υπό την έννοια πως κάθε πράξη επιλογής ή αυτοαποκλεισμού αναφορικά με μία εκπαιδευτική βαθμίδα ή μια κατεύθυνση σπουδών, αλλά και κάθε υποκειμενική προσδοκία που οδηγεί σε μια επιλογή ή/και ένα αυτοαποκλεισμό εξαρτώνται άμεσα από τις συνθήκες που ορίζουν τις αντικειμενικές πιθανότητες επιτυχίας. Οι αντικειμενικές αυτές πιθανότητες συνδέονται στενά με την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει το υποκείμενο, με τις *προδιαθέσεις* και το *κεφάλαιο* (στις διάφορες μορφές του) των υποκειμένων, και την ίδια στιγμή που οριοθετούν τις προσδοκίες, την ίδια στιγμή αυτοαναπαράγονται μέσω των επιλογών των υποκειμένων, δηλαδή μέσω της ίδιας τους της δράσης (Bourdieu & Passeron, 1990: 152-164).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στη μελέτη τους «Οι Κληρονόμου», στην οποία διερευνούν την πρόσβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση σε σχέση με την κοινωνική προέλευση, οι Bourdieu και Passeron (1996) κάνουν λόγο για «αναγκαστικές επιλογές». Οι αναγκαστικές αυτές επιλογές αφορούν τις περιορισμένες δυνατότητες φοίτησης που συχνά είναι στραμμένες σε συγκεκριμένες κατευθύνσεις σπουδών και χαρακτηρίζουν τη φοίτηση των ατόμων από τις μη προνομιούχες κοινωνικά τάξεις, καθώς και των γυναικών - και μάλιστα περισσότερο των γυναικών από μη προνομοιούχα κοινωνικά στρώματα[19]. Σύμφωνα με τους Bourdieu και Passeron, δεν είναι τυχαία η συνήθης επιλογή φοίτησης στις Φιλοσοφικές Σχολές και στις Σχολές Θετικών Επιστημών από τα άτομα που προέρχονται από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα. Το κόστος των σπουδών, οι ανισότητες στην πληροφόρηση σχετικά με τις σπουδές και τα επαγγέλματα, καθώς και οι ανισότητες που συνδέονται με το πολιτισμικό κεφάλαιο διαμορφώνουν ένα πλαίσιο διαφορετικών δυνατοτήτων επιλογών για τα μέλη διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων.

Η έννοια της ατομικής κλίσης και του φυσικού χαρίσματος

Οι «αναγκαστικές» επιλογές των λιγότερο προνομιούχων δεν εκλαμβάνονται συνήθως ως τέτοιες. Αντίθετα, οι *επιλογές* συνήθως εκλαμβάνονται και θεωρούνται ως προϊόν ύπαρξης ή απουσίας ατομικής *κλίσης* ή *χαρίσματος*. Η ιδέα της ατομικής κλίσης είναι κυρίαρχη στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού θεσμού. Έτσι, ενώ σε επίπεδο επίσημης ρητορικής παρέχονται *ίσες ευκαιρίες* στην εκπαίδευση, στην πραγματικότητα, εξετάζονται και αξιολογούνται θετικά εκείνες οι γνώσεις και δεξιότητες που κατέχουν οι γόνοι των προνομιούχων κοινωνικών τάξεων ως μέρος της κουλτούρας τους, η οποία μέσω της εκπαίδευσης μεταφράζεται σε προνομιακό πολιτισμικό κεφάλαιο.

Συγκεκριμένα, η κουλτούρα της κυρίαρχης κοινωνικής ομάδας θεωρείται ότι «ενσωματώνεται» στην εκπαίδευση ως επίσημη εκπαιδευτική κουλτούρα. Παρόλο που μία τέτοια «ενσωμάτωση» δεν είναι ποτέ τέλεια, λειτουργεί αποτελεσματικά ως στρατηγική αναπαραγωγής της κυρίαρχης ομάδας. Η εξοικείωση με την κυρίαρχη κουλτούρα, την κουλτούρα δηλαδή της κυρίαρχης ομάδας, που «μετουσιώνεται» σε habitus των μελών της, είναι εκείνη που επιβραβεύεται στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας και η κατοχή της εγγυάται και διασφαλίζει μια καλή και επιτυχή σχολική διαδρομή. Στην εκπαιδευτική διαδικασία, όμως, όπου κυριαρχεί το πρόταγμα της ουδετερότητας και της αξιοκρατίας, δε λαμβάνεται υπόψη ότι μερικά άτομα κατέχουν ήδη την κουλτούρα αυτή, επειδή ανήκουν στην κυρίαρχη κοινωνική ομάδα, ενώ, αντίθετα, άλλα άτομα στερούνται αυτής της κουλτούρας λόγω της ένταξής τους στις μη προνομιούχες κοινωνικές ομάδες. Όλοι/ες αντιμετωπίζονται σαν να είχαν τις ίδιες δυνατότητες πρόσβασης στην κυρίαρχη κουλτούρα, η κατοχή της οποίας χαρακτηρίζεται και εκλαμβάνεται ως *φυσική κλίση*. Έτσι, νομιμοποιείται η κατοχή και η αναπαραγωγή της σε μια κατά βάση κλειστή ομάδα, που μπορεί να την

[19] Σύμφωνα με τους Bourdieu και Passeron, η κοινωνική - ταξική - προέλευση θεωρείται ότι ασκεί ισχυρότερη επίδραση από ό,τι το φύλο στις επιλογές (Bourdieu & Passeron, 1996: 60).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κληρονομεί ως πολιτισμικό κεφάλαιο και να την εξαργυρώνει σε εξουσία, αλλά σίγουρα δεν την κατέχει ως φυσικό προνόμιο, όπως συνήθως θεωρείται (Bourdieu & Passeron: 1996).

Το σχήμα που προτείνει ο Bourdieu αφήνει, βέβαια, ορισμένα περιθώρια κοινωνικής κινητικότητας μέσω της εκπαίδευσης. Αναφέρεται, όμως, και παράλληλα εξηγεί τις δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπίζουν τα άτομα από μη προνομιούχα κοινωνικά περιβάλλοντα, όταν καταφέρνουν να υπερβούν τα εμπόδια των επιλεκτικών διαδικασιών του εκπαιδευτικού θεσμού. Εκτός του ότι το habitus λειτουργεί ως ένα είδος «προσαρμογής» των υποκειμενικών προσδοκιών και φιλοδοξιών αναφορικά με την εκπαίδευση στις αντικειμενικές δυνατότητες που διαφοροποιούνται κοινωνικά και είναι άνισα κατανεμημένες σε μία ιεραρχικά δομημένη ως προς την κατοχή προνομίων κοινωνία, υπάρχει και μία άλλη όψη του habitus, η οποία συνδέεται με την απόκτησή του και στη βάση της οποίας δημιουργείται ένα επιπλέον συγκριτικό μεινέκτημα όσων καταφέρνουν να υπερβούν τα εμπόδια της επιλεκτικής λειτουργίας του εκπαιδευτικού θεσμού. Όσοι/ες κατέχουν το πολιτισμικό κεφάλαιο λόγω κοινωνικής προέλευσης διαφοροποιούνται σαφώς από εκείνους/ες που το έχουν αποκτήσει μέσω της εκπαιδευτικής τους επιτυχίας. Για τους πρώτους η κουλτούρα του σχολείου είναι κάτι το οικείο, το γνωστό, το εύκολα διαχειρίσιμο, που συμπίπτει με την κουλτούρα με την οποία έχουν εξοικειωθεί από νωρίς στη ζωή τους. Για τους/τις μη προνομιούχους/ες είναι μια κουλτούρα που μπορεί να έχουν «κατακτήσει», αλλά δεν παύει να είναι προϊόν μόχθου και να είναι ως ένα βαθμό ελλειμματική ως προς την ετοιμότητα και τη «φυσικότητα» του *γούστου* και της *κοινής λογικής*, στοιχεία που διασφαλίζουν στα υποκείμενα προνομιούχας κοινωνικής προέλευσης την αξίωση για νομιμότητα της επιβράβευσής τους από την εκπαίδευση. Επιπλέον, όταν υπάρχει κορεσμός εκπαιδευτικών τίτλων, τα γνωρίσματα αυτά (το *γούστο* και η *κοινή λογική*) αποτελούν ένα επιπλέον προσόν στην αγορά εργασίας και σημαντικό παράγοντα διαφοροποίησης μεταξύ των πτυχιούχων (Hacker: 1990).

Εκπαίδευση, επιλογές και ανδρική κυριαρχία

Ο Bourdieu ασχολήθηκε, επίσης, με το ζήτημα της αναπαραγωγής της έμφυλης ανισότητας. Στο έργο του *«Η Ανδρική Κυριαρχία»* (Bourdieu: 2007[20]), επιχείρησε να εξηγήσει με ποιο τρόπο θεμελιώνεται και αναπαράγεται στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες ένα καθεστώς *ανδρικής κυριαρχίας*. Συγκεκριμένα, εκκινώντας από την εθνογραφική περιγραφή της καβυλικής κοινωνίας της Αλγερίας, επεξέτεινε τις παρατηρήσεις του για τους όρους και τις διαδικασίες αναπαραγωγής των έμφυλων εξουσιαστικών κοινωνικών σχέσεων στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες αξιοποιώντας σύγχρονα εμπειρικά και θεωρητικά δεδομένα. Σύμφωνα με το Bourdieu, η ανδρική κυριαρχία αποτελεί πρωτίστως ένα είδος συμβολικής κυριαρχίας· δεν επιβάλλεται, δηλαδή, αποκλειστικά και μόνο με όρους άμεσου εξαναγκασμού και φυσικής βίας. Μένοντας πιστός στη γενικότερη θεωρία του για τις

[20] Το έργο του Bourdieu «Η Ανδρική Κυριαρχία» εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1998.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κοινωνικές δομές, τη δράση των υποκειμένων και τις διαδικασίες αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων, περιγράφει την ανδρική κυριαρχία ως μια σχέση κυριαρχίας που εδράζεται αφενός στις αντικειμενικές δομές/ συνθήκες και αφετέρου στις γνωστικές δομές και τις έξεις των υποκειμένων - ανδρών και γυναικών.

Η προσέγγιση του Bourdieu αναδεικνύει τη σημασία των ταξινομήσεων σε συμβολικό επίπεδο για την εδραίωση της ανδρικής κυριαρχίας, η οποία συνίσταται τόσο στην υποταγή των γυναικών στους άνδρες, αλλά και γενικότερα του «γυναικείου» στο «ανδρικό». Σύμφωνα με το Bourdieu, μάλιστα, η ανδρική κυριαρχία εδραιώνεται μέσα από τη «συνενοχή» των καταπιεζομένων στην υποδέεστερη θέση τους. Η συνενοχή δεν είναι ούτε συνειδητή ούτε οικειοθελής, αλλά προκύπτει ως αποτέλεσμα ενός αυθαίρετου συστήματος συμβολικών ταξινομήσεων που εγγράφονται στις γνωστικές δομές και τις έξεις των υποκειμένων, ανδρών και γυναικών, όπως και στις αντικειμενικές δομές. Για το Bourdieu η κατανόηση των διαδικασιών της άσκησης συμβολικής βίας μέσω της επιβολής αυτών των ταξινομήσεων είναι αναγκαία για την ανατροπή των σχέσεων κυριαρχίας· εφόσον θεωρείται ότι οι σχέσεις κυριαρχίας εδραιώνονται και αναπαράγονται μέσω των θεσμών και της πρακτικής των ίδιων των υποκειμένων που «εφαρμόζουν» στη δράση τους τις κατηγορίες της ανδρικής κυριαρχίας, η ανατροπή των σχέσεων κυριαρχίας μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από μια λογική επανακαθορισμού των έμφυλων σχέσεων όχι μονοδιάστατα σε επίπεδο λόγου, αλλά κυρίως σε επίπεδο δομής και πρακτικών.

Ο Bourdieu δίνει ιδιαίτερη προσοχή στις αντιθετικές κατηγορίες ταξινόμησης που κυριαρχούν σε συμβολικό καταρχήν επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο δομικών μηχανισμών και θεσμών. Οι ταξινομήσεις αυτές, σύμφωνα με το Bourdieu, συνήθως παρουσιάζονται ως αυτονόητες, ενώ η ιστορικότητα της εμφάνισης, επιβολής, εδραίωσης και αναπαραγωγής τους αποσιωπάται επιμελώς, νομιμοποιώντας έτσι την ανδρική κυριαρχία ως κάτι το αιώνιο, το φυσικό. Όπως σημειώνει ο ίδιος (Bourdieu, 2007: 63-64),

> η ιδιαίτερη δύναμη της ανδρικής κοινωνιοδικίας απορρέει από το γεγονός ότι συγκεντρώνει και συμπυκνώνει δυο λειτουργίες: *νομιμοποιεί μια σχέση κυριαρχίας εγγράφοντάς τη σε μια βιολογική φύση που είναι και η ίδια με τη σειρά της μια φυσικοποιημένη κοινωνική κατασκευή.*

Ο Bourdieu, λοιπόν, απορρίπτει την ιδέα της φυσικής, βιολογικής διαφοράς των φύλων ως επαρκή εξήγηση για την ανδρική κυριαρχία και την έμφυλη ανισότητα. Αντίθετα, μας καλεί να αναρωτηθούμε ποιοι είναι οι ιστορικοί μηχανισμοί που είναι υπεύθυνοι για τη μετατροπή της ιστορικά διαμορφωμένης ανισότητας σε «φυσική» ανισότητα. Οι μηχανισμοί αυτοί, σύμφωνα με το Bourdieu, είναι υπεύθυνοι για την *αποϊστορικοποίηση* της ανισότητας και για τη συντήρηση και αναπαραγωγή των δομών του κατά φύλο καταμερισμού, αλλά και των αντίστοιχων αρχών νοηματοδότησής τους. Οι διεργασίες αυτές της αποϊστορικοποίησης και της αναπαραγωγής συντελούνται μέσα από θεσμούς, όπως η οικογένεια, το σχολείο, το

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κράτος, η εκκλησία[21]. Το αίτημα που προτάσσει ο Bourdieu είναι «...να αποκαλύψουμε τις διεργασίες εκείνες που είναι υπεύθυνες για τη μετατροπή της ιστορίας σε φύση, του πολιτισμικού αυθαίρετου σε *φυσικό*» (Bourdieu, 2007: 30).

Οι παραπάνω διεργασίες αποϊστορικοποίησης συνδέονται με την ίδια την αναπαραγωγή των διαφόρων μορφών κυριαρχίας και συγκεκριμένα με την ανδρική κυριαρχία. Παρόλο που ο Bourdieu δε διευκρινίζει πότε και πώς ακριβώς αρχίζει να διαμορφώνεται η ανδρική κυριαρχία, επισημαίνει ότι ιστορικά παράγεται και αναπαράγεται μια διαίρεση των πραγμάτων, που αφορά τις δραστηριότητες των ανθρώπων, τον χώρο, το χρόνο, όπως επίσης και τις έννοιες και τους τρόπους πρόσληψης του κόσμου. Πρόκειται για μια διαίρεση που διαπερνά όλο το φάσμα της δράσης και του επιστητού και βασίζεται στη θεμελιώδη, αλλά αυθαίρετη, αντίθεση αρσενικό/θηλυκό. Η βασική αυτή αντίθεση εφαρμόζεται παντού και παράγει ένα σύστημα ομόλογων αντιθέσεων που μεταφράζεται σε μια κατά φύλο κατανομή των δραστηριοτήτων και των εννοιών. Μέσω των κυρίαρχων σχημάτων σκέψης, που βασίζονται στις παραπάνω έμφυλες εννοιολογικές αντιθέσεις και εφαρμόζονται στην αλληλεπίδραση των υποκειμένων με την κοινωνική πραγματικότητα, οι έμφυλες διαφορές αποτελούν αντικείμενο προσδοκίας αλλά και αναγνώρισης. Επειδή οι *προλήψεις*, όπως τις ονομάζει ο Bourdieu, επιβεβαιώνονται συνεχώς από την κοινωνική πραγματικότητα, που διαπερνάται από έμφυλες αντιθέσεις, η κοινωνική διάσταση της ανδρικής κυριαρχίας δεν είναι εύκολα ορατή, ενώ η φυσική προέλευση των διαιρέσεων και των ανισοτήτων παρουσιάζεται ως κάτι το αυτονόητο:

> αυτά τα καθολικής εφαρμογής σχήματα σκέψης καταγράφουν ως διαφορές φύσης, εγγεγραμμένες στην αντικειμενικότητα, αποκλίσεις και διακριτικά χαρακτηριστικά (στο σωματικό επίπεδο, παραδείγματος χάρη) στην ύπαρξη των οποίων συμβάλλουν, ενώ ταυτοχρόνως τα «φυσικοποιούν» εγγράφοντας τα σε ένα σύστημα διαφορών, που όλες φαινομενικά είναι εξίσου φυσικές...
>
> Bourdieu, 2007:41

Η ανδρική κυριαρχία, λοιπόν, εγγράφεται στις αντικειμενικές δομές, αλλά εγγράφεται επίσης και στις γνωστικές δομές - προϊόν της σχέσης με τις αντικειμενικές δομές - μέσα από μια σειρά κατηγοριοποιήσεων, ταξινομήσεων, αντιθέσεων, που τελικά μεταφράζονται σε αντιθέσεις - ανισότητες, αφού πρόκειται για ταξινομήσεις που συνδέονται με την πρόσβαση και την κατοχή διαφόρων μορφών κεφαλαίου και πρωτίστως συμβολικού. Έτσι, το ανδρικό πάντοτε υπερτερεί του γυναικείου. Σήμερα, μάλιστα, όπως επισημαίνει ο Bourdieu, παρατηρείται μια μετατόπιση από παλαιότερες μορφές έμφυλων αντιθέσεων που διαχώριζαν ξεκάθαρα το ανδρικό από το γυναικείο μέσω του άμεσου αποκλεισμού του κάθε φύλου από τους χώρους, τις δραστηριότητες, τα συναισθήματα και τα «γνωρίσματα» του άλλου φύλου σε νέες μορφές έμφυλων εσωτερικών αντιθέσεων στο πλαίσιο διάφορων

[21] Για το ρόλο που, σύμφωνα με το Bourdieu, διαδραματίζουν οι κοινωνικοί θεσμοί στην αναπαραγωγή της ανδρικής κυριαρχίας, βλ. P. Bourdieu (2007), σσ. 158-164.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κοινωνικών δραστηριοτήτων και χώρων, όπου το κάθε φύλο δεν αποκλείεται αυτόματα, απλά και μόνο επειδή ο τόπος αυτός ανήκει καταστατικά στο άλλο φύλο. Οι παλιές διαίρεσεις δίνουν τη θέση τους σε ζευγάρια νέων αντιθέσεων και κατ' αυτόν τον τρόπο η δομή επιβιώνει. Για παράδειγμα στην εργασία, με την είσοδο των γυναικών σε εργασιακούς χώρους που μέχρι πριν μερικές δεκαετίες δεν είχαν τυπική πρόσβαση, διαμορφώνονται νέες ταξινομήσεις που αφορούν τόσο την ιεραρχία και τα «οφέλη» των θέσεων, όσο και το κύρος, την αναγνώριση και γενικότερα τον τρόπο αντίληψης των θέσεων αυτών.

Αυτή η διαδικασία εσωτερικής διαφοροποίησης συναντάται και στο πεδίο της εκπαίδευσης. Παρόλο που παλιότερα αποτελούσε ένα πεδίο στο πλαίσιο του οποίου οι γυναίκες βίωναν ποικίλους αποκλεισμούς, η εκπαίδευση έχει πλέον - με ποσοτικούς όρους - «εκθηλυνθεί». Ωστόσο, η ανδρική κυριαρχία παραμένει μια πραγματικότητα στην εκπαίδευση, αφού οι άνδρες κατέχουν τις θέσεις εξουσίας καθώς και τα επιστημονικά πεδία με το μεγαλύτερο κύρος και τις ευνοϊκότερες προσβάσεις στις διάφορες μορφές κεφαλαίου. Παρατηρείται, μάλιστα, ότι οι γυναίκες αυτοαποκλείονται από αυτές τις θέσεις και τις επιστήμες είτε, όταν εισέλθουν μαζικά, σημειώνεται μια σχετική υποτίμησή τους.

Ο Bourdieu σημειώνει ότι «η ανδρική κυριαρχία δεν επιβάλλεται πλέον με την προφάνεια του αυτονόητου» (2007: 164). Αυτό σημαίνει ότι οι γυναίκες δεν αποκλείονται αυτόματα, βίαια, άμεσα, χωρίς ανάγκη δικαιολόγησης, από διάφορους «ανδρικούς» χώρους και δραστηριότητες, απλώς επειδή είναι γυναίκες. Σύμφωνα με το Bourdieu, οι γυναίκες καταλαμβάνουν τελικά τις υποδεέστερες κοινωνικές θέσεις, για δύο λόγους, που δεν είναι άσχετοι μεταξύ τους, αλλά αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλοενισχύονται στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας. Από τη μια, είναι οι ήδη διαμορφωμένες υπό ένα καθεστώς ανδρικής κυριαρχίας αντικειμενικές συνθήκες - δομές, μέσα στις οποίες μεγαλώνουν και αποκτούν εμπειρία, δηλαδή κοινωνικοποιούνται, τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες. Από την άλλη, είναι οι αντίστοιχες με αυτές τις συνθήκες γνωστικές δομές και αρχές θεώρησης, τις οποίες ασπάζονται και εφαρμόζουν στις γυναίκες οι άλλοι (άνδρες και γυναίκες), αλλά και τις οποίες «καλούνται» να εφαρμόσουν οι ίδιες οι γυναίκες στον εαυτό τους και στη δράση τους. Έτσι, οι γυναίκες ουσιαστικά οικειοποιούνται - συχνά με τρόπο μη συνειδητό – τις αρχές μιας κυρίαρχης ανδροκρατικής θεώρησης, με αποτέλεσμα να βιώνουν και να αντιλαμβάνονται ως φυσική την κατεστημένη κοινωνική τάξη της ανδρικής κυριαρχίας και συχνά να συμμορφώνονται σε αυτή μέσω μιας πρακτικής αυτοαποκλεισμού από τις θέσεις που παραδοσιακά προορίζονται για τους άνδρες. Σύμφωνα με τα λόγια του Bourdieu, στην εκπαίδευση, αλλά και στην εργασία, οι γυναίκες

> ...προλαμβάνουν κατά κάποιο τρόπο το πεπρωμένο τους, αρνούμενες κατευθύνσεις ή σταδιοδρομίες από τις οποίες είναι σε κάθε περίπτωση αποκλεισμένες, σπεύδοντας προς εκείνες για τις οποίες εντέλει προορίζονται.
>
> Bourdieu, 2007: 174

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στην πραγματικότητα, ο Bourdieu κάνει λόγο για την παραγωγή ενός έμφυλου habitus, δηλαδή έμφυλων προδιαθέσεων της σκέψης και της πράξης, που έχουν ενσωματώσει τα υποκείμενα και που συντηρούν τελικά τις έμφυλες διαφορές.

> Η σταθερότητα των έξεων... γίνεται έτσι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες της σχετικής σταθερότητας στη δομή του κατά φύλο καταμερισμού εργασίας: δεδομένου ότι αυτές οι αρχές μεταβιβάζονται, στην ουσία τους, από σώμα σε σώμα, πέρα από τη συνείδηση και το λόγο, διαφεύγουν σε ένα μεγάλο μέρος τους από το συνειδητό έλεγχο και ταυτοχρόνως από τους μετασχηματισμούς ή τις διορθώσεις... Επιπλέον στο βαθμό που είναι αντικειμενικά ενορχηστρωμένες, επιβεβαιώνονται και ενισχύονται αμοιβαία.
>
> Bourdieu, 2007: 174

Ο ρόλος του σχολικού θεσμού και ο μετασχηματισμός της λειτουργίας του αναφορικά με την αναπαραγωγή των *έμφυλων διαφορών*, είναι για το Bourdieu ο πιο σπουδαίος παράγοντας στην αλλαγή της μορφής της ανδρικής κυριαρχίας που παρατηρείται στις μέρες μας. Η διεύρυνση της πρόσβασης των γυναικών στη Δευτεροβάθμια και Ανώτατη Εκπαίδευση, καθώς και οι συνακόλουθες αλλαγές στην οικονομική ανεξαρτησία των γυναικών και στη θέση τους στην οικογένεια έχουν επιφέρει σημαντικές αλλαγές στη *γυναικεία κατάσταση*. Όμως, οι αλλαγές αυτές και η εξίσωση των ευκαιριών δεν πρέπει να συγκαλύπτουν τις ανισοτήτες που παραμένουν, αν και έχουν αλλάξει μορφή. Η πρόσβαση των γυναικών σε όλους τους τύπους και τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, όπως και η πρόσβαση σε όλα σχεδόν τα επαγγέλματα, ακόμα και στις υψηλότερες ιεραρχικά θέσεις τους, συνιστούν πρόοδο για τη θέση των γυναικών. Αυτή η πρόοδος, όμως, δεν πρέπει να συγκαλύπτει την αντίστοιχη πρόοδο των ανδρών. Ο Bourdieu, μάλιστα, κάνει λόγο για μια *δομή των αποστάσεων* μεταξύ των φύλων: οι γυναίκες καταλαμβάνουν συνήθως τις ήδη υποτιμημένες θέσεις ή τις θέσεις που βρίσκονται σε παρακμή, ενώ σπάνια καταλαμβάνουν τις σπάνιες και περιζήτητες θέσεις. Καταλαμβάνουν, επίσης, τις χαμηλότερες και προσωρινές θέσεις εργασίας, πλήττονται περισσότερο από την ανεργία και τη μερική απασχόληση και αμείβονται λιγότερο από τους άνδρες.

Η αναπαραγωγή της απόστασης μεταξύ των φύλων σχετίζεται, σύμφωνα με το Bourdieu, με το παραδοσιακό μοντέλο καταμερισμού μεταξύ αρσενικού και θηλυκού. Οι αλλαγές που μπορεί να συμβαίνουν στην κοινωνική θέση των γυναικών φαίνεται ότι υπακούουν στη λογική αυτού του παραδοσιακού μοντέλου, που οριοθετεί την πρόσβαση των γυναικών στις διάφορες θέσεις εντός των κοινωνικών πεδίων. Δεν προκαλεί, λοιπόν, έκπληξη το γεγονός ότι οι άνδρες συνεχίζουν να κυριαρχούν στο δημόσιο χώρο και στο πεδίο της εξουσίας και κυρίως της εξουσίας της οικονομικής παραγωγής, ενώ οι γυναίκες παραμένουν «ταγμένες» στον ιδιωτικό χώρο, καθώς και στις προεκτάσεις του, όπως είναι οι κοινωνικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες, αλλά και στους χώρους της συμβολικής παραγωγής, όπως το καλλιτεχνικό πεδίο.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μέσω ποιων διεργασιών, όμως, το παραδοσιακό μοντέλο, οι παλιές δομές επηρεάζουν και κατευθύνουν τις αλλαγές στη θέση της γυναίκας; Οι παραδοσιακές δομές είναι, από τη μια, αντικειμενοποιημένες σε καταρτίσεις και θέσεις εργασίας. Από την άλλη, όμως, καθορίζουν ορισμένες *πρακτικές αρχές*, αρχές δηλαδή που κατευθύνουν τις πρακτικές τόσο των ίδιων γυναικών όσο και του περιβάλλοντός τους. Οι αρχές αυτές, σύμφωνα με το Bourdieu, συνίστανται στα εξής: α) οι διάφορες λειτουργίες που ταιριάζουν στις γυναίκες αποτελούν προέκταση των οικιακών λειτουργιών (εκπαίδευση, φροντίδα, υπηρεσίες), β) οι γυναίκες δεν επιτρέπεται να έχουν εξουσία πάνω στους άνδρες και γ) οι άνδρες έχουν το μονοπώλιο του χειρισμού των τεχνικών αντικειμένων και των μηχανών.

Το habitus διαδραματίζει σημαντικότατο ρόλο στον τρόπο μέσω του οποίου οι αντικειμενικές συνθήκες - συνθήκες ανδρικής κυριαρχίας - και οι πρακτικές αρχές που οι συνθήκες αυτές υπαγορεύουν στη δράση των δρώντων υποκειμένων, συμβάλλουν στην αναπαραγωγή του παραδοσιακού μοντέλου έμφυλου καταμερισμού εντός των διάφορων κοινωνικών πεδίων. Σύμφωνα με το Bourdieu, οι κοινωνικές σχέσεις κυριαρχίας επιβάλλονται έμμεσα μέσω της σωματοποίησής τους. Ως σωματοποίηση, ως *ενσωμάτωση της κυριαρχίας*, εννοείται η ενσάρκωση των έμφυλων ταυτοτήτων σε *έξεις*, οι οποίες διαφοροποιούνται σύμφωνα με την κυρίαρχη αρχή διαίρεσης των φύλων και έχουν ως συνέπεια τα έμφυλα υποκείμενα να αντιλαμβάνονται και να βιώνουν τον κόσμο διαφορετικά, σύμφωνα με τις διαφοροποιημένες αυτές έξεις. Η διαφοροποίηση των έξεων πραγματοποιείται μέσω μιας διαρκούς διαδικασίας κοινωνικοποίησης, η οποία μόνο εν μέρει είναι σκόπιμη και η οποία υλοποιείται σχεδόν μηχανιστικά, ως αποτέλεσμα μιας κοινωνικής τάξης οργανωμένης σύμφωνα με την αρχή της ανδροκεντρικής διαίρεσης. Οι έμφυλες κανονικότητες της φυσικής και κοινωνικής τάξης, που είναι αποτέλεσμα της ανδροκεντρικής διαίρεσης, εγγράφονται στα σώματα των υποκειμένων ως διαθέσεις, ως προδιαθέσεις δράσης και σκέψης, ως διαφοροποιημένες έμφυλες έξεις. Κατ' αυτόν τον τρόπο διαμορφώνονται οι *κλίσεις*, που δεν αποτελούν φυσικές αλλά κοινωνικά κατασκευασμένες και εκμαθημένες προδιαθέσεις. Οι έμφυλες κλίσεις που βρίσκονται σε αντιστοιχία με την έμφυλη κοινωνική πραγματικότητα, συνεπάγονται τον αυτο-αποκλεισμό των ανδρών και των γυναικών από χώρους και δραστηριότητες που δεν «ταιριάζουν» στο φύλο τους. Έτσι, παρόλο που καταργούνται τα τυπικά εμπόδια και οι ρητές απαγορεύσεις για την είσοδο των γυναικών σε διάφορους κοινωνικούς χώρους, το έμφυλο habitus έχει ως αποτέλεσμα οι ίδιες οι γυναίκες να αυτοαποκλείονται από τις ευκαιρίες πρόσβασης στους συγκεκριμένους χώρους.

Ο Bourdieu, όμως, δε βλέπει τις γυναίκες μονοδιάστατα, ως μια ιδιαίτερη, δηλαδή, κοινωνική κατηγορία που μένει ανεπηρέαστη από τις ταξικές και άλλες κοινωνικές αντιθέσεις. Σαφώς επισημαίνει ότι οι γυναίκες έχουν ένα κοινό σημείο μεταξύ τους, ότι

> διαχωρίζονται από τους άνδρες μέσω ενός αρνητικού συμβολικού συντελεστή, ο οποίος ...επηρεάζει όλα όσα είναι και όσα κάνουν, και ο οποίος βρίσκεται στη βάση ενός συστηματικού συνόλου ομόλογων διαφορών...
>
> Bourdieu, 2007: 171

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΡΗΤΗΣ

Από την άλλη, όμως, τονίζει ότι οι γυναίκες ανήκουν ταυτόχρονα σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, που τις διαχωρίζουν μεταξύ τους. Έτσι οι γυναίκες μπορεί να καταλαμβάνουν διαφορετικές ταξικές θέσεις, αλλά και πολιτισμικά διαφορετικές θέσεις, όπως, για παράδειγμα, αναφορικά με τη φυλή ή την εθνότητα, στην οποία ανήκουν. Οι ταξινομήσεις αυτές, σύμφωνα με το Bourdieu, διαπλέκονται με την κοινωνική κατηγορία φύλο και επηρεάζουν τις εμπειρίες και τις δυνατότητες πρόσβασης των γυναικών στις διάφορες θέσεις των κοινωνικών πεδίων. Όπως επισημαίνεται,

> ...οι γυναίκες παραμένουν διαχωρισμένες μεταξύ τους λόγω των οικονομικών και πολιτισμικών διαφορών που επηρεάζουν μεταξύ άλλων τον αντικειμενικό και υποκειμενικό τρόπο τους να υφίστανται και να βιώνουν την ανδρική κυριαρχία...
>
> Bourdieu, 2007: 171

Ωστόσο, η δομή της ανδρικής κυριαρχίας, ως *υπέρτατη αρχή*, «ενώνει» τις διαφοροποιημένες - λόγω ταξικών ή πολιτισμικών διαφορών - σχέσεις των γυναικών με τον κοινωνικό κόσμο. Σύμφωνα με το Bourdieu, ακόμη και οι γυναίκες που κατέχουν προνομιούχες κοινωνικές θέσεις είναι δύσκολο να υπερβούν τα εμπόδια της έμφυλης τάξης.

Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ότι η ανδρική κυριαρχία δεν οριοθετεί μόνο τη δράση, τις κλίσεις και τις επιλογές των γυναικών. Οι άνδρες μπορεί να καρπώνονται τα οφέλη της ανδρικής κυριαρχίας, αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι η ανδρική κυριαρχία είναι μια σχέση κυριαρχίας που επιβάλλεται από τους άνδρες στις γυναίκες σκόπιμα και συνειδητά. Αντίθετα, η δομή της ανδρικής κυριαρχίας οριοθετεί τη δράση και των δύο μερών της σχέσης, δηλαδή και των κυριαρχούμενων γυναικών, αλλά και των κυρίαρχων ανδρών. Ο Bourdieu συμμερίζεται εδώ την άποψη του Marx για κυρίαρχους που είναι «κυριαρχούμενοι από την κυριαρχία τους» (Bourdieu, 2007:133). Όπως μέσω μιας διαρκούς κοινωνικοποίησης οι γυναίκες «εκθηλύνονται», αποκτούν ένα habitus που τις προσαναλοτίζει σε ένα συγκεκριμένο - «γυναικείο», «αδύναμο», υποταγμένο - πλαίσιο δράσης και σκέψης, έτσι και οι άνδρες διαμορφώνουν αντίστοιχα μέσα από την αλληλεπίδρασή τους με τον κοινωνικό κόσμο ένα «ανδρικό» habitus, μια προδιάθεση και μια ετοιμότητα για να δρουν, να σκέφτονται, να βιώνουν συναισθήματα με τρόπο «ανδρικό», «κυρίαρχο» και «ισχυρό». Η διαδικασία αυτή της έμφυλης διαφοροποίησης των έξεων συνιστά καταρχήν μια έμφυλη διαφοροποίηση των σωμάτων, που αποτελεί και τη βάση μιας ευρύτερης διαφοροποίησης όλων των εκφάνσεων της υποκειμενικότητας. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Bourdieu,

> Η αρρενοποίηση του ανδρικού σώματος και η εκθύλυνση του γυναικείου, εργασίες τεράστιες και κατά μία έννοια χωρίς τέλος, που απαιτούν σχεδόν πάντα σημαντική δαπάνη χρόνου και κόπου – το δίχως άλλο σήμερα περισσότερο από ποτέ -, καθορίζουν μια σωματοποίηση της σχέσης κυριαρχίας, που κατ' αυτόν τον τρόπο φυσικοποιείται. Μέσω της εκπαίδευσης των σωμάτων επιβάλλονται οι πιο θεμελιώδεις διαθέσεις, εκείνες που δημιουργούν ταυτοχρόνως

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

την *τάση* και την *ικανότητα* να εισέλθει κάποιος στα πιο ευνοϊκά για την εκδίπλωση του ανδρισμού κοινωνικά παιχνίδια: στην πολιτική, στις επιχειρήσεις, στην επιστήμη κτλ.

Bourdieu, 2007: 113

Όπως έχει επισημανθεί (Adkins & Mottier: 2002), με το έργο της *Ανδρικής Κυριαρχίας* ο Bourdieu αναπληρώνει ως ένα βαθμό την απουσία του φύλου ως κατηγορίας συστηματικής ανάλυσης στο ως τότε έργο του. Παρά την πολύπλευρη κριτική που έχει ασκηθεί από διάφορες φεμινιστικές οπτικές στο συγκεκριμένο έργο, προτείνεται η κριτική αξιοποίηση των ιδεών και των εννοιών που χρησιμοποίησε ο Bourdieu για να εξηγήσει την αναπαραγωγή της έμφυλης ανισότητας (Adkins & Skeggs: 2004). Για παράδειγμα, η Arnot (2006) σχολιάζοντας την έννοια του habitus επισημαίνει ότι η συγκεκριμένη έννοια συνδέει διαλεκτικά το αντικειμενικό με το υποκειμενικό και το κοινωνιολογικό με το ψυχαναλυτικό στην προσπάθεια περιγραφής της διαδικασίας απόκτησης του κοινωνικού φύλου αποφεύγοντας μάλιστα τόσο το βιολογικό ντετερμινισμό όσο και την καθαρά ιδεολογική ανάλυση. Υποστηρίζει, μάλιστα, ότι η έννοια του habitus αναδεικνύει τη σημασία της εκπαίδευσης, της αγωγής με την ευρύτερη έννοια, και ότι μπορεί να αποτελεί μια απάντηση στο πώς τα αγόρια και τα κορίτσια μαθαίνουν να *είναι*, να *δρουν* και να *επιλέγουν* διαφορετικά.

Η θεωρία του Bourdieu και η εκπαιδευτική έρευνα

Η θεωρία του Bourdieu έχει χρησιμοποιηθεί στην εκπαιδευτική έρευνα με σκοπό τη διερεύνηση της αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων μέσω της εκπαίδευσης. Συχνά εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι επιλογές των μαθητών/τριών και των φοιτητών/τριών διαφοροποιούνται σε σχέση με την κοινωνική τους προέλευση, το φύλο και την φυλή/εθνότητά τους, καθώς ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι επιλογές συντελούν στην άνιση κατανομή του εκπαιδευτικού πληθυσμού στις διάφορες εκπαιδευτικές βαθμίδες, στους διάφορους τύπους σχολείων, στα διάφορα αντικείμενα σπουδών κτλ.. Οι συγκεκριμένες διαφορές, τελικά, συγκροτούν ένα εκπαιδευτικό σύστημα όχι απλώς διαφοροποιημένο αλλά και ιεραρχικά δομημένο.

Για παράδειγμα, οι Ball, Davies, David και Reay (2002) χρησιμοποίησαν δύο βασικές έννοιες της θεωρίας του Bourdieu, την έννοια της «ταξινόμησης» και την έννοια της «κρίσης», με σκοπό να μελετήσουν τις ταξικές διαφοροποιήσεις των επιλογών σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι ταξινομήσεις και οι κρίσεις - αξιολογήσεις σχετικά με τα διάφορα ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης είναι σε μεγάλο βαθμό ταξικά οριοθετημένες, με αποτέλεσμα οι επιλογές των υποψηφίων για σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση να διαφοροποιούνται με τρόπο που συμβάλλει στην αναπαραγωγή της ταξικότητας της πρόσβασης στα βρετανικά πανεπιστήμια.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σε μεταγενέστερη έρευνά τους, οι Reay, David και Ball (2005) υιοθετούν τις έννοιες του habitus, του πεδίου και του πολιτισμικού κεφαλαίου για να μελετήσουν τις επιλογές σπουδών μη παραδοσιακών κατηγοριών φοιτητών/τριών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, όπως ατόμων της εργατικής τάξης, ατόμων που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες καθώς και ενήλικων γυναικών, σε σύγκριση με τις επιλογές λευκών ανδρών της μεσαίας τάξης. Συμπεραίνουν ότι οι «προδιαθέσεις» της κοινωνικής τάξης είναι πολύ σημαντικές για τη διαμόρφωση των επιλογών σπουδών κατά τη μετάβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ωστόσο το φύλο και η εθνότητα πάντοτε μεσολαβούν στην οριοθέτηση και τον προσανατολισμό των επιλογών.

Μία άλλη έρευνα, η οποία αξιοποιεί την έννοια του πολιτισμικού κεφαλαίου και τη συνδέει με το φύλο, είναι εκείνη της Evans (2009), που μελέτησε την επίδραση της οικονομικής ανισότητας και των έμφυλων προσδοκιών στη διαμόρφωση των φιλοδοξιών των μαθητριών της εργατικής τάξης για σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Η Evans διαπίστωσε ότι το πολιτισμικό κεφάλαιο των κοριτσιών της εργατικής τάξης περιορίζει τις φιλοδοξίες τους για σπουδές την Ανώτατη Εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, η ερευνήτρια διαπίστωσε ότι η ταξική τους θέση τους «υπαγορεύει» την αφοσίωση στο σπίτι και την οικογένεια, δηλαδή μια σειρά από υποχρεώσεις που αφορούν την οικογενειακή ζωή, τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα των υπόλοιπων μελών της οικογένειας. Αυτές, όμως, οι έμφυλες κοινωνικές προσδοκίες της εργατικής τάξης για τη θέση και το ρόλο των γυναικών στην οικογένεια ουσιαστικά τις αποτρέπουν από τη φοίτηση στην Ανώτατη Εκπαίδευση και περιορίζουν τις δυνατότητες συμμετοχής τους τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην αγορά εργασίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Φύλο και Επιλογές Σπουδών: Επισκόπηση της Βιβλιογραφίας

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας ανέδειξε ένα σημαντικό έλλειμα της έρευνας που έχει γίνει στην Ελλάδα για τις σχέσεις φύλου και επιλογής σπουδών και ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την Ανώτατη Εκπαίδευση, που μας απασχολεί στην παρούσα εργασία. Οι περισσότερες από τις έρευνες που μελετούν έστω και μερικώς τις σχέσεις φύλου και επιλογής σπουδών επικεντρώνονται κυρίως στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και διερευνούν συνήθως τις προτιμήσεις, τις προσδοκίες και τις αξίες των γονέων και των μαθητών/τριών αναφορικά με την εκπαίδευση, το μελλοντικό επάγγελμα ή ακόμη και τη δημιουργία οικογένειας, ενώ σε λίγες μόνο περιπτώσεις λαμβάνεται υπόψη η παράμετρος της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης. Αμέσως παρακάτω θα αναφερθούμε σε ορισμένες από αυτές τις έρευνες και ύστερα σε εκείνες που επικεντρώνονται στη σχέση φύλου και επιλογής σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Έρευνες για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση

Σε μια παλιότερη έρευνα, η Σιδηροπούλου (1991) εξέτασε τις στάσεις των γονέων απέναντι στην τεχνική/ επαγγελματική εκπαίδευση σε σχέση με τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, τον τόπο κατοικίας και το φύλο των γονέων, καθώς και σε σχέση με το φύλο των παιδιών τους. Η συλλογή των δεδομένων έγινε μέσω ερωτηματολογίου, το οποίο συμπληρώθηκε από γονείς με παιδιά που φοιτούσαν στην τρίτη τάξη του γυμνασίου και κατοικούσαν στην Αθήνα καθώς και σε πόλεις και χωριά της Δυτικής Μακεδονίας και της Κρήτης. Από τη συγκεκριμένη έρευνα προέκυψε ότι τα δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, καθώς και το φύλο των γονέων επηρεάζουν τις επιθυμίες και τις προσδοκίες τους για την εκπαιδευτική σταδιοδρομία των παιδιών τους. Συγκεκριμένα, προέκυψε πως οι περισσότεροι γονείς και κυρίως οι γυναίκες επιθυμούσαν για τα παιδιά τους να φοιτήσουν στο Γενικό Λύκειο, ενώ λιγότεροι γονείς και κυρίως όσοι ήταν κάτοικοι της επαρχίας ή είχαν χαμηλό εκπαιδευτικό και οικονομικό επιπέδο καθώς και περισσότεροι άνδρες παρά γυναίκες επιθυμούσαν την τεχνική/ επαγγελματική εκπαίδευση για τα παιδιά τους. Επίσης, από τα δεδομένα προέκυψε ότι το φύλο του παιδιού διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις προτιμήσεις των γονέων για την επιλογή τύπου λυκείου. Οι γονείς, ανεξαρτήτως φύλου, επιθυμούσαν σε μεγαλύτερο ποσοστό για τα κορίτσια από ό,τι για τα αγόρια τη φοίτηση στο Γενικό Λύκειο. Όταν δήλωναν την προτίμησή τους για φοίτηση των κοριτσιών στην τεχνική/ επαγγελματική εκπαίδευση, αυτή περιοριζόταν σε συγκεκριμένους κλάδους σπουδών που συνδέεται με τα «γυναικεία» επαγγέλματα, όπως εργασίες γραφείου, ενώ όσοι/ες επιθυμούσαν τη φοίτηση των αγοριών στην τεχνική/επαγγελματική εκπαίδευση, προτιμούσαν αποκλειστικά τεχνικούς κλάδους σπουδών. Η Σιδηροπούλου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η επιρροή των γονιών στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των νέων είναι ιδιαίτερα σημαντική και ασκείται τόσο άμεσα (με παραινέσεις και προτροπές) όσο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

και έμμεσα (μέσω των κοινωνικών αξιών και στερεοτύπων της οικογένειας) στα παιδιά, τα οποία σε μεγάλο ποσοστό, όπως διαπιστώθηκε από την ερευνήτρια, θεωρούν τη γνώμη των γονιών τους για την επιλογή τύπου λυκείου αρκετά ή πολύ σημαντική.

Οι Μπουρνούδη και Ψάλτη (1997) μελέτησαν τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές προσδοκίες των μαθητών/τριών που προέρχονταν από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα και φοιτούσαν σε γυμνάσια και λύκεια της Βορειο - Δυτικής Θεσσαλονίκης, καθώς και τις απόψεις των γονέων τους για το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό τους μέλλον. Οι ερευνήτριες χρησιμοποίησαν ερωτηματολόγιο με κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις για να συλλέξουν δεδομένα σχετικά με τις προσδοκίες και τις αξίες των νέων και των γονέων τους. Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα εκπαιδευτικά και επαγγελματικά σχέδια των νέων που συμμετείχαν στην έρευνα συμφωνούν με εκείνα των νέων της ευρύτερης ελληνικής κοινωνίας. Η μόρφωση θεωρούνταν για τους μαθητές και τις μαθήτριες, ανεξάρτητα από το φύλο, ως μέσο για την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και για το λόγο αυτό επέλεγαν να «επενδύσουν» στην εκπαίδευση, αν και πίστευαν ότι οι κοινωνικές «γνωριμίες» διαδραματίζουν εξίσου καθοριστικό ρόλο στην εύρεση εργασίας. Με τη συγκεκριμένη έρευνα επιβεβαιώθηκε ότι τα κορίτσια «επενδύουν» περισσότερο από τα αγόρια στις σπουδές καθώς και η διαφοροποίηση των επαγγελματικών αξιών μεταξύ αγοριών και κοριτσιών: οι μαθήτριες έτειναν περισσότερο προς την επιλογή τυπικά «γυναικείων» επαγγελμάτων και απέδωσαν μεγαλύτερη αξία στην προσωπική «ολοκλήρωση» μέσω της εργασίας, ενώ οι μαθητές έδωσαν μεγαλύτερη έμφαση στις οικονομικές απολαβές της εργασίας και ορισμένοι από αυτούς επέλεξαν τεχνικά - χειρωνακτικά επαγγέλματα, τα οποία απορρίπτονταν ως επιλογή από τις μαθήτριες. Σε ό,τι αφορά τη μελέτη των απόψεων των γονέων, αυτοί δήλωσαν σε υψηλό ποσοστό ότι άφησαν «ελεύθερα» τα παιδιά τους και κυρίως τα κορίτσια να επιλέξουν «ό,τι τους αρέσει». Όπως επισημαίνουν οι ερευνήτριες, είναι πιθανό ότι λόγω του χαμηλού εκπαιδευτικού τους επιπέδου οι γονείς δεν είχαν τη δυνατότητα για εμπεριστατωμένη καθοδήγηση των παιδιών τους. Επίσης, είναι σημαντικό ότι ένα μεγάλο ποσοστό των γονέων εξέφρασε προσδοκίες σύμφωνες με τα παραδοσιακά επαγγελματικά πρότυπα για τα φύλα: πολλοί γονείς δήλωσαν την επιθυμία να εργαστεί η κόρη τους στο μέλλον ως εκπαιδευτικός, ενώ τα τεχνικά επαγγέλματα αποτέλεσαν γονεϊκή προσδοκία μόνο για τα αγόρια. Προέκυψε, δηλαδή, ότι οι γονείς εξέφρασαν αντιλήψεις και προσδοκίες για το μέλλον των παιδιών τους, το οποίο φαντάζονται συχνά διαφορετικές, ανάλογα με το φύλο του παιδιού.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι και η έρευνα των Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Μαζηρίδου και Κιοσέογλου (2003), που διερεύνησαν τις προσδοκίες των γονέων για το εκπαιδευτικό, επαγγελματικό και οικογενειακό μέλλον των παιδιών τους. Ως εργαλείο έρευνας χρησιμοποίησαν το ερωτηματολόγιο, το οποίο συμπληρώθηκε από γονείς, άνδρες και γυναίκες, κατοίκους της Κεντρικής Μακεδονίας, κατά την περίοδο 1999-2000. Η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων οδήγησε την ερευνητική ομάδα στο συμπέρασμα ότι οι προσδοκίες των γονέων για το μέλλον το παιδιών τους διαφοροποιούνται συχνά ανάλογα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

με το φύλο των παιδιών. Συγκεκριμένα, η ερευνητική ομάδα κατέληξε στα ακόλουθα συμπεράσματα: α) οι γονείς, ανεξαρτήτως φύλου, επιθυμούν πανεπιστημιακές σπουδές συχνότερα για τα κορίτσια παρά για τα αγόρια, ενώ επιλέγουν την τεχνική εκπαίδευση και μια αντίστοιχη επαγγελματική θέση περισσότερο για τα αγόρια παρά για τα κορίτσια, β) προτιμούν περισσότερο για τα κορίτσια παρά για τα αγόρια μια θέση εργασίας στο δημόσιο, που θα τους προσφέρει ελεύθερο χρόνο για την ενασχόληση με την οικογένεια, ενώ προσδοκούν περισσότερο για τα αγόρια παρά για κορίτσια μια θέση εργασίας που θα τους αποφέρει πρωτίστως σίγουρες και υψηλές αμοιβές, γ) διαφωνούν ως προς την κατάλληλη ηλικία γάμου και τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία οικογένειας ανάλογα με το φύλο των παιδιών τους, ακολουθώντας την παραδοσιακή αντίληψη ότι οι γυναίκες πρέπει να κάνουν οικογένεια σε μικρότερη ηλικία από ό,τι οι άνδρες και ότι η εξασφάλιση εργασίας, στέγης και οικονομικής άνεσης είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για τη δημιουργία οικογένειας περισσότερο για τους άνδρες παρά για τις γυναίκες. Επίσης, η σύνθεση της οικογένειας φαίνεται ότι διαδραματίζει κάποιο ρόλο στη διαμόρφωση των προσδοκιών των γονιών για το μέλλον των παιδιών τους, δεδομένου ότι οι γονείς με παιδιά και των δύο φύλων τείνουν να εκφράζουν διαφορετικές προσδοκίες για το μέλλον των παιδιών τους ανάλογα με το φύλο αυτών και συχνά, μάλιστα, οι προσδοκίες αυτές ευθυγραμμίζονται με τα παραδοσιακά πρότυπο για τους ξεχωριστούς κοινωνικούς ρόλους των φύλων. Ωστόσο, παρά τα σημαντικά ευρήματά της έρευνας, δεν εξετάστηκε η σχέση των προσδοκιών των γονέων για το μέλλον των παιδιών τους με την κοινωνική θέση της οικογένειας, ώστε να διαπιστωθεί αν υπάρχουν ή όχι διαφοροποιήσεις στις απόψεις τους ανάλογα με το κοινωνικό, οικονομικό και μορφωτικό τους επίπεδο.

Στο πλαίσιο του πιο πρόσφατου προγράμματος «Αριάδνη - Ανδρικές Ταυτότητες στην Εφηβεία» (Δεληγιάννη - Κουϊμτζή & Σακκά: 2005), που είχε ως στόχο τη διερεύνηση της κατασκευής των ανδρικών ταυτοτήτων κατά τη μετάβαση από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή, μελετήθηκαν οι στόχοι, οι προσδοκίες και οι επιλογές των εφήβων μαθητών και μαθητριών για το μέλλον τους. Στην έρευνα συμμετείχαν μαθητές και μαθήτριες γυμνασίου και λυκείου, από τους/τις οποίους/ες ζητήθηκε να γράψουν μια έκθεση σχετικά με το πώς φαντάζονταν τον εαυτό τους στην ηλικία των 25 ετών. Από την ανάλυση των εκθέσεων διαπιστώθηκε ότι τα αγόρια κατασκευάζουν μια ηγεμονική ανδρική ταυτότητα μέσα από τις προσδοκίες τους για οικονομική και επαγγελματική εξασφάλιση, ενώ τα κορίτσια μια χειραφετημένη γυναικεία ταυτότητα μέσα από τις προσδοκίες τους για σπουδές και απόκτηση οικονομικής ανεξαρτησίας. Συγκεκριμένα, προέκυψε ότι τα αγόρια κατασκευάζουν για το μέλλον τους την εικόνα του «συζύγου - κουβαλητή», αν και διαφοροποιούνται μεταξύ τους, ανάλογα με την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση, ως προς τον τρόπο με τον οποίο στοχεύουν να πετύχουν την οικονομική τους «εξασφάλιση». Τα κορίτσια, από την άλλη, κατασκευάζουν για το μέλλον τους μια εικόνα χειραφέτησης, την οποία περιγράφουν ως «οικονομική ανεξαρτησία» και την οποία σκοπεύουν, ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικής προέλευσης, να κατακτήσουν μέσω των σπουδών τους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

Άλλες έρευνες, που μελετούσαν αποκλειστικά στις επαγγελματικές επιλογές των μαθητών και των μαθητριών, κατέληξαν στο γενικό συμπέρασμα ότι οι αναπαραστάσεις, οι προτιμήσεις και οι αξίες για την εργασία συχνά διαφέρουν μεταξύ των μαθητών και των μαθητριών. Συγκεκριμένα, η εικόνα των μαθητών/τριών για την εργασία διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο και την κοινωνική προέλευση. Έτσι, σε έρευνα των Δεληγιάννη - Κουϊμτζή (1992), οι μαθήτριες προνομιούχας κοινωνικής προέλευσης παρουσίασαν μια λιγότερο στερεοτυπική ως προς το φύλο εικόνα για την εργασία, σε αντίθεση με τις μαθήτριες μη προνομιούχας κοινωνικής καταγωγής. Ωστόσο, οι έφηβες μαθήτριες έτειναν να αναπαριστούν συνολικά μια σχετικά ομοιογενή εικόνα της εργασίας, επικεντρωμένη σε «γυναικεία» επαγγέλματα. Αντίθετα, η εικόνα των εφήβων μαθητών για τον κόσμο της εργασίας περιελάμβανε μόνο «ανδρικά» επαγγέλματα, αλλά ήταν περισσότερο ετερογενής ανάλογα με την κοινωνική τους προέλευση. Επίσης, η Γιαννακοπούλου (1997) διαπίστωσε ότι με βάση το φύλο διαφοροποιούνται και οι επαγγελματικές προσδοκίες και αξίες των μαθητών/τριών: οι μαθήτριες προέβαλαν την κοινωνική αναγκαιότητα της εργασίας, την ατομική ευχαρίστηση και το ενδιαφέρον ως κριτήρια για την απασχόληση, ενώ οι μαθητές έθεταν ως βασικό κριτήριο την αμοιβή της εργασίας, χωρίς, ωστόσο, να υποτιμούν και τις υπόλοιπες αξίες της εργασίας. Οι μαθητές, επίσης, δήλωναν την προτίμησή τους για ένα ελεύθερο επάγγελμα έναντι της μισθωτής εργασίας με εργοδότη, σε αντίθεση με τις μαθήτριες, που αξιολόγησαν ισότιμα τις δύο σχέσεις εργασίας. Τέλος, από την πιο πρόσφατη έρευνα των Στογιαννίδου κ.ά. (2007) προέκυψε ότι ο διαχωρισμός των επαγγελμάτων σε γυναικεία και ανδρικά εξακολουθεί να αναπαράγεται στις απόψεις των μαθητών/τριών. Μάλιστα, οι μαθήτριες αποδέχονται συχνότερα από ό,τι οι μαθητές το χαρακτηρισμό του «γυναικείου» για τα αντίστοιχα επαγγέλματα, αλλά την ίδια στιγμή χαρακτηρίζουν και περισσότερα επαγγέλματα σε σύγκριση με τους μαθητές ως «ουδέτερα» ως προς το φύλο.

Παρόλο που οι παραπάνω έρευνες δεν αφορούν άμεσα τις επιλογές σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ωστόσο προσφέρουν χρήσιμες ενδείξεις για την έμφυλη διαφοροποίηση των αντιλήψεων, των προσδοκιών και των στόχων των μαθητών και των μαθητριών αναφορικά με τη μελλοντική εκπαίδευση, εργασία και δημιουργία οικογένειας, καθώς και για το ρόλο των γονέων στη διαμόρφωση και ενίσχυση αυτής της διαφοροποίησης. Επίσης, προσφέρουν χρήσιμα συμπεράσματα για τη σημασία της κοινωνικής προέλευσης των μαθητών/τριών και των οικογενειών τους στη διαφοροποίηση των έμφυλων αυτών αντιλήψεων, προσδοκιών και στόχων. Αυτές οι πρώρες διεργασίες προσανατολισμού των μαθητών και των μαθητριών σε έμφυλα πρότυπα ζωής δε μπορεί παρά ως ένα βαθμό και σε συνδυασμό με την κοινωνική προέλευση να κατευθύνουν την εκπαιδευτική πορεία των μαθητών και των μαθητριών σε διαφοροποιημένες συχνά ως προς το φύλο διαδρομές στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Έρευνες για την Ανώτατη Εκπαίδευση

Στην Ελλάδα είναι λίγες οι έρευνες που μελετούν τις έμφυλες διαφοροποιήσεις της επιλογής σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, έστω και μερικώς. Ωστόσο, οι ελάχιστες έρευνες που έχουν διεξαχθεί στην Ελλάδα για αυτό το θέμα μας παρέχουν ορισμένες ενδείξεις για το εύρος και τα χαρακτηριστικά των έμφυλων διαφοροποιήσεων των επιλογών σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Η Μαραγκουδάκη (2003) μελέτησε τη διαφοροποιημένη ως προς το φύλο κατανομή των φοιτητών και των φοιτητριών στους διάφορους κλάδους σπουδών της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Διαπίστωσε ότι παρόλο που τυπικά τα κορίτσια και τα αγόρια είναι ελεύθερα να επιλέξουν κλάδο σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ο παραδοσιακός διαχωρισμός των επιστημονικών κλάδων διατηρείται: οι φοιτήτριες τείνουν να συγκεντρώνονται στις Φιλοσοφικές και Παιδαγωγικές Σχολές καθώς και σε άλλα τμήματα των Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών, ενώ αντίθετα, οι φοιτητές κυριαρχούν στις Σχολές Θετικών Επιστημών και κυρίως στα Πολυτεχνεία και στα τμήματα Πληροφορικής. Ωστόσο, παρά τη συντήρηση της παραδοσιακής αυτής κατανομής των φύλων στα διάφορα επιστημονικά αντικείμενα, οι γυναίκες φαίνεται ότι διεισδύουν δυναμικά τα τελευταία χρόνια στα τμήματα Οικονομικών και Νομικής υπερβαίνοντας αριθμητικά τους άνδρες στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού αυτών των τμημάτων.

Η Σιάνου-Κύργιου (2006 & 2007) μελετώντας τη σχέση της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης των μαθητών και των μαθητριών με τις επιδόσεις και τις επιλογές σπουδών κατά την μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη Εκπαίδευση κατέληξε μεταξύ άλλων σε ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα για την αλληλεπίδραση του φύλου με την κοινωνική τάξη κατά την κρίσιμη αυτή διαδικασία. Από τα δεδομένα της έρευνας, στην οποία συμμετείχαν υποψήφιοι/ες από σχολεία των νομών Ιωαννίνων και Αττικής και από τους/τις οποίους/ες ζητήθηκε να συμπληρώσουν ερωτηματολόγιο με κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις σχετικά με τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, τις επιδόσεις, τα κριτήρια επιλογής και τις προσδοκίες τους για τη φοίτηση στο πανεπιστήμιο, προέκυψαν τα εξής συμπεράσματα: α) παρόλο που οι διαφορές μεταξύ των φύλων στις επιδόσεις δεν είναι μεγάλες, ωστόσο είναι υπαρκτές και ορατές: τα κορίτσια επιτυγχάνουν κατά μέσο όρο υψηλότερες επιδόσεις, όπως αυτό αποτυπώνεται στους βαθμούς του Απολυτηρίου του Ενιαίου Λυκείου καθώς και στη γενική βαθμολογία πρόσβασης για την Ανώτατη Εκπαίδευση, β) το φύλο μεσολαβεί και επηρεάζει τις αντιλήψεις, τις προσδοκίες και τις επιλογές σπουδών για φοίτηση στην Ανώτατη Εκπαίδευση, με αποτέλεσμα οι δυνατότητες που πρόσφερουν οι υψηλές επιδόσεις των κοριτσιών, να μην αξιοποιούνται πλήρως. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια δήλωσαν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα αγόρια ως σημαντικό λόγο συνέχισης των σπουδών τους στο πανεπιστήμιο το ενδιαφέρον τους για σπουδές σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο και την ενασχόληση στο μέλλον με ένα συγκεκριμένο επιθυμητό επάγγελμα ή ένα επάγγελμα με κοινωνικό κύρος, ενώ τα αγόρια δήλωσαν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τα κορίτσια ότι επιθυμούσαν την εισαγωγή στην Ανώτατη Εκπαίδευση για οικονομικούς λόγους (εύρεση

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εργασίας μετά τις σπουδές, υψηλές απολαβές). Τα διαφορετικά αυτά κριτήρια επιλογής σπουδών οδηγούν τα αγόρια και τα κορίτσια σε διαφορετικούς κλάδους σπουδών. Ήδη στο λύκειο επιλέγουν διαφορετικές κατευθύνσεις σπουδών - πάνω από τα μισά κορίτσια της έρευνας είχαν επιλέξει τη θεωρητική κατεύθυνση, ενώ πάνω από τα μισά αγόρια την τεχνολογική κατεύθυνση. Οι διαφορετικές επιλογές αντανακλώνται, επίσης, και στην επιλογή επιστημονικού πεδίου κατά τη συμπλήρωση του μηχανογραφικού δελτίου. Πάνω από το 35% των κοριτσιών είχε ως πρώτη επιλογή σπουδών κάποιο τμήμα από το επιστημονικό πεδίο των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών (1ο πεδίο), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των αγοριών δεν ξεπερνούσε το 10%. Αντίθετα, ως πρώτη επιλογή είχαν το 4ο πεδίο - το πεδίο των Τεχνολογικών Επιστημών - περίπου το 40% των αγοριών και λιγότερο από το 20% των κοριτσιών. Όσον αφορά την επιλογή τμήματος στην Ανώτατη Εκπαίδευση, οι διαφορές που καταγράφηκαν είναι ακόμη πιο έντονες: τα κορίτσια έδειξαν μεγαλύτερη προτίμηση για τις Ανθρωπιστικές, Κοινωνικές και τις Επιστήμες της Εκπαίδευσης καθώς και για τις Επιστήμες της Υγείας, που οδηγούν σε επαγγέλματα, τα οποία θεωρούνται «γυναικεία», δηλαδή συμβατά με τη «γυναικεία φύση», ενώ τα αγόρια έδειξαν ιδιαίτερη προτίμηση για τα τμήματα των Μηχανικών και των Επιστημών των Η/Υ. Σύμφωνα με την ερευνήτρια, τα παραπάνω δεδομένα παρέχουν σημαντικές ενδείξεις για την ύπαρξη διαφορών στην επιλογή σπουδών ανάμεσα στα φύλα, αφού τα κριτήρια επιλογής, οι αντιλήψεις, οι προσδοκίες και οι αποφάσεις των αγοριών και των κοριτσιών διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό.

Οι Tsagala και Kordaki (2007) μελέτησαν την επιρροή του φύλου στις προσδοκίες και τις αντιλήψεις μαθητών και μαθητριών της τελευταίας τάξης του λυκείου σχετικά με τις επιλογές σπουδών στις Επιστήμες των Η/Υ, χωρίς ωστόσο να λάβουν υπόψη τους την παράμετρο της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης. Η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων που συλλέχθηκαν από 248 μαθητές/τριες μέσω ερωτηματολογίου οδήγησε στο συμπέρασμα ότι από τη μια, δεν υπάρχει σημαντική διαφορά στο ποσοστό αγοριών και κοριτσιών που επιλέγουν να σπουδάσουν επιστήμες των Η/Υ, από την άλλη, όμως, τα κίνητρα και οι προσδοκίες τους διαφοροποιούνται συχνά σε σχέση με το φύλο. Συγκεκριμένα, τα αγόρια του δείγματος δήλωσαν ως βασικά κριτήρια επιλογής του συγκεκριμένου κλάδου τις οικονομικές απολαβές και την προηγούμενη ενασχόληση με τους Η/Υ, σε αντίθεση με τα κορίτσια που δήλωσαν ως βασικά κριτήρια την εργασιακή ασφάλεια και τις συνθήκες εργασίας. Σε ό,τι αφορά τις επαγγελματικές αξίες των μαθητών/τριών διαπιστώθηκε ότι τα αγόρια επιδιώκουν το οικονομικό κέρδος και τη «πρόκληση» στην εργασία, ενώ τα κορίτσια επιζητούν την εργασιακή ασφάλεια του δημόσιου τομέα και θεωρούν την απασχόληση στον τομέα των Η/Υ «απαιτητική». Επίσης, προέκυψε ότι παρόλο που οι μαθητές/τριες αρνούνται γενικά την επιρροή της οικογένειας στη διαμόρφωση των επιλογών τους, ωστόσο η επιρροή της είναι σαφής και έχει, μάλιστα, έμφυλη διάσταση: α) οι γονείς φρόντισαν να εξασφαλίσουν τον απαραίτητο τεχνικό εξοπλισμό (Η/Υ) συχνότερα για τα αγόρια παρά για τα κορίτσια και β) προέτρεψαν για σπουδές στις Επιστήμες της Πληροφορικής και της Τεχνολογίας κυρίως τα αγόρια παρά τα κορίτσια. Τέλος, ο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

υποστηρικτικός ρόλος του σχολείου φαίνεται ότι ήταν σπουδαιότερος για τα κορίτσια που επέλεξαν το συγκεκριμένο κλάδο σπουδών, ενώ αντίστοιχα για τα αγόρια ήταν το ενδιαφέρον των φίλων και συνομηλίκων για τους Η/Υ.

Επίσης, σε μεταγενέστερη έρευνά τους οι δύο ερευνήτριες εξέτασαν τις απόψεις φοιτητών και φοιτητριών του τμήματος Μηχανικών Η/Υ και Πληροφορικής του Πανεπιστημίου της Πάτρας σχετικά με την επιλογή τους να φοιτήσουν στο συγκεκριμένο κλάδο σπουδών καθώς και τις επαγγελματικές τους φιλοδοξίες (Tsagala και Kordaki: 2009). Από την ανάλυση των δεδομένων της συγκεκριμένης έρευνας προέκυψε ότι ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου ήταν καθοριστικός για την ενθάρρυνση ή αποθάρρυνση των αγοριών και των κοριτσιών για την ενασχόληση με τους Η/Υ και τις αντίστοιχες σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Το προσωπικό ενδιαφέρον για τους Η/Υ καθώς και οι αναμενόμενες επαγγελματικές ευκαιρίες από τις σπουδές στο συγκεκριμένο επιστημονικό αντικείμενο αναδείχθηκαν εξίσου σημαντικά κριτήρια για την επιλογή σπουδών στις επιστήμες της Πληροφορικής και των Η/Υ. Ωστόσο, οι φοιτητές απέδωσαν μεγαλύτερη σημασία στο ενδιαφέρον για τους Η/Υ, ενώ οι φοιτήτριες στις επαγγελματικές ευκαιρίες που θα τους παρείχαν οι σπουδές στις Επιστήμες της Πληροφορικής και των Η/Υ. Συχνά, μάλιστα, οι επαγγελματικές ευκαιρίες για τις οποίες έκαναν λόγο οι φοιτήτριες, μεταφράζονταν στην προσδοκία εύρεσης μιας μόνιμης θέσης εργασίας στο δημόσιο τομέα. Επίσης, ένας σημαντικός αριθμός φοιτητριών δήλωσε χαμηλή αυτοπεποίθηση για το αντικείμενο σπουδών, ενώ οι περισσότεροι φοιτητές της έρευνας εξέφρασαν μεγάλη εμπιστοσύνη στις ικανότητές τους για σταδιοδρομία στον κλάδο της Πληροφορικής και των Η/Υ. Τα συμπεράσματα της συγκεκριμένης έρευνας αναδεικνύουν τις έμφυλες διαφοροποιήσεις των κριτηριών επιλογής των Επιστημών της Πληροφορικής και των Η/Υ στην Ανώτατη Εκπαίδευση καθώς και των εμπειριών φοίτησης στα συναφή τμήματα.

Μία ακόμα σημαντική έρευνα για την έμφυλη διάσταση των επιλογών κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση είναι αυτή των Ζιώγου - Καραστεργίου και Δαλακούρα (2007), που μελέτησαν τη διαμόρφωση και το περιεχόμενο της επαγγελματικής ταυτότητας των γυναικών μελλοντικών εκπαιδευτικών. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και συμμετείχαν προπτυχιακές και μεταπτυχιακές φοιτήτριες του τμήματος. Από τις προπτυχιακές φοιτήτριες ζητήθηκε να απαντήσουν γραπτώς στο ανοιχτό ερώτημα «γιατί επέλεξαν τις σπουδές στη Φιλοσοφική Σχολή», ενώ για τις μεταπτυχιακές φοιτήτριες χρησιμοποιήθηκε η ημι-δομημένη συνέντευξη. Από την επεξεργασία των απαντήσεων των προπτυχιακών φοιτητριών προέκυψε ότι η επιλογή της Φιλοσοφικής περιγράφεται ως προσωπική επιλογή που βασίστηκε α) στην καλή επίδοση στα θεωρητικά μαθήματα ή στη χαμηλή επίδοση στα θετικά μαθήματα και β) στην «κλίση» και στο ενδιαφέρον για τα θεωρητικά μαθήματα. Ωστόσο, πολύ συχνά αναφέρθηκε η επίδραση των άλλων στην επιλογή της σχολής. Ιδιαίτερα συχνές ήταν οι αναφορές στους γονείς, οι οποίοι προέβαλαν το εκπαιδευτικό επάγγελμα ως το «ιδανικό γυναικείο επάγγελμα», για να πείσουν τις φοιτήτριες

να επιλέξουν το συγκεκριμένο επιστημονικό κλάδο. Επίσης, σημαντική είναι και η διαπίστωση ότι οι φοιτήτριες έκαναν συχνά λόγο για την κοινωνική προσφορά και τη φροντίδα προς τους μαθητές ως βασικά κριτήρια επιλογής του κλάδου σπουδών. Συχνά, επίσης, αναφέρθηκε και η καταλληλότητα ως προς το φύλο. Το εκπαιδευτικό επάγγελμα, δηλαδή, περιγράφηκε και από τις ίδιες τις φοιτήτριες, κατ' αναλογία προς τους γονείς τους, ως «ιδανικό για τη γυναίκα», καθώς επιτρέπει το συνδυασμό επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων. Οι μεταπτυχιακές φοιτήτριες ανέφεραν παρόμοιες επιδράσεις για την επιλογή τους, αλλά περιέγραψαν την επιλογή του κλάδου σπουδών ως μη συνειδητή και τόνισαν την απουσία επαγγελματικής συνειδητοποίησης και την έντονη επιρροή των άλλων στην τελική τους απόφαση. Τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας επιβεβαιώνουν προηγούμενα ευρήματα σχετικά με την επιλογή κλάδου σπουδών από μέρους των γυναικών στη βάση παραδοσιακών έμφυλων κριτηρίων.

Τέλος, θεωρούμε ότι αξίζει να αναφέρουμε την έρευνα της Αθανασιάδου (2007) για τη μετάβαση των νέων γυναικών από τις σπουδές στην απασχόληση. Παρόλο που η συγκεκριμένη έρευνα δεν έχει ως καθεαυτό αντικείμενο διερεύνησης τις επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ωστόσο προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα για τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των γυναικών γενικά και κυρίως πριν την εισαγωγή τους σε αυτή. Η ερευνήτρια μελέτησε τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια γυναικών πτυχιούχων με μεταπτυχιακές σπουδές σε διάφορα επιστημονικά αντικείμενα, «ανδρικά» και «γυναικεία», κατά τη διαδικασία μετάβασης από τις σπουδές στην απασχόληση. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιώντας ως ερευνητικό εργαλείο την ομαδική συνέντευξη εστίασης και την τεχνική της ανάλυσης λόγου για την επεξεργασία του υλικού των συνεντεύξεων, κατέληξε στα ακόλουθα συμπεράσματα: α) οι γυναίκες της έρευνας ερμηνεύσαν συχνά τις προπτυχιακές τους σπουδές ως «τυχαίες» ή «ασυνείδητες» επιλογές, χωρίς σαφή επαγγελματικό προσανατολισμό, β) η συνέχιση των σπουδών τους ερμηνεύθηκε περισσότερο ως μια προσπάθεια προσωπικής καλλιέργειας, παρά εξειδίκευσης με στόχο την επαγγελματική εξέλιξη και γ) η έννοια της «δουλειάς» διαχωρίστηκε από την έννοια της «καριέρας», η οποία εν πολλοίς απορρίφθηκε ως μη συμβατή με τις απαιτήσεις του ρόλου των γυναικών στην οικογένεια. Γενικότερα, η Αθανασιάδου διαπίστωσε ότι ο λόγος των γυναικών της έρευνάς της για την εκπαίδευση, την απασχόληση και τις επιλογές τους περιελάμβανε στοιχεία σύγκρουσης μεταξύ αντιφατικών κοινωνικών προσδοκιών για τη θέση και τους ρόλους των γυναικών στην εργασία και την οικογένεια. Από τα ευρήματα της συγκεκριμένης έρευνας, εκείνο που έχει ιδιαίτερη σημασία για τη μελέτη μας είναι ότι οι εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές και οι φιλοδοξίες των συγκεκριμένων γυναικών, που εισήχθησαν και αποφοίτησαν από διάφορους κλάδους της Ανώτατης Εκπαίδευσης, όπως την Ιατρική, τη Νομική, την Ψυχολογία, το Πολυτεχνείο κ.ά., έχοντας συχνά ολοκληρώσει και μεταπτυχιακές σπουδές, παρουσιάστηκαν ως ασαφείς και χωρίς πρώιμο, δηλαδή πριν την εισαγωγή στην Ανώτατη Εκπαίδευση, προσανατολισμό.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Από την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας προκύπτει ότι οι εμπειρίες, οι προσδοκίες, οι φιλοδοξίες και οι στόχοι σχετικά με τη φοίτηση στην Ανώτατη Εκπαίδευση διαφοροποιούνται συχνά ως προς την παράμετρο του φύλου. Επίσης, η είσοδος των γυναικών σε ένα ανδροκρατούμενο κλάδο σπουδών δε συνεπάγεται αυτομάτως την εξίσωση των εμπειριών, των προσδοκιών και των φιλοδοξιών τους με τις αντίστοιχες των ανδρών. Όπως φαίνεται, εξάλλου, από τις έρευνες που αναφέρθηκαν παραπάνω, τα κριτήρια και οι επαγγελματικές αξίες των υποψηφίων συχνά διαφέρουν ήδη πριν από την εισαγωγή τους στην Ανώτατη Εκπαίδευση τόσο ως προς το φύλο όσο και ως προς την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση. Αυτές τις σχέσεις φύλου, κοινωνικοοικονομικής προέλευσης και επιλογής σπουδών επιδιώξαμε να μελετήσουμε με την έρευνά μας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στόχος της Έρευνας και Ερευνητικά Ερωτήματα

Παρακάτω αναπτύσσεται ο στόχος της έρευνάς μας καθώς και τα κεντρικά ερωτήματά της.

Στόχος της Έρευνας

Ο προβληματισμός που αναπτύχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο καθιστά σαφές ότι οι επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση δεν είναι ούτε τυχαίες ούτε κοινωνικά ουδέτερες ως προς το φύλο. Συγκεκριμένα, από την επισκόπηση της σχετικής ξενόγλωσσης και ελληνόγλωσσης βιβλιογραφίας προκύπτει ότι η παράμετρος του φύλου διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, με αποτέλεσμα τη διαφοροποιημένη κατά φύλο κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού στους κλάδους σπουδών. Καθώς το συγκεκριμένο ζήτημα δεν έχει μελετηθεί επαρκώς στο πεδίο της ελληνικής εκπαίδευσης, η έρευνά μας επικεντρώθηκε ακριβώς σε αυτή τη σχέση φύλου και επιλογής κλάδου σπουδών στην ελληνική Ανώτατη Εκπαίδευση. Στόχο της έρευνάς μας, συγκεκριμένα, αποτέλεσε η διερεύνηση των άμεσων και έμμεσων διαδικασιών μέσω των οποίων το φύλο ως κοινωνική κατασκευή οριοθετεί και προσανατολίζει τις επιλογές σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, με αποτέλεσμα την αναπαραγωγή του έμφυλου χάσματος που παρατηρείται στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και κατ' επέκταση στην αγορά εργασίας.

Ωστόσο, η επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας έδειξε ότι το φύλο δεν επηρεάζει με ένα καθολικό, ομοιογενή, τρόπο τα υποκείμενα, αλλά η κοινωνικοοικονομική τους προέλευση αποτελεί, επίσης, βασική παράμετρο στη διαμόρφωση των επιλογών σπουδών (Reay κ.ά.: 2005, Σιάνου: 2006 & 2007). Καθώς η εκπαιδευτική έρευνα στην Ελλάδα παρουσιάζει ένα σημαντικό κενό στη διερεύνηση της σχέση φύλου και κοινωνικής τάξης στο ζήτημα των επιλογών κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ένας επιμέρους στόχος της έρευνάς μας είναι να ανιχνεύσει τους τρόπους με τους οποίους το κοινωνικό φύλο και η κοινωνικοοικονομική προέλευση διαπλέκονται στη διαμόρφωση των επιλογών κλάδου σπουδών στη συγκεκριμένη εκπαιδευτική βαθμίδα.

Η παρούσα μελέτη θεμελιώνεται θεωρητικά στη θεωρία της πολιτισμικής αναπαραγωγής του Bourdieu, η οποία απορρίπτει τη μηχανιστική αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων και υποστηρίζει ότι τα άτομα αποτελούν *δρώντα* υποκείμενα, των οποίων, όμως, οι επιλογές αποτελούν έκφραση των δυνατοτήτων και των προσδοκιών τους για το μέλλον, όπως αυτές υπαγορεύονται και οριοθετούνται από την κοινωνική τους θέση και «ιστορία». Συνεπώς, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους οι κοινωνικές προσδοκίες και οριοθετήσεις τόσο ως προς το φύλο όσο και ως προς την κοινωνική τάξη αντανακλώνται στις επιλογές σπουδών των υποκειμένων και στις ίδιες τις αντιλήψεις, τις προσδοκίες και τις φιλοδοξίες των υποκειμένων αναφορικά με αυτές τις επιλογές. Καθώς η επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας υπέδειξε τη στενή σχέση

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εκπαιδευτικών και επαγγελματικών επιλογών, θεωρήθηκε απαραίτητη η μελέτη των αντιλήψεων, των στόχων και των φιλοδοξιών των υποκειμένων αναφορικά με την αγορά εργασίας. Στο παραπάνω πλαίσιο θεωρήθηκε σημαντικό να διερευνηθούν επιπλέον οι αντιλήψεις και οι προσδοκίες των υποκειμένων για τη μελλοντική δημιουργία οικογένειας και τους οικογενειακούς ρόλους, λόγω του αποδεδειγμένου έμφυλου χαρακτήρα της οικιακής εργασίας και της φροντίδας των μελών της οικογένειας, καθώς και της διαπιστωμένης σχέσης μεταξύ μισθωτής και άμισθης (οικιακής) εργασίας.

Ερευνητικά Ερωτήματα

Υιοθετώντας τις θεωρητικές παραδοχές της πολιτισμικής αναπαραγωγής των έμφυλων και ταξικών σχέσεων κυριαρχίας και έχοντας ως στόχο τη διερεύνηση των σχέσεων φύλου, κοινωνικής τάξης και επιλογών κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, τα ερευνητικά ερωτήματα που μας απασχόλησαν ήταν τα ακόλουθα:

- Πώς αλληλεπιδρούν το φύλο και η κοινωνικοοικονομική προέλευση στις επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση;
- Πώς αντιλαμβάνονται τα υποκείμενα τις επιλογές τους για κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση; Αντιλαμβάνονται τις επιλογές τους ως ζήτημα «ατομικής επιλογής» ή ως ζήτημα «κοινωνικών οριοθετήσεων»; Υπάρχουν διαφοροποιήσεις ως προς το φύλο ή/ και την κοινωνικοοικονομική προέλευση;
- Οι επιλογές κατεύθυνσης και κλάδου σπουδών των υποκειμένων συνδέονται με τις προσδοκίες και τις φιλοδοξίες τους για εργασία και δημιουργία οικογένειας στο μέλλον; Αν ναι, με ποιο τρόπο; Υπάρχουν διαφοροποιήσεις και τι είδους ως προς το φύλο και την κοινωνική τάξη;
- Πώς εκφράζονται οι έμφυλες και ταξικές κοινωνικές οριοθετήσεις στις επιλογές σπουδών των υποκειμένων, στις αντιλήψεις τους για τις επιλογές τους καθώς και στις προσδοκίες και φιλοδοξίες τους για τη μελλοντική ζωή τους στην εργασία και την οικογένεια;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η Μέθοδος και το Υλικό της Έρευνας

Στο κεφάλαιο αυτό θα περιγραφούν η μέθοδος και το υλικό της έρευνας. Συγκεκριμένα, θα αναφερθούμε στην επιλογή της μεθόδου, των τεχνικών και του δείγματος της έρευνας καθώς και στη διαδικασία συλλογής, επεξεργασίας και ανάλυσης του υλικού.

Η επιλογή της μεθόδου

Η έρευνά μας αποτελεί μία μελέτη επισκόπησης, η οποία επικεντρώνεται στη συγκριτική διερεύνηση των σχέσεων φύλου, κοινωνικοοικονομικής προέλευσης και επιλογής κλάδου σπουδών σε δύο τμήματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης, ένα «ανδροκρατούμενο» και ένα «γυναικοκρατούμενο». Όπως επισημαίνουν οι Cohen και Manion (1997), η επισκόπηση αποτελεί την πιο συχνά χρησιμοποιούμενη περιγραφική μέθοδο στην εκπαιδευτική έρευνα. Συγκεκριμένα, οι επισκοπήσεις συνίστανται στη συλλογή δεδομένων σε ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο με σκοπό την περιγραφή των υπαρχουσών συνθηκών ή τον εντοπισμό σταθερών για τη σύγκριση των υπαρχουσών συνθηκών ή, ακόμα, για τον προσδιορισμό των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα σε συγκεκριμένα γεγονότα.

Η επιλογή της μεθόδου έγινε με βάση το αντικείμενο, τους στόχους και το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας. Συγκεκριμένα, με δεδομένη την άνιση κατανομή των φύλων στους κλάδους σπουδών της Ανώτατης Εκπαίδευσης και έχοντας ως στόχο τη σε βάθος διερεύνηση των σχέσεων φύλου, κοινωνικοοικονομικής προέλευσης και επιλογής κλάδου σπουδών υπό το πρίσμα της θεωρίας της πολιτισμικής αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων, η έρευνά μας επικεντρώθηκε στην περιγραφή και τη σύγκριση των επιλογών σπουδών των φοιτητών και των φοιτητριών δύο τμημάτων της Ανώτατης Εκπαίδευσης, τα οποία παρουσιάζουν σημαντική διαφορά ως προς την κατά φύλο κατανομή του φοιτητικού πληθυσμού. Τα τμήματα που επιλέχθηκαν είναι το τμήμα της Πληροφορικής και το τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Η επιλογή του συγκεκριμένου πανεπιστημίου και των συγκεκριμένων τμημάτων δεν έγινε τυχαία. Συγκεκριμένα, η επιλογή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων έγινε για λόγους εγγύτητας καθώς ήταν ευκολότερο και λιγότερο χρονοβόρο να προσεγγίσουμε φοιτητές και φοιτήτριες που φοιτούν στο πανεπιστήμιο στο οποίο εκπονήθηκε η εργασία. Εξάλλου, το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων δε φαίνεται να αποτελεί εξαίρεση της ανισοκατανομής των φύλων στους διάφορους κλάδους σπουδών, όπως προκύπτει από σχετικά στατιστικά δεδομένα της κατά φύλο φοίτησης στους κλάδους σπουδών (βλ. για παράδειγμα το διάγραμμα 5, σελ. 40).

Επιπλέον, ούτε η επιλογή των τμημάτων ήταν τυχαία. Η απόφασή μας να μελετήσουμε τις επιλογές σπουδών των φοιτητών και των φοιτητριών της Πληροφορικής και του Φ.Π.Ψ. συνδέεται με το γεγονός ότι πρόκειται για τυπικά παραδείγματα τμημάτων της

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ανώτατης Εκπαίδευσης, που παρουσιάζουν διαχρονικά άνιση κατανομή του φοιτητικού δυναμικού ως προς το φύλο, όπως φαίνεται και στα διαγράμματα 6 και 7[22].

Διάγραμμα 6.
Κατά φύλο κατανομή των εγγεγραμμένων ανά έτος σπουδών στο τμήμα Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Διάγραμμα 7.
Κατά φύλο κατανομή των εγγεγραμμένων ανά έτος σπουδών στο τμήμα Φ.Π.Ψ. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Το τμήμα της Πληροφορικής επιλέχθηκε για δύο λόγους α) αποτελεί ένα «ανδροκρατούμενο» πανεπιστημιακό τμήμα, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 6, που παρά την αύξηση των φοιτητριών σε αυτό τα τελευταία χρόνια, το ποσοστό τους παραμένει κατά πολύ μικρότερο του ποσοστού των φοιτητών και β) συνδέεται άμεσα με τον κλάδο των Νέων Τεχνολογιών και συγκεκριμένα με τον πληροφορικό προγραμματισμό, που παρουσιάζει μεγάλη ερευνητική ανάπτυξη, αλλά και αυξημένη ζήτηση στην αγορά εργασίας τις τελευταίες δεκαετίες.

Τα αντίθετα ισχύουν για το τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, το οποίο αποτελεί ένα παραδοσιακά «γυναικοκρατούμενο» τμήμα (βλ. διάγραμμα 7). Η επιλογή του συγκεκριμένου τμήματος μεταξύ των τμημάτων της Φιλοσοφικής Σχολής, που είναι εξίσου γυναικοκρατούμενα, έγινε για τους κυρίως για λόγους α) το τμήμα ΦΠΨ παρουσιάζει πολύ υψηλά ποσοστά γυναικείας εκπροσώπησης, β) η πρόσβαση στο φοιτητικό πληθυσμό του συγκεκριμένου τμήματος θα ήταν ακόμη ευκολότερη σε σύγκριση με τα άλλα τμήματα της Φιλοσοφικής, δεδομένου ότι η παρούσα εργασία εκπονείται σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα του συγκεκριμένου τμήματος και γ) θεωρήθηκε ότι δεν υπάρχουν σημαντικές

[22] Τα δεδομένα που παρουσιάζονται προέρχονται από τις γραμματείες των δύο τμημάτων.

διαφορές μεταξύ των τμημάτων της Φιλοσοφικής όσον αφορά τις επαγγελματικές προοπτικές μετά την αποφοίτηση.

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν φοιτητές και φοιτήτριες από τα δύο παραπάνω τμήματα, οι οποίοι/ες διένυαν το πρώτο έτος των σπουδών τους, δηλαδή μόλις είχαν εισαχθεί στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Η επιλογή του πρώτου έτους έγινε με το σκεπτικό πως οι συγκεκριμένοι/ες φοιτητές/τριες είχαν πρόσφατη την εμπειρία της επιλογής κατεύθυνσης σπουδών τόσο στο λύκειο όσο και στο πανεπιστήμιο. Επιπλέον, δεν είχαν ακόμη διανύσει μεγάλο μέρος της φοίτησής τους στο πανεπιστήμιο, στη διάρκεια της οποίας οι αντιλήψεις και οι προσδοκίες για τις επιλογές των σπουδών και τη μετέπειτα σταδιοδρομία είναι σύνηθες να μεταβάλλονται, όπως έχει διαπιστωθεί από άλλες έρευνες (Holland & Eisenhart: 1990, Boatwright et al.: 2009).

Η επιλογή της μεθοδολογικής προσέγγισης που υιοθετήσαμε δημιούργησε ένα σημαντικό δίλημμα κατά το σχεδιασμό της έρευνας, δεδομένου ότι κρίθηκε απαραίτητη η συλλογή ορισμένων ποσοτικών, κυρίως δημογραφικών - κοινωνικοοικονομικών, αλλά και ποιοτικών δεδομένων που θα μας επέτρεπαν μια περισσότερο διεξοδική και σε βάθος διερεύνηση των αντιλήψεων των φοιτητών και των φοιτητριών για τις επιλογές σπουδών τους. Όπως είναι γνωστό, στις επιστημονικές συζητήσεις για τη μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας είναι συχνός ο διαχωρισμός σε «ποσοτική» και «ποιοτική» έρευνα, σε «κανονιστική» και «φαινομενολογική» προσέγγιση (Cohen & Manion: 1994, Κυριαζή: 2005). Βέβαια, οι παραπάνω διαχωρισμοί μπορεί να είναι βολικοί κατά την ταξινόμηση και περιγραφή των μεθόδων και των τεχνικών διεξαγωγής της επιστημονικής έρευνας, αλλά στην πράξη συχνά αναιρούνται. Η παρούσα έρευνα με τα ερωτήματα που θέσαμε, μας οδήγησε στην επιλογή της χρήσης ενός συνδυασμού των δύο αυτών προσεγγίσεων. Παράλληλα μέσα από τη ερευνητική διαδικασία αναδείχθηκαν η χρησιμότητα, αλλά και οι περιορισμοί, τόσο της «ποσοτικής» όσο και της «ποιοτικής» προσέγγισης. Όπως, άλλωστε, υποστηρίζεται (Κυριαζή: 2005), η πολυπλοκότητα της κοινωνικής ζωής δε μπορεί να αποδοθεί ούτε μόνο με τη μία ούτε μόνο με την άλλη προσέγγιση. Συνήθως, ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα είναι εξίσου απαραίτητα για να φωτίσουν τις διάφορες όψεις που έχουν τα κοινωνικά φαινόμενα και η διερεύνησή τους δεν είναι συγκρουσιακή, αλλά μάλλον αλληλοσυμπληρωματική για την κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Κυριαζή (2005: 301),

> ... ο συνδυασμός μεθόδων, ανεξάρτητα από το θέμα της έρευνας, είναι πιο αποτελεσματικός ως προς τη δυνατότητα προσέγγισης της πολυεπίπεδης και σύνθετης κοινωνικής πραγματικότητας.

Οι τεχνικές της έρευνας

Η συλλογή του απαραίτητου ερευνητικού υλικού για τη διερεύνηση των ερωτημάτων της έρευνας έγινε με τη χρήση δύο ερευνητικών τεχνικών: του ερωτηματολογίου και της

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συνέντευξης. Η επιλογή των συγκεκριμένων τεχνικών δεν ήταν τυχαία, αλλά συνδέεται με το είδος του υλικού που επιθυμούσαμε να συλλέξουμε.

Η χρήση του ερωτηματολογίου στην πρώτη φάση της έρευνάς μας κρίθηκε απαραίτητη για τη συλλογή δεδομένων σχετικά με α) το κοινωνικοοικονικό προφίλ των οικογενειών των φοιτητών/τριών και β) τις αντιλήψεις τους για τις επιλογές τους κατεύθυνσης στο λύκειο και αντικειμένου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση και γ) τις προσδοκίες και φιλοδοξίες τους για την εργασία και τη δημιουργία οικογένειας μετά την αποφοίτηση από το πανεπιστήμιο. Σε πρώτη φάση, λοιπόν, ήταν απαραίτητη η συλλογή δεδομένων από ένα κατά το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών των τμημάτων Πληροφορικής και Φ.Π.Ψ., ώστε να μπορούμε να σχηματίσουμε μια εικόνα για τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά και τις επιλογές τους. Το ερωτηματολόγιο θεωρήθηκε το ιδανικότερο μέσο για τη συλλογή των αρχικών αυτών απαιτούμενων δεδομένων, αφού θεωρείται εύχρηστο και σχετικά οικονομικό ερευνητικό εργαλείο, μέσω του οποίου μπορούν να συλλεγούν δεδομένα από ένα ευρύ δείγμα υποκειμένων και έπειτα τα δεδομένα αυτά να ταξινομηθούν, να αναλυθούν και να αξιοποιηθούν σχετικά εύκολα (Αθανασίου: 2000).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η ανάγκη για εμβάθυνση στις αντιλήψεις, τις προσδοκίες και τις φιλοδοξίες των υποκειμένων σχετικά με τις επιλογές σπουδών και επαγγέλματος μας οδήγησε στην απόφαση για διεξαγωγή συνεντεύξεων με ορισμένα από τα άτομα του πληθυσμού της έρευνας. Η χρήση της συνέντευξης ως ερευνητικής τεχνικής, θεωρήθηκε απαραίτητη για την εμβριθέστερη διερεύνηση των αντιλήψεων, των προσδοκιών και των φιλοδοξιών που αφορούν τις επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Όπως, άλλωστε υποστηρίζεται, ένα από τα σπουδαιότερα πλεονεκτήματα της συνέντευξης, όταν μάλιστα δεν έχει αυστηρά δομημένη και κλειστή μορφή, με συνέπεια να μοιάζει με προφορικό ερωτηματολόγιο, είναι η δυνατότητα για διευκρίνηση των ερωτήσεων που τίθενται στους/τις ερωτώμενους/ες καθώς και για περαιτέρω εξηγήσεις - διευκρινήσεις πάνω στις απαντήσεις τους (Κυριαζή: 2005).

Α. Η συλλογή των ποσοτικών δεδομένων της έρευνας

Η χρήση του ερωτηματολογίου είχε ως βασικό σκοπό την ανίχνευση των σχέσεων φύλου και κοινωνικοοικονομικής προέλευσης ενός κατά το δυνατό μεγαλύτερου αριθμού πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών των τμημάτων της Πληροφορικής και του Φ.Π.Ψ. Το ερωτηματολόγιο συνιστούσε στην πραγματικότητα το μοναδικό δυνατό τρόπο συλλογής των αναγκαίων δεδομένων, καθώς οι γραμματείες των τμημάτων δε διαθέτουν τέτοιου είδους στοιχεία. Επίσης, η Ε.Σ.Υ.Ε., ο επίσημος κρατικός φορέας που συλλέγει και επεξεργάζεται σχετικά δεδομένα για το φοιτητικό πληθυσμό, δεν ανακοινώνει τα στατιστικά στοιχεία που αφορούν τη σύνθεση του φοιτητικού πληθυσμού κατά κοινωνικοοικονομική προέλευση και φύλο σε συνδυασμό και για κάθε τμήμα της Ανώτατης Εκπαίδευσης ξεχωριστά. Αντίθετα, η Ε.Σ.Υ.Ε. αρκείται στην ανακοίνωση των στατιστικών στοιχείων σύνθεσης του φοιτητικού

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πληθυσμού είτε κατά φύλο είτε κατά άλλα δημογραφικά και κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά (π.χ. το επάγγελμα του πατέρα ή της μητέρας) ξεχωριστά.

Η διανομή των ερωτηματολογίων είχε ως βασικούς στόχους τα ακόλουθα: α) την εξέταση των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών των οικογενειών προέλευσης των φοιτητών και των φοιτητριών, ώστε να διερευνηθούν πιθανές συσχετίσεις μεταξύ φύλου, κοινωνικής προέλευσης και επιλογής κλάδου σπουδών, β) τη διερεύνηση των σχέσεων φύλου και επιλογών του κλάδου σπουδών των φοιτητών και των φοιτητριών πριν την εισαγωγή τους στην Ανώτατη Εκπαίδευση, δηλαδή των επιλογών κατεύθυνσης στο λύκειο, γ) τη διερεύνηση του ρόλου που αποδίδεται σε άτομα του στενού και ευρύτερου κοινωνικού τους περιβάλλοντος για τη διαμόρφωση των επιλογών των φοιτητών και των φοιτητριών σχετικά με τον κλάδο φοίτησης, δ) τη διερεύνηση των προσδοκιών, των στόχων και των φιλοδοξιών των φοιτητών και των φοιτητριών του δείγματός μας αναφορικά με τη ζωή τους μετά την αποφοίτηση από το πανεπιστήμιο με σκοπό την ανίχνευση των σχέσεων φύλου, επιλογής κλάδου σπουδών και προσδοκιών και φιλοδοξιών για το επάγγελμα και την οικογένεια.

Συγκεκριμένα, τα ερωτήματα τα οποία επιχειρήσαμε να απαντήσουμε μέσω του ερωτηματολογίου είναι τα εξής:

- Διαφέρουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του τμήματος της Πληροφορικής μεταξύ τους ως προς το φύλο και την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση;
- Διαφέρουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας μεταξύ τους ως προς το φύλο και την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση;
- Διαφέρουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες των δύο τμημάτων μεταξύ τους ως προς το φύλο και την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση;
- Διαφέρουν τα κριτήρια με τα οποία οι φοιτητές και οι φοιτήτριες των δύο τμημάτων επέλεξαν την κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο καθώς και το τμήμα φοίτησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση;
- Πώς αντιλαμβάνονται οι φοιτητές και οι φοιτήτριες των δύο τμημάτων την επίδραση των άλλων στις επιλογές τους για κλάδο σπουδών στο λύκειο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση; Διαφοροποιούνται οι απόψεις τους ανάλογα με το φύλο;
- Ποιοι είναι οι στόχοι των φοιτητών και των φοιτητριών των δύο τμημάτων για τη μελλοντική τους εργασία; Διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο;
- Ποιες είναι οι προσδοκίες των φοιτητών και των φοιτητριών των δύο τμημάτων για τη δημιουργία οικογένειας στο μέλλον; Πώς διαφοροποιούνται αυτές οι προσδοκίες ανάλογα με το φύλο;

Τα παραπάνω ερωτήματα οριοθέτησαν τις ερωτήσεις που συμπεριλάβαμε στο ερωτηματολόγιο. Οι ερωτήσεις ήταν κλειστές και ανοιχτές και αναφέρονται στις ακόλουθες θεματικές ενότητες:

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

α. ατομικά/ δημογραφικά χαρακτηριστικά: ηλικία, φύλο, ιθαγένεια, τόπος μόνιμης καταγωγής, επάγγελμα γονέων, εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων, οικογενειακό εισόδημα

β. επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο: ποια κατεύθυνση είχε επιλεγεί, με ποια κριτήρια, ποια άτομα είχαν προτρέψει τους/τις ερωτώμενους/ες και με ποια επιχειρήματα να επιλέξουν τη συγκεκριμένη κατεύθυνση

γ. επιλογή σπουδών στο πανεπιστήμιο: τι θέση είχε το τμήμα φοίτησης στο μηχανογραφικό δελτίο δήλωσης τμημάτων για εισαγωγή στο πανεπιστήμιο, γιατί δηλώσαν το συγκεκριμένο τμήμα ή όποιο ήταν η πρώτη τους επιλογή, ποια άτομα τους συμβούλεψαν για την επιλογή τμήματος και με ποια επιχειρήματα, ποιο ρόλο θεωρούν πως διαδραμάτισε το φύλο στις επιλογές σπουδών τους

δ. σχέδια/ φιλοδοξίες για μετά την αποφοίτηση από το πανεπιστήμιο: επιθυμούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους και σε τι επίπεδο, τι είδους εργασία θα ήθελαν να αναζητήσουν και με ποια κριτήρια, πόσο τους/τις ενδιαφέρει η δημιουργία οικογένειας, σε ποια ηλικία θα ήθελαν να δημιουργήσουν οικογένεια και πως φαντάζονται τον εαυτό τους στο πλαίσιο της οικογένειας

Η κατασκευή του ερωτηματολογίου ήταν μία χρονοβόρα και επίπονη εργασία. Χρειάστηκε μεγάλη προσοχή και επανειλλημένες αναθεωρήσεις μέχρι την τελική μορφή που θα εξασφάλιζε τη συλλογή εκείνων των δεδομένων που θα εξυπηρετούσαν κατά το δυνατόν πληρέστερα και εγκυρότερα τους σκοπούς της έρευνας. Για να εξασφαλιστεί η αντικειμενικότητα και η εγκυρότητα του ερωτηματολογίου, επιχειρήθηκε κατά την κατασκευή του η αποφυγή διφορούμενων λέξεων, ανακριβειών στη διατύπωση των ερωτήσεων, καθώς και συμπερασματικών ή καθοδηγητικών ερωτήσεων, που δημιουργούν σύγχυση ή προκαταβάλουν τις απαντήσεις των υποκειμένων (Bell: 1997).

Ιδιαίτερη προσοχή, επίσης, δόθηκε στη μορφή των ερωτήσεων. Οι περισσότερες ερωτήσεις ήταν κλειστές, ενώ οι ανοιχτές ερωτήσεις ήταν ελάχιστες. Η επιλογή αυτή δεν ήταν τυχαία. Είναι γνωστό ότι η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου αντιμετωπίζεται συχνά με απροθυμία από τα υποκείμενα και ιδιαίτερα, όταν οι ερωτήσεις είναι πολλές και απαιτούν αρκετό χρόνο και σκέψη για την απάντησή τους. Για το λόγο αυτό προτείνεται οι ερωτήσεις να είναι απλές και σαφείς και ο απαιτούμενος χρόνος απάντησής τους να είναι κατά το δυνατό σύντομος, ώστε να αποφεύγεται η κούραση ή/και η δυσαρέσκεια των υποκειμένων (Αθανασίου: 2000). Επειδή η έρευνά μας απευθυνόταν σε νεαρής ηλικίας άτομα, υπήρχε αρχικά η ανησυχία ότι τα υποκείμενα θα αντιμετώπιζαν με απροθυμία ή και δυσαρέσκεια τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Για το λόγο αυτό, δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην έκταση του ερωτηματολογίου και στον απαιτούμενο χρόνο συμπλήρωσής του. Όταν ολοκληρώθηκε η κατασκευή του ερωτηματολογίου, διανεμήθηκε πιλοτικά ένας μικρός αριθμός ερωτηματολογίων με σκοπό τη χρονομέτρηση και κυρίως τον εντοπισμό πιθανών ασαφειών και δυσκολιών κατά τη συμπλήρωσή του.

Το ερωτηματολόγιο ήταν, τυπικά, ανώνυμο. Η διάσταση της ανωνυμίας επισημαινόταν σαφώς σε ένα εισαγωγικό σημείωμα που προλόγιζε το ερωτηματολόγιο. Η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ανωνυμία, όταν δε συντρέχουν λόγοι ταυτοποίησης των υποκειμένων, θεωρείται απαραίτητο χαρακτηριστικό του ερωτηματολογίου, που συμβάλει στην εξασφάλιση της ειλικρίνειας των υποκειμένων κατά τη συμπλήρωσή του. Επίσης, η ανωνυμία του ερωτηματολογίου θεωρείται δεοντολογικά αναγκαία για την προστασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων των ίδιων των υποκειμένων (Cohen & Manion: 1994, Αθανασίου: 2000).

Πληθυσμός και κριτήρια επιλογής του δείγματος της έρευνας

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να διευκρινιστούν οι έννοιες του πληθυσμού και του δείγματος της έρευνας. Ως πληθυσμός μιας έρευνας ορίζεται η κατηγορία ή το σύνολο των ατόμων στα οποία αναφέρεται μία έρευνα και στα οποία μπορούν να γενικευθούν τα συμπεράσματά της. Ως δείγμα ορίζεται το υποσύνολο του μελετώμενου πληθυσμού της έρευνας, το οποίο θεωρείται αντιπροσωπευτικό του συνολικού πληθυσμού και από το οποίο αντλούνται τα δεδομένα της έρευνας (Cohen & Manion: 1994). Στην περίπτωση της έρευνάς μας ο πληθυσμός ήταν το σύνολο των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών των τμημάτων Πληροφορικής και Φ.Π.Ψ. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (έτος εισαγωγής 2007/08). Έτσι, οι όποιες δυνατότητες γενίκευσης των συμπερασμάτων της έρευνας περιορίζονται στο συγκεκριμένο πληθυσμό. Το ερωτηματολόγιο δε συμπληρώθηκε από το σύνολο των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών των δύο τμημάτων. Αντίθετα, διανεμήθηκε και συμπληρώθηκε από ένα μικρότερο αριθμό ατόμων, που ανήκουν στο συγκεκριμένο πληθυσμό και τα οποία αποτέλεσαν το δείγμα της έρευνας. Το δείγμα της έρευνάς μας μπορεί να χαρακτηριστεί ως συμπτωματικό, αφού περιλαμβάνει εκείνους τους πρωτοετείς φοιτητές και εκείνες τις πρωτοετείς φοιτήτριες που παρακολουθούσαν τις παραδόσεις των μαθημάτων στο τμήμα φοίτησής τους κατά την πρώτη φάση διεξαγωγής της έρευνας, η οποία έγινε το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2007/08. Η επιλογή των μαθημάτων κατά τη διάρκεια των οποίων έγινε η διανομή των ερωτηματολογίων ήταν τυχαία. Πρόκειται, επομένως, για μια περίπτωση «βολικής» δειγματοληψίας, στην οποία

> **επιλέγονται τα πλησιέστερα άτομα, για να χρησιμεύσουν ως απαντώντες, και αυτή η διαδικασία συνεχίζεται μέχρι να αποκτηθεί απαιτούμενο μέγεθος του δείγματος. Ως απαντώντες... συχνά χρησιμεύουν «αιχμάλωτα» ακροατήρια, όπως οι μαθητές ή οι φοιτητές...**
>
> Cohen & Manion, 1994: 130

Αν και ο συγκεκριμένος τύπος δειγματοληψίας διευκολύνει τη διαδικασία διεξαγωγής της έρευνας, παρουσιάζει ένα βασικό μειονέκτημα: μειώνει την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και εγείρει αμφιβολίες για τη δυνατότητα γενίκευσης των συμπερασμάτων από το δείγμα στο μελετώμενο πληθυσμό (Αθανασίου: 2000). Για την υπέρβαση του σχετικού προβλήματος, επιδιώξαμε το μέγεθος του δείγματος να είναι τέτοιο, ώστε να περιορίζει αυτές τις αμφιβολίες. Όπως υποστηρίζεται (Αθανασίου: 2000), ένα δείγμα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

που αντιστοιχεί στο 10% επί του συνολικού πληθυσμού της έρευνας, θεωρείται συνήθως επαρκές για να αξιολογηθεί ως αντιπροσωπευτικό. Στη συγκεκριμένη έρευνα το δείγμα αντιστοιχεί σε ποσοστό πολύ μεγαλύτερο από το 10%. Συγκεκριμένα, για το τμήμα Φ.Π.Ψ. υπερβαίνει το 40% και για το τμήμα της Πληροφορικής το 60%.

Ένα άλλο κριτήριο που λάβαμε υπόψη κατά την επιλογή του δείγματος της έρευνάς μας είναι η στρωματοποίησή του. Η δειγματολειψία κατά στρώματα είναι αναγκαία για την ενίσχυση της αντιπροσωπευτικότητας του δείγματος, όταν ο πληθυσμός της έρευνας διαιρείται σε υπο-ομάδες ομοιογενείς ως προς κάποιο χαρακτηριστικό, το οποίο είναι σημαντικό για τη συγκεκριμένη έρευνα. Επειδή στην έρευνά μας το φύλο αποτελεί βασική παράμετρο ανάλυσης και επειδή ο φοιτητικός πληθυσμός των δύο τμημάτων διαφοροποιείται σημαντικά ως προς την κατά φύλο σύνθεσή του, η λήψη ενός αντιπροσωπευτικού του συνολικού πληθυσμού δείγματος ως προς το φύλο ήταν απαραίτητη, ώστε το δείγμα «να αντανακλά την ακριβή αναλογία ανδρών και γυναικών, η οποία υπάρχει στο συνολικό πληθυσμό», όπως επισημαίνουν οι Cohen & Manion (1994: 128) για σχετικές περιπτώσεις.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμη η παράθεση ορισμένων ποσοτικών δεδομένων που αφορούν τον πληθυσμό της έρευνας. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι αριθμοί αναφέρονται στους/στις φοιτητές/τριες που εισήχθησαν στο τμήμα μέσω πανελλαδικών εξετάσεων. Δεν περιλαμβάνονται, δηλαδή, ειδικές κατηγορίες (αθλητές, αλλοδαποί κτλ).

- Κατά την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους 2007/08 εγγραφήκαν στο πρώτο έτος του τμήματος Πληροφορικής 150 άτομα μέσω πανελλαδικών εξετάσεων, εκ των οποίων τα 106 ήταν αγόρια και τα 44 κορίτσια. Μετά τις μετεγγραφές του α΄ εξαμήνου (από και προς το συγκεκριμένο τμήμα[23]), οι φοιτητές και οι φοιτήτριες που φοιτούσαν στο β΄ εξάμηνο σπουδών του τμήματος ήταν 67 αγόρια και 23 κορίτσια (συνολικά 90 άτομα).
- Στο τμήμα Φ.Π.Ψ. στο α΄ εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2007/08 ήταν εγγεγραμμένα 263 άτομα - 32 αγόρια και 231 κορίτσια. Μετά την ολοκλήρωση των μετεγγραφών[24], οι φοιτητές και οι φοιτήτριες που φοιτούσαν στο β΄ εξάμηνο σπουδών του τμήματος ήταν 27 αγόρια και 186 κορίτσια (συνολικά 213 άτομα).

Τα σχετικά δεδομένα παρουσιάζονται στον πίνακα 1, που ακολουθεί. Τον πληθυσμό της έρευνάς μας αποτελέσαν ουσιαστικά οι εγγρεγραμμένοι/ες μέσω πανελλαδικών εξετάσεων φοιτητές/τριες στα δύο τμήματα κατά το β΄ εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2007/08, δηλαδή μετά την ολοκλήρωση των μετεγγραφών από και προς τα συγκεκριμένα τμήματα.

---

[23] Από το τμήμα Πληροφορικής χορηγήθηκαν 11 αποφοιτήρια σε φοιτήτριες και 41 αποφοιτήρια σε φοιτητές του α΄εξαμήνου, ενώ έγιναν δεκτοί για μετεγγραφή στο τμήμα μόλις 2 φοιτητές και καμία φοιτήτρια.

[24] Συγκεκριμένα, από το τμήμα Φ.Π.Ψ. χορηγήθηκαν 50 αποφοιτήρια σε φοιτήτριες και 5 αποφοιτήρια σε φοιτητές του α΄εξαμήνου. Μετεγγραφή προς το τμήμα δόθηκε σε 5 φοιτήτριες και σε κανένα φοιτητή.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας 1.
Η κατά φύλο σύνθεση των εγγεγραμμένων στα τμήματα Πληροφορικής και Φ.Π.Ψ. στο α΄ και β΄ εξάμηνο σπουδών (ακαδ. έτος 2007/08)

	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
	Α΄ Εξαμ.		Β΄ Εξαμ.		Α΄ Εξαμ.		Β΄ Εξαμ.	
	N	%	N	%	N	%	N	%
φοιτητές	106	*71*	67	*74*	32	*12*	27	*13*
φοιτήτριες	44	*29*	23	*26*	231	*88*	186	*87*
σύνολο	150	*100*	90	*100*	263	*100*	213	*100*

Το δείγμα του πληθυσμού της έρευνάς μας αποτέλεσαν 40 πρωτοετείς φοιτητές και 15 πρωτοετείς φοιτήτριες από το τμήμα Πληροφορικής - το 60% και 65% αντίστοιχα του συνόλου των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών που ήταν εγγεγραμμένοι στο τμήμα κατά το β΄ εξάμηνο και είχαν εισαχθεί στην Ανώτατη Εκπαίδευση μέσω πανελλαδικών εξετάσεων - και 13 πρωτοετείς φοιτητές και 77 πρωτοετείς φοιτήτριες από το τμήμα Φ.Π.Ψ. - το 48% και 41,5% αντίστοιχα του συνόλου των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών που επίσης ήταν εγγεγραμμένοι/ες στο β΄ εξάμηνο.

Στον πίνακα 2 παρουσιάζονται αναλυτικά ο πληθυσμός και το δείγμα της πρώτης φάσης της έρευνάς μας. Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του πίνακα, η αναλογία φοιτητών - φοιτητριών του δείγματος αντιστοιχεί στην αναλογία φοιτητών - φοιτητριών του πρώτου έτους καθενός από τα δύο τμήματα της έρευνας.

Πίνακας 2.
Πληθυσμός και δείγμα της έρευνας

Πληροφορική	Πληθυσμός		Δείγμα		
	N	%	N	%	% επί του πληθυσμού
φοιτητές	67	*74%*	40	*73%*	60%
φοιτήτριες	23	*26%*	15	*27%*	65%
σύνολο	90	100%	55	100%	61%
Φ.Π.Ψ.	Πληθυσμός		Δείγμα		
	N	%	N	%	% επί του πληθυσμού
φοιτητές	27	*13%*	13	*14,5%*	48%
φοιτήτριες	186	*87%*	77	*85,5%*	41,5%
σύνολο	213	100%	90	100%	42%

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η διανομή και η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, πριν την οριστική διανομή των ερωτηματολογίων, προηγήθηκε μία πιλοτική διανομή, η οποία είχε ως στόχο α) τη χρονομέτρηση της συμπλήρωσης και β) τον εντοπισμό πιθανών ασαφειών και δυσκολιών κατά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Όπως υποστηρίζεται, η πιλοτική διανομή και δοκιμαστική εφαρμογή του ερωτηματολογίου αποτελεί ένα μέσο για την αξιολόγησή του (Αθανασίου: 2000).

Συγκεκριμένα, το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε πιλοτικά σε 20 φοιτητές και φοιτήτριες των δύο τμημάτων (αναλυτικότερα, σε 7 φοιτητές και 3 φοιτήτριες της Πληροφορικής και σε 8 φοιτήτριες και 2 φοιτητές του Φ.Π.Ψ.). Από την πιλοτική διανομή των ερωτηματολογίων δεν προέκυψαν σημαντικές δυσκολίες, απορίες ή αντιρρήσεις από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες που απάντησαν το ερωτηματολόγιο και ο απαιτούμενος για τη συμπλήρωσή του χρόνος κρίθηκε σύντομος - 15 με 20 λεπτά.

Μετά την πιλοτική συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, προχωρήσαμε στην κύρια διανομή του. Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν στους φοιτητές και τις φοιτήτριες κατά τη διάρκεια μαθημάτων κατόπιν συνεννοήσεως με ορισμένα μέλη του διδακτικού προσωπικού των δύο τμημάτων και εξασφαλίζοντας ότι η συμπλήρωσή τους δε θα παρακώλυε τη διαδικασία του μαθήματος. Συνήθως οι διδάσκοντες/ουσες τελείωναν νωρίτερα το μάθημά τους, έτσι ώστε να μένει αρκετός χρόνος για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από τους/τις φοιτητές/τριες. Η διανομή και συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε κατά τη διάρκεια του μήνα Μαΐου του έτους 2008. Η συμπλήρωση και η συλλογή των ερωτηματολογίων γινόταν αμέσως μετά τη διανομή τους. Αν και συχνά επισημαίνεται ότι ένα από τα σημαντικότερα μειονεκτήματα του ερωτηματολογίου ως ερευνητικού εργαλείου είναι η απροθυμία ή/και η προχειρότητα με την οποία απαντούν τα υποκείμενα στις ερωτήσεις ενός ερωτηματολογίου επηρεάζοντας την αξιοπιστία των δεδομένων της έρευνας (Cohen & Manion: 1994, Αθανασίου: 2000), στη συγκεκριμένη περίπτωση το ενδιαφέρον και η προθυμία των περισσότερων από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες που προσεγγίσαμε για συμμετοχή στην πρώτη φάση της έρευνας αποτέλεσε μία πραγματικά ευχάριστη έκπληξη.

Παρόλ' αυτά, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η διανομή του ερωτηματολογίου στους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. - ιδιαίτερα μάλιστα στους φοιτητές - παρουσίασε μεγαλύτερη δυσκολία σε σχέση με τη διανομή του στους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Πληροφορικής. Η παραπάνω δυσκολία οφείλεται στο γεγονός ότι η παρακολούθηση των μαθημάτων στο τμήμα Φ.Π.Ψ. είναι προαιρετική και κατά συνέπεια δεν παρακολουθούν όλοι οι φοιτητές και όλες οι φοιτήτριες τις παραδόσεις των μαθημάτων, ενώ στο τμήμα της Πληροφορικής το πρόγραμμα σπουδών περιλαμβάνει και εργαστηριακά μαθήματα υποχρεωτικής παρακολούθησης με δυνατότητα ελάχιστων δικαιολογημένων απουσιών. Τα ερωτηματολόγια της έρευνας διανεμήθηκαν και συμπληρώθηκαν από τους πρωτοετείς φοιτητές και τις πρωτοετείς φοιτήτριες της Πληροφορικής κατά τη διάρκεια ορισμένων από αυτά τα υποχρεωτικά εργαστήρια, όπου ελάχιστοι φοιτητές και ελάχιστες φοιτήτριες απουσίαζαν. Η διανομή των ερωτηματολογίων έληξε, όταν συλλέχθηκε ένας

αριθμός ερωτηματολογίων που εκτιμήθηκε ότι πληρούσε τα κριτήρια που είχαμε θέσει για την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος και στα οποία αναφερθήκαμε παραπάνω.

Η επεξεργασία και η ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσω του ερωτηματολογίου

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι περισσότερες από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου ήταν κλειστές, ενώ ελάχιστες ήταν οι ανοιχτές ερωτήσεις. Η μορφή αυτή του ερωτηματολογίου διευκόλυνε σημαντικά την κωδικοποίηση των απαντήσεων μετά τη συλλογή των συμπληρωμένων ερωτηματολογίων. Η κωδικοποίηση των κλειστών ερωτήσεων έγινε, όπως συνηθίζεται, με τη χρήση αριθμών - δεικτών, όπου ένας αριθμός αντιστοιχεί σε κάθε ορισμένη από πριν απάντηση στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου. Η κωδικοποίηση των ανοιχτών ερωτήσεων έγινε μέσω της παρακάτω διαδικασίας: α) εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν όλες οι απαντήσεις για κάθε ανοιχτή ερώτηση, β) έγινε ανάλυση περιεχομένου στις απαντήσεις της κάθε ερώτησης, δηλαδή κατασκευάστηκαν κατηγορίες ανάλυσης των απαντήσεων για κάθε ανοιχτή ερώτηση μέσα από τη μελέτη των ίδιων των απαντήσεων των υποκειμένων, ενώ δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή, ώστε οι κατηγορίες να είναι εξαντλητικές (κάθε απάντηση να μπορεί να συμπεριληφθεί σε κάποια από τις κατηγορίες) και αλληλοαποκλειόμενες (κάθε απάντηση να μπορεί να ταξινομηθεί σε μία μόνο κατηγορία), γ) οι απαντήσεις ταξινομήθηκαν στις διάφορες κατηγορίες που προέκυψαν και δ) οι κατηγορίες, επομένως και οι απαντήσεις της κάθε κατηγορίας, κωδικοποιήθηκαν με τη χρήση αριθμών, όπως και στις κλειστές ερωτήσεις.

Μετά την κωδικοποίηση των δεδομένων, η οποία έγινε με τη χρήση του στατιστικού προγράμματος SPSS 16, ακολούθησε η επεξεργασία τους με τη βοήθεια του ίδιου προγράμματος. Συγκεκριμένα, μέσω της περιγραφικής στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων αποτυπώθηκαν οι γενικές τάσεις αναφορικά με το φύλο, το κοινωνικοοικονομικό προφίλ, τις επιλογές σπουδών στο λύκειο και την Ανώτατη Εκπαίδευση καθώς και τις αντιλήψεις, τα κριτήρια επιλογής και τις προσδοκίες των υποκειμένων της έρευνας σχετικά με τις επιλογές του κλάδου σπουδών, την αγορά εργασίας και τη δημιουργία οικογένειας. Είναι σημαντικό, επίσης, να επισημανθεί πως δεδομένου του μικρού μεγέθους του δείγματος της έρευνας, δεν ήταν δυνατό να πραγματοποιηθούν πιθανοί στατιστικοί έλεγχοι στις συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών. Εξάλλου, τέτοιου είδους συσχετίσεις συνηθίζεται να χρησιμοποιούνται σε ερευνητικά δεδομένα που έχουν συλλεχθεί από μεγάλα δείγματα ευρύτερων πληθυσμών. Καθώς στην παρούσα έρευνα επιδιώχθηκε η μελέτη σε βάθος ενός μικρού πληθυσμού, η περιγραφή και η σύγκριση των στατιστικών δεδομένων κρίθηκε επαρκής.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι για να διερευνήσουμε τις πιθανές διαφορές μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών των δύο τμημάτων ως προς την κοινωνική τους προέλευση και τον τρόπο με τον οποίο αυτές οι διαφορές ενδεχομένως σχετίζονται με τις διαφορές που παρατηρούνται στις επιλογές κλάδου σπουδών, ήταν αρχικά απαραίτητο να συλλέξουμε εκείνα τα δεδομένα που θα καθιστούσαν δυνατό τον

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

προσδιορισμό της ταξικής θέσης των υποκειμένων. Ωστόσο, η έννοια της κοινωνικής τάξης καθώς και η καταλληλότητα των διάφορων μεθόδων και κριτηρίων ταξινόμησης των ατόμων σε τάξεις αποτελούν το αντικείμενο ενός επιστημονικού διαλόγου που συνεχίζεται έως σήμερα, καθιστώντας δύσκολη τη διαδικασία της ταξικής τοποθέτησης των υποκειμένων στην επιστημονική έρευνα. Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι η έννοια της κοινωνικής τάξης αναφέρεται στο οικονομικό υπόβαθρο των ατόμων, το οποίο συνδέεται συνήθως με το επάγγελμα, αλλά και με το εκπαιδευτικό τους επίπεδο. Για να μπορέσουμε, λοιπόν, να σχηματίσουμε μια εικόνα για την ταξική θέση των υποκειμένων της έρευνάς μας εστιάσαμε κυρίως στη συλλογή δεδομένων σχετικά με το επαγγελματικό, οικονομικό και εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων των φοιτητών/τριών. Έπειτα, κατά τη διαδικασία επεξεργασίας των δεδομένων, για να ταξινομήσουμε τους γονείς των υποκειμένων της έρευνας στα επίπεδα της ιεραρχικής ταξικής δομής, υιοθετήσαμε το σχήμα των έξι κοινωνικοεπαγγελματικών κατηγοριών, το οποίο χρησιμοποιεί η Σιάνου (2006: 96-103) σε έρευνά της για τις κοινωνικές ανισοτήτες σε σχέση με τις επιλογές σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Το συγκεκριμένο σύστημα ταξινόμησης βασίζεται στο επίπεδο της εκπαίδευσης και στη φύση των εργασιακών δραστηριοτήτων των ατόμων.

Οι κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες του παραπάνω σχήματος είναι οι εξής:

I. i. Υψηλού επιπέδου στελέχη του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα, εργοδότες

ii. Ανώτεροι υπάλληλοι του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, αυτοαπασχολούμενοι που ασκούν ανώτερα επιστημονικά επαγγέλματα

II. Υπάλληλοι του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα ή αυτοαπασχολούμενοι που ασκούν χαμηλότερα επιστημονικά επαγγέλματα

III. i. Χαμηλότερου επιπέδου, μη χειρώνακτες υπάλληλοι του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα που ασκούν μη επιστημονικά επαγγέλματα

ii. Χειρώνακτες υπάλληλοι του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα, μικροεπαγγελματίες, αυτοαπασχολούμενοι τεχνίτες

IV. Ημι-ειδικευμένοι εργάτες

V. Ανειδίκευτοι εργάτες και αγρότες

VI. Όσοι δεν εργάστηκαν ποτέ ή είναι άνεργοι

Τα στατιστικά δεδομένα που προέκυψαν από την επεξεργασία του υλικού των ερωτηματολογίων και παρουσιάζονται στο επόμενο κεφάλαιο, αποτύπωσαν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά και τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών των τμημάτων της έρευνας. Επίσης, η ανάλυσή τους συνέβαλε στον προσανατολισμό του περιεχομένου των θεματικών αξόνων των συνεντεύξεων, που ακολούθησαν στη δεύτερη φάση της έρευνας.

Β. Η συλλογή των ποιοτικών δεδομένων της έρευνας

Μετά την επεξεργασία και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσω του ερωτηματολογίου, προχωρήσαμε στη δεύτερη φάση της διεξαγωγής της έρευνας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Στη δεύτερη αυτή φάση πραγματοποιήσαμε είκοσι συνεντεύξεις με φοιτητές και φοιτήτριες του πληθυσμού της έρευνάς μας, δηλαδή φοιτητές και φοιτήτριες που είχαν εισαχθεί στα τμήματα Φ.Π.Ψ. και Πληροφορικής κατά το ακαδημαϊκό έτος 2007/08. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνας φοιτούσαν πλέον στο γ΄ εξάμηνο των προπτυχιακών σπουδών τους.

Η διεξαγωγή των συνεντεύξεων αποσκοπούσε στη διασαφήνιση και σε μια σε βάθος διερεύνηση των σχέσεων του φύλου και της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης με το λόγο των υποκειμένων για τις επιλογές, τις προσδοκίες και τις φιλοδοξίες τους για το εργασιακό και οικογενειακό τους μέλλον. Επιδιώξαμε, δηλαδή, να διερευνήσουμε αν και σε ποιο βαθμό οι επιδράσεις του φύλου και της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης ανιχνεύονται στο λόγο των υποκειμένων για τις επιλογές σπουδών τους και στα «σχέδια» ή «όνειρα» ζωής τους.

Η τεχνική της συνέντευξης δεν επιλέχθηκε τυχαία. Αντίθετα, η συνέντευξη θεωρήθηκε στη συγκεκριμένη φάση της έρευνας το καταλληλότερο ερευνητικό εργαλείο για την εμβάθυνση στις αντιλήψεις των φοιτητών και των φοιτητριών. Είναι χαρακτηριστικό ότι μεταξύ των σπουδαιότερων πλεονεκτημάτων της συνέντευξης συγκαταλέγονται η αμεσότητα και η προσαρμοστικότητά της. Όπως υποστηρίζεται (Robson: 2007), η συνέντευξη παρέχει ένα χαλαρό πλαίσιο συζήτησης μεταξύ του/της ερευνητή/τριας και των υποκειμένων, το οποίο προσφέρει τη δυνατότητα για εκτενή και σε βάθος ανίχνευση και κατανόηση των αντιλήψεων, των νοηματοδοτήσεων, των κινήτρων και των συναισθημάτων των υποκειμένων. Βέβαια, η διεξαγωγή της ερευνητικής συνέντευξης είναι συχνά περισσότερο περίπλοκη από ό,τι πιστεύεται συνήθως. Τόσο η προετοιμασία και η διεξαγωγή των συνεντεύξεων όσο και η καταγραφή και κυρίως η ανάλυση του υλικού που συλλέγεται μέσω των συνεντεύξεων, είναι συχνά χρονοβόρες και επίπονες διαδικασίες που απαιτούν μεγάλη προσοχή, αφοσίωση και ετοιμότητα εκ μέρους του/της ερευνητή/τριας (Cohen & Manion: 1994, Bell: 1997). Παρά τις δυσκολίες που συνδέονται με τη χρήση της συγκεκριμένης ερευνητικής τεχνικής και παρά το γεγονός ότι συχνά εγείρονται αμφιβολίες ως προς την αξιοπιστία των δεδομένων, ωστόσο θεωρείται πως παρέχει τη δυνατότητα για συλλογή πλούσιου και διαφωτιστικού για το ερευνητικό αντικείμενο υλικού (Robson: 2007).

Η επιλογή των υποκειμένων

Κατά τη δεύτερη αυτή φάση της έρευνας πραγματοποιήθηκαν είκοσι συνεντεύξεις. Ο αριθμός αυτός εκτιμήθηκε ως επαρκής για την περαιτέρω διερεύνηση των ερωτημάτων της έρευνας, ενώ ταυτόχρονα θεωρήθηκε ότι αποτελούσε έναν ικανοποιητικό συμβιβασμό με τους χρονικούς περιορισμούς της έρευνας και με το μεγάλο όγκο δουλειάς που απαιτείται για την απομαγνητοφώνηση και την επεξεργασία των παραχθέντων κειμένων.

Η επιλογή των υποκειμένων για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων έγινε με τη μέθοδο της «χιονοστιβάδας» (Cohen & Manion: 1994). Προσεγγίσαμε, δηλαδή, αρχικά ορισμένα άτομα του πληθυσμού της έρευνάς μας και αυτά μας σύστησαν σε άλλα, τα οποία θα μπορούσαν να συμμετάσχουν στην έρευνα. Το βασικό κριτήριο επιλογής των υποκειμένων ήταν το φύλο σε συνδυασμό με το τμήμα φοίτησης. Επίσης, επιδιώξαμε τα υποκείμενα των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συνεντεύξεων να προέρχονται από διάφορα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, ώστε να εξεταστούν οι διαπιστωμένες κατά την πρώτη φάση της έρευνας σχέσεις φύλου, κοινωνικής προέλευσης και επιλογών κλάδου σπουδών των φοιτητών/τριών. Συνολικά, πραγματοποιήσαμε 10 συνεντεύξεις στο τμήμα Πληροφορικής (5 φοιτητές και 5 φοιτήτριες) και 10 συνεντεύξεις στο τμήμα Φ.Π.Ψ. (5 φοιτητές και 5 φοιτήτριες).

Η μορφή και οι θεματικοί άξονες της συνέντευξης

Η μορφή της συνέντευξης που επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε ήταν εκείνη της ημι-δομημένης συνέντευξης. Η ημι-δομημένη συνέντευξη συνήθως τοποθετείται ανάμεσα στην πλήρως δομημένη και τη μη δομημένη συνέντευξη. Έχει προκαθορισμένες ερωτήσεις, αλλά η διάταξη και η διατύπωση των ερωτήσεων σε κάθε συνέντευξη μπορεί να αλλάξει, όπως μπορεί επίσης να παραλειφθούν κάποιες ερωτήσεις και να περιληφθούν ορισμένες άλλες, ανάλογα με τη ροή της συνέντευξης και την κρίση του/της ερευνητή/τριας (Bryman: 2004, Robson: 2007). Για τη διεξαγωγή της ημι-δομημένης συνέντευξης ορίζονται πρωταρχικά κάποιοι βασικοί θεματικοί άξονες, γύρω από τους οποίους τίθενται ερωτήσεις από τον/την ερευνητή/τρια. Οι θεματικοί άξονες που κατασκευάσαμε και γύρω από τους οποίους στράφηκε η συζήτηση στο πλαίσιο των συνεντεύξεων της έρευνάς μας είναι οι παρακάτω:

- *η επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο:*
  - κατεύθυνση επιλογής
  - κριτήρια επιλογής κατεύθυνσης
  - συμβουλές άλλων ατόμων για την επιλογή κατεύθυνσης
  - το φύλο στην επιλογή της κατεύθυνσης στο λύκειο
- *η επιλογή του τμήματος φοίτησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση:*
  - τμήμα επιλογής
  - κριτήρια επιλογής τμήματος
  - συμβουλές άλλων ατόμων για την επιλογή τμήματος
  - το φύλο στην επιλογή του τμήματος φοίτησης στο πανεπιστήμιο
- *η εργασία μετά το πέρας των σπουδών*
  - είδος εργασίας
  - κριτήρια για την αναζήτηση εργασίας στο μέλλον
- *η δημιουργία οικογένειας στο μέλλον*
  - δημιουργία ή όχι οικογένειας
  - ηλικία
  - υποχρεώσεις οικονομικής υποστήριξης της οικογένειας
  - ανατροφή των παιδιών
  - φροντίδα του νοικοκυριού

Μετά την ολοκλήρωση της κάθε συνέντευξης οι ερωτώμενοι/ες παρακαλούνταν να συμπληρώσουν ένα σύντομο ερωτηματολόγιο, που αποσκοπούσε στη συλλογή ατομικών και δημογραφικών στοιχείων που αφορούσαν το τμήμα φοίτησης, το φύλο, την ηλικία, τον τόπο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διαμονής της οικογένειας, το επάγγελμα και το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, ώστε να υπάρχει έπειτα η δυνατότητα συσχέτισης του υλικού των συνεντεύξεων με αυτά τα χαρακτηριστικά.

Η διαδικασία διεξαγωγής των συνεντεύξεων

Παρόλο που η ερευνητική συνέντευξη είναι ένα είδος συζήτησης, δεν πρόκειται για μια καθημερινή κουβέντα. Αντίθετα, απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή και εγρήγορση από μέρους του/της ερευνητή/τριας (Kvale: 1996). Ο/η ερευνητής/τρια θα πρέπει να εμπνέει εμπιστοσύνη στα υποκείμενα της έρευνας, ώστε να μιλούν *ελεύθερα* και *ανοιχτά*. Σύμφωνα με το Robson (2007), για να επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει να προσφέρεται στους/τις ερωτώμενους/ες η δυνατότητα να μιλούν εκείνοι/ες περισσότερο και ο/η ερευνητής/τριες να ρωτάει ή να διευκρινίζει κάτι μόνο όταν είναι απαραίτητο, ενώ οι ερωτήσεις του/της θα πρέπει να είναι σαφείς και ακριβείς, αποφεύγοντας το καθοδηγητικό ή απειλητικό ύφος. Ο/η ερευνητής/τρια είναι σημαντικό να απολαμβάνει τη συνέντευξη, δηλαδή να συμμετέχει ενεργά και να μη δείχνει ότι πλήττει ή δυσανασχετεί. Επίσης, θα πρέπει επίσης να αποφεύγονται οι μακροσκελείς, διφορούμενες και μεροληπτικές ερωτήσεις καθώς και εκείνες που περιέχουν τεχνική και επαγγελματική ορολογία.

Καθώς είναι δύσκολο για έναν/μία ερευνητή/τρια χωρίς εμπείρα στην τεχνική της συνέντευξης να επιδεικνύει με άμεσο και αβίαστο τρόπο τις παραπάνω δεξιότητες, συνήθως συνίσταται η διεξαγωγή πιλοτικών συνεντεύξεων (Bell: 1997, Robson: 2007). Με σκοπό, λοιπόν, τη δοκιμή και την εξάσκηση στη διαδικασία της συνέντευξης πραγματοποιήθηκαν αρχικά δύο πιλοτικές συνεντεύξεις: μία με φοιτήτρια του Φ.Π.Ψ. και μία με φοιτητή της Πληροφορικής. Οι συγκεκριμένες συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν και εξετάστηκαν για τον εντοπισμό πιθανών λανθασμένων χειρισμών από μέρους μας κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Πράγματι, σε αυτές τις πιλοτικές συνεντεύξεις επισημάνθηκαν ορισμένες δυσκολίες και κυρίως η τάση για «εκμαίευση» απαντήσεων από τα υποκείμενα, ενώ τα ίδια έδειχναν να μην έχουν κάτι παραπάνω να σχολιάσουν. Η παρατήρηση αυτή ήταν πολύ χρήσιμη για την κύρια διαδικασία διεξαγωγής των συνεντεύξεων, όπου υπήρξε ιδιαίτερη πρόνοια για την αποφυγή πιεστικών ή καθοδηγητικών ερωτήσεων.

Επίσης, μεγάλη προσοχή δόθηκε στις συνθήκες διεξαγωγής των συνεντεύξεων. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν στις κατοικίες των ερωτώμενων, πάντοτε μετά από συνεννόηση μαζί τους. Εξάλλου, οι ίδιοι/ες πρότειναν να τους επισκεφτούμε στο σπίτι τους, ίσως επειδή ένιωθαν πιο άνετα και χαλαρά στο δικό τους χώρο. Επίσης, οι συναντήσεις έγιναν σε χρόνο που ορίζαν οι ίδιοι/ες οι ερωτώμενοι/ες και, επιπλέον, είχαν ήδη ενημερωθεί σχετικά με το θέμα και την προβλεπόμενη διάρκεια της συνέντευξης. Οι παραπάνω συνθήκες προετοιμασίας και διεξαγωγής των συνεντεύξεων δημιούργησαν ένα χαλαρό, αλλά οριοθετημένο πλαίσιο, το οποίο θεωρούμε ότι συνέβαλε στο να νιώθουν οι ερωτώμενοι/ες άνετα, αλλά και στο να εδραιωθεί μια σχέση εμπιστοσύνης. Όπως υποστηρίζεται, το αίσθημα χαλαρότητας είναι από τις βασικότερες παραμέτρους για μια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επιτυχημένη συνέντευξη και θεωρείται υποχρέωση του/της ερευνητή/τριας να δημιουργήσει ένα κατάλληλο πλαίσιο, ώστε να μπορεί οι ερωτώμενοι/ες να απαντούν και να εκφράζονται με ηρεμία, χωρίς να διασπάται η προσοχή τους από εξωτερικά ερεθίσματα και χωρίς αισθήματα καχυποψίας ή επιφυλακτικότητας απέναντι στον/την ερευνητή/τρια (Cohen & Manion: 1994, Robson: 2007).

Εκτός από την εξασφάλιση της εμπιστοσύνης των ερωτώμενων, μία άλλη βασική προϋπόθεση για την ομαλή διεξαγωγή της συνέντευξης είναι η αποφυγή της προκατάληψης από μέρους του/της ερευνητή/τριας. Ωστόσο, όπως αναφέρει η Bell (1997), ο κίνδυνος της προκατάληψης πάντοτε ελλοχεύει και η απάλλειψή του είναι δύσκολη υπόθεση. Στην περίπτωση της έρευνάς μας, με βάση τη διατύπωση και το περιεχόμενο τόσο των ερωτήσεων όσο και των απαντήσεων των συνεντεύξεων, όπως έχουν καταγραφεί στο απομαγνητοφωνημένο υλικό, θεωρούμε πως η επιρροή αυτή, αν υπήρξε, ήταν μικρή. Οι ερωτήσεις δεν περιείχαν ιδιαίτερες νύξεις ή προκαταλήψεις, ενώ από τις απαντήσεις των υποκειμένων, που ήταν ποικίλες σε περιεχόμενο και απόψεις, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα υποκείμενα ενδιαφέρονταν σε μεγάλο βαθμό να εκφράσουν τη γνώμη τους και να μιλήσουν για τα βιώματα, τα σχέδια καθώς και για τους προβληματισμούς τους για το μέλλον. Εξάλλου η ίδια η εμπειρία των συνεντεύξεων έδειξε ότι οι ερωτώμενοι/ες απολάμβαναν τη διαδικασία της συνέντευξης και το γεγονός ότι μιλούσαν για τον εαυτό τους. Επιπλέον, ήταν ιδιαίτερα πρόθυμοι/ες να «βοηθήσουν» στη έρευνα, όπως δήλωσε χαρακτηριστικά μία φοιτήτρια του τμήματος της Πληροφορικής.

Κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης, υπήρχε ένα πλάνο με θέματα που είχαν οριστεί για συζήτηση, αλλά τελικά η σειρά και ο τρόπος προσέγγισής τους οριζόταν από την ίδια τη διαδικασία. Καθώς η συνέντευξη είχε ημι-δομημένη μορφή, οι ερωτήσεις ήταν ανοιχτού τύπου· δε δίνονταν, δηλαδή, συγκεκριμένες απαντήσεις στον/την ερωτώμενο/η για να επιλέξει, αλλά μπορούσε να απαντήσει ελεύθερα. Εξάλλου, λόγω της μορφής της συνέντευξης, η σειρά και η διατύπωση των ερωτήσεων ήταν διαφορετική σε κάθε συνέντευξη, ανάλογα με το πως κυλούσε η συζήτηση κάθε φορά. Συχνή ήταν και η χρήση διερευνητικών ερωτήσεων, οι οποίες αποτελούν συνηθισμένο φαινόμενο σε τέτοιου είδους συνεντεύξεις και οι οποίες προτρέπουν τον/την ερωτώμενο/η να αναπτύξει και να διασαφηνίσει καλύτερα τις απόψεις, τα βιώματά του/της και γενικά όσα θέλει να εκφράσει. Επίσης, πάντοτε υπήρχε μια μικρή εισαγωγή στο θέμα στην αρχή της συνέντευξης και ένα ευχαριστήριο κλείσιμο στο τέλος (Robson: 2007).

Καταγραφή και απομαγνητοφώνηση του υλικού των συνεντεύξεων

Οι συνεντεύξεις συχνά προσφέρουν ένα πλούσιο ερευνητικό υλικό για ανάλυση. Ωστόσο, αν δεν καταγραφεί επαρκώς και με σαφήνεια, υπάρχει ο κίνδυνος να παραμείνει αναξιοποίητο ή η επεξεργασία του να είναι δύσκολη ή ακόμα και αναξιόπιστη. Ο συνηθέστερος τρόπος καταγραφής των συνεντεύξεων είναι η μαγνητοφώνησή τους. Η μαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων παρουσιάζει τα εξής πλεονεκτήματα: πρώτον, επιτρέπει

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στον/την ερευνητή/τρια να συγκεντρώσει την προσοχή του στο θέμα και στη δυναμική της συνέντευξης χωρίς να είναι απασχολημένος με την καταγραφή των δεδομένων και δεύτερον, η μαγνητοφωνημένη συνέντευξη αποτελεί μία μόνιμη καταγραφή, στην οποία μπορούμε να ανατρέξουμε ανά πάσα στιγμή. Ωστόσο, δε μπορεί να καταγράψει την οπτική και σωματική διάσταση της επικοινωνίας που λαμβάνει τόπο στη διάρκεια της συνέντευξης και η οποία φέρει συχνά σημαντικά νοήματα (Kvale: 1996). Επίσης, μπορεί να προκαλέσει τη δυσπιστία ή τη συγκράτηση, το «μάγκωμα», των υποκειμένων (Bryman: 2004).

Λαμβάνοντας υπόψη τα υπέρ και τα κατά της μαγνητοφώνησης κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, αποφασίσαμε να καταγράψουμε τις συνεντεύξεις με μαγνητόφωνο, αφού πρώτα ζητήσαμε τη συγκατάθεση των ερωτώμενων. Είναι αλήθεια πως πολλοί φοιτητές και πολλές φοιτήτριες που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις αρχικά αντιμετώπισαν το μαγνητόφωνο με απορία και ζήτησαν να τους εξηγήσουμε τους λόγους για τους οποίους η συνέντευξη θα έπρεπε να καταγραφεί. Όταν εξηγήσαμε, όμως, τη σκοπιμότητα της μαγνητοφώνησης και τους διαβεβαιώσαμε πως το υλικό θα παραμείνει απόρρητο και ανώνυμο, δέχτηκαν την παρουσία του μαγνητοφώνου σχεδόν ανεπιφύλακτα και στη διάρκεια της συνέντευξης οι περισσότεροι/ες έδειχναν να έχουν ξεχάσει την παρουσία του. Μάλιστα, μερικοί/ές περιεργάστηκαν το μαγνητόφωνο και ζήτησαν να μάθουν πως λειτουργεί, ενώ άλλοι/ες στη διάρκεια της συνέντευξης ρωτούσαν, αν μιλούσαν αρκετά καθαρά και δυνατά, ώστε να καταγράφεται καλύτερα η φωνή τους[25].

Μετά την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων, οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν, δηλαδή μετατράπηκαν σε έντυπο υλικό. Η απομαγνητοφώνηση ήταν μια ιδιαίτερα χρονοβόρα και κοπιαστική εργασία, η οποία κατέληξε σε ένα εκτενές κείμενο, που αρχικά έμοιαζε απροσπέλαστο, όπως συχνά περιγράφεται στα εγχειρίδια μεθοδολογίας της έρευνας (Kvale:1996, Bryman: 2004). Ωστόσο, η έντυπη μορφή των συνεντεύξεων διευκόλυνε την επεξεργασία και ανάλυση του υλικού, η οποία έγινε με τεχνικές ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου.

Η ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων

Η ανάλυση του απομαγνητοφωνημένου υλικού που προέκυψε από τις συνεντεύξεις έγινε με την τεχνική της ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου. Όπως επισημαίνεται, η ανάλυση περιεχόμενου ως πρακτική διαφέρει από την απλή ανάγνωση του κειμένου. Σε σύγκριση με την απλή ανάγνωση, «η ανάλυση περιεχομένου επιτρέπει τη *συστηματική* διερεύνηση του κειμένου» (Κυριαζή, 2005:284). Το κείμενο εξετάζεται στην ολότητά του και όχι τμηματικά και επιλεκτικά, ενώ κατασκευάζονται κατηγορίες ανάλυσης

[25] Αναγνωρίζουμε πως η περιγραφόμενη προθυμία και συνεργασία εκ μέρους των φοιτητών και φοιτητριών της έρευνάς μας μπορεί να αντιμετωπιστεί με καχυποψία και να θεωρηθεί αναληθής. Ωστόσο, πρέπει να επισημάνουμε πως και για εμάς ήταν μεγάλη έκπληξη μία τόσο ανεπιφύλακτη υποδοχή της έρευνάς μας από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες. Ίσως η νεαρή ηλικία της ερευνήτριας και το προσιτό και φιλικό ύφος της προσέγγισης των φοιτητών/τριων να συνέβαλε στη δημιουργία αυτής της ζεστής και άνετης επικοινωνίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

για την ταξινόμηση των δεδομένων, οι οποίες πρέπει να ορίζονται με σαφήνεια και να επιτρέπουν την επανάληψη της διαδικασίας από άλλους/ες ερευνητές/τριες. Επίσης, τα χαρακτηριστικά που εμφανίζονται στο κείμενο ποσοτικοποιούνται, με σκοπό τη διαπίστωση της σημασίας που φέρουν τόσο στο ίδιο το κείμενο όσο και σε σύγκριση με άλλα κείμενα.

Όσον αφορά τη δημιουργία κατηγοριών ανάλυσης, η προσέγγιση μπορεί να είναι είτε παραγωγική είτε επαγωγική. Κατά την παραγωγική προσέγγιση της κατασκευής του συστήματος των κατηγοριών ανάλυσης, οι κατηγορίες προκατασκευάζονται με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα και έπειτα εφαρμόζονται στο κείμενο. Αντίθετα, στην επαγωγική προσέγγιση, η οποία εντάσσεται στην ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, οι κατηγορίες ανάλυσης προκύπτουν μέσα από την ίδια τη διαδικασία μελέτης του κειμένου και όχι εκ των προτέρων (Κυριαζή: 2005).

Οι κατηγορίες ανάλυσης που εφαρμόστηκαν στο υλικό της έρευνάς μας δεν ήταν προκατασκευασμένες, αλλά προέκυψαν επαγωγικά, μέσα από τη διαδικασία μελέτης του υλικού και πάντοτε υπό το πρίσμα των ερευνητικών ερωτημάτων και του θεωρητικού εννοιολογικού πλασίου που υιοθετήθηκε στη συγκεκριμένη έρευνα. Οι συνεντεύξεις μελετήθηκαν αρχικά η κάθε μία ξεχωριστά («κάθετα»), δηλαδή τα νοήματα που προέκυπταν για όλες τις θεματικές ενότητες της κάθε συνέντευξης συνδέθηκαν μεταξύ τους με τέτοιο τρόπο που να αναδεικνύεται ένα «προφίλ» για κάθε υποκείμενο της έρευνας, ανάλογα με τον τρόπο που πραγματεύονταν οι ερωτώμενοι/ες τις εμπειρίες, τις επιλογές, τα σχέδια τους για το μέλλον και τις απόψεις τους για τις έμφυλες ανισότητες. Στη συνέχεια, οι συνεντεύξεις μελετήθηκαν σε σύγκριση μεταξύ τους («οριζόντια»), δηλαδή αναζητήθηκαν ομοιότητες και διαφορές στα νοήματα που προέκυψαν από κάθε συνέντευξη σε σχέση με μια θεματική ενότητα (Miles & Huberman: 1994).

Είναι σημαντικό να επισημανθεί πως όσον αφορά την ανάλυση των συνεντεύξεων επιλέχθηκε αρχικά ως τεχνική ανάλυσης η τεχνική της *κατηγοριοποίησης του νοήματος*, όπως περιγράφεται από τον Kvale (1996). Μέσα από τη μελέτη του υλικού, δηλαδή, επιχειρήθηκε πρώτα να εντοπισθούν οι βασικές θεματικές κατηγορίες του περιεχομένου των συνεντεύξεων, οι οποίες ως ένα βαθμό συμπίπτουν με τους προκαθορισμένους άξονες του σχεδίου της συνέντευξης, και έπειτα να συστηματοποιηθούν οι υποκατηγορίες των θεματικών κατηγοριών, οι οποίες είναι περισσότερο αναλυτικές και διευκρινιστικές ως προς το περιεχόμενο του λόγου των υποκειμένων σε κάθε θεματική κατηγορία.

Στην πραγματικότητα, όμως, η διαδικασία ανάλυσης του υλικού των συνεντεύξεων δεν ήταν τόσο απλή και γραμμική ως προς τη διαδικασία που ακολουθήθηκε, αλλά μοιάζει αρκετά με την περιγραφή που δίνει ο Kvale (1996) για την *παραγωγή νοήματος ad hoc*. Η ανάλυση του υλικού, δηλαδή, έγινε με μια επί του συγκεκριμένου σκοπού χρήση διάφορων προσεγγίσεων και τεχνικών για την παραγωγή νοημάτος, όπως ποσοτικοποιήσεις στάσεων, εμπειριών κτλ, σε βάθος ανάλυση συγκεκριμένων δηλώσεων ή περιπτώσεων που ο/η ερευνητής/τρια εκτιμά πως χρίζουν ιδιαίτερης προσοχής κ.ά. Μια τέτοια προσέγγιση του υλικού ήταν απαραίτητη, αφού όπως επισημαίνεται,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τέτοιες τακτικές παραγωγής νοήματος μπορεί σε συνεντεύξεις που κατά την αρχική τους ανάγνωση λείπει ένα συνολικό νόημα, να αποκαλύψουν σχέσεις και δομές, οι οποίες είναι σημαντικές για το ερευνητικό πρόγραμμα.

Kvale, 1996: 204

Στην προσπάθεια, δηλαδή, να κατασκευαστούν οι κατηγορίες ανάλυσης και να ταξινομηθεί το υλικό σε αυτές, εντοπίστηκαν περιθωριακές απόψεις ή μεμονωμένες εμπειρίες ορισμένων υποκειμένων, οι οποίες - παρόλο που δεν ήταν συχνές μεταξύ των υποκειμένων- ήταν άμεσα συνδεδεμένες με τα ερευνητικά μας ερωτήματα και αναδείκνυαν κρίσιμες πτυχές του τρόπου με τον οποίο το φύλο και η κοινωνικοοικονομική προέλευση διαπλέκονται στη διαδικασία επιλογής κλάδου σπουδών και στις αντιλήψεις, τις προσδοκίες και τις φιλοδοξίες των υποκειμένων για το μέλλον τους. Αυτές οι παρατηρήσεις δεν απορρίφθηκαν εξαιτίας της μικρής συχνότητας εμφάνισής τους. Αντίθετα, όποτε θεωρήθηκε ότι η ανάδειξή τους συμβάλλει στην καλύτερη διερεύνηση των ερωτημάτων της έρευνας, αξιοποιήθηκαν για την ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων.

Επίσης, όσον αφορά τη βασική τεχνική ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκε, την κατηγοριοποίηση των νοημάτων, πρέπει να διευκρινήσουμε ορισμένα τεχνικά σημεία που αφορούν την ανάλυση περιεχομένου. Ως μονάδα καταγραφής των δεδομένων, δηλαδή ως το τμήμα του κειμένου που χρησιμοποιήθηκε για ταξινόμηση στις κατηγορίες ανάλυσης, ορίστηκε το «θέμα», που μπορεί να είχε έκταση από λίγες λέξεις μέχρι μερικές προτάσεις. Η έμφαση, δηλαδή, δόθηκε στο «νόημα» των λεγομένων και όχι στην έκτασή τους.

Η κωδικοποίηση και η ταξινόμηση του υλικού έγινε «χειρωνακτικά», ώστε να ελέγχεται κάθε φορά το νόημα των λεγομένων και να αποφευχθεί η λανθασμένη ταξινόμηση διφορούμενων λέξεων ή φράσεων, στις οποίες πιθανόν να μπορούν να αποδοθούν εναλλακτικά νοήματα. Η κρίση του/της ερυνητή/τριας σε αυτή την περίπτωση είναι απαραίτητη και αποτελεί ένα βασικό στοιχείο που λείπει από μια υπολογιστική μηχανή (Κυριαζή: 2005). Εξάλλου, το νόημα σε ένα κείμενο δεν αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό. Ως ένα βαθμό κατασκευάζεται από τον/την ερευνητή/τρια ανάλογα με τα ερωτήματα που θέτει στο υλικό και ανάλογα με το ταξινομικό σύστημα που δημιουργεί για την απάντηση αυτών των ερωτημάτων.

Γενικότερα, η ανάλυση περιεχομένου θεωρείται «εύκαμπτη» μέθοδος έρευνας, επειδή διαθέτει μεγάλη προσαρμοστικότητα ως προς την ανάλυση των δεδομένων. Η προσαρμοστικότητα της ανάλυσης περιεχομένου, όμως, έχει μία θετική και μία αρνητική όψη. Από τη μία, είναι εξαιρετικά χρήσιμη και βολική για τη δημιουργία νοηματικών κατηγοριών και την ταξινόμηση των νοημάτων που περιέχονται στο κείμενο και μάλιστα υπό το πρίσμα των συγκεκριμένων ερωτημάτων που τίθενται σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα. Από την άλλη, όμως, ακριβώς επειδή είναι τόσο εύκαμπτη τεχνική και επειδή ο/η ερευνητής/τρια ουσιαστικά ερμηνεύει τα λεκτικά σύμβολα που κατηγοριοποιεί σύμφωνα με την υποκειμενική κρίση του/της, η ανάλυση περιεχομένου έχει χαρακτηριστεί ως υποκειμενική

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τεχνική ανάλυσης, που εγείρει ζήτημα αξιοπιστίας (Κυριαζή: 2005). Ωστόσο, αποτελεί πεποίθησή μας, η οποία μεταφράστηκε και σε πρακτική που εφαρμόστηκε στην παρούσα έρευνα, ότι η κριτική και αναστοχαστική προσέγγιση του υλικού από μέρους του/της ερευνητή/τριας και ο συνεχής έλεγχος της σχέσης συνάφειας ερωτημάτων - ανάλυσης του υλικού είναι δυνατόν να άρουν σε σημαντικό βαθμό τα προβλήματα αξιοπιστίας της ανάλυσης περιεχομένου ως τεχνικής ανάλυσης των δεδομένων της έρευνας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παρουσίαση και Ανάλυση Δεδομένων των Ερωτηματολογίων

Στην προηγούμενη ενότητα της μελέτης μας αναφερθήκαμε διεξοδικά στο ερευνητικό υλικό που αποσκοπούσαμε να συλλέξουμε μέσω του ερωτηματολογίου καθώς και στον πληθυσμό και το δείγμα της έρευνας. Παρακάτω παρουσιάζονται και αναλύονται τα δεδομένα τα οποία προέκυψαν από την επεξεργασία του ερευνητικού υλικού που συλλέχθηκε μέσω των ερωτηματολογίων.

Α. Το κοινωνικό προφίλ του δείγματος

Για τον εντοπισμό των ενδεχόμενων διαφορών ως προς την ταξική θέση των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών των δύο τμημάτων της έρευνάς μας, αξιοποιήθηκαν οι παρακάτω δείκτες, οι οποίοι χρησιμοποιούνται συχνά σε ανάλογες έρευνες: το επάγγελμα των γονέων, το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων και το συνολικό οικογενειακό μηνιαίο εισόδημα. Από τη μελέτη των παραπάνω δεικτών προκύπτουν ορισμένες σημαντικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες αναλύονται μετά την παράθεση των σχετικών περιγραφικών πινάκων.

Το επάγγελμα των γονέων

Οι πίνακες Α.1 και Α.2, που ακολουθούν, περιγράφουν την κατανομή των γονέων των φοιτητών και των φοιτητριών των δύο τμημάτων στις κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες που χρησιμοποιήσαμε για την ταξινόμηση των επαγγελμάτων[26].

Πίνακας Α.1. Επάγγελμα γονέων πρωτοετών φοιτητριών και φοιτητών Πληροφορικής

Επαγγελματική Κατηγορία	Φοιτητές				Φοιτήτριες			
	Πατέρας		Μητέρα		Πατέρας		Μητέρα	
	N	%	N	%	N	%	N	%
I.	7	*17,5*	7	*17,5*	3	*20,0*	2	*13,3*
II.	**9**	***22,5***	**11**	***27,5***	**4**	***26,7***	**5**	***33,3***
III.	**21**	***52,5***	**8**	***20,0***	**7**	***46,6***	**2**	***13,3***
IV. & V.	3	*7,5*	2	*5,0*	1	*6,7*	1	*6,7*

[26] Για την επιλογή του συστήματος ταξινόμησης των επαγγελμάτων, βλ. σελ. 92. Να επισημανθεί ότι οι επαγγελματικές κατηγορίες IV - «Ημι-ειδικευμένοι εργάτες» και V - «Ανειδίκευτοι εργάτες και αγρότες» συνιστούν ξεχωριστές επαγγελματικές κατηγορίες στο σύστημα ταξινόμησης που χρησιμοποιήθηκε. Ωστόσο, λόγω της μικρής συχνότητας εμφάνισής τους στο δείγμα μας και λόγω της κοινωνικής γειτνίασής τους συμπτύξαμε τις δύο κατηγορίες σε μία κατά την παρουσίαση των δεδομένων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

VI.	-	-	12	*30,0*	-	-	5	*33,3*
Σύνολο[27]	40	*100*	40	*100*	15	*100*	15	*100*

Πίνακας Α.2. Επάγγελμα γονέων πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών Φ.Π.Ψ.

Επαγγελματική Κατηγορία	Φοιτητές				Φοιτήτριες			
	Πατέρας		Μητέρα		Πατέρας		Μητέρα	
	N	%	N	%	N	%	N	%
I.	1	*7,7*	-	-	6	*7,9*	3	*3,9*
II.	1	*7,7*	4	*30,7*	6	*7,9*	11	*14,5*
III.	10	*76,9*	1	*7,7*	54	*71,1*	28	*36,8*
IV. & V.	1	*7,7*	1	*7,7*	10	*13,2*	4	*5,3*
VI.	-	-	7	*53,8*	-	-	30	*39,5*
Σύνολο	13	*100*	13	*100*	76	*100*	76	*100*

Από τα δεδομένα που παρουσιάζονται στους παραπάνω πίνακες, προκύπτει ότι οι φοιτητές και οι φοιτήτριες σε καθένα από τα δύο τμήματα της έρευνάς μας δε διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους ως προς την κοινωνικοεπαγγελματική κατάσταση των γονιών τους. Δεν παρατηρείται, δηλαδή, σημαντική συσχέτιση φύλου και κοινωνικοοικονομικής προέλευσης στο εσωτερικό του κάθε τμήματος. Μόνο στο Φ.Π.Ψ. παρατηρείται μια μικρή διαφορά μεταξύ φοιτητών και φοιτητριών ως προς το επάγγελμα της μητέρας. Συγκεκριμένα, μεγαλύτερο ποσοστό φοιτητών (30,7%) έχει μητέρα που ασκεί κάποιο επιστημονικό επάγγελμα (επαγγελματικές κατηγορίες I και II) σε σύγκριση με τις φοιτήτριες του ίδιου τμήματος (18,4%). Η διαφορά αυτή συνδυάζεται με αντίστοιχη διαφορά που παρατηρείται μεταξύ φοιτητών και φοιτητριών στο Φ.Π.Ψ. ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο της μητέρας, όπως θα δούμε παρακάτω.

Σε ό,τι αφορά την εργασιακή θέση της μητέρας, αποτελεί αξιοσημείωτο, αν και αναμενόμενο εύρημα, το υψηλό ποσοστό του δείγματος που δηλώνει την κατηγορία VI - «όσοι δεν εργάστηκαν ποτέ ή είναι άνεργου». Από τις φοιτήτριες της Πληροφορικής που συμμετείχαν στην έρευνα, το 33,3% έχει μητέρα που κατατάσσεται στη συγκεκριμένη κατηγορία, ενώ για τους φοιτητές του ίδιου τμήματος το αντίστοιχο ποσοστό είναι 30%. Στο Φ.Π.Ψ. τα αντίστοιχα ποσοστά είναι ακόμη υψηλότερα: μητέρα «που δεν εργάστηκε ποτέ ή είναι άνεργη» έχει το 39,5% των φοιτητριών και το 53,8% των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα. Τα υψηλά ποσοστά των μητέρων των φοιτητών/τριών που εντάσσονται στη συγκεκριμένη κατηγορία και τα αντίστοιχα μηδενικά ποσοστά των πατέρων δεν είναι τυχαία.

[27] Το σύνολο δηλώνει τον αριθμό των έγκυρων απαντήσεων. Μόνο οι έγκυρες απαντήσεις χρησιμοποιήθηκαν στη στατιστική ανάλυση των δεδομένων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Συγκεκριμένα, στην κατηγορία VI, εκτός από τους άνεργους γονείς, οι οποίοι ήταν ελάχιστοι στο δείγμα μας, συμπεριλήφθησαν και όσες μητέρες ασχολούνται με τα «οικιακά». Η απάντηση «οικιακά» ή «νοικοκυρά» στην ερώτηση για το επάγγελμα της μητέρας ήταν πολύ συχνή στην έρευνά μας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στην ενότητα για τις έμφυλες ανισότητες στην εργασία, τα «οικιακά», δηλαδή η ενασχόληση με τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα των μελών της οικογένειας, αποτελούν μια μορφή άμισθης και συχνά «πλήρους απασχόλησης» εργασίας, που ανατίθεται σχεδόν αποκλειστικά στις γυναίκες.

Οι πίνακες Α.3 και Α.4., που ακολουθούν, παρουσιάζουν μια συνοπτική εκδοχή της διαφοροποίησης μεατξύ των φοιτητών/τριών των δύο τμημάτων ως προς την κοινωνικοεπαγγελματική κατάσταση των γονέων τους.

Πίνακας Α.3. Επάγγελμα γονέων πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών της Πληροφορικής

Επαγγελματική Κατηγορία	Επάγγελμα Πατέρα				Επάγγελμα Μητέρας			
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
	N	%	N	%	N	%	N	%
I. - II.	16	*40,0*	7	*42,9*	18	*45,0*	7	*46,7*
III. - VI.	**24**	***60,0***	**8**	***57,1***	**22**	***55,0***	**8**	***53,3***
Σύνολο	40	*100,0*	15	*100,0*	40	*100,0*	15	*100,0*

Πίνακας Α.4. Επάγγελμα γονέων πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών του Φ.Π.Ψ.

Επαγγελματική Κατηγορία	Επάγγελμα Πατέρα				Επάγγελμα Μητέρας			
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
	N	%	N	%	N	%	N	%
I. - II.	2	*15,4*	12	*15,8*	4	*23,1*	14	*18,4*
III. - VI.	**11**	***84,6***	**64**	***84,2***	**9**	***76,9***	**62**	***81,6***
Σύνολο	13	*100,0*	76	*100,0*	13	*100,0*	76	*100,0*

Από τη σύγκριση των παραπάνω δεδομένων προκύπτει μια σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο τμημάτων ως προς το επάγγελμα των γονέων των φοιτητών/τριών. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της Πληροφορικής του δείγματός μας συγκριτικά με τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. έχουν συχνότερα γονείς που ασκούν ανώτερα και μεσαία επιστημονικά ή διοικητικά επαγγέλματα. Συγκεκριμένα, όσον αφορά το επάγγελμα της μητέρας, το ποσοστό των φοιτητριών της Πληροφορικής με μητέρα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

που κατατάσσεται στις πιο προνομιούχες επαγγελματικές κατηγορίες (I., II. & III.) ανέρχεται συνολικά σε 46,6% και το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές της Πληροφορικής είναι 45%. Αντίθετα, στο τμήμα Φ.Π.Ψ. το αντίστοιχο ποσοστό των πρωτοετών φοιτητριών του δείγματος περιορίζεται στο 18,4% και των πρωτοετών φοιτητών στο 23,1%. Παρόμοια τάση παρατηρείται και για το επάγγελμα του πατέρα: το ποσοστό των πρωτοετών φοιτητριών της Πληροφορικής, οι οποίες έχουν πατέρα που ασκεί επάγγελμα που κατατάσσεται στις ανώτερες και τη μεσαία επαγγελματική κατηγορία, ανέρχεται σε 42,9% και των φοιτητών της Πληροφορικής στο 40%. Από την άλλη, στο Φ.Π.Ψ. τα αντίστοιχα ποσοστά για το επάγγελμα του πατέρα είναι αρκετά χαμηλότερα, όπως και στην περίπτωση του επαγγέλματος της μητέρας. Συγκεκριμένα, το ποσοστό των πρωτοετών φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. που έχει πατέρα, ο οποίος ασκεί επάγγελμα που κατατάσσεται στις ανώτερες και τη μεσαία επαγγελματική κατηγορία, είναι 15,8% και το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές είναι μόλις 15,4%. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η πρόσβαση των προερχόμενων από τις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις ατόμων σε ένα τμήμα «αιχμής», όπως συχνά θεωρείται το τμήμα της Πληροφορικής, είναι πιο περιορισμένη σε σύγκριση με την πρόσβαση σε ένα τμήμα χαμηλότερου κύρους και λιγότερων προοπτικών στην αγορά εργασίας, όπως είναι το τμήμα Φ.Π.Ψ.

Πέρα από τις παραπάνω διαφοροποιήσεις, αξίζει να επισημάνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών και των φοιτητριών και από τα δύο τμήματα προέρχεται από οικογένειες, όπου οι γονείς εντάσσονται στις χαμηλότερες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες (βλ. πίνακες Α.3 και Α.4.). Όπως έχει ήδη επισημανθεί, οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των τελευταίων δεκαετιών είχαν ως αποτέλεσμα μια σημαντική διεύρυνση της πρόσβασης στην Ανώτατη Εκπαίδευση για τις μη προνομιούχες κοινωνικές τάξεις, η οποία, ωστόσο, δε μεταφράζεται κατ' ανάγκη σε μεγαλύτερη κοινωνική ισότητα (Σιάνου: 2006).

Είναι σημαντικό ότι η ταξική διάσταση της φοίτησης στα δύο τμήματα της έρευνάς μας διαπλέκεται με την έμφυλη «φυσιογνωμία» τους. Σε ό,τι αφορά το τμήμα Φ.Π.Ψ., αν και δεν παρατηρήθηκε σημαντική ταξική διαφοροποίηση μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών του τμήματος, ωστόσο είναι κυρίως γυναίκες - και όχι άνδρες - των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, που φοιτούν σε αυτό. Η παραπάνω διαπίστωση αποτελεί μία ένδειξη για το ότι οι άνδρες υποψήφιοι που προέρχονται από μη προνομιούχες κοινωνικές τάξεις επιλέγουν συνήθως στην Ανώτατη Εκπαίδευση κλάδους των Θετικών Επιστημών και της Τεχνολογίας, όπως προκύπτει και από τον συγκριτικά μεγαλύτερο αριθμό των φοιτητών σε σύγκριση με τον αριθμό των φοιτητριών της Πληροφορικής που κατατάσσονται στις χαμηλότερες κοινωνικοεπαγελματικές κατηγορίες με βάση το επάγγελμα των γονέων τους. Από την άλλη, ένας σημαντικός αριθμός αγοριών που ανήκουν στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα κατευθύνεται συχνά στην τεχνική - επαγγελματική εκπαίδευση και δε φτάνει ποτέ στην Ανώτατη Εκπαίδευση (Μυλωνάς: 1999, Κάτσικας & Καββαδίας: 2000). Εξάλλου, και οι γονείς προτιμούν την τεχνική εκπαίδευση περισσότερο για τα αγόρια παρά για τα κορίτσια (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή κ.ά.: 2003).

Μία άλλη σημαντική διαφορά που σχετίζεται με την παράμετρο του φύλου σε ό,τι αφορά την επιλογή κλάδου σπουδών, προέκυψε ως προς τον αριθμό των φοιτητών/τριών που έχουν γονείς εκπαιδευτικούς, όπως φαίνεται και στον Πίνακα Α.5.

Πίνακας Α.5. Φοιτητές και φοιτήτριες με γονείς εκπαιδευτικούς

	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
	Πατέρας Εκπαιδευτικός		Μητέρα Εκπαιδευτικός		Πατέρας Εκπαιδευτικός		Μητέρα Εκπαιδευτικός	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Φοιτητές	2	*5,0*	8	*20,0*	-	-	1	*7,6*
Φοιτήτριες	3	*20,0*	5	*33,0*	-	-	2	*3,0*
Σύνολο	5	*9,0*	13	*24,0*	-	-	3	*3,5*

Τα μεγαλύτερα ποσοστά μητέρας ή/και πατέρα εκπαιδευτικού καταγράφονται στο τμήμα της Πληροφορικής. Συγκεκριμένα, οι φοιτήτριες παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά γονέων εκπαιδευτικών: το 33% έχει μητέρα και το 20% πατέρα εκπαιδευτικό. Επίσης, μητέρα εκπαιδευτικό δήλωσε και ένα σημαντικό ποσοστό (20%) φοιτητών της Πληροφορικής. Η παραπάνω συσχέτιση δεν μπορεί να είναι τυχαία. Είναι πιθανό ότι το πολιτισμικό κεφάλαιο και η ειδικότερη γνώση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, που κατέχουν οι εκπαιδευτικοί λόγω επαγγελματικής θέσης, συνέβαλαν ώστε τα συγκεκριμένα άτομα της έρευνάς μας να στραφούν προς ένα επιστημονικό κλάδο αιχμής, όπως είναι αυτός της Πληροφορικής. Ιδιαίτερα για τις φοιτήτριες το υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων και κατά συνέπεια η άμεση ή έμμεση υποστήριξή τους ήταν πιθανότατα απαραίτητα για να καταφέρουν να υπερβούν τους έμφυλους περιορισμούς που διαχωρίζουν τους κλάδους σπουδών σε «ανδρικούς» και «γυναικείους». Οι περιορισμοί αυτοί είναι συχνά καθοριστικοί για τις επιλογές των μαθητριών που προέρχονται από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα και οι οποίες οδηγούνται συνήθως σε παραδοσιακές για το φύλο τους επιλογές κλάδου σπουδών ήδη από το λύκειο (Σιάνου: 2006).

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων

Παρόλο που το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων παρουσιάζει ορισμένες διαφορές μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών του κάθε τμήματος, ωστόσο οι διαφορές είναι μεγαλύτερες μεταξύ των δύο τμημάτων παρά μεταξύ των φύλων στο εσωτερικό του κάθε τμήματος, όπως προκύπτει από τα δεδομένα που παρουσιάζονται στους πίνακες Α.6 και Α.7.

Πίνακας Α.6. Επίπεδο εκπαίδευσης γονέων φοιτητών και φοιτητριών Πληροφορικής

Επίπεδο Εκπαίδευσης	Φοιτητές				Φοιτήτριες			
	Πατέρας		Μητέρα		Πατέρας		Μητέρα	
	N	%	N	%	N	%	N	%

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κάτοχος Μ.Τ.Δ. ή Διδακτορικού	2	*5,0*	1	*2,5*	1	*6,7*	-	-
Πτυχιούχος ΑΕΙ	15	***37,5***	15	***37,5***	7	***46,7***	5	***33,3***
Πτυχιούχος ΤΕΙ	1	*2,5*	1	*2,5*	-	-	1	*6,7*
Απόφοιτος Λυκείου ή Εξατάξιου Γυμνασίου	12	***30,0***	17	***42,5***	2	*13,3*	2	*13,3*
Απόφοιτος Μέσης Τεχνολογικής Εκπαίδευσης	4	*10,0*	-	-	2	*13,3*	2	*13,3*
Απόφοιτος Γυμνασίου	2	*5,0*	4	*10,0*	-	-	2	*13,3*
Απόφοιτος Δημοτικού	3	*7,5*	2	*5,0*	2	*13,3*	3	***20,0***
Δεν έχει τελειώσει το Δημοτικό	1	*2,5*	-	-	1	*6,7*	-	-
Σύνολο	40	*100,0*	40	*100,0*	15	*100,0*	15	*100,0*

Πίνακας Α.7. Επίπεδο εκπαίδευσης γονέων φοιτητών και φοιτητριών Φ.Π.Ψ.

Επίπεδο Εκπαίδευσης	**Φοιτητές**				**Φοιτήτριες**			
	Πατέρας		**Μητέρα**		**Πατέρας**		**Μητέρα**	
	N	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
Κάτοχος Μ.Τ.Δ. ή Διδακτορικού	-	-	-	-	2	*2,6*	-	-
Πτυχιούχος ΑΕΙ	2	*15,4*	4	***30,8***	7	*9,3*	12	*15,8*
Πτυχιούχος ΤΕΙ	2	*15,4*	3	***23,1***	8	*10,7*	8	*10,5*
Απόφοιτος Λυκείου ή Εξατάξιου Γυμνασίου	2	*15,4*	2	*15,4*	24	***32,0***	29	***38,2***
Απόφοιτος Μέσης Τεχνολογικής Εκπαίδευσης	2	*15,4*	1	*7,7*	15	*20,0*	4	*5,3*
Απόφοιτος Γυμνασίου	2	*15,4*	1	*7,7*	12	*16,0*	7	*9,2*
Απόφοιτος Δημοτικού	3	*23,1*	2	*15,4*	7	*9,3*	16	*21,1*
Δεν έχει τελειώσει το Δημοτικό	-	-	-	-	-	-	-	-
Σύνολο	13	*100,0*	13	*100,0*	75	*100,0*	76	*100,0*

Οι πρωτοετείς φοιτητές και φοιτήτριες της Πληροφορικής δε φαίνεται να διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων τους, όπως φαίνεται και στον πίνακα Α.6. Ένα σημαντικό ποσοστό των φοιτητών και των φοιτητριών του τμήματος έχει γονείς με πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, το 37,5% των φοιτητών και το 46,7% των φοιτητριών έχει πατέρα με πτυχίο Ανώτατης Εκπαίδευσης καθώς και το 37,5% των φοιτητών και το 33,3% των φοιτητριών έχει μητέρα με πτυχίο Ανώτατης Εκπαίδευσης. Ωστόσο, οι φοιτητές της Πληροφορικής έχουν πιο συχνά γονείς απόφοιτους λυκείου σε σύγκριση με τις φοιτήτριες του τμήματος. Το 30% των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φοιτητών έχει πατέρα και το 42,5% μητέρα απόφοιτο λυκείου, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για τις φοιτήτριες είναι μόλις 13,3%. Από την άλλη, οι φοιτήτριες παρουσιάζονται να έχουν συχνότερα γονείς απόφοιτους Δημοτικού από ό,τι οι φοιτητές. Το 13,3% των φοιτητριών έχει πατέρα και το 20% μητέρα απόφοιτο Δημοτικού, όταν τα αντίστοιχα ποσοστά για τους φοιτητές είναι μόλις 7,5% και 5%. Παρόλο που πρόκειται για ένα μικρό αριθμό φοιτητριών (3), αξίζει να σημειωθεί ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο του πατέρα είναι επίσης στις δύο από τις τρεις περιπτώσεις το ίδιο με εκείνο της μητέρας, όπως προκύπτει από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων τους. Επιπλέον, σε ό,τι αφορά το επάγγελμα των γονιών τους, διαπιστώθηκε ότι πρόκειται κυρίως για χαμηλόμισθη χειρωνακτική εργασία. Παρουσιάζει, λοιπόν, ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός ότι αυτά τα κορίτσια κατάφεραν να υπερβούν τόσο τους έμφυλους όσο και τους ταξικούς φραγμούς της κοινωνικής τους θέσης και να επιλέξουν ένα κλάδο σπουδών, όπως αυτόν της Πληροφορικής.

Αντίθετα, στο τμήμα Φ.Π.Ψ. παρατηρείται μία σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των φύλων. Οι πρωτοετείς φοιτητές του δείγματος της έρευνας που φοιτούν στο Φ.Π.Ψ. έχουν σε λίγο μεγαλύτερο ποσοστό πατέρα και σε αρκετά μεγαλύτερο ποσοστό από τις φοιτήτριες μητέρα με σπουδές στην Ανώτερη και Ανώτατη Εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, το 53,9% των φοιτητών του Φ.Π.Ψ. έχει μητέρα με σπουδές στην Ανώτερη και Ανώτατη Εκπαίδευση έναντι του 26,3% των φοιτητριών του τμήματος (βλ. πίνακα Α.7). Μάλιστα, από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων των συγκεκριμένων φοιτητών προκύπτει ότι οι μητέρες τους ανήκουν στην επαγγελματική κατηγορία των «υπαλλήλων του δημόσιου ή ιδιωτικού τομέα ή αυτοαπασχολούμενων που ασκούν χαμηλότερα επιστημονικά επαγγέλματα». Επίσης, προκύπτει ότι οι συγκεκριμένοι φοιτητές επιθυμούσαν σπουδές στον κλάδο της Ψυχολογίας. Φαίνεται, δηλαδή, ότι τα αγόρια αυτά δήλωσαν το τμήμα Φ.Π.Ψ. κυρίως λόγω της κατεύθυνσης Ψυχολογίας που περιλαμβάνει το τμήμα.

Από τους πίνακες Α.6 και Α.7 προκύπτει ότι οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του τμήματος Πληροφορικής διαφέρουν σημαντικά από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του τμήματος Φ.Π.Ψ. ως προς τη συχνότητα υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων (Ανώτατη Εκπαίδευση, Ανώτατη Τεχνική/ Τεχνολογική Εκπαίδευση, Μεταπτυχιακές Σπουδές). Πατέρα με πτυχίο Α.Ε.Ι. έχει το 37,5% των φοιτητών και το 46,7% των φοιτητριών της Πληροφορικής, ενώ στο Φ.Π.Ψ. πατέρα με σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση έχει το 15,4% των φοιτητών και το 9,3% των φοιτητριών. Μητέρα με πτυχίο Α.Ε.Ι. έχει το 37,5% των φοιτητών και το 33,3% των φοιτητριών της Πληροφορικής, ενώ στο Φ.Π.Ψ. τα αντίστοιχα ποσοστά περιορίζονται σε 30,8% και 15,8%. Με εξαίρεση τους γονείς πτυχιούχους των Τ.Ε.Ι. που παρουσιάζονται να είναι περισσότεροι στην περίπτωση των φοιτητών/τριών του Φ.Π.Ψ., το συνολικό ποσοστό των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών της έρευνας που φοιτούν στο τμήμα Πληροφορικής και έχουν γονείς με σπουδές στην Ανώτερη ή Ανώτατη Εκπαίδευση ή και σε μεταπτυχιακό επίπεδο είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο ποσοστό των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών στο τμήμα Φ.Π.Ψ., όπως φαίνεται και στον πίνακα Α.8.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας Α.8. Φοιτητές και φοιτήτριες με γονείς πτυχιούχους της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης

	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
	Πατέρας πτυχιούχος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης		Μητέρα πτυχιούχος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης		Πατέρας πτυχιούχος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης		Μητέρα πτυχιούχος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Φοιτητές	18	*45,0*	17	*42,5*	4	*30,8*	7	*53,8*
Φοιτήτριες	8	*53,5*	6	*40,0*	17	*23,0*	20	*26,0*
Σύνολο	**26**	***47,0***	**23**	***42,0***	**21**	***23,5***	**27**	***30,0***

Από τα δεδομένα του πίνακα Α.8 προκύπτει ότι στο τμήμα της Πληροφορικής το 47% των φοιτητών/τριών έχει πατέρα και το 42% μητέρα με πτυχίο Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Τα αντίστοιχα ποσοστά για το τμήμα Φ.Π.Ψ. περιορίζονται σε 23,5% και 30%.

Η διαφορά του εκπαιδευτικού επιπέδου των γονέων των φοιτητών/τριών των δύο τμημάτων είναι ακόμη μεγαλύτερη αν εξετάσουμε τη φοίτηση μόνο στην Ανώτατη Εκπαίδευση, δηλαδή την κατοχή πτυχίου Α.Ε.Ι., μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών ή διδακτορικού διπλώματος. Ο πίνακας Α.9 περιλαμβάνει τα δεδομένα σχετικά με τη κατοχή ή μη πτυχίου Ανώτατης Εκπαίδευσης από τους γονείς των φοιτητών/τριών της έρευνας.

Πίνακας Α.9. Φοιτητές και φοιτήτριες με γονείς πτυχιούχους της Ανώτατης Εκπαίδευσης (Α.Ε.Ι.)

	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
	Πατέρας πτυχιούχος Α.Ε.Ι.		Μητέρα πτυχιούχος Α.Ε.Ι.		Πατέρας πτυχιούχος Α.Ε.Ι.		Μητέρα πτυχιούχος Α.Ε.Ι.	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Φοιτητές	17	*42,5*	16	*40,0*	2	*15,4*	4	*30,7*
Φοιτήτριες	8	*53,3*	5	*33,3*	9	*11,8*	12	*15,8*
Σύνολο	25	*45,5*	21	*38,2*	11	*13,6*	16	*17,9*

Όπως φαίνεται στον πίνακα Α.9., το 45,5% των φοιτητών και φοιτητριών της Πληροφορικής έχει πατέρα και το 38,2% μητέρα με πτυχίο Ανώτατης Εκπαίδευσης. Τα αντίστοιχα ποσοστά για το Φ.Π.Ψ. είναι σημαντικά χαμηλότερα - 13,6% και 17,9%. Προκύπτει, δηλαδή, ότι ελάχιστοι/ες φοιτητές/τριες του Φ.Π.Ψ. έχουν γονείς με σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση, σε αντίθεση με το τμήμα της Πληροφορικής, όπου μια σημαντική μερίδα των φοιτητών/τριών έχει γονείς με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο.

Το οικογενειακό εισόδημα

Σε ό,τι αφορά το οικογενειακό εισόδημα, οι παρατηρούμενες διαφορές παρουσιάζουν παρόμοια εικόνα με εκείνη για το επάγγελμα και το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων. Εντοπίζονται, δηλαδή, σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο τμημάτων, ενώ στο εσωτερικό καθενός από τα δύο τμήματα οι διαφορές που παρατηρούνται είναι μικρότερες, αν και όχι

αμελητέες. Στον πίνακα Α.10.α περιγράφεται η κατανομή των φοιτητών και φοιτητριών του δείγματος κατά τμήμα, φύλο και μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα.

Πίνακας Α.20.α. Μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα, φύλο και τμήμα φοίτησης

Μηνιαίο Οικογενειακό Εισόδημα	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
	N	%	N	%	N	%	N	%
5000 + ευρώ	2	*5,4*	2	*14,3*	-	-	5	*6,6*
3000-5000 ευρώ	**7**	***18,9***	**4**	***28,6***	2	*15,4*	9	*11,8*
2000-3000 ευρώ	**14**	***37,8***	**4**	***28,6***	**4**	***30,8***	**17**	***22,4***
1500-2000 ευρώ	**7**	***18,9***	**3**	***21,4***	**4**	***30,8***	**16**	***21,1***
1000-1500 ευρώ	5	*13,5*	1	*7,1*	-	-	**18**	***23,7***
0 - 1000 ευρώ	2	*5,4*	-	-	**3**	***23,1***	11	*14,5*
Σύνολο	37	*100,0*	14	*100,0*	13	*100,0*	76	*100,0*

Όπως φαίνεται και από τον πίνακα Α.10.α, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της Πληροφορικής τείνουν να προέρχονται από οικογένειες με υψηλότερα εισοδήματα σε σύγκριση με τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της Πληροφορικής παρουσιάζουν υψηλή συγκέντρωση στις εισοδηματικές κατηγορίες 1.500 - 2.000, 2.000 - 3.000, 3.000 - 5.000 ευρώ το μήνα, ενώ οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. τείνουν να συγκεκτρώνονται στις κατηγορίες 0 έως 1.000, 1.000 - 1.500, 1.500 - 2.000, 2.000 - 3.000 ευρώ το μήνα.

Για να καταστούν περισσότερο ορατές οι εισοδηματικές διαφορές που παρατηρήθηκαν στο δείγμα της έρευνας, συμπτύξαμε τις αναλυτικές κατηγορίες του εισοδήματος σε δύο βασικές: «έως 2.000 ευρώ το μήνα» και «άνω των 2.000 ευρώ το μήνα». Η κατανομή των φοιτητών και των φοιτητριών του δείγματος στις δύο παραπάνω κατηγορίες φαίνεται στον πίνακα Α.10.β.

Πίνακας Α.10.β. Μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα, φύλο και τμήμα φοίτησης

Μηνιαίο Οικογενειακό Εισόδημα	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Άνω των 2000 ευρώ	**23**	***62,2***	**10**	***71,4***	**6**	***46,2***	**31**	***40,8***
Έως 2000 ευρώ	14	*37,8*	4	*28,6*	7	*53,8*	45	*59,2*
Σύνολο	37	*100,0*	14	*100,0*	13	*100,0*	76	*100,0*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Από τα δεδομένα του πίνακα Α.10.β προκύπτει ότι οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της Πληροφορικής τείνουν να προέρχονται από οικογένειες με υψηλότερο οικογενειακό εισόδημα σε σύγκριση με τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. Συγκεκριμένα, το 62,2% των φοιτητών και το 71,4% των φοιτητριών της Πληροφορικής ανήκουν σε οικογένειες με μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα άνω των 2.000 ευρώ, σε αντίθεση με τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ., όπου τα αντίστοιχα ποσοστά είναι μόλις 46,2% και 40,8%. Το ποσοστό των φοιτητών και των φοιτητριών του τμήματος Φ.Π.Ψ. που δήλωσαν χαμηλό οικογενειακό εισόδημα είναι αισθητά υψηλότερο από το αντίστοιχο των φοιτητών και των φοιτητριών της Πληροφορικής. Οικογενειακό εισόδημα έως 2.000 ευρώ έχει το 53,8% των φοιτητών και το 59,2% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ., ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Πληροφορικής είναι 37,8% και 28,6%.

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι το ποσοστό των φοιτητριών της Πληροφορικής που εντάσσεται στις ανώτερες εισοδηματικές κατηγορίες είναι υψηλότερο από το αντίστοιχο των φοιτητών του ίδιου τμήματος. Επιστρέφοντας στα δεδομένα του πίνακα Α.10.α. παρατηρείται ότι το 28,6% των φοιτητριών δήλωσε μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα 3.000-5.000 και το 14,3% άνω των 5.000 ευρώ. Αντίθετα, τα αντίστοιχα ποσοστά για τους φοιτητές περιορίζονται σε 18,9% και 5,4%. Σε αντιστοιχία, δηλαδή, με τα ευρήματα που αφορούν το επάγγελμα και το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, οι φοιτήτριες της Πληροφορικής σε σύγκριση με τους φοιτητές τείνουν να προέρχονται συχνότερα από οικογένειες με υψηλό εισόδημα.

Συνεκτιμώντας τις διαφορές επαγγέλματος, εκπαιδευτικού επιπέδου και εισοδήματος των γονέων των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών των τμημάτων της έρευνάς μας, προκύπτει ότι οι ταξικές διαφορές μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών του τμήματος Πληροφορικής και του τμήματος Φ.Π.Ψ. είναι σχετικά μικρές εντός του κάθε τμήματος, αλλά μεγαλύτερες μεταξύ των δύο τμημάτων. Οι φοιτητές και κυρίως οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. τείνουν να προέρχονται σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Πληροφορικής από τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα. Επίσης, είναι σημαντική η παρατήρηση ότι το ποσοστό των φοιτητριών της Πληροφορικής που έχει γονείς εκπαιδευτικούς ή γενικότερα γονείς που ασκούν επιστημονικά επαγγέλματα είναι μεγαλύτερο σε σύγκριση με τους φοιτητές της Πληροφορικής καθώς και τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ.

Β. Επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο

Οι επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση οριοθετούνται ήδη κατά τη φοίτηση στο λύκειο, όταν οι μαθητές και οι μαθήτριες επιλέγουν «Κατεύθυνση Σπουδών». Οι κατευθύνσεις σπουδών στο λύκειο συνδέονται με τη διδασκαλία διαφορετικών μαθημάτων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

και οδηγούν σε διακριτά επιστημονικά πεδία στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Όπως έχει συχνά επισημανθεί, οι μαθητές και οι μαθήτριες κατανέμονται άνισα στις διάφορες κατευθύνσεις σπουδών ως προς το φύλο και την κοινωνική τους προέλευση (Κάτσικας & Καββαδίας: 2000, Σιάνου: 2006). Παρακάτω περιγράφονται και αναλύονται τα δεδομένα της έρευνάς μας σχετικά με την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών των φοιτητών και των φοιτητριών του δείγματός μας. Εκτός από την κατανομή του δείγματος στις κατευθύνσεις, εξετάστηκαν και τα κριτήρια επιλογής της κατεύθυνσης, με αναφορά στη φοίτηση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, αλλά και στις επαγγελματικές «επιλογές».

Η κατά φύλο κατανομή στις κατευθύνσεις σπουδών

Όπως ήταν αναμενόμενο, η πλειονότητα των φοιτητών και των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. (το 97,8%) είχε επιλέξει στο λύκειο τη θεωρητική κατεύθυνση, ενώ οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της Πληροφορικής είχαν επιλέξει κυρίως την τεχνολογική κατεύθυνση (το 85,5%) και σε μικρότερο ποσοστό (14,5%) τη θετική κατεύθυνση, όπως φαίνεται και στον πίνακα Β.1.

Πίνακας Β.1. Κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο

	Πληροφορική				**Φ.Π.Ψ.**			
	Φοιτητές		**Φοιτήτριες**		**Φοιτητές**		**Φοιτήτριες**	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Θεωρητική	-	-	-		**12**	***92,3***	**76**	***98,7***
Θετική	5	*12,5*	3	*20,0*	-	-	-	-
Τεχνολογική	**35**	***87,5***	**12**	***80,0***	1	*7,7*	1	*1,3*
Σύνολο	40	*100,0*	15	*100,0*	13	*100,0*	77	*100,0*

Μικρές διαφορές ως προς την επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο παρατηρούνται και μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών του κάθε τμήματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι και στα δύο τμήματα μεγαλύτερο ποσοστό φοιτητών παρά φοιτητριών είχε φοιτήσει στην τεχνολογική κατεύθυνση. Συγκεκριμένα, τεχνολογική κατεύθυνση είχε επιλέξει το 87,5% των φοιτητών έναντι του 80,0% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 7,7% των φοιτητών έναντι του 1,3% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. Το παραπάνω εύρημα δεν προκαλεί έκπληξη, αφού έχει διαπιστωθεί μια σταθερή υποεκπροσώπηση των κοριτσιών στην τεχνολογική κατεύθυνση (Μαραγκουδάκη: 2003, Σιάνου: 2006). Επίσης, το ποσοστό των πρωτοετών φοιτητριών του τμήματος της Πληροφορικής που δηλώνει ότι είχε επιλέξει τη θετική κατεύθυνση είναι αρκετά υψηλό (20%) και μάλιστα μεγαλύτερο σε σύγκριση με το αντίστοιχο ποσοστό των συμφοιτητών τους (12,5%). Η θετική κατεύθυνση, όπως έχει διαπιστωθεί, δεν παρουσιάζει σημαντικές έμφυλες διαφοροποιήσεις ως προς τη σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού που την επιλέγει (Μαραγκουδάκη: 2003).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οι λόγοι επιλογής της κατεύθυνσης σπουδών

Από την επεξεργασία των απαντήσεων των φοιτητών και των φοιτητριών της έρευνάς μας στην ερώτηση «Γιατί είχατε δηλώσει τη συγκεκριμένη κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο;» προκύπτουν ορισμένες σημαντικές διαφορές ως προς τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τα υποκείμενα τις επιλογές κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο. Οι λόγοι επιλογής της κατεύθυνσης, τους οποίους επικαλούνται οι φοιτητές και οι φοιτήτριες, διαφέρουν συχνά ανάλογα με το φύλο και το τμήμα φοίτησης.

Για την καλύτερη παρουσίαση των δεδομένων της έρευνας αναφορικά με τους λόγους επιλογής κατεύθυνσης σπουδών, που δήλωσαν οι φοιτητές/τριες από μια σειρά προκατασκευασμένων απαντήσεων στο ερωτηματολόγιο, τα δεδομένα ομαδοποιήθηκαν με βάση τη θεματική τους συνάφεια σε τέσσερις ξεχωριστούς πίνακες. Οι θεματικές κατηγορίες ένταξης των δεδομένων είναι οι εξής: α) ενδιαφέρον/ επιδόσεις/ βαθμός ευκολίας των μαθημάτων της κατεύθυνσης, β) επιθυμία για σπουδές σε συγκεκριμένο επιστημονικό κλάδο, γ) συμβατότητα με την ταυτότητα του φύλου, δ) επαγγελματικές προοπτικές.

Στον πίνακα Β.2.α παρουσιάζονται τα δεδομένα που αφορούν την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών με αναφορά στο ενδιαφέρον, τις επιδόσεις και την εκτίμηση για το βαθμό ευκολίας των μαθημάτων. Τόσο οι φοιτητές όσο και οι φοιτήτριες των δύο τμημάτων δήλωσαν σε υψηλά ποσοστά ότι το ενδιαφέρον τους για τα μαθήματα της κατεύθυνσης που επέλεξαν καθώς και η συγκριτικά καλύτερη επίδοσή τους σε αυτά ήταν από τα βασικά κριτήρια επιλογής της συγκεκριμένης κάθε φορά κατεύθυνσης. Αντίθετα, η ευκολία των μαθημάτων δεν αξιολογείται ως τόσο σημαντικός λόγος επιλογής της κατεύθυνσης.

Πίνακας Β.2.α Λόγοι επιλογής κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο:
ενδιαφέρον/ επιδόσεις/ βαθμός ευκολίας των μαθημάτων της κατεύθυνσης

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Με ενδιέφεραν περισσότερο τα μαθήματα της συγκεκριμένης κατεύθυνσης	Καθόλου - Λίγο	3	7,5	1	7,0	3	25,0	4	5,0
	Αρκετά	4	10,0	2	13,0	-	-	17	22,0
	Πολύ - Πάρα Πολύ	33	82,5	12	80,0	9	75,0	56	73,0
Τα προηγούμενα χρόνια είχα καλύτερους βαθμούς στα αντίστοιχα μαθήματα της συγκεκριμένης κατεύθυνσης	Καθόλου - Λίγο	17	42,5	5	33,0	6	46,0	18	23,0
	Αρκετά	10	25,0	4	13,5	5	15,5	23	30,0
	Πολύ - Πάρα Πολύ	13	32,5	8	52,5	2	38,5	36	47,0
Δε μου άρεσαν τα μαθήματα των	Καθόλου - Λίγο	9	22,5	5	33,5	5	39,5	26	34,0

άλλων κατευθύνσεων	**Αρκετά**	6	*15*	4	*26,5*	2	*15,5*	8	*10,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	25	*62,5*	6	*40,0*	6	*45,0*	43	*56,0*
Τα προηγούμενα χρόνια δεν είχα καλούς βαθμούς στα μαθήματα των άλλων κατευθύνσεων	**Καθόλου - Λίγο**	26	*65,0*	9	*60,0*	10	*77,0*	42	*54,5*
	Αρκετά	5	*12,5*	4	*26,5*	1	*7,5*	16	*21,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	9	*22,5*	2	*13,5*	2	*15,5*	19	*24,5*
Θεωρούσα πως είναι ευκολότερη από τις άλλες κατευθύνσεις	**Καθόλου - Λίγο**	25	*62,5*	10	*66,5*	9	*69,0*	50	*66,0*
	Αρκετά	7	*17,5*	1	*7,0*	3	*23,0*	13	*17,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	8	*20,0*	4	*26,5*	1	*8,0*	13	*17,0*

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του πίνακα Β.2.α, το ενδιαφέρον για τα μαθήματα της κατεύθυνσης αξιολογείται τόσο από τους φοιτητές όσο και από τις φοιτήτριες ως σημαντικός λόγος επιλογής της κατεύθυνσης. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της Πληροφορικής δήλωσαν σε ποσοστό 82,5% και 80% αντίστοιχα ότι το ενδιαφέρον αποτέλεσε πολύ ή πάρα πολύ σημαντικό λόγο επιλογής της κατεύθυνσης. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. είναι 75% και 73%. Παρόλο που οι φοιτητές και οι φοιτήτριες που δήλωσαν ότι το ενδιαφέρον τους για τα μαθήματα της κατεύθυνσης δεν επηρέασε την επιλογή τους ή ήταν μηδαμινό, ήταν γενικά λίγοι/ες (7,5% και 7% για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Πληροφορικής αντίστοιχα και 5% για τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ.), μεταξύ των φοιτητών του Φ.Π.Ψ. παρατηρήθηκε ένα σημαντικό ποσοστό (25%), το οποίο απέρριψε ως λόγο επιλογής το ενδιαφέρον για τα μαθήματα της κατεύθυνσης απαντώντας ότι τους επηρέασε ελάχιστα ή καθόλου. Από την επεξεργασία των σχετικών δεδομένων προκύπτει ότι για τα συγκεκριμένα αγόρια, τα οποία είχαν όλα επιλέξει τη θεωρητική κατεύθυνση, άλλες παράμετροι, που σχετίζονται με την «ευκολία» και τον προσανατολισμό σε συγκεκριμένους επαγγελματικούς κλάδους, ήταν σημαντικότερες για την επιλογή κατεύθυνσης από το ενδιαφέρον για αυτά καθαυτά τα μαθήματα.

Αντίστοιχα, ένα σημαντικό ποσοστό φοιτητών και φοιτητριών των δύο τμημάτων δηλώνει ότι επέλεξε κατεύθυνση με βάση την απαρέσκεια/ αδιαφορία για τις άλλες κατευθύνσεις, αν και τα ποσοστά δεν είναι τόσο υψηλά όσο εκείνα που αφορούν την παράμετρο του «ενδιαφέροντος». Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της Πληροφορικής σε ποσοστό 77,5% και 66,5% αντίστοιχα και οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. σε ποσοστό 60,5% και 66% αντίστοιχα δήλωσαν ότι η απαρέσκεια/ αδιαφορία τους για τα μαθήματα των άλλων κατευθύνσεων αποτέλεσε αρκετά, πολύ ή πάρα πολύ σημαντικό λόγο για την επιλογή κατεύθυνσης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Επίσης, η υψηλή επίδοση στα σχετικά με την κατεύθυνση μαθήματα αναφέρεται από ένα σημαντικό ποσοστό φοιτητών και φοιτητριών των δύο τμημάτων ως λόγος επιλογής της κατεύθυνσης. Μάλιστα, η υψηλή επίδοση αξιολογείται ως σημαντικός λόγος περισσότερο από τις φοιτήτριες. Συγκεκριμένα, το 65,5% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 77% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. δήλωσε ότι οι υψηλοί βαθμοί στα σχετικά με την κατεύθυνση μαθήματα επηρέασαν αρκετά, πολύ ή πάρα πολύ την επιλογή κατεύθυνσης, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για τους φοιτητές ήταν χαμηλότερα, αλλά εξίσου σημαντικά: 57,5% για την Πληροφορική και 54% για το Φ.Π.Ψ. Επίσης, για ένα σημαντικό ποσοστό φοιτητών και φοιτητριών και των δύο τμημάτων σημαντικό ρόλο στην επιλογή κατεύθυνσης σπουδών διαδραμάτισε και η χαμηλή επίδοση στα μαθήματα των άλλων κατευθύνσεων. Έτσι, το 35% των φοιτητών και το 40% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 23% των φοιτητών και το 45,5% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. απάντησε ότι η χαμηλή επίδοση στα μαθήματα των άλλων κατευθύνσεων αποτέλεσε αρκετά, πολύ ή πάρα πολύ σημαντικό λόγο για την επιλογή κατεύθυνσης. Παρατηρείται πάλι ότι οι επιδόσεις έχουν σχετικά μεγαλύτερη αξία για τις επιλογές κατεύθυνσης από μέρους των φοιτητριών σε σύγκριση με τους φοιτητές. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο ότι οι φοιτητές και οι φοιτήτριες αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία για τις επιλογές τους στις υψηλές παρά στις χαμηλές επιδόσεις τους.

Η ευκολία της κατεύθυνσης αποτέλεσε λόγο επιλογής της για κάποιους/ες φοιτητές/τριες, αλλά όχι τόσο συχνά όσο οι προηγούμενοι λόγοι. Αν και η πλειονότητα θεωρεί λίγο ή καθόλου σημαντικό λόγο την ευκολία της κατεύθυνσης, ένα αξιοσημείωτο ποσοστό την αξιολογεί ως σημαντικό λόγο: συγκεκριμένα, το 37,5% των φοιτητών και το 33,5% των φοιτητριών της Πληροφορικής καθώς και το 31% των φοιτητών και το 34% των φοιτητριών της Πληροφορικής θεωρεί αρκετά, πολύ ή πάρα πολύ σημαντικό λόγο επιλογής της κατεύθυνσης στο Λύκειο την ευκολία της κατεύθυνσης.

Για ένα σημαντικό ποσοστό των φοιτητών και των φοιτητριών του δείγματος, η επιλογή κατεύθυνσης σπουδών συνδέεται άμεσα με τις «επιλογές» για σπουδές σε συγκεκριμένους κλάδους της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Ο πίνακας Β.2.β, που ακολουθεί, περιγράφει τα σχετικά δεδομένα.

Πίνακας Β.2.β. Λόγοι επιλογής κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο:
επιθυμία για σπουδές σε συγκεκριμένο επιστημονικό κλάδο

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Ήθελα να κατευθυνθώ σε παρόμοια αντικείμενα σπουδών στο πανεπιστήμιο	Καθόλου - Λίγο	4	*10,0*	1	*6,5*	3	*23,0*	3	*4,0*
	Αρκετά	2	*5,0*	3	*20,0*	1	*8,0*	6	*8,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	34	*85,0*	11	*73,5*	9	*69,0*	68	*88,0*
Ήθελα εξαρχής να σπουδάσω σε	Καθόλου - Λίγο	7	*17,5*	4	*31,0*	4	*31,0*	7	*9,0*

μια συγκεκριμένη πανεπιστημιακή σχολή/ τμήμα, που εντάσσεται σε πεδίο της συγκεκριμένης κατεύθυνσης	**Αρκετά**	5	*12,5*	2	*8,0*	1	*7,5*	14	*18,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	**28**	***70,0***	**9**	***61,0***	**8**	***61,5***	**56**	***73,0***

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του πίνακα Β.2.β, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες των δύο τμημάτων που δήλωσαν ως λόγο επιλογής της κατεύθυνσης σπουδών την επιθυμία για σπουδές σε ένα αντικείμενο σχετικό με εκείνα της κατεύθυνσής τους, αποτελούν την πλειονότητα του δείγματος. Το 85% των φοιτητών και και το 73,5% των φοιτητριών της Πληροφορικής καθώς και το 69% των φοιτητών και 88% και των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. αντίστοιχα αξιολόγησαν ως πολύ ή πάρα πολύ σημαντικό το συγκεκριμένο λόγο. Παρατηρείται, μάλιστα, μια πιθανή επίδραση της σχέση φύλου και κλάδου σπουδών στην ένταση των απαντήσεων. Τα σχετικά ποσοστά για τους φοιτητές της Πληροφορικής (85%) και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. (88%) είναι ελαφρώς υψηλότερα από εκείνα για τις φοιτήτριες της Πληροφορικής (73,5%) και τους φοιτητές του Φ.Π.Ψ. (69%). Μάλιστα, ένα σημαντικό ποσοστό φοιτητών του Φ.Π.Ψ. (23%) δήλωσε ότι η επιθυμία σπουδών σε παρόμοια αντικείμενα σπουδών με εκείνα της κατεύθυνσης αποτέλεσε λόγο επιλογής της κατεύθυνσης μόνο σε μικρό βαθμό ή και καθόλου.

Παρόμοιες είναι οι απαντήσεις των φοιτητών και φοιτητριών του δείγματος σε ό,τι αφορά την επιθυμία σπουδών σε συγκεκριμένο τμήμα ή σχολή της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Η πλειονότητα των φοιτητών και των φοιτητριών φαίνεται να είχε ήδη προσανατολιστεί σε ένα κλάδο σπουδών και σε συγκεκριμένη σχολή ή τμήμα κατά την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο. Ωστόσο, και εδώ το φύλο φαίνεται να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο. Περισσότεροι φοιτητές της Πληροφορικής (82,5%) σε σύγκριση με τις φοιτήτριες του ίδιου τμήματος (69%) και περισσότερες φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. (73%) σε σύγκριση με τους φοιτητές (61,5%) δήλωσαν ότι θεωρούν την επιθυμία τους να εισαχθούν σε ένα συγκεκριμένο τμήμα ή σχολή αρκετά, πολύ ή πάρα πολύ σημαντικό λόγο επιλογής κατεύθυνσης. Επιπλέον, το 31% των φοιτητών της Πληροφορικής και των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. απορρίπτει την επιθυμία για σπουδές σε συγκεκριμένο τμήμα ή σχολή ως σημαντικό λόγο επιλογής της κατεύθυνσης σπουδών. Οι απαντήσεις, δηλαδή, των φοιτητών/τριών φαίνεται να εναρμονίζονται εν μέρει με τα έμφυλα πρότυπα για τους κλάδους σπουδών. Πάντως, παρά τις διαφορές αυτές, είναι σημαντική η διαπίστωση ότι ένα υψηλό ποσοστό των φοιτητών και των φοιτητριών είχε σαφείς στόχους για τις επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση ήδη κατά τη φοίτησή του στο λύκειο.

Αμέσως παρακάτω, στον πίνακα Β.2.γ., παρουσιάζεται η παράμετρος της συμβατότητας της κατεύθυνσης με την ταυτότητα του φύλου ως λόγος επιλογής της κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο. Οι απαντήσεις των φοιτητών και των φοιτητριών διαφοροποιούνται σημαντικά ανάλογα με το φύλο τους και το τμήμα φοίτησης.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας Β.2.γ. Λόγοι επιλογής κατεύθυνσης σπουδών στο Λύκειο:
συμβατότητα με την ταυτότητα του φύλου

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Τα μαθήματα της συγκεκριμένης κατεύθυνσης ταιριάζουν περισσότερο στο φύλο μου	**Καθόλου - Λίγο**	25	*62,5*	14	*93,0*	13	*100,0*	53	*69,0*
	Αρκετά	4	*10,0*	0	-	-	-	8	*10,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	11	*27,5*	1	*7,0*	-	-	16	*21,0*

Όπως φαίνεται από τα δεδομένα του πίνακα Β.2.γ, το 37,5% των φοιτητών της Πληροφορικής και το 31,0% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. απάντησε ότι η «συμβατότητα» των μαθημάτων της κατεύθυνσης σπουδών με το φύλο τους συνέβαλε «αρκετά», «πολύ» ή «πάρα πολύ» στην επιλογή τους. Από την άλλη, κανένας φοιτητής του Φ.Π.Ψ. και μόλις μία φοιτήτρια της Πληροφορικής απάντησαν με παρόμοιο τρόπο. Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι η πλειονότητα των φοιτητριών της Πληροφορικής και των φοιτητών του Φ..Π.Ψ. απέρριψαν την ιδέα ότι η «συμβατότητα» φύλου και κατεύθυνσης σπουδών επηρέασε την επιλογή τους. Όπως επισημαίνει η Μαραγκουδάκη (2009), το φύλο συνήθως δε γίνεται αποδεκτό ως παράγοντας που επηρεάζει την εκπαιδευτική και επαγγελματική σταδιοδρομία και κυρίως μεταξύ των γυναικών. Στην προκειμένη περίπτωση, η απόρριψη αυτή από μέρους των φοιτητών/τριών του δείγματος μπορεί να σημαίνει είτε ότι αναγνωρίζουν πως ακολούθησαν μια εκπαιδευτική πορεία που δε συνάδει με τα πρότυπα του φύλου τους είτε ότι διαφωνούν με την απόδοση έμφυλου χαρακτήρα στις κατευθύνσεις σπουδών. Όμως, το γεγονός ότι μόνο οι φοιτητές του Φ.Π.Ψ. και οι φοιτήτριες της Πληροφορικής απάντησαν σε υψηλά ποσοστά αρνητικά, συμφωνεί περισσότερο με την πρώτη εκδοχή. Άλλωστε, όπως διαπιστώθηκε από τις συνεντεύξεις που ακολούθησαν στη δεύτερη φάση της έρευνας, πολλοί φοιτητές και πολλές φοιτήτριες αποδέχονται την ύπαρξη διαφορετικών ικανοτήτων και κλίσεων μεταξύ των φύλων.

Συνεχίζοντας την παρουσιάση των λόγων στους οποίους αποδίδουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνας την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών, θα εστιάσουμε την προσοχή μας στις επαγγελματικές προοπτικές των κατευθύνσεων. Τα σχετικά δεδομένα παρουσιάζονται στον πίνακα Β.2.δ.

Πίνακας Β.2.δ. Λόγοι επιλογής κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο:
επαγγελματικές προοπτικές

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Από τη συγκεκριμένη κατεύθυνση	**Καθόλου - Λίγο**	8	*20,0*	4	*27,0*	10	*77,0*	30	*52,0*

θα είχα πρόσβαση σε σπουδές με καλύτερες επαγγελματικές διεξόδους	**Αρκετά**	**8**	*20,0*	2	*13,0*	3	*23,0*	17	*22,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	**24**	***60,0***	**9**	***60,0***	-	-	20	*26,0*
Με ενδιέφερε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα και μέσω της συγκεκριμένης κατεύθυνσης θα μπορούσα να οδηγηθώ ευκολότερα σε σπουδές που θα μου εξασφάλιζαν τα προσόντα για αυτό το επάγγελμα	**Καθόλου - Λίγο**	9	*18,0*	3	*21,5*	2	*15,0*	6	*8,0*
	Αρκετά	13	*26,0*	5	*35,5*	4	*31,0*	13	*17,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	**28**	***56,0***	**6**	***43,0***	**7**	***54,0***	**58**	***75,0***

Τα δεδομένα του πίνακα Β.2.δ, μας οδηγούν στη διαπίστωση ότι για τους περισσότερους φοιτητές και τις περισσότερες φοιτήτριες του δείγματος η επιλογή κατεύθυνσης σπουδών συνδέεται με την αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα, ένα μεγάλο ποσοστό των φοιτητών (το 82% των φοιτητών της Πληροφορικής και το 85% των φοιτητών του Φ.Π.Ψ.) καθώς και ένα μεγάλο ποσοστό των φοιτητριών (το 78,5% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 92% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ.) δήλωσε ότι θεωρεί αρκετά, πολύ ή πάρα πολύ σημαντικό λόγο επιλογής της κατεύθυνσης σπουδών στο Λύκειο την επιθυμία για απόκτηση των απαραίτητων εκπαιδευτικών προσόντων για την άσκηση του επιθυμητού επαγγέλματος. Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος των φοιτητών (77%) και των φοιτητριών (52%) του Φ.Π.Ψ. φαίνεται ότι δε θεωρεί πως η κατεύθυνση σπουδών που επέλεξε, δηλαδή η θεωρητική κατεύθυνση, θα του πρόσφερε καλές προοπτικές πρόσβασης στην αγορά εργασίας, σε αντίθεση με τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Πληροφορικής, που δήλωσαν σε ποσοστό 80% και 73% αντίστοιχα ότι η εξασφάλιση πρόσβασης «σε σπουδές με καλύτερες επαγγελματικές διεξόδους» αποτέλεσε αρκετά, πολύ ή πάρα πολύ σημαντική αιτία επιλογής της θετικής ή τεχνολογικής κατεύθυνσης. Πάντως, μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. (48%) σε σύγκριση με τους φοιτητές του ίδιου τμήματος (23%), δηλώνει ότι η εξασφάλιση καλών επαγγελματικών διεξόδων αποτέλεσε αρκετά, πολύ ή πάρα πολύ σημαντικό λόγο για την επιλογή της θεωρητικής κατεύθυνσης. Προκύπτει, δηλαδή, ότι ως ένα βαθμό τα κορίτσια νοηματοδοτούν διαφορετικά τις επαγγελματικές διεξόδους σε σύγκριση με τα αγόρια. Συγκεκριμένα, τα κορίτσια παρουσιάζονται να συνδέουν τις σπουδές σε σχολές και τμήματα των Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών και των Επιστημών της Εκπαίδευσης, που συχνά αποτελούσαν τις πρώτες τους επιλογές στο μηχανογραφικό δελτίο (βλ. πίνακα Γ.4), με «καλές» επαγγελματικές διεξόδους. Πρόκειται, όμως, για μια νοηματοδότηση τόσο έμφυλη όσο και ταξική, αφού η πλειονότητα των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. προέρχεται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα.

Η επιρροή των άλλων στην επιλογή κατεύθυνσης σπουδών

Οι επιλογές σπουδών καθίστανται συχνά αντιληπτές ως ζήτημα ατομικών επιθυμιών και κλίσεων. Σε αυτό το πλαίσιο η επιρροή των άλλων στη διαμόρφωση των επιλογών τείνει

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

να υποτιμάται. Η επεξεργασία των δεδομένων της έρευνας σχετικά με την επιρροή των άλλων για την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο δείχνει ότι οι φοιτητές και οι φοιτήτριες και των δύο τμημάτων σε μεγάλο ποσοστό αρνούνται ότι οι συμβουλές και η παρότρυνση άλλων διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην επιλογή τους. Στον πίνακα Β.2.ε παρουσιάζονται τα σχετικά δεδομένα.

Πίνακας Β.2.ε. Λόγοι επιλογής κατεύθυνσης σπουδών στο Λύκειο:
η επιρροή των άλλων

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Με προέτρεψε κάποιο άλλο άτομο να δηλώσω τη συγκεκριμένη κατεύθυνση	Καθόλου - Λίγο	35	*92,0*	11	*79,0*	12	*92,5*	72	*93,5*
	Αρκετά	2	*5,5*	2	*14,0*	-	-	4	*5,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	1	*2,5*	1	*7,0*	1	*7,5*	1	*1,5*

Όπως φαίνεται και στον πίνακα Β.2.ε, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνας στην πλειονότητά τους υποστήριξαν ότι οι προτροπές των άλλων δεν αποτέλεσαν λόγο επιλογής της κατεύθυνσης. Το 92% των φοιτητών και το 79% των φοιτητριών της Πληροφορικής καθώς και το 92,5% των φοιτητών και το 93,5% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. θεωρεί λίγο ή καθόλου σημαντικό λόγο επιλογής κατεύθυνσης την προτροπή από άλλο πρόσωπο. Όπως διαπιστώθηκε και από το υλικό των συνεντεύξεων της έρευνας, οι περισσότεροι/ες φοιτητές/τριες αντιλαμβάνονται την επιλογή κατεύθυνσης ως «ατομική επιλογή», δηλαδή ως ζήτημα προσωπικής απόφασης, και αρνούνται την επιρροή των άλλων στη διαμόρφωση των επιλογών τους. Μόνο το 8% των φοιτητών και το 21% των φοιτητριών της Πληροφορικής καθώς και το 7,5% των φοιτητών και το 6,5% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. υποστήριξε ότι η προτροπή κάποιου άλλου ατόμου ήταν αρκετά, πολύ ή πάρα πολύ σημαντική για την επιλογή κατεύθυνσης. Στο σημείο αυτό παρατηρείται ένα σχετικά υψηλό ποσοστό φοιτητριών της Πληροφορικής (21%) που θεωρεί τις συμβουλές των άλλων καθοριστικό παράγοντα για την επιλογή κατεύθυνσης, γεγονός που αποτελεί ένδειξη για τη σημασία της επιρροής των άλλων στην υπέρβαση των έμφυλων ορίων κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης των επιλογών κλάδου σπουδών.

Στον πίνακα Β.3 παρουσιάζονται αναλυτικά οι απαντήσεις των φοιτητών/τριών σχετικά με το ποια ήταν τα άτομα που τους/τις συμβούλεψαν να δηλώσουν μια συγκεκριμένη κατεύθυνση καθώς και οι συχνότητες και τα αντίστοιχα ποσοστά εμφάνισης της κάθε απάντησης. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο αριθμός των φοιτητών/τριών που απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση συμπίπτει με τον αριθμό των φοιτητών/τριών που δήλωσε ότι έλαβε υπόψη του - έστω και σε μικρό βαθμό - τις συμβουλές άλλων προσώπων

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

για την επιλογή κατεύθυνσης. Επίσης, κάποιοι/ες φοιτητές/τριες ανέφεραν ότι δέχτηκαν προτροπές από περισσότερα του ενός ατόμα, των οποίων οι συμβουλές επηρέασαν την επιλογή τους.

Πίνακας Β.3. Πρόσωπα επιρροής για την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο

	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.				Σύνολο	
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
η μητέρα μου	1	*10*	*1*	*20*	1	*100*	4	*23,5*	7	*22*
ο πατέρας μου	1	*10*	*1*	*20*	-	-	2	*12*	4	*12,5*
ο/η καθηγητής/τρια του ΣΕΠ	1	*10*	-	-	-	-	4	*23,5*	4	*12,5*
κάποιος/α άλλος/η καθηγητής/τρια μου	2	*20*	*1*	*20*	-	-	7	*41*	10	*31*
κάποιος/α από τους φίλους/ες μου	3	*30*	*1*	*20*	-	-	-	-	4	*12,5*
άλλος/η	2	*20*	*1*	*20*	-	-	-	-	3	*9,5*
Σύνολο	10	*100*	*5*	*100*	1	*100*	17	*100*	32	*100*

Όπως φαίνεται στον πίνακα Β.3, οι γονείς αναφέρονται πολύ συχνά από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες ως πρόσωπα, των οποίων οι συμβουλές επηρέασαν την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο. Συγκεκριμένα, οι γονείς εμφανίζονται στις απαντήσεις των φοιτητών με συνολική συχνότητα 34,5% (22% για τη μητέρα και 12,5% για τον πατέρα). Είναι, επίσης, αξιοσημείωτο ότι η μητέρα αναφέρεται συχνότερα από τον πατέρα, γεγονός που παραπέμπει στη συγκριτικά μεγαλύτερη επικοινωνία της μητέρας με τα παιδιά για την εκπαιδευτική τους σταδιοδρομία. Ωστόσο, το ποσοστό των φοιτητών/τριών που δήλωσαν ότι δέχτηκαν κάποιου είδους προτροπή από την οικογένεια για την επιλογή κατεύθυνσης είναι μάλλον μικρό. Όπως προκύπτει και από το υλικό των συνεντεύξεων, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνας τείνουν να υποτιμούν το ρόλο των άλλων στη διαμόρφωση των επιλογών τους και συχνά νοηματοδοτούν τις επιλογές τους ως ζήτημα ατομικής απόφασης. Οι Bourdieu και Passeron (1996) έχουν επισημάνει σχετικά ότι οι «κλίσεις» και οι «επιλογές» για συγκεκριμένους κλάδους σπουδών διαμορφώνονται συνήθως υπό τη διαρκή αλλά συχνά έμμεση επιροή της οικογένειας, με αποτέλεσμα να μη χρειάζεται να πάρουν τη μορφή άμεσων προτροπών ή συμβουλών. Από την άλλη, είναι σημαντικό ότι η πλειονότητα των φοιτητών/τριών του δείγματός μας αποτελείται από άτομα που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα· οι γονείς τους πιθανόν δε διέθεταν την απαραίτητη γνώση για να παράσχουν συμβουλές αναφορικά με την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ίσως έτσι εξηγείται και το υψηλό ποσοστό των φοιτητών/τριών που δήλωσε ότι δέχτηκε και ακολούθησε τις συμβουλές των εκπαιδευτικών για την επιλογή κατεύθυνσης. Συγκεκριμένα, το 43,5% των σχετικών απαντήσεων των φοιτητών/τριών αφορούν εκπαιδευτικούς (31% για τους εκπαιδευτικούς των ειδικοτήτων και 12,5% για τους εκπαιδευτικούς του Σ.Ε.Π.). Μάλιστα, οι εκπαιδευτικοί εμφανίζονται με μεγάλη συχνότητα στις απαντήσεις των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. (το 23,5% των απαντήσεων των συγκεκριμένων φοιτητριών αφορά τους εκπαιδευτικούς του Σ.Ε.Π. και το 41% τους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς). Προκύπτει, δηλαδή, ότι για ορισμένες φοιτήτριες, οι οποίες μάλιστα στην πλειονότητά τους προέρχονται από μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, ο συμβουλευτικός ρόλος των εκπαιδευτικών ήταν σημαντικός για τη διαμόρφωση των στάσεων και των προσδοκιών τους για την εκπαιδευτική τους σταδιοδρομία.

Ορισμένοι/ες φοιτητές/τριες της Πληροφορικής δήλωσαν ότι έλαβαν υπόψη τους για την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο τις παροτρύνσεις των φίλων τους (30% για τους φοιτητές και 20% για τις φοιτήτριες). Όπως επισημαίνουν οι Owoyele & Toyobo (2008), έχει συχνά διαπιστωθεί ότι η επιρροή των φίλων και γενικότερα των συνομηλίκων αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση των αποφάσεων των εφήβων μαθητών και μαθητριών σχετικά με τις επιλογές μαθημάτων στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Επίσης, οι Tsagala και Kordaki (2007), που διερεύνησαν τις προσδοκίες και τις αντιλήψεις μαθητών και μαθητριών της τελευταίας τάξης του λυκείου σχετικά με τις επιλογές σπουδών στις Επιστήμες των Η/Υ, διαπίστωσαν ότι το ενδιαφέρον των φίλων και συνομιλήκων για τους Η/Υ ήταν σημαντικός παράγοντας επιλογής του συγκεκριμένου κλάδου και κυρίως για τα αγόρια.

Ο πίνακας Β.4, που ακολουθεί, περιγράφει τα επιχειρήματα που ανέφεραν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες ότι χρησιμοποίησαν τα άτομα που τους/τις παρότρυναν να επιλέξουν μια συγκεκριμένη κατεύθυνση σπουδών για να θεμελιώσουν τη συμβουλή τους. Ο μικρός αριθμός των απαντήσεων δε μας επιτρέπει κάποιου είδους γενίκευση στους φοιτητές/τριες της έρευνάς μας. Ωστόσο, η περιγραφή των επιχειρημάτων που καταγράφηκαν παρέχει μια ιδέα για τον τρόπο με τον οποίο καθίσταται αντιληπτή η επιλογή κατεύθυνσης σπουδών από τους άλλους.

Πίνακας Β.4. Επιχειρήματα άλλων για την επιλογή της κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο[28]

Επιχειρήματα	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.				Σύνολο	
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%

[28] Οι αριθμοί δηλώνουν τη συχνότητα με την οποία αναφέρθηκε ένα επιχείρημα· ορισμένα υποκείμενα ανέφεραν περισσότερα του ενός επιχειρήματος, ενώ άλλα υποκείμενα, αν και ονόμασαν ποιο άτομο τους/τις προέτρεψε να δηλώσουν τη συγκεκριμένη κατεύθυνση σπουδών που επέλεξαν, δεν ανέφεραν τα επιχειρήματα που συνόδευαν αυτή την παρότρυνση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δυνατότητα εισαγωγής σε ένα συγκεκριμένο τμήμα	1	*14*	-	-	-	-	-	-	1	*3*
Δυνατότητα πρόσβασης σε συγκεκριμένο επάγγελμα ή επαγγελματικό πεδίο	-	-	-	-	1	*100*	1	*5*	2	*6*
Καλύτερες προοπτικές επαγγελματικής αποκατάστασης	1	*14*	1	*20*	-	-	4	*20*	**6**	***18***
Δυνατότητα επίτευξης υψηλότερης επίδοσης στις πανελλαδικές εξετάσεις	-	-	1	*20*	-	-	4	*20*	**5**	***15***
Λόγω ατομικής κλίσης ή/ και ενδιαφερόντων	3	*43*	-	-	-	-	4	*20*	**7**	***21***
Εμπειρία ή γνώση του ατόμου που συμβουλεύει	1	*14*	2	*40*	-	-	2	*10*	**5**	***15***
Άλλο επιχείρημα	1	*14*	1	*20*	-	-	3	*15*	5	*15*
Σύνολο	7	*100*	5	*100*	1	*100*	20	*100*	33	*100*

Όπως προκύπτει από τον πίνακα Β.4, τα συχνότερα αναφερόμενα επιχειρήματα για την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών είναι η ατομική «κλίση» ή το ενδιαφέρον για τα μαθήματα μιας συγκεκριμένης κατεύθυνσης, καθώς και οι προοπτικές επαγγελματικής αποκατάστασης μέσω των σπουδών σε συναφή με την κατεύθυνση επαγγέλματα. Όσον αφορά το επιχείρημα της ατομικής κλίσης προς την κατεύθυνση ή του ενδιαφέροντος για αυτή, είναι αξιοπρόσεκτο ότι αναφέρεται μόνο από φοιτητές της Πληροφορικής και φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. Παρόλο που το ενδιαφέρον για την κατεύθυνση δηλώνεται με μεγάλη συχνότητα από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες και των δύο τμημάτων ως αιτία επιλογής της κατεύθυνσης (βλ. πίνακα Β.2), χωρίς σημαντικές διαφορές μεταξύ φοιτητών και φοιτητριών, ωστόσο στην προκειμένη περίπτωση φαίνεται ότι οι συμβουλές των άλλων για την επιλογή κατεύθυνσης συνάδουν με τον έμφυλο διαχωρισμό των κλάδων σπουδών σε «ανδρικούς» (τεχνολογική - θετική κατεύθυνση) και «γυναικείους» (θεωρητική κατεύθυνση). Επίσης, ένα άλλο συχνό επιχείρημα είναι ότι μέσω της συγκεκριμένης κατεύθυνσης θα μπορούσε ο μαθητής ή η μαθήτρια να πετύχει υψηλότερη επίδοση στις πανελλαδικές εξετάσεις και κατά συνέπεια να διασφαλιστεί η είσοδος στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Μάλιστα, τα παραπάνω επιχειρήματα συμφωνούν σε γενικές γραμμές με τους λόγους τους οποίους επικαλούνται στην πλειονότητά τους και οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνάς μας για να αιτιολογήσουν οι ίδιοι/ες την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο.

Παρόλο, όμως, που τα παραπάνω ευρήματα παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τον τρόπο που οι επιλογές των μαθητών/τριών επηρεάζονται άμεσα από τα άτομα του περιβάλλοντος τους, ο μικρός αριθμός των φοιτητών και φοιτητριών που απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση δε μας επιτρέπει να γενικεύσουμε τα ευρήματα στο σύνολο του πληθυσμού της έρευνας. Μπορούμε, όμως, να διαπιστώσουμε μία τάση, που επισημαίνεται και από τη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βιβλιογραφία: η οικογένεια, οι εκπαιδευτικοί και οι συνομήλικοι/ες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των «επιλογών» των μαθητών/τριών.

Από την επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων που προήλθαν από τις απαντήσεις των φοιτητών και των φοιτητριών των δύο τμημάτων για την επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο, διαπιστώνεται ότι η επιλογή κατεύθυνσης φέρει σε μεγάλο βαθμό έμφυλο αλλά και ταξικό χαρακτήρα και συνδέεται άμεσα με τις επιλογές σπουδών για την Ανώτατη Εκπαίδευση καθώς και με τις επαγγελματικές επιλογές. Μάλιστα, προκύπτει ότι οι επιλογές που αφορούν τη φοίτηση στην Ανώτατη Εκπαίδευση καθώς και την αγορά εργασίας, όχι μόνο διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην επιλογή κατεύθυνσης, αλλά ήταν ως ένα βαθμό ήδη διαμορφωμένες στη δεύτερη τάξη του λυκείου, όταν, δηλαδή, οι μαθητές και οι μαθήτριες καλούνται να δηλώσουν κατεύθυνση σπουδών. Τέλος, η επίδραση των άλλων φαίνεται ότι υποτιμάται και η επιλογή κατεύθυνσης παρουσιάζεται κυρίως ως ατομική επιλογή.

Γ. Επιλογή κλάδου σπουδών και τμήματος φοίτησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση

Η επιλογή του τμήματος φοίτησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση συνδέεται με τους στόχους και τις επιθυμίες των μαθητών/τριών τόσο για σπουδές σε συγκεκριμένους επιστημονικούς κλάδους όσο και για το μελλοντικό επάγγελμα. Οι στόχοι και οι επιθυμίες αυτές έχουν συχνά έμφυλη και ταξική διάσταση. Από την άλλη, οι ακαδημαϊκές επιδόσεις των μαθητών/τριών και κυρίως η βαθμολογία που επιτυγχάνουν στις πανελλαδικές εξετάσεις της τελευταίας τάξης του Λυκείου οριοθετούν το πλαίσιο και το εύρος των επιθυμιών και των επιλογών των μαθητών/τριών για την Ανώτατη Εκπαίδευση. Όμως, οι ακαδημαϊκές επιδόσεις δεν είναι ζήτημα «ατομικών χαρισμάτων», όπως υποστηρίζεται συνήθως σύμφωνα με την κυρίαρχη αντίληψη για τις επιδόσεις, αλλά σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με την ταξική θέση καθώς και με το φύλο των μαθητών/τριών (Κάτσικας & Καββαδίας: 2000, Σιάνου: 2006). Για αυτούς τους λόγους θεωρήσαμε σκόπιμο να εξετάσαμε τις αρχικές φιλοδοξίες των φοιτητών/τριών για σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση σε σχέση με το τμήμα στο οποίο τελικά φοιτούν. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι παρόλο που ένας σημαντικός αριθμός των φοιτητών/τριών της έρευνάς μας φοιτά στο τμήμα επιλογής του ή σε συναφές αντικείμενο σπουδών, για τους/τις περισσότερους/ες η επιλογή του τμήματος φοίτησης αποτελεί ένα είδος «αναγκαστικής» επιλογής που συνδέεται με τις επιδόσεις τους.

Οι επιλογές κλάδου και τμήματος σπουδών

Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνάς μας σε μεγάλο ποσοστό δεν κατάφεραν να εισαχθούν στο τμήμα της πρώτης επιλογής τους, όπως αυτή δηλώθηκε κατά τη συμπλήρωση

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

του μηχανογραφικού δελτίου για την εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Στον πίνακα Γ.1 παρουσιάζονται τα δεδομένα που αφορούν τη συχνότητα φοίτησης των φοιτητών/τριών του δείγματος στο τμήμα που αποτελούσε την πρώτη επιλογής τους.

Πίνακας Γ.1. Το τμήμα φοίτησης ως «πρώτη επιλογή» στο μηχανογραφικό δελτίο

Το τμήμα φοίτησης ως πρώτη επιλογή	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.				Σύνολο	
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ναι	13	*32,5*	2	*13,5*	2	*15,5*	14	*18*	31	*21*
Όχι	**27**	***67,5***	**13**	***86,5***	**11**	***84,5***	**63**	***82***	**114**	***79***
Σύνολο	40	*100*	15	*100*	13	*100*	77	*100*	145	*100*

Όπως φαίνεται στον πίνακα Γ.1, μόνο το 21% του συνόλου των φοιτητών/τριών του δείγματός μας και συγκεκριμένα το 32,5% των φοιτητών και το 12,5% των φοιτητριών της Πληροφορικής καθώς και το 15,5% των φοιτητών και το 18% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. είχαν δηλώσει ως πρώτη επιλογή το τμήμα στο οποίο φοιτούν. Η πλειονότητα, δηλαδή, των φοιτητών/τριών της έρευνας προτιμούσε κάποιο άλλο τμήμα, στο οποίο δεν εισήχθη λόγω χαμηλότερων επιδόσεων από τις απαιτούμενες.

Ωστόσο, αν εξετάσουμε γενικότερα το επιθυμητό επιστημονικό αντικείμενο και όχι στενά την προτίμηση του συγκεκριμένου τμήματος φοίτησης, τα δεδομένα της έρευνας προσφέρουν μια σαφέστερη εικόνα για τις επιλογές των φοιτητών/τριών και για τις σχέσεις μεταξύ φύλου, κοινωνικοοικονομικής προέλευσης και επιλογών κλάδου σπουδών. Παρακάτω παρουσιάζονται τα δεδομένα που αφορούν τις επιλογές επιστημονικού αντικειμένου των φοιτητών και φοιτητριών της έρευνάς μας. Πρώτα παρουσιάζονται τα δεδομένα που αφορούν τις επιλογές αντικειμένου από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Πληροφορικής και ακολουθούν τα δεδομένα που αφορούν τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ.

Πίνακας Γ.2. «1η» επιλογή σπουδών φοιτητών και φοιτητριών του τμήματος Πληροφορικής

«1η» επιλογή σπουδών	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
Πληροφορική	**21**	***52,5***	**5**	***33,5***	**26**	***47,5***
Πολυτεχνικές Επιστήμες	**13**	***32,5***	2	*13,5*	15	*27,5*
Επιστήμες Υγείας (Ιατρική, Φαρμακευτική)	2	*5,0*	1	*6,5*	3	*5,5*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Υπόλοιπες Θετικές Επιστήμες	1	*2,5*	1	*6,5*	2	*3,5*
Επιστήμες της Εκπαίδευσης	3	*7,5*	5	*33,5*	8	*14,5*
Κοινωνικές & Ανθρωπιστικές Επιστήμες	-	-	1	*6,5*	1	*1,5*
Σύνολο	40	*100*	15	*100*	55	*100*

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του πίνακα Γ.2, οι σπουδές στον κλάδο της Πληροφορικής αποτελούσαν την επιθυμητή επιλογή αντικειμένου σπουδών σχεδόν για το μισό (47%) των φοιτητών και των φοιτητριών του δείγματός μας από το τμήμα Πληροφορικής. Δηλαδή, για ένα αρκετά υψηλό ποσοστό φοιτητών/τριών (53%), η Πληροφορική αποτέλεσε μία «αναγκαστική» επιλογή, καθώς ήταν σε μεγάλο βαθμό συνέπεια της βαθμολογίας τους στις πανελλαδικές εξετάσεις.

Ωστόσο, τα σχετικά ποσοστά διαφέρουν σημαντικά μεταξύ φοιτητών και φοιτητριών του τμήματος, προσδίδοντας στην επιλογή της Πληροφορικής ένα περαιτέρω έμφυλο χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, ενώ το ποσοστό των φοιτητών που είχαν ως πρώτη επιλογή τις σπουδές στην επιστήμη της Πληροφορικής είναι 52,5% (δηλαδή πάνω από το 1/2 των φοιτητών), το αντίστοιχο ποσοστό για τις φοιτήτριες είναι μόλις 33,5% (δηλαδή το 1/3 των φοιτητριών). Προκύπτει, λοιπόν, ότι οι φοιτητές του τμήματος της Πληροφορικής φοιτούν σε μεγάλο ποσοστό στο επιστημονικό αντικείμενο της επιλογής τους. Αντίθετα, οι φοιτήτριες του τμήματος όχι μόνο είναι αισθητά λιγότερες σε αριθμό σε σύγκριση με τους φοιτητές, όπως διαπιστώθηκε, αλλά σε μεγάλο ποσοστό δηλώνουν ότι προτιμούσαν να φοιτήσουν σε κάποιο κλάδο σπουδών της Ανώτατης Εκπαίδευσης διαφορετικό από εκείνον της Πληροφορικής.

Μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών της Πληροφορικής που δεν είχαν ως πρώτη τους επιλογή το συγκεκριμένο επιστημονικό αντικείμενο, παρατηρείται σημαντική διαφοροποίηση ως προς τις προτιμήσεις τους. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και στον πίνακα Γ.2, ένα υψηλό ποσοστό των φοιτητών της Πληροφορικής (32,5%) είχε δηλώσει ως πρώτη επιλογή κάποιο τμήμα του Πολυτεχνείου, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των φοιτητριών της Πληροφορικής είναι μόλις 13,5%. Αντίθετα, ένα μεγάλο ποσοστό των φοιτητριών της Πληροφορικής είχε ως πρώτη επιλογή τις Παιδαγωγικές Σχολές (Επιστήμες της Εκπαίδευσης) και κυρίως το τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές είναι μόλις 7,5%.

Η μελέτη των αρχικών επιλογών κλάδου σπουδών των φοιτητών και των φοιτητριών της Πληροφορικής κατά τη διαδικασία μετάβασης στην Ανώτατη Εκπαίδευση αποδεικνύει ότι οι αρχικές επιλογές του κλάδου σπουδών τους δεν απομακρύνονται σε μεγάλο βαθμό από τον έμφυλο διαχωρισμό των επιστημονικών κλάδων. Η πλειονότητα των φοιτητών επιθυμούσε να εισαχθεί σε κάποιο «ανδροκρατούμενο» κλάδο σπουδών, όπως είναι η Πληροφορική και το Πολυτεχνείο. Από την άλλη, ένα υψηλό ποσοστό των φοιτητριών, παρά το γεγονός ότι φοιτά σε ένα «ανδροκρατούμενο» κλάδο σπουδών, είχε ως αρχική προτίμηση

κάποιο τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, δηλαδή σπουδές που οδηγούν σε ένα επάγγελμα που θεωρείται συμβατό με τη γυναικεία ταυτότητα. Επίσης, η προτίμηση για εισαγωγή σε κάποιο παιδαγωγικό τμήμα, εκτός από έμφυλη, προκύπτει ότι είναι ταυτόχρονα και ταξική επιλογή, όπως φαίνεται στο πίνακα Γ.3, όπου περιγράφεται η κατανομή των συγκεκριμένων φοιτητριών με βάση το επάγγελμα του πατέρα και της μητέρας.

Πίνακας Γ.3. Επάγγελμα γονέων των φοιτητριών της Πληροφορικής με πρώτη επιλογή για την Ανώτατη Εκπαίδευση τις Παιδαγωγικές Σχολές

Φοιτήτριες Πληροφορικής				
Επαγγελματική κατηγορία	**Επάγγελμα πατέρα**		**Επάγγελμα μητέρας**	
	N	**%**	**N**	**%**
I. - II.	1	*20*	2	*40*
III. - VI.	4	*80*	3	*60*
Σύνολο	5	*100*	5	*100*

Οι περισσότερες από τις φοιτήτριες που είχαν ως πρώτη επιλογή στο μηχανογραφικό τους δελτίο τις Παιδαγωγικές Σχολές προέρχονται από τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα. Συγκεκριμένα, από τα δεδομένα του πίνακα Γ.3 προκύπτει ότι το 80% των φοιτητριών της Πληροφορικής που είχε ως πρώτη επιλογή κάποιο από τα παιδαγωγικά τμήματα έχει πατέρα που εντάσσεται στις χαμηλότερες επαγγελματικές κατηγορίες, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για το επάγγελμα της μητέρας είναι 60%. Παρόμοια είναι και τα σχετικά δεδομένα για τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ., όπως θα δούμε παρακάτω.

Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. απάντησαν σε ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό σε σύγκριση με τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Πληροφορικής ότι το τμήμα στο οποίο φοιτούν δεν αποτελούσε την πρώτη προτίμησή τους για σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και στον πίνακα Γ.4, μόλις το 21% των φοιτητών/τριών του Φ.Π.Ψ. είχε ως πρώτη του επιλογή το συγκεκριμένο επιστημονικό αντικείμενο, σε σύγκριση με το 47,5% των φοιτητών/τριών της Πληροφορικής που είχε ως πρώτη επιλογή την επιστήμη της Πληροφορικής. Παρακάτω παρουσιάζονται αναλυτικά τα δεδομένα που αφορούν τις προτιμήσεις των φοιτητών και των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. για σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Πίνακας Γ.4. «1η» επιλογή σπουδών φοιτητών και φοιτητριών του τμήματος Φ.Π.Ψ.

«1η» Επιλογή Σπουδών	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Σύνολο	
	N	%	N	%	N	%
Φ.Π.Ψ.	**4**	***31,0***	**15**	***19,5***	**19**	***21,0***

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ψυχολογία	3	*23,0*	12	*15,5*	15	*16,5*
Φιλολογία	-	-	4	*5,0*	4	*4,5*
Επιστήμες της Εκπαίδευσης	2	*15,5*	36	*46,5*	38	*42,0*
Υπόλοιπες Κοινωνικές & Ανθρωπιστικές Επιστήμες	2	*15,5*	8	*10,5*	11	*12,0*
Θετικές Επιστήμες	1	*7,5*	1	*1,5*	2	*2,0*
Στρατιωτικές & Σχολές Αστυνομίας	1	*7,5*	1	*1,5*	2	*2,0*
Σύνολο	13	*100*	77	*100*	90	*100*

Από τα δεδομένα του πίνακα Γ.4 προκύπτει ότι μόνο το 21% των φοιτητών και φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. είχε ως πρώτη επιλογή το συγκεκριμένο τμήμα. Η φοίτηση, δηλαδή, στο τμήμα αποτελεί μια αναγκαστική επιλογή. Επίσης, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. διαφοροποιούνται σημαντικά ως προς τις αρχικές προτιμήσεις τους για σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές είχαν ως πρώτη τους επιλογή το τμήμα Φ.Π.Ψ. σε μεγαλύτερο ποσοστό (30,8%) σε σύγκριση με τις φοιτήτριες (19,5%). Επίσης, οι φοιτητές του Φ.Π.Ψ. είχαν δηλώσει σε υψηλότερο ποσοστό (23%) σε σύγκριση με τις φοιτήτριες (15,5%) ως πρώτη τους επιλογή την Ψυχολογία. Αντίθετα, όπως παρατηρήθηκε και με τις φοιτήτριες της Πληροφορικής, ένα υψηλό ποσοστό των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. (σχεδόν οι μισές - το 47%) είχε ως πρώτη επιλογή τις Επιστήμες της Εκπαίδευσης και κυρίως τα τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης ή σπανιότερα τα τμήματα Νηπιαγωγών. Από τους φοιτητές του Φ.Π.Ψ. του δείγματος, όμως, μόνο το 15,5% είχε ως πρώτη επιλογή κάποιο από τα τμήματα των Παιδαγωγικών Σχολών.

Μάλιστα, οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. που είχαν ως πρώτη τους επιλογή τις Παιδαγωγικές Σχολές προέρχονται κυρίως από τα χαμηλότερα στην κοινωνική ιεραρχία στρώματα. Στον πίνακα Γ.5, που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα δεδομένα που αφορούν το επάγγελμα των γονέων των συγκεκριμένων φοιτητριών.

Πίνακας Γ.5. Επάγγελμα γονέων των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. με πρώτη επιλογή για την Ανώτατη Εκπαίδευση τις Παιδαγωγικές Σχολές

Φοιτήτριες Φ.Π.Ψ.				
Επαγγελματική κατηγορία	**Επάγγελμα πατέρα**		**Επάγγελμα μητέρας**	
	N	**%**	**N**	**%**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

I. - II.	5	*14*	5	*14*
III. - VI.	31	*86*	31	*86*
Σύνολο	36	*100*	36	*100*

Είναι χαρακτηριστικό ότι ένα πολύ υψηλό ποσοστό, το 86%, των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. που δήλωσε ως πρώτη επιλογή για την εισαγωγή στην Ανώτατη Εκπαίδευση κάποιο παιδαγωγικό τμήμα, έχει μητέρα ή/και πατέρα που εντάσσεται στις χαμηλότερες επαγγελματικές κατηγορίες, όπως φαίνεται και στον πίνακα Γ.5. Παρόμοια ήταν και τα αντίστοιχα δεδομένα για τις φοιτήτριες της Πληροφορικής (βλ. πίνακα Γ.3). Η συνεκτίμηση των σχετικών δεδομένων και από τα δύο τμήματα μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι η συντριπτική πλειονότητα όσων είχαν ως πρώτη επιλογή τις παιδαγωγικές επιστήμες είναι φοιτήτριες, οι οποίες μάλιστα προέρχονται από τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα. Πρόκειται, δηλαδή, για μια επιλογή κλάδου σπουδών που εναρμονίζεται με τα κοινωνικά πρότυπα για τους «γυναικείους» κλάδους σπουδών και τα «γυναικεία» επαγγέλματα και που φέρει μία σαφή ταξική διάσταση.

Οι λόγοι επιλογής του τμήματος φοίτησης

Στον πίνακα Γ.6 παρουσιάζονται αναλυτικά οι λόγοι με τους οποίους οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του δείγματός μας αιτιολογούν την επιλογή του τμήματος φοίτησής τους. Λόγω του μικρού αριθμού των απαντήσεων που σημειώθηκαν στη συγκεκριμένη ερώτηση, δεν γίνονται συσχετίσεις με το τμήμα φοίτησης, το φύλο ή την κοινωνική τάξη των φοιτητών/τριών του δείγματος της έρευνας.

Πίνακας Γ.6. Λόγοι επιλογής του τμήματος φοίτησης από τους/τις φοιτητές/τριες που εισήχθησαν στο τμήμα της πρώτης επιλογής τους[29]

Λόγοι επιλογής του τμήματος	**Πληροφορική**				**Φ.Π.Ψ.**				**Σύνολο**	
	Φοιτητές		**Φοιτήτριες**		**Φοιτητές**		**Φοιτήτριες**			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ήθελα να σπουδάσω στα Ιωάννινα	4	*25*	2	*40*	1	*25*	-	-	7	*23*
Μου αρέσει/ με ενδιαφέρει το συγκεκριμένο αντικείμενο σπουδών	9	*56*	1	*20*	2	*50*	8	*50*	**20**	***65***
Λόγω του εύρους των παρεχόμενων γνώσεων στο συγκεκριμένο τμήμα	-	-	-	-	-	-	3	*19*	3	*10*
Ήθελα να ακολουθήσω ένα συγκεκριμένο επάγγελμα	1	*6*	-	-	1	*25*	3	*19*	**5**	***16***
Άλλος λόγος	3	*19*	2	*40*	-	-	2	*12*	7	*23*
Σύνολο	16	*100*	5	*100*	4	*100*	16	*100*	31	*100*

[29] Όπως και παραπάνω, οι απόλυτοι αριθμοί δηλώνουν τη συχνότητα αναφοράς· ορισμένα άτομα ανέφεραν περισσότερους από έναν λόγους για τους οποίους εγγράφηκαν στο συγκεκριμένο τμήμα, ενώ ορισμένα άτομα δεν απάντησαν καθόλου στη συγκεκριμένη ερώτηση, η οποία ήταν ανοιχτού τύπου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Όπως φαίνεται στον πίνακα Γ.6, ο πρώτος σε συχνότητα λόγος που αναφέρουν οι φοιτητές/τριες ήταν το «ενδιαφέρον» ή η προσωπική «προτίμηση» για το συγκεκριμένο αντικείμενο σπουδών. Επιβεβαιώνεται, έτσι, το σχετικό εύρημα από παλιότερη έρευνα της Κασσιμάτη (1991), στο πλαίσιο της οποίας διερευνήθηκαν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης και μεταξύ άλλων η επιλογή κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Στη συγκεκριμένη μελέτη διαπιστώθηκε ότι περίπου οι μισοί πτυχιούχοι του δείγματος αιτιολογούσαν την απόφαση για σπουδές στη σχολή από την οποία αποφοίτησαν, με όρους «κλίσης» ή «επιθυμίας». Όπως υποστηρίζει, όμως, ο Bourdieu (1996 & 2007), παρόλο που η «κλίση» χρησιμοποιείται συχνά για να ερμηνεύσει τις εκπαιδευτικές επιλογές των ατόμων στη βάση των «φυσικών χαρισμάτων», ωστόσο είναι κοινωνικά προσδιορισμένη και έχει μία έντονα ταξική αλλά και έμφυλη διάσταση.

Ένας δεύτερος σε συχνότητα λόγος επιλογής είναι η επιθυμία για σπουδές όχι μόνο στο συγκεκριμένο επιστημονικό αντικείμενο, αλλά και στην πόλη των Ιωαννίνων. Οι φοιτητές/τριες που επιλέγουν να σπουδάσουν στα Ιωάννινα είτε είναι κάτοικοι της πόλης είτε για διάφορους άλλους λόγους επιθυμούν να διαμείνουν σε αυτή κατά τη διάρκεια των σπουδών τους.

Τέλος, ορισμένοι/ες φοιτητές/τριες αναφέρουν ως λόγο επιλογής του τμήματος την επιθυμία για κατάρτιση σε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα. Η εξασφάλιση των απαραίτητων προσόντων για την άσκηση του επιθυμητού επαγγέλματος αποτελεί συχνά λόγο επιλογής του κλάδου σπουδών και του τμήματος. Εξάλλου, όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι εκπαιδευτικές επιλογές αποτελούν ταυτόχρονα και επαγγελματική επιλογή. Ωστόσο, είναι σημαντικό ότι οι φοιτητές/τριες αναφέρονται συχνότερα στο ενδιαφέρον για το αντικείμενο σπουδών από ό,τι στις επαγγελματικές του προοπτικές.

Οι λόγοι εγγραφής στο τμήμα φοίτησης

Στον πίνακα Γ.7, που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα δεδομένα σχετικά τους λόγους εγγραφής στο τμήμα φοίτησης, τους οποίους αναφέρουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες που δεν πέτυχαν την εισαγωγή τους στο τμήμα της πρώτης τους επιλογής. Σε γενικές γραμμές, οι λόγοι που αναφέρονται από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες που εγγράφηκαν σε τμήμα άλλο από εκείνο της πρώτης επιλογής τους είναι παρόμοιοι με τους λόγους που αναφέρουν όσοι και όσες εισήχθησαν στο τμήμα της πρώτης τους επιλογής.

Πίνακας Γ.7. Λόγοι εγγραφής στο τμήμα μη πρώτης επιλογής[30]

Λόγοι εγγραφής στο τμήμα	Πληροφορική		Φ.Π.Ψ.		Σύνολο
	Φοιτητές	Φοιτήτριες	Φοιτητές	Φοιτήτριες	

[30] Οι αριθμοί δηλώνουν τη συχνότητα αναφοράς. Ορισμένα άτομα ανέφεραν περισσότερους από έναν λόγους για τους οποίους εγγράφηκαν στο συγκεκριμένο τμήμα, ενώ ορισμένα άτομα δεν απάντησαν καθόλου στη συγκεκριμένη ερώτηση, η οποία ήταν ανοιχτού τύπου.

	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Μου αρέσει/ με ενδιαφέρει το συγκεκριμένο αντικείμενο σπουδών	8	*27,5*	3	*25,0*	5	*38,5*	36	*42,5*	**52**	***35,0***
Ήταν το πρώτο τμήμα μεταξύ των επιλογών μου, στο οποίο μπορούσα να εισαχθώ με βάση τη βαθμολογία μου στις πανελλαδικές εξετάσεις	7	*24,0*	4	*33,0*	1	*8,0*	14	*16,5*	**26**	***17,5***
Ήθελα να σπουδάσω το συγκεκριμένο αντικείμενο, αλλά σε άλλο πανεπιστήμιο	6	*21,0*	1	*8,5*	1	*8,0*	2	*2,5*	10	*7,0*
Ήθελα να ακολουθήσω ένα συγκεκριμένο επάγγελμα	1	*3,5*	-	-	3	*23,0*	12	*13,0*	**16**	***11,0***
Λόγω των καλών προοπτικών επαγγελματικής αποκατάστασης, τις οποίες προσφέρει το συγκεκριμένο τμήμα	3	*10,0*	3	*25,0*	-	-	6	*7,0*	12	*8,0*
Λόγω της καλής φήμης του συγκεκριμένου τμήματος	2	*7,0*	1	*8,5*	-	-	6	*7,0*	9	*6,0*
Λόγω της πολύπλευρης γνώσης που προσφέρει το συγκεκριμένο τμήμα	-		-	-	1	*8,0*	2	*2,5*	3	*2,0*
Άλλος λόγος	2	*7,0*	-	-	2	*15,0*	7	*8,0*	11	*7,5*
Σύνολο	29	*100*	12	*100*	13	*100*	85	*100*	149	*100*

Όπως φαίνεται στον Πίνακα Γ.7, περίπου το 1/3 των λόγων που αναφέρθηκαν από τους/τις φοιτητές/τριες που δεν συγκέντρωσαν την απαιτούμενη βαθμολογία για την εισαγωγή στο τμήμα της πρώτης επιλογής τους, ήταν το «ενδιαφέρον» ή η «προτίμηση» για το συγκεκριμένο αντικείμενο σπουδών. Επίσης, ως λόγος εγγραφής στο τμήμα αναφέρθηκε συχνά η χαμηλή βαθμολογία στις πανελλαδικές εξετάσεις που «ανάγκασε» πολλά από τα άτομα του δείγματος είτε να κάνουν σπουδές σε επιστήμη διαφορετική από εκείνη που επιθυμούσαν είτε να φοιτήσουν σε πανεπιστήμιο άλλο από αυτό της επιλογής τους, αλλά στο αντικείμενο σπουδών που επιθυμούσαν εξαρχής. Οι καλές επαγγελματικές προοπτικές του τμήματος αναφέρθηκαν από ορισμένους φοιτητές και ορισμένες φοιτήτριες της Πληροφορικής, καθώς και από λίγες φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ., αλλά από κανέναν φοιτητή του ίδιου τμήματος. Τέλος, ο προσανατολισμός σε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα αναφέρθηκε συχνά ως λόγος εγγραφής στα δύο τμήματα. Μάλιστα, αναφέρθηκε κυρίως από τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ., που σε μεγάλο ποσοστό δήλωσαν ότι εγγράφηκαν στο συγκεκριμένο τμήμα, επειδή επιθυμούσαν να εργαστούν αργότερα ως εκπαιδευτικοί. Αντίθετα, οι φοιτητές του Φ.Π.Ψ., οι οποίοι ανέφεραν ως λόγο εγγραφής στο τμήμα την επιθυμία απασχόλησης σε ένα συγκεριμένο επαγγελματικό τομέα, αν και λίγοι στον αριθμό, δήλωσαν ότι επέλεξαν να εγγραφούν στο τμήμα, παρόλο που δεν ήταν η πρώτη τους επιλογή στο μηχανογραφικό δελτίο, επειδή τους ενδιαφέρε το επάγγελμα του ψυχολόγου. Εξάλλου, όπως είδαμε και παραπάνω, ήταν αρκετοί εκείνοι που είχαν ως πρώτη τους επιλογή την Ψυχολογία (βλ. πίνακα Γ.4).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η επιρροή των άλλων στην επιλογή του τμήματος φοίτησης

Στους πίνακες Γ.8, Γ.9 και Γ.10 παρουσιάζονται τα δεδομένα που συλλέχθηκαν μέσω του ερωτηματολογίου σχετικά με τις συμβουλές που δέχτηκαν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνάς μας από άλλα άτομα για την επιλογή του τμήματος φοίτησής τους. Τα δεδομένα αφορούν τις απαντήσεις των φοιτητών/τριών του δείγματος σχετικά με το αν δέχτηκαν συμβουλές και από ποια άτομα καθώς και το τι είδους επιχειρήματα χρησιμοποιήθηκαν για να τους/τις πείσουν να επιλέξουν το τμήμα φοίτησης.

Πίνακας Γ.8. Συμβουλές από άλλα άτομα για την επιλογή του τμήματος φοίτησης

	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.				Σύνολο	
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ναι	9	*22,5*	9	*64,5*	7	*54*	36	*47*	61	*42*
Όχι	31	*77,5*	5	*35,5*	6	*46*	41	*53*	83	*58*
Σύνολο	40	*100*	14	*100*	13	*100*	77	*100*	144	*100*

Από τα δεδομένα του πίνακα Γ.8 προκύπτει ότι στην ερώτηση «Σας συμβούλεψε κάποιο άτομο να δηλώσετε το συγκεκριμένο τμήμα;» απάντησε θετικά το 42% του συνόλου των υποκειμένων της έρευνας. Το παραπάνω ποσοστό υπερβαίνει κατά πολύ το αντίστοιχο ποσοστό των φοιτητών/τριών της έρευνάς μας που απάντησαν ότι τους/τις προέτρεψε κάποιο άλλο άτομο να επιλέξουν την κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο (βλ. πίνακα Β.2.ε). Προκύπτει, λοιπόν, από τις απαντήσεις των φοιτητών/τριών του δείγματός μας ότι η επιλογή του τμήματος και κατ' επέκταση του κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση αποτέλεσε συχνότερα αντικείμενο συζήτησης των υποψηφίων με άλλα άτομα, σε σύγκριση με την επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο. Ωστόσο, η επιλογή της κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο δεν είναι ζήτημα δευτερεύουσας σημασίας, καθώς αποτελεί ένα πρώτο κρίσιμο στάδιο διαφοροποίησης των επιλογών κλάδου σπουδών με σημαντικές συνέπειες για τις μετέπειτα επιλογές των υποψηφίων για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

Πάντως, το ποσοστό των φοιτητών/τριών που δηλώνει πως δεν έλαβε συμβουλές από άτομα του περιβάλλοντός του σχετικά με την επιλογή του συγκεκριμένου τμήματος φοίτησης προκύπτει αρκετά υψηλό (58%). Όμως, δε μπορούμε να γνωρίζουμε αν το παραπάνω σημαίνει πως οι συγκεκριμένοι/ες φοιτητές/τριες δεν έλαβαν συμβουλές ειδικά για το τμήμα, στο οποίο φοιτούν, ή και γενικότερα για την επιλογή κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Το ζήτημα της επιρροής και των συμβουλών των άλλων αναφορικά με την επιλογή του τμήματος διερευνήθηκε κατά τη δεύτερη φάση της έρευνας, μέσω των συνεντεύξεων, των οποίων τα δεδομένα και τα συμπεράσματα παρουσιάζονται παρακάτω.

Η ανάγνωση των δεδομένων του πίνακα Γ.8 μας δείχνει, επίσης, ορισμένες σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς το φύλο όσων δήλωσαν πως τους/τις συμβούλεψε κάποιο άτομο να επιλέξουν το τμήμα φοίτησης. Έτσι, παρατηρούμε ότι σε ό,τι αφορά το τμήμα της Πληροφορικής, το ποσοστό των φοιτητριών που απάντησαν πως δέχτηκαν συμβουλές για την επιλογή του συγκεκριμένος τμήματος είναι αρκετά μεγαλύτερο από το αντίστοιχο ποσοστό των συμφοιτητών τους. Συγκεκριμένα, το 64,5% των φοιτητριών του δείγματος από την Πληροφορική δήλωσε ότι έλαβε κάποιου είδους συμβουλή για να σπουδάσει στο συγκεκριμένο τμήμα, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές είναι μόλις 22,5%. Παρατηρείται, δηλαδή, ότι οι φοιτήτριες της Πληροφορικής, που σε αντίθεση με τους φοιτητές του ίδιου τμήματος έκαναν μια μη τυπική για το φύλο τους επιλογή, είχαν σε μεγάλο ποσοστό κάποιου είδους υποστήριξη και ενθάρρυνση από άτομα του περιβάλλοντός τους. Σε ό,τι αφορά τους φοιτητές της Πληροφορικής, σε προηγούμενο σημείο της έρευνάς μας είδαμε ότι ένα μεγάλο ποσοστό αυτών είχε δηλώσει ότι προσανατολιζόταν σε συγκεκριμένα επιστημονικά αντικείμενα και σε συγκεκριμένες επαγγελματικές προοπτικές ήδη κατά την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο (βλ. πίνακα Β.2.β & Β.2.δ). Ένα μέρος των φοιτητών, δηλαδή, παρουσιάζει την επιλογή του κλάδου της Πληροφορικής ως εν πολλοίς διαμορφωμένη ήδη από νωρίς στο λύκειο.

Στο τμήμα Φ.Π.Ψ. δεν παρατηρείται ιδιαίτερη διαφοροποίηση. Συγκεκριμένα, λίγο περισσότεροι από τους μισούς φοιτητές του Φ.Π.Ψ. του δείγματός μας (το 54%) αναγνωρίζουν ότι τους συμβούλεψε κάποιο άλλο άτομο να επιλέξουν το συγκεκριμένο τμήμα για σπουδές, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τις φοιτήτριες είναι λίγο μικρότερο (47%). Σε ό,τι αφορά τους φοιτητές του τμήματος και σε αντίθεση με τους φοιτητές της Πληροφορικής, φαίνεται ότι η επιλογή ενός «γυναικείου» κλάδου διαμεσολαβήθηκε από τις συμβουλές άλλων ατόμων.

Προκύπτει, όμως, το ερώτημα ποια ήταν εκείνα τα άτομα που πρόσφεραν τις συμβουλές τους στους φοιτητές και τις φοιτήτριες της έρευνάς μας. Στον πίνακα Γ.9 παρουσιάζονται τα δεδομένα που προέκυψαν από τις απαντήσεις των υποκειμένων της έρευνας στην ερώτηση που αναφερόταν στα πρόσωπα που τους πρόσφεραν συμβουλές σχετικά με την επιλογή του τμήματος.

Πίνακας Γ.9. Πρόσωπα επιρροής για την επιλογή του τμήματος φοίτησης

Πρόσωπα επιρροής	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.				Σύνολο	
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
η μητέρα μου	-	-	2	*22,0*	1	*14,5*	2	*5,0*	5	*8,0*
ο πατέρας μου	1	*11,0*	2	*22,0*	-	-	1	*3,0*	4	*6,5*
η μητέρα και ο πατέρας μου	-	-	-	-	1	*14,5*	-	-	1	*1,5*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οι γονείς και κάποιος/α καθηγητής/τρια μου	-	-	-	-	-	-	1	*3,0*	1	*1,5*
κάποιος/α καθηγητής/τρια μου	4	*45,0*	2	*22,0*	4	*56,5*	27	*75,0*	**36**	***59,0***
κάποιος/α από τους φίλους/ες μου	2	*22,0*	1	*12,0*	-	-	1	*3,0*	4	*6,5*
άλλος/η	2	*22,0*	2	*22,0*	1	*14,5*	4	*11,0*	10	*16,5*
Σύνολο	9	*100*	9	*100*	7	*100*	36	*100*	61	*100*

Από τον πίνακα Γ.9 φαίνεται ότι οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί και οι φίλοι/ες αποτελούν τα πρόσωπα που συμβούλευσαν τους φοιτητές και τις φοιτήτριες σχετικά με την επιλογή του τμήματος φοίτησης, όπως και με την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στολΛύκειο (βλ. πίνακα Β.3). Μεταξύ αυτών, ο ρόλος των εκπαιδευτικών προκύπτει ιδιαίτερα σημαντικός. Πάνω από το μισό (το 59%) όσων απάντησαν πως κάποιος τους/τις συμβούλεψε να δηλώσουν το τμήμα φοίτησης ανέφερε τους/τις εκπαιδευτικούς. Ιδιαίτερα μεταξύ των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. το 75% ανέφερε πως το άτομο που τις συμβούλεψε να δηλώσουν το τμήμα Φ.Π.Ψ. ήταν κάποιος καθηγητής/τρια. Η μεγάλη συχνότητα αναφοράς των εκπαιδευτικών μπορεί να ερμηνευτεί από το γεγονός ότι στην πλειονότητά τους οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του δείγματος προέρχονται από τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, όπου λείπουν οι γονεϊκές συμβουλές και τα αναγκαία κοινωνικά δίκτυα πληροφόρησης και καθοδήγησης σχετικά με την επιλογή σπουδών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

Στον πίνακα Γ.10, που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα επιχειρήματα, τα οποία χρησιμοποίησαν τα άτομα που συμβούλευσαν τους φοιτητές και τις φοιτήτριες να δηλώσουν μεταξύ των επιλογών τους το τμήμα στο οποίο φοιτούν.

Πίνακας Γ.10. Επιχειρήματα άλλων για την επιλογή του τμήματος φοίτησης[31]

Επιχείρημα	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.				Σύνολο	
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Επαγγελματικές προοπτικές του τμήματος	3	*43,0*	7	***64,0***	7	*54,0*	16	*33,0*	**33**	***41,0***
Υψηλό επίπεδο σπουδών τμήματος ή πανεπιστημιακού ιδρύματος	**3**	***43,0***	4	*36,0*	2	*15,0*	14	*29,0*	**23**	***29,0***
Ενδιαφέρον/ κλίση για το πρόγραμμα σπουδών	1	*14,0*	-	-	**3**	***23,0***	**15**	***30,0***	**19**	***24,0***
Άλλο επιχείρημα	-	-	-	-	1	*8,0*	4	*8,0*	5	*6,0*

[31] Οι απόλυτοι αριθμοί δηλώνουν τη συχνότητα αναφοράς του κάθε επιχειρήματος. Καθώς η ερώτηση ήταν ανοιχτού τύπου, ορισμένα υποκείμενα ανέφεραν περισσότερα από ένα επιχειρήματα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για να τους/τις συμβουλεύσουν να επιλέξουν το τμήμα φοίτησης, ενώ άλλα υποκείμενα δεν απάντησαν καθόλου στη συγκεκριμένη ερώτηση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σύνολο	7	*100*	11	*100*	13	*100*	49	*100*	80	*100*

Από τα δεδομένα του πίνακα Γ.10 προκύπτει ότι το πρώτο σε συχνότητα επιχείρημα ήταν οι επαγγελματικές προοπτικές που υπόσχεται το κάθε τμήμα. Το συγκεκριμένο επιχείρημα αναφέρθηκε σε διάφορες παραλλαγές, όπως δυνατότητα επαγγελματικής «αποκατάστασης», πλήθος εναλλακτικών επαγγελματικών επιλογών μετά την αποφοίτηση από το τμήμα, δυνατότητα κατάρτισης σε συγκεκριμένο επαγγελματικό κλάδο. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι φοιτήτριες της Πληροφορικής ανέφεραν συχνά τις επαγγελματικές προοπτικές ως επιχείρημα που αξιοποιήθηκε από τους άλλους για να τις πείσουν να επιλέξουν το τμήμα Πληροφορικής. Προκύπτει, μάλιστα, ότι η επιλογή της Πληροφορικής αποτέλεσε συμβουλή των άλλων προς τις συγκεκριμένες φοιτήτριες με αναφορά κυρίως στις δυνατότητες για εύρεση εργασίας μετά την αποφοίτηση και όχι στις κλίσεις και τα ενδιαφέροντά τους, όπως συνέβη με τους φοιτητές του τμήματος. Υψηλό είναι, επίσης, το ποσοστό των φοιτητών του Φ.Π.Ψ. που αναφέρει τις επαγγελματικές προοπτικές. Στο σημείο αυτό πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι ένας μεγάλος αριθμός μεταξύ των φοιτητών του τμήματος επιθυμούσε να σπουδάσει Ψυχολογία και το τμήμα Φ.Π.Ψ. αποτελεί μια διέξοδο για παρόμοια κατάρτιση.

Μερικά από τα επιχειρήματα των άλλων αφορούσαν το περιεχόμενο και το επίπεδο σπουδών των τμημάτων. Έτσι, το 29% των φοιτητών/τριών των δύο τμημάτων, που ανέφεραν ότι δέχτηκαν συμβουλές για να επιλέξουν το τμήμα στο οποίο φοιτούν, δήλωσαν το υψηλό επίπεδο σπουδών του τμήματος ή του πανεπιστημιακού ιδρύματος, στο οποίο ανήκει το τμήμα. Μάλιστα, το συγκεκριμένο επιχείρημα αναφέρθηκε πολύ συχνά από τους φοιτητές της Πληροφορικής, αλλά και από τις φοιτήτριες του ίδιου τμήματος.

Το «ενδιαφέρον» και η «κλίση» πρωταγωνιστούν για άλλη μια φορά. Μάλιστα, προκύπτει μια σημαντική διαφορά: το συγκεκριμένο επιχείρημα αναφέρθηκε σε υψηλά ποσοστά από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. (23% και 30% αντίστοιχα), σε μικρότερο ποσοστό από τους φοιτητές της Πληροφορικής (14%), ενώ δεν αναφέρθηκε καθόλου από τις φοιτήτριες του ίδιου τμήματος. Διαφαίνεται, δηλαδή, μία τάση οι συμβουλές των άλλων προς τα κορίτσια αναφορικά με τις «κλίσεις» ή το ενδεχόμενο «ενδιαφέρον» τους για τα αντικείμενα σπουδών να ακολουθούν τον πρότυπο διαχωρισμό σε «γυναικείους» και «ανδρικούς» επιστημονικούς τομείς.

Η σχέση φύλου και επιλογής κλάδου σπουδών: οι απόψεις των φοιτητών/τριών

Για να διερευνήσουμε το ρόλο που διαδραματίζει το φύλο στις επιλογές σπουδών, θεωρήσαμε σκόπιμο να ανιχνεύσουμε τις ίδιες τις αντιλήψεις των υποκειμένων σχετικά με την επιρροή του φύλου στις επιλογές σπουδών τους. Έτσι, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνας ρωτήθηκαν α) σε ποιο βαθμό θεωρούν πως το φύλο επηρέασε τις επιλογές τους για

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

την κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο και για τις σπουδές στο πανεπιστήμιο και β) με ποιο τρόπο θεωρούν πως το φύλο επηρέασε τις επιλογές τους, αν συμφωνούν πως τις επηρέασε.

Πίνακας Γ.11. Οι απόψεις των φοιτητών/τριών για την επιρροή του φύλου στην επιλογή του κλάδου σπουδών

Σε ποιο βαθμό θεωρείτε πως το φύλο επηρέασε τις επιλογές σας για την κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο και για τις σπουδές σας στο πανεπιστήμιο;	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.				Σύνολο	
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Καθόλου	**22**	***55,0***	**12**	***80,0***	**11**	***84,0***	**47**	***61,0***	**92**	***63,5***
Λίγο	8	*22,0*	3	*20,0*	1	*8,0*	13	*17,0*	25	*17,0*
Αρκετά	8	*22,0*	-	-	1	*8,0*	9	*12,0*	18	*12,5*
Πολύ	1	*2,5*	-	-	-	-	6	*8,0*	7	*5,0*
Πάρα πολύ	1	*2,5*	-	-	-	-	2	*3,0*	3	*2,0*
Σύνολο	40	*100*	15	*100*	13	*100*	77	*100*	145	*100*

Από τα δεδομένα του πίνακα Γ.11 προκύπτει ότι για την πλειονότητα των φοιτητών/τριών το φύλο δε θεωρείται παράγοντας που επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τις επιλογές κλάδου σπουδών ούτε στο λύκειο ούτε στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, το 63,5% των φοιτητών και των φοιτητριών του δείγματος και από τα δύο τμήματα στα οποία διεξήχθη η έρευνα, θεωρεί ότι το φύλο δεν επηρέασε «καθόλου» τις επιλογές του, ενώ μόλις το 7% θεωρεί ότι αυτό συνέβη «πολύ» ή «πάρα πολύ».

Μάλιστα, τα ποσοστά αρνητικής απάντησης («καθόλου») είναι μεγαλύτερα μεταξύ εκείνων των φοιτητών και φοιτητριών που έχουν κάνει μια μη «τυπική» για το φύλο τους επιλογή. Αναλυτικότερα, οι φοιτήτριες της Πληροφορικής απάντησαν σε ποσοστό 80% ότι το φύλο τους δεν επηρέασε «καθόλου» τις επιλογές τους, όταν το αντίστοιχο ποσοστό για τους συμφοιτητές τους περιορίζεται στο 55%. Κατ' αντιστοιχία, οι φοιτητές του Φ.Π.Ψ. απάντησαν σε ποσοστό 84,5% ότι το φύλο τους δεν επηρέασε «καθόλου» τις επιλογές τους, ενώ οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. σε ποσοστό 61%. Προκύπτει, δηλαδή, ότι τα υποκείμενα εκείνα των οποίων οι επιλογές παρεκκλίνουν από τα σχετικά κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα απορρίπτουν συχνότερα την άποψη ότι το φύλο αποτελεί προσδιοριστικό παράγοντα για την επιλογή κλάδου σπουδών. Με δεδομένο ότι τα υποκείμενα που έχουν κάνει μια μη τυπική για το φύλο τους επιλογή απορρίπτουν την ιδέα ότι το φύλο επηρέασε τις επιλογές τους, προκύπτει το ερώτημα εάν με αυτό τον τρόπο παραδέχονται μεν την επιρροή του φύλου στις εκπαιδευτικές επιλογές, αλλά γενικότερα θεωρούν ότι οι ίδιοι/ες δεν επηρεάστηκαν από αυτό ή απορρίπτουν εντελώς την ιδέα ότι το φύλο αποτελεί παράγοντα διαμόρφωσης των επιλογών

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

με οποιονδήποτε τρόπο. Το παραπάνω ερώτημα αποτελεί ένα από τα ζητήματα που επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε μέσω των συνεντεύξεων.

Από την άλλη, τα υποκείμενα που έχουν κάνει μια κοινωνικά συμβατή με το φύλο τους επιλογή θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι το φύλο επηρέασε την επιλογή τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ποσοστό του 7% των φοιτητών/τριών που θεωρούν ότι το φύλο επηρέασε «πολύ» ή «πάρα πολύ» τις επιλογές σπουδών τους προέρχεται μόνο από τους φοιτητές της Πληροφορικής και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ., δηλαδή εκείνα τα άτομα των οποίων οι επιλογές συνάδουν με τα κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα περί «ανδρικών» και «γυναικείων» επιστημονικών και επαγγελματικών κλάδων.

Αξίζει να επισημάνουμε στο σημείο αυτό ότι με βάση τα δεδομένα του πίνακα Γ.11 τα ποσοστά όσων έχουν κάνει μια «παραδοσιακή» για το φύλο τους επιλογή, αλλά αρνούνται την επίδραση του φύλου, είναι αρκετά υψηλά: 55% για τους φοιτητές της Πληροφορικής και 61% για τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. Όπως επισημαίνει ο Bourdieu (2007), οι έμφυλες κοινωνικές διαιρέσεις και ανισότητες παρουσιάζονται συνήθως ως αυτονόητες και συχνά η προέλευσή τους ανάγεται στη φύση, αλλά και στις ίδιες τις επιλογές και τις προσωπικές προτιμήσεις των ατόμων. Παρόλο που αυτές οι προτιμήσεις διαμορφώνονται υπό ένα καθεστώς έμφυλων διχοτομήσεων μέσα στο οποίο ζουν και δρουν τα υποκείμενα, τελικά οι επιλογές των ατόμων νοηματοδοτούνται ως «φυσικές» αλλά και «ατομικές» - μη κοινωνικά προσδιορισμένες -, αφού τα υποκείμενα καλούνται κάθε στιγμή να «επιλέξουν» και να χρεωθούν τα ίδια τη δράση τους μέσα σε ένα έμφυλα οριοθετημένο κοινωνικό πλαίσιο.

Στη συναφή ανοιχτή ερώτηση «Εάν θεωρείτε πως το φύλο σας επηρέασε τις επιλογές σας, με ποιο τρόπο πιστεύετε πώς συνέβη αυτό;» απάντησαν 26 άτομα: 9 φοιτητές και 17 φοιτήτριες. Από την επεξεργασία των σχετικών δεδομένων προέκυψε ότι οι φοιτητές της Πληροφορικής, που αποτελούσαν τους 8 από τους 9 συνολικά φοιτητές, συνέδεσαν την επιρροή του φύλου με το γεγονός ότι α) τα αγόρια ασχολούνται συχνότερα με τους Η/Υ από μικρή ηλικία σε σύγκριση με τα κορίτσια και β) ο τεχνολογικός τομέας της εκπαίδευσης, αλλά και της εργασίας, *«ταιριάζει»* περισσότερο στους άνδρες παρά στις γυναίκες. Οι φοιτήτριες της Πληροφορικής ανέφεραν τις προκαταλήψεις σε βάρος του φύλου τους καθώς και το γεγονός ότι το φύλο επηρεάζει τις επαγγελματικές επιλογές των γυναικών. Μία φοιτήτρια της Πληροφορικής, η οποία είχε ως πρώτη επιλογή της στο μηχανογραφικό δελτίο τα τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ανέφερε χαρακτηριστικά: *«επέλεξα ξεκούραστο επάγγελμα»*. Οι απόψεις των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. είναι παρόμοιες με εκείνες των φοιτητών της Πληροφορικής. Ανέφεραν ότι τα τεχνολογικά μαθήματα και επαγγέλματα *«ταιριάζουν»* περισσότερο στους άνδρες παρά στις γυναίκες, ενώ τα «θεωρητικά» το αντίθετο, αλλά και πως «συνηθίζεται» οι άνδρες να επιλέγουν θετική η τεχνολογική κατεύθυνση σπουδών, ενώ οι γυναίκες όχι.

Συνολικά, από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες που απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση φαίνεται ότι με μια μικρή εξαίρεση των φοιτητριών της Πληροφορικής που κάνουν λόγο για προκαταλήψεις, η πλειονότητα αποδέχεται τους διακριτούς τομείς ικανότητας και

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δραστηριότητας των φύλων. Τα ρήματα «ταιριάζει» και «συνηθίζεται» που χρησιμοποιούνται ως επί το πλείστον για να ερμηνεύσουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες τις έμφυλες διαφορές παραπέμπουν τόσο σε μια «φυσική» διαφορά ικανοτήτων, «κλίσεων», όσο και στην ύπαρξη ενός κοινωνικού κατεστημένου έμφυλων διαφορών, το οποίο, όμως, αξίζει να επισημανθεί ότι δεν αμφισβητείται.

Δ. Επιλογή κλάδου σπουδών και επαγγελματικοί στόχοι

Στο προηγούμενο κεφάλαιο της μελέτης μας ανφερθήκαμε στις έμφυλες ανισότητες που επιμένουν να παρατηρούνται στην αγορά εργασίας (θέσεις εργασίας, αμοιβές, ανεργία κ.ά.) παρά τις ισχύουσες θεσμικές ρυθμίσεις για το αντίθετο και παρά την αυξημένη πρόσβαση των γυναικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, η οποία ωστόσο χαρακτηρίζεται από μια αδράνεια και σταθερότητα σε ό,τι αφορά την κατανομή των φύλων στους κλάδους σπουδών. Αναφερθήκαμε, επίσης, σε μελέτες που υποστηρίζουν ότι οι ανισότητες των φύλων στην εργασία δεν αποτελούν άμεση συνέπεια των εκπαιδευτικών επιλογών των γυναικών, αλλά σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με τον έμφυλο χαρακτήρα της ίδιας της εργασιακής δομής (Jacobs: 1989) καθώς και με τις επαγγελματικές επιλογές των ίδιων των γυναικών, που διαμορφώνονται υπό το καθεστώς μιας πολιτισμικής «ανδρικής κυριαρχίας» (Bourdieu: 2007). Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω παρατηρήσεις, μας απασχόλησε στο πλαίσιο της μελέτης μας η διερεύνηση των επαγγελματικών φιλοδοξιών και στόχων των φοιτητών/τριών του δείγματος. Παρακάτω ακολουθούν η επεξεργασία και ο σχολιασμός των σχετικών δεδομένων της έρευνάς μας.

Το είδος της εργασίας που προτιμούν οι φοιτητές/τριες

Όπως προκύπτει από την ανάλυση του υλικού των ερωτηματολογίων της έρευνάς μας, η σημασία της επιλογής κλάδου σπουδών τείνει να μειώνεται μπροστά στις αντιλήψεις, τις προσδοκίες και τις φιλοδοξίες των φοιτητών και των φοιτητριών αναφορικά με το είδος και τα κριτήρια επιλογής της μελλοντικής τους εργασίας. Οι αντιλήψεις, οι προσδοκίες και οι φιλοδοξίες των φοιτητών και των φοιτητριών για το επάγγελμα και την εργασία φέρουν έντονα έμφυλο χαρακτήρα, οποίος συχνά υπερβαίνει τις παρατηρούμενες μη τυπικές για το φύλο επιλογές κλάδου σπουδών. Όπως φαίνεται στον πίνακα Δ.1, στον οποίο παρουσιάζονται οι προτιμήσεις των φοιτητών και των φοιτητριών του δείγματος για το είδος της εργασίας μετά το πέρας των βασικών σπουδών τους, οι επαγγελματικοί στόχοι διαφοροποιούνται συχνά με βάση το φύλο και μάλιστα ανεξάρτητα από το τμήμα φοίτησης.

Πίνακας Δ.1. Φιλοδοξίες και στόχοι για την αγορά εργασίας: το είδος της εργασίας

Τι είδους εργασία θα αναζητήσετε στο μέλλον;	Πληροφορική		Φ.Π.Ψ.	
	Φοιτητές	Φοιτήτριες	Φοιτητές	Φοιτήτριες

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

		N	%	N	%	N	%	N	%
Μία θέση εργασίας ως εκπαιδευτικός στη δημόσια εκπαίδευση	**Καθόλου - Λίγο**	**22**	***55,0***	4	*27,0*	4	*31,0*	23	*30,0*
	Αρκετά	10	*25,0*	2	*13,0*	4	*31,0*	10	*13,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	8	*20,0*	**9**	***60,0***	**5**	*38,0*	44	***57,0***
Μία θέση εργασίας ως εκπαιδευτικός στον ιδιωτικό τομέα	**Καθόλου - Λίγο**	**23**	***59,0***	3	*21,0*	5	*38,5*	27	*35,0*
	Αρκετά	12	*31,0*	**6**	***43,0***	**2**	*15,5*	19	*25,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	4	*10,0*	5	*36,0*	**6**	***46,0***	**31**	***40,0***
Μία μόνιμη θέση εργασίας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα	**Καθόλου - Λίγο**	13	*32,5*	2	*13,0*	3	*23,0*	28	*36,0*
	Αρκετά	9	*22,5*	3	*20,0*	5	*38,5*	22	*29,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	**18**	***45,0***	**10**	***67,0***	5	*38,5*	27	*35,0*
Μία θέση εργασίας στον ιδιωτικό τομέα	**Καθόλου - Λίγο**	4	*10,5*	**7**	***47,0***	3	*23,0*	**38**	***49,0***
	Αρκετά	11	*28,0*	2	*13,0*	2	*15,5*	19	*25,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	**24**	***61,5***	**6**	*40,0*	**8**	***61,5***	20	*26,0*
Ένα ελεύθερο επάγγελμα	**Καθόλου - Λίγο**	9	*23,0*	**9**	***64,5***	3	*23,0*	**46**	***60,0***
	Αρκετά	11	*28,0*	2	*14,5*	4	*31,0*	14	*18,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	19	***49,0***	3	*21,0*	**6**	***46,0***	17	*22,0*

Μια πρώτη παρατήρηση που μπορεί να γίνει με βάση τα δεδομένα του πίνακα Δ.1 είναι ότι οι φοιτήτριες και των δύο τμημάτων σε σύγκριση με τους φοιτητές δηλώνουν μεγαλύτερη πρόθεση να εργαστούν ως εκπαιδευτικοί - κυρίως στη δημόσια, αλλά και στην ιδιωτική εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, το 60% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 57% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. προτίθεται «πολύ» ή «πάρα πολύ» να αναζητήσει «μία θέση εργασίας εκπαιδευτικού στη δημόσια εκπαίδευση». Αντίθετα, τα ποσοστά των φοιτητών της Πληροφορικής και του Φ.Π.Ψ. που επιθυμούν να αναζητήσουν μία ανάλογη θέση εργασίας στη δημόσια εκπαίδευση περιορίζονται σε 20% και 38% αντίστοιχα. Περίπου στον ίδιο βαθμό ελκυστικός για τις φοιτήτριες και των δύο τμημάτων είναι και ο χώρος της ιδιωτικής εκπαίδευσης. Όπως φαίνεται και στον πίνακα Δ.1., το 36% των φοιτητριών της Πληροφορικής δηλώνει ότι προτίθεται «πολύ» ή «πάρα πολύ» και το 43% των φοιτητριών του ίδιου τμήματος δηλώνει ότι προτίθεται «αρκετά» να αναζητήσει μια θέση εργασίας στην ιδιωτική εκπαίδευση. Οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. δηλώνουν ότι προτίθενται να αναζητήσουν μια παρόμοια θέση εργασίας «πολύ» ή «πάρα πολύ» σε ποσοστό 40% και «αρκετά» σε ποσοστό 25%.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αντίθετα, τα δεδομένα που αφορούν την πρόθεση των φοιτητών των δύο τμημάτων να εργαστούν στη δημόσια ή/και ιδιωτική εκπαίδευση παρουσιάζουν μια αρκετά διαφορετική κατανομή. Έτσι, οι φοιτητές της Πληροφορικής απορρίπτουν σε μεγάλο ποσοστό το επάγγελμα των εκπαιδευτικών τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική εκπαίδευση. Μόλις το 20% προτίθεται «πολύ» ή «πάρα πολύ» να αναζητήσει εργασία στη δημόσια εκπαίδευση, ενώ το 55% απαντά ότι προτίθεται «λίγο» ή «καθόλου». Παρόμοια είναι τα ποσοστά που αφορούν την πρόθεση εύρεσης εργασίας στην ιδιωτική εκπαίδευση: το 10% προτίθεται «πολύ» ή «πάρα πολύ» και το 59% «λίγο» ή «καθόλου». Από την άλλη, οι φοιτητές του Φ.Π.Ψ. παρουσιάζουν σε σύγκριση με τους φοιτητές της Πληροφορικής μια ισχυρότερη πρόθεση για αναζήτηση εργασίας στον τομέα της εκπαίδευση, αλλά τουλάχιστον για τη δημόσια εκπαίδευση τα ποσοστά είναι σαφώς μικρότερα από εκείνα των φοιτητριών και των δύο τμημάτων. Έτσι, το ποσοστό των φοιτητών του Φ.Π.Ψ. που προτίθεται «πολύ» ή «πάρα πολύ» να αναζητήσει εργασία στη δημόσια εκπαίδευση είναι 38%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την ιδιωτική εκπαίδευση είναι 46%. Προκύπτει, λοιπόν, ότι οι φοιτητές του Φ.Π.Ψ. - συχνότερα από τους φοιτητές της Πληροφορικής, αλλά πιο διστακτικά σε σύγκριση με τις φοιτήτριες των δύο τμημάτων - προτίθενται σε μεγάλο βαθμό να ασκήσουν το εκπαιδευτικό επάγγελμα. Η εκπαίδευση, δηλαδή, η οποία παραδοσιακά χαρακτηρίζεται ως «γυναικείος» χώρος εργασίας, τουλάχιστον όσον αφορά τη διδασκαλία (Μαραγκουδάκη: 1997), αποτελεί μία ελκυστική προοπτική εργασίας για ένα μεγάλο αριθμό φοιτητριών της Πληροφορικής και του Φ.Π.Ψ., αλλά και για ένα σημαντικό αριθμό φοιτητών του Φ.Π.Ψ.

Ο ευρύτερος δημόσιος τομέας ως χώρος εργασίας παρουσιάζεται να προσελκύει το ενδιαφέρον ενός μεγάλου ποσοστού φοιτητών και φοιτητριών και από τα δύο τμήματα. Ωστόσο, ιδιαίτερα ελκυστικός παρουσιάζεται κυρίως για τις φοιτήτριες της Πληροφορικής. Συγκεκριμένα, το 67% των φοιτητριών της Πληροφορικής δήλωσε πως θα επιθυμούσε «πολύ» ή «πάρα πολύ» μια μόνιμη θέση εργασίας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές της Πληροφορικής είναι 45%. Επιπλέον, το 20% των φοιτητριών και το 22,5% των φοιτητών της Πληροφορικής δήλωσαν ότι επιθυμούν «αρκετά» να αναζητήσουν εργασία στον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Όσον αφορά τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ., τα ποσοστά είναι παρόμοια και δεν προκύπτει σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ τους: το 38,5% των φοιτητών και το 35% των φοιτητριών δήλωσαν ότι επιθυμούν «πολύ» ή «πάρα πολύ» και το 38,5% των φοιτητών και το 29% των φοιτητριών δήλωσαν ότι επιθυμούν «αρκετά» μία μόνιμη θέση εργασίας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ένα μεγάλο ποσοστό των φοιτητών και των φοιτητριών της έρευνάς μας, ανεξαρτήτως αντικειμένου σπουδών, επιθυμεί να εργαστεί στο δημόσιο τομέα. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές και σε ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό οι φοιτήτριες της Πληροφορικής προτίθενται να αναζητήσουν εργασία στο δημόσιο τομέα, με τη διαφορά ότι οι φοιτητές του συγκεκριμένου τμήματος απορρίπτουν την προοπτική της εκπαίδευσης και προτιμούν τον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Οι φοιτήτριες της Πληροφορικής, καθώς και οι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φοιτήτριες αλλά και οι φοιτητές του Φ.Π.Ψ., επιδιώκουν την εύρεση εργασίας στο δημόσιο τομέα γενικά, αλλά και στην εκπαίδευση ειδικότερα.

Σε ό,τι αφορά την απασχόληση στον ιδιωτικό τομέα, παρατηρείται μία σημαντική διαφοροποίηση ως προς το φύλο, αν και σε γενικές γραμμές τόσο οι φοιτητές όσο και οι φοιτήτριες των δύο τμημάτων προτίθενται σε υψηλά ποσοστά να εργαστούν στον ιδιωτικό τομέα. Οι φοιτητές της Πληροφορικής καθώς και οι φοιτητές του Φ.Π.Ψ. δηλώνουν στο ίδιο ακριβώς ποσοστό (61,5%) ότι προτίθενται «πολύ» ή «πάρα πολύ» να αναζητήσουν εργασία στον ιδιωτικό τομέα, ενώ μόλις το 10% των φοιτητών της Πληροφορικής και το 23% των φοιτητών του Φ.Π.Ψ. δηλώνουν πως η αναζήτηση εργασίας στον ιδιωτικό τομέα τους ενδιαφέρει «λίγο» ή «καθόλου». Αντίθετα, τα ποσοστά των φοιτητριών και από τα δύο τμήμα, που απέρριψαν την αναζήτηση εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, είναι πολύ υψηλότερα σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ποσοστά των φοιτητών. Συγκεκριμένα, σχεδόν οι μισές από τις φοιτήτριες του δείγματός μας (το 47% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 49% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ.) δήλωσαν πως σκοπεύουν «λίγο» ή «καθόλου» να αναζητήσουν εργασία στον ιδιωτικό τομέα. Παρόλ' αυτά, ένα σημαντικό ποσοστό, το 40% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 23% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ., δήλωσε ότι προτίθεται «πολύ» ή «πάρα πολύ» να εργαστεί στον ιδιωτικό τομέα. Διαπιστώνεται, δηλαδή, ότι σε γενικές γραμμές τόσο οι φοιτητές όσο και οι φοιτήτριες των δύο τμημάτων προτίθενται να εργαστούν στον ιδιωτικό τομέα. Ωστόσο, ένα μεγάλο ποσοστό των φοιτητριών και από τα δύο τμήματα απορρίπτει αυτό το ενδεχόμενο.

Σημαντικές έμφυλες διαφορές παρατηρούνται και ως προς την πρόθεση άσκησης ελεύθερου επαγγέλματος από τους φοιτητές και της φοιτήτριες της έρευνάς μας. Το 49% των φοιτητών της Πληροφορικής και το 46% των φοιτητών του Φ.Π.Ψ. του δείγματός μας δήλωσε πως προτίθεται «πολύ» ή «πάρα πολύ» να ασκήσει «ένα ελεύθερο επάγγελμα», ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά των φοιτητριών ήταν μόλις 21% για την Πληροφορική και 22% για το Φ.Π.Ψ. Σε μεγάλο ποσοστό οι φοιτήτριες και των δύο τμημάτων απορρίπτουν το ελεύθερο επάγγελμα ως εργασιακή προοπτική: το 64,5% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 60% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. δήλωσαν ότι προτίθενται «λίγο» ή «καθόλου» να ασκήσουν ελεύθερο επάγγελμα στο μέλλον, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των φοιτητών ήταν και για τα δύο τμήματα 23%. Μάλιστα, αν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι οι φοιτήτριες του κάθε τμήματος δε διαφοροποιούνται σημαντικά από τους φοιτητές του ίδιου τμήματος ως προς την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση, προκύπτει το συμπέρασμα ότι στην προκειμένη περίπτωση το φύλο επηρεάζει τις πρώιμες επαγγελματικές επιλογές των υποκειμένων ανεξάρτητα από την ταξική τους προέλευση.

Τα παραπάνω ερευνητικά δεδομένα συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με τα συμπεράσματα προγενέστερων ερευνών που έχουν διεξαχθεί στην Ελλάδα σχετικά με τη θέση των γυναικών στην εργασία καθώς και τις επαγγελματικές τους «επιλογές» και «αξίες». Οι γυναίκες φαίνεται ότι προσανατολίζονται συχνά σε εξαρτημένες θέσεις εργασίας κυρίως του δημοσίου και ειδικότερα της δημόσιας εκπαίδευσης. Οι Γιδαράκου κ.ά. (2005)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επισημαίνουν ότι το δημόσιο είναι ο βασικός εργοδότης των γυναικών στην Ελλάδα, αφού το 51,5% των απασχολούμενων σε αυτόν τον τομέα είναι γυναίκες, ενώ την ίδια στιγμή οι γυναίκες αποτελούν μόλις το 38% του απασχολούμενου πληθυσμού. Φαίνεται ότι οι γυναίκες προτιμούν την εργασία στο δημόσιο λόγω της δυνατότητας που τους προσφέρουν οι ισχύουσες θεσμικές ρυθμίσεις (γονικές άδειες, ελαστικό ωράριο κ.ά.) για εναρμόνιση της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή. Σε έρευνες που έχουν γίνει σε μαθητές και μαθήτριες της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, έχει διαπιστωθεί ότι οι μαθήτριες δηλώνουν συχνότερα από τους μαθητές πως προτιμούν να εργαστούν στο δημόσιο, ενώ παρόμοιες αντιλήψεις έχουν και οι γονείς των μαθητών/τριών, που προτιμούν για τις κόρες τους την εύρεση εργασίας στο δημόσιο συχνότερα από ό,τι για τους γιους τους (Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη:1997, Δεληγιάννη-Κουϊμτζή κ.ά.: 2003).

Επίσης, τα δεδομένα της έρευνάς μας συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με τα συμπεράσματα των Tsagala και Kordaki (2007 & 2009), οι οποίες μελέτησαν τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των νέων που ήταν υποψήφιοι/ες ή ήδη φοιτούσαν σε κάποιο τμήμα των επιστημών των Η/Υ στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, μελετώντας τις επιλογές σπουδών και τις επαγγελματικές επιλογές μαθητών και μαθητριών της τρίτης τάξης του λυκείου, που είχαν δηλώσει την πρόθεση τους να σπουδάσουν στην Ανώτατη Εκπαίδευση Επιστήμες των Η/Υ (Tsagala και Kordaki: 2007), κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι μαθήτριες που επέλεγαν σπουδές στους Η/Υ, πολύ συχνά δήλωναν την προτίμησή τους για εύρεση εργασίας στο δημόσιο, σε αντίθεση με τους μαθητές που επέλεγαν το συγκεκριμένο αντικείμενο με στόχο τα οικονομικά οφέλη και την «πρόκληση» στην εργασία. Επίσης, οι δύο ερευνήτριες σε άλλη έρευνά τους με φοιτητές και φοιτήτριες που σπούδαζαν Επιστήμες των Η/Υ στο Πολυτεχνείο (Tsagala και Kordaki: 2009), κατέληξαν στη διαπίστωση ότι πολλές φοιτήτριες είχαν επιλέξει τον συγκεκριμένο επιστημονικό κλάδο, επειδή θεωρούσαν ότι θα μπορούσε να τους προσφέρει περισσότερες επαγγελματκές ευκαιρίες στο μέλλον και κυρίως τη δυνατότητα εύρεσης εργασίας στο δημόσιο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ένα μεγάλο μέρος των φοιτητριών της έρευνάς μας από το τμήμα της Πληροφορικής, όπως στην έρευνα των Tsagala και Kordaki, δηλώνει την πρόθεσή του να εργαστεί στο δημόσιο γενικά, αλλά και στη δημόσια εκπαίδευση ειδικότερα.

Τα κριτήρια αναζήτησης εργασίας

Παρακάτω περιγράφονται οι διαφοροποιήσεις μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών της έρευνάς μας ως προς τις προσδοκίες τους για την επιθυμητή θέση εργασίας, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από τις απόψεις τους για τα κριτήρια που θεωρούν πως θα χρησιμοποιήσουν κατά την αναζήτηση εργασίας μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους.

Για την καλύτερη παρουσίαση των δεδομένων της έρευνας αναφορικά με τα κριτήρια αναζήτησης εργασίας, τα δεδομένα ομαδοποιήθηκαν με βάση τη θεματική τους συνάφεια σε έξι ξεχωριστούς πίνακες. Οι θεματικές κατηγορίες ένταξης των δεδομένων είναι οι εξής: α)

οικονομικές απολαβές, β) επαγγελματικές προοπτικές, γ) συνάφεια με τις σπουδές, δ) κοινωνικό κύρος, ε) ελεύθερος χρόνος, στ) συμβατότητα με την ταυτότητα του φύλου.

Από την επεξεργασία των δεδομένων προκύπτει ότι ένα από τα βασικά κριτήρια που δηλώνουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες ότι θα λάβουν υπόψη τους κατά την αναζήτηση εργασίας στο μέλλον είναι οι οικονομικές απολαβές.

Πίνακας Δ.2.α. Κριτήρια αναζήτησης εργασίας: ***οι οικονομικές απολαβές***

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Μία εργασία που να μου εξασφαλίζει σχετική οικονομική άνεση	**Καθόλου - Λίγο**	-	-	-	-	1	*8,0*	4	*5,0*
	Αρκετά	9	*22,5*	1	*7,0*	2	*15,0*	18	*24,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	**31**	***77,5***	**14**	***93,0***	**10**	***77,0***	**54**	***71,0***
Μία εργασία με υψηλές οικονομικές απολαβές	**Καθόλου - Λίγο**	1	*2,5*	1	*7,0*	1	*8,0*	10	*13,0*
	Αρκετά	13	*32,5*	3	*20,0*	3	*23,0*	20	*270,*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	**26**	***65,0***	**11**	***73,0***	**9**	***69,0***	**45**	***60,0***

Όπως φαίνεται στον πίνακα Δ.2.α, η συντριπτική πλειονότητα των φοιτητών και των φοιτητριών και από τα δύο τμήματα θεωρεί ότι η εξασφάλιση μιας «σχετικής οικονομικής άνεσης», αλλά και οι «υψηλές οικονομικές απολαβές» αποτελούν βασικά κριτήρια αναζήτησης εργασίας στο μέλλον. Συγκεκριμένα, το 77,5% των φοιτητών και 93% των φοιτητριών της Πληροφορικής καθώς και το 77% των φοιτητών και το 71% των φοιτητριών απαντά ότι θα λάβει «πολύ» ή «πάρα πολύ» υπόψη του τη δυνατότητα για «σχετική οικονομική άνεση». Από την άλλη, τόσο οι φοιτητές όσο και οι φοιτήτριες των δύο τμημάτων δηλώνουν σε αρκετά υψηλά ποσοστά ότι σημαντικό κριτήριο για την εύρεση εργασίας αποτελούν οι υψηλές οικονομικές απολαβές. Το 65% των φοιτητών και το 73% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 69% των φοιτητών και το 60% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. δήλωσαν ότι θα λάβουν «πολύ» ή «πάρα πολύ» υπόψη τους το συγκεκριμένο κριτήριο.

Σε ό,τι αφορά τις υψηλές οικονομικές απολαβές από την εργασία, τα ευρήματα είναι μάλλον μη αναμενόμενα. Προγενέστερες σχετικές έρευνες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι υψηλές οικονομικές αποδοχές είναι σημαντικό κριτήριο για την αγορά εργασίας περισσότερο για τα αγόρια παρά για τα κορίτσια (Γιαννακοπούλου: 1997, Μπουρνούδη & Ψάλτη: 1997, Tsagala & Kordaki: 2007). Ωστόσο, στη δική μας έρευνα προέκυψε ότι οι υψηλές οικονομικές απολαβές από την εργασία αποτελούν εξίσου σημαντικό κριτήριο αναζήτησης μελλοντικής εργασίας τόσο για τους φοιτητές όσο και για τις φοιτήτριες. Ιδιαίτερα οι φοιτήτριες της Πληροφορικής τείνουν να αποδίδουν μεγαλύτερη συγκριτικά αξία και στην

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«οικονομική άνεση» και στις «υψηλές αμοιβές». Το δεδομένο αυτό μας παραπέμπει στα ευρήματα πρόσφατης έρευνας των Δεληγιάννη - Κουϊμτζή & Σακκά (2005) για τις ταυτότητες φύλου των εφήβων στην Ελλάδα. Οι συγκεκριμένες ερευνήτριες διαπίστωσαν ότι δίπλα στο παραδοσιακό πρότυπο του συζύγου - κουβαλητή, που εξακολουθεί να αποτελεί βασικό στοιχείο της ανδρικής ταυτότητας στην Ελλάδα, έχει προστεθεί το γυναικείο όνειρο της οικονομικής ανεξαρτησίας και αυτοδιάθεσης.

Οι επαγγελματικές προοπτικές προέκυψε ότι αποτελούν εξίσου σημαντικό κριτήριο για τη μελλοντική εργασία φοιτητών και φοιτητριών. Τα σχετικά δεδομένα παρουσιάζονται στον πίνακα Δ.2.β.

Πίνακας Δ.2.β. Κριτήρια αναζήτησης εργασίας: *οι επαγγελματικές προοπτικές*

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Μία εργασία με προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης	**Καθόλου - Λίγο**	-	-	3	*20,0*	1	*8,0*	9	*12,0*
	Αρκετά	10	*25,0*	2	*13,0*	3	*23,0*	15	*20,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	**30**	***75,0***	**10**	***67,0***	**9**	***69,0***	**50**	***68,0***
Μία εργασία που να μου εγγυάται μονιμότητα	**Καθόλου - Λίγο**	4	*10,0*	1	*6,5*	1	*7,5*	5	*6,5*
	Αρκετά	14	*35,0*	1	*6,5*	5	*38,5*	12	*16,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	22	*55,0*	**13**	***87,0***	7	*54,0*	**59**	***77,5***

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του πίνακα Δ.2.β, οι «προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης» αποτελούν σημαντικό κριτήριο στην αναζήτηση εργασίας, που ενδιαφέρει ένα υψηλό ποσοστό των υποκειμένων της έρευνας. Συγκεκριμένα, το 75% των φοιτητών και το 67% των φοιτητριών της Πληροφορικής καθώς και το 69% των φοιτητών και το 68% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. απάντησαν ότι θα λάβουν «πολύ» ή «πάρα πολύ» υπόψη τους το συγκεκριμένο κριτήριο. Αξίζει να επισημανθεί ότι μεταξύ των φοιτητών/τριών της έρευνας οι προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης τείνουν να είναι σημαντικότερες για τους φοιτητές από ό,τι για τις φοιτήτριες. Έτσι, κανένας φοιτητής Πληροφορικής δε θεωρεί τις προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης «λίγο» ή «καθόλου» σημαντικές, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές του Φ.Π.Ψ. είναι μόλις 8%. Αντίθετα, το 20% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 12% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. απαντά πως το συγκεκριμένο κριτήριο τις απασχολεί «λίγο» ή «καθόλου». Είναι πιθανό ότι ιδιαίτερα οι φοιτητές της Πληροφορικής αντιμετωπίζουν το αντικείμενο σπουδών τους ως «πρόκληση» τόσο σε επιστημονικό όσο και σε εργασιακό επίπεδο, όπως έχει διαπιστωθεί και σε σχετικές έρευνες (Tsagala & Kordaki: 2007 & 2009).

Σε αντίθεση, όμως, με τις προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης, που φαίνεται ότι αποτελούν σημαντικό κριτήριο αναζήτησης εργασίας τόσο για τους φοιτητές όσο και για τις φοιτήτριες του δείγματος, το κριτήριο της μονιμότητας της εργασίας διαπιστώνεται ότι είναι

σημαντικότερο για τις φοιτήτριες παρά για τους φοιτητές, αν και συνολικά δεν αφήνει αδιάφορους ούτε τους τελευταίους. Συγκεκριμένα, το 87% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 77,5% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. θεωρεί «πολύ» ή «πάρα πολύ» σημαντικό το συγκεκριμένο κριτήριο για την αναζήτηση εργασίας. Από την άλλη, φαίνεται ότι οι φοιτητές των δύο τμημάτων θεωρούν τη μονιμότητα της εργασίας σημαντική, αλλά αυτοί που δηλώνουν πως τη θεωρούν «πολύ» ή «πάρα πολύ» σημαντική είναι μόλις λίγο πάνω από το 50% (55% για τους φοιτητές της Πληροφορικής και 54% για τους φοιτητές του Φ.Π.Ψ.), ενώ ένα μεγάλο ποσοστό - το 35% των φοιτητών της Πληροφορικής και το 38,5% των φοιτητών του Φ.Π.Ψ - δηλώνει ότι θεωρεί τη μονιμότητα απλώς «αρκετά» σημαντική. Όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, η αναζήτηση μιας μόνιμης και σταθερής θέσης εργασίας, που *εξασφαλίζει* οικονομική ανεξαρτησία, όπως θεωρείται η εργασία στο δημόσιο τομέα, αποτελεί συχνά προτεραιότητα των νεαρών γυναικών.

Στον πίνακα Δ.2.γ. που ακολουθεί παρουσιάζονται τα δεδομένα σχετικά με το κριτήριο της συνάφειας της μελλοντικής εργασίας με το αντικείμενο των σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Πίνακας Δ.2.γ. Κριτήρια αναζήτησης εργασίας: *συνάφεια με τις σπουδές*

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Μία εργασία που να σχετίζεται άμεσα με το αντικείμενο των σπουδών μου	**Καθόλου - Λίγο**	4	*10,0*	-	-	1	*7,5*	3	*4,0*
	Αρκετά	6	*15,0*	5	*33,0*	1	*7,5*	8	*10,5*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	**30**	***75,0***	**10**	***67,0***	**11**	***85,0***	**65**	***85,5***

Όπως φαίνεται στον πίνακα Δ.2.γ, ένα μεγάλο ποσοστό των φοιτητών και των φοιτητριών των δύο τμημάτων θεωρεί βασικό κριτήριο αναζήτησης εργασίας την άμεση σχέση με το αντικείμενο των σπουδών. Συγκεκριμένα, το 75% των φοιτητών και το 67% των φοιτητριών της Πληροφορικής απάντησε ότι θεωρεί το συγκεκριμένο κριτήριο «πολύ» ή «πάρα πολύ» σημαντικό. Ωστόσο, τα αντίστοιχα ποσοστά για το Φ.Π.Ψ. είναι ακόμη υψηλότερα: 85% για τους φοιτητές και 85,5% για τις φοιτήτριες.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι τα ποσοστά υπέρ της συνάφειας της εργασίας με το αντικείμενο σπουδών είναι υψηλότερα μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. από ό,τι μεταξύ των φοιτητών και φοιτητριών της Πληροφορικής. Είναι πιθανόν λόγω της ετεροαπασχόλησης, που πλήττει σε μεγαλύτερο βαθμό τους/τις αποφοίτους των Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών σε σύγκριση με εκείνους/ες των Θετικών Επιστημών (Καραμεσίνη: 2008), να δηλώνεται εδώ έμμεσα η ανησυχία των φοιτητών/τριών του Φ.Π.Ψ. για το εργασιακό τους μέλλον. Αντίθετα, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πληροφορικής φοιτούν σε ένα τμήμα που έχει τη φήμη της υψηλής ζήτησης στην αγορά εργασίας.

Το κοινωνικό κύρος προκύπτει ότι θεωρείται σημαντικό κριτήριο, αν και όχι σε τόσο μεγάλο βαθμό, όπως τα προηγούμενα κριτήρια για την αναζήτηση μελλοντικής εργασίας, όπως φαίνεται από τα δεδομένα του πίνακα Δ.2.δ.

Πίνακας Δ.2.δ. Κριτήρια αναζήτησης εργασίας: ***το κοινωνικό κύρος***

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Μία εργασία με υψηλό κοινωνικό κύρος	**Καθόλου - Λίγο**	9	*22,5*	4	*27,0*	4	*31,0*	18	*24,0*
	Αρκετά	15	*37,5*	3	*20,0*	3	*23,0*	30	*40,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	16	*40,0*	8	*53,0*	6	*46,0*	27	*36,0*

Όπως προκύπτει από τον πίνακα Δ.2.δ, το υψηλό κοινωνικό κύρος αποτελεί σημαντικό κριτήριο για την αναζήτηση εργασίας τόσο για τους φοιτητές όσο και τις φοιτήτριες της έρευνας. Το 40% των φοιτητών και το 53% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 46% των φοιτητών και το 36% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. δήλωσαν ότι θα λάβουν σε «πολύ» ή «πάρα πολύ» μεγάλο βαθμό υπόψη τους το κοινωνικό κύρος της εργασίας. Μόνο το 1/4 περίπου των φοιτητών και των φοιτητριών της Πληροφορικής (το 22,5% και το 27% αντίστοιχα) καθώς και των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. (το 24%) δεν ενδιαφέρεται καθόλου ή θεωρεί λίγο σημαντικό το κοινωνικό κύρος για την εργασία που θα αναζητήσει στο μέλλον, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές του Φ.Π.Ψ. είναι ελαφρώς υψηλότερο (31%). Φαίνεται, λοιπόν, ότι για ένα μεγάλο ποσοστό των φοιτητών/τριών της έρευνας, ανεξαρτήτως φύλου, η κοινωνική καταξίωση αποτελεί σημαντική διάσταση της μελλοντικής εργασίας.

Ο ελεύθερος χρόνος, δηλαδή ο χρόνος εκτός εργασίας, αποτελεί ένα άλλο σημαντικό κριτήριο για τους/τις φοιτητές/τριες της έρευνας. Τα σχετικά δεδομένα παρουσιάζονται στον πίνακα Δ.2.ε.

Πίνακας Δ.2.ε. Κριτήρια αναζήτησης εργασίας: ***ο ελεύθερος χρόνος***

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Μία εργασία που να μου εξασφαλίζει ελεύθερο χρόνο για τα ενδιαφέροντά μου	**Καθόλου - Λίγο**	3	*7,5*	-	-	-	-	9	*12,0*
	Αρκετά	15	*37,5*	5	*33,0*	5	*38,5*	29	*39,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	22	*55,0*	10	*67,0*	8	*61,5*	37	*49,0*

Μία εργασία που να μου επιτρέπει να διαθέτω χρόνο για τις δουλειές του νοικοκυριού και τη φροντίδα της οικογένειάς μου	**Καθόλου - Λίγο**	12	*30,0*	4	*27,0*	4	*31,0*	14	*18,0*
	Αρκετά	15	*37,5*	5	*33,0*	2	*15,0*	23	*30,5*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	13	*32,5*	6	*40,0*	7	***54,0***	**39**	***51,5***

Ο ελεύθερος χρόνος μπορεί να εκληφθεί είτε ως χρόνος που διατίθεται σε προσωπικές δραστηριότητες και ενδιαφέροντα είτε ως χρόνος που αφιερώνεται στις διαπροσωπικές σχέσεις και στη φροντίδα των άλλων. Πρώτον, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες και των δύο τμημάτων η εύρεση μιας θέσης εργασίας που να τους εξασφαλίζει ελεύθερο χρόνο για την ενασχόληση με τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα είναι από αρκετά έως πάρα πολύ σημαντική: μόνο το 7,5% των φοιτητών της Πληροφορικής και το 12% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. θεωρούν «λίγο» ή «καθόλου» σημαντικό το παραπάνω κριτήριο. Αντίθετα, το 55% των φοιτητών και το 67% των φοιτητριών της Πληροφορικής καθώς και το 61,5% των φοιτητών και το 49% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. θεωρούν το συγκεκριμένο κριτήριο «πολύ» ή «πάρα πολύ» σημαντικό. Πάντως, δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των φύλων ή των τμημάτων ως προς την αξιολόγηση του παραπάνω κριτηρίου.

Από την άλλη, με δεδομένα τα κοινωνικά πρότυπα για την κατανομή των ρόλων στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας, σύμφωνα με τα οποία, όπως αναφέρθηκε στο πρώτο μέρος της μελέτης μας, οι δουλειές του νοικοκυριού βαρύνουν κυρίως τις γυναίκες, προέκυψε το ερώτημα εάν και σε ποιο βαθμό αποτελεί κριτήριο για την αναζήτηση της εργασίας η δυνατότητα διάθεσης χρόνου για τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα της οικογένειας και γενικότερα η δυνατότητα συμβιβασμού εργασιακού και οικιακού χρόνου. Αν και θα ήταν αναμενόμενο το συγκεκριμένο κριτήριο να αναφέρεται κυρίως από τις φοιτήτριες του δείγματος, τα δεδομένα της έρευνας έδειξαν ότι ο ελεύθερος χρόνος για το νοικοκυριό και την οικογένεια αποτελεί σημαντικό κριτήριο ανεξαρτήτως φύλου. Συγκεκριμένα, το 32,5% των φοιτητών και το 40% των φοιτητριών της Πληροφορικής καθώς και το 54% των φοιτητών και το 51,5% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. απάντησαν ότι θεωρούν «πολύ» ή «πάρα πολύ» σημαντικό το συγκεκριμένο κριτήριο. Επίσης, το ποσοστό των φοιτητών που δήλωσε ότι το συγκεκριμένο κριτήριο είναι «λίγο» ή «καθόλου» σημαντικό για την αναζήτηση εργασίας μετά την ολοκλήρωση των σπουδών είναι μόνο ελάχιστα μεγαλύτερο από το αντίστοιχο ποσοστό των φοιτητριών: 30% για τους φοιτητές της Πληροφορικής και 31% για τους φοιτητές του Φ.Π.Ψ. έναντι 27% και 18% για τις φοιτήτριες της Πληροφορικής και του Φ.Π.Ψ. αντίστοιχα. Ωστόσο, από την ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων διαπιστώθηκε ότι οι απόψεις και οι προσδοκίες τόσο των φοιτητών όσο και των φοιτητριών της έρευνας για τη σχέση εργασίας και οικογένειας και για τους ρόλους των φύλων στο πλαίσιο της οικογενειακής ζωής διέπονται από σημαντικές αντιφάσεις σε ό,τι αφορά το ζήτημα της ισότητας των φύλων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Σε ό,τι αφορά, πάντως, τη συμβατότητα εργασίας - ταυτότητας φύλου, προκύπτει ότι η πλειονότητα των φοιτητών/τριών απορρίπτει το συγκεκριμένο κριτήριο για την αναζήτηση εργασίας στο μέλλον. Στον πίνακα Δ.2.στ, που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα σχετικά δεδομένα.

Πίνακας Δ.2.στ. Κριτήρια αναζήτησης εργασίας: ***συμβατότητα με την ταυτότητα του φύλου***

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Μία εργασία που κοινωνικά θεωρείται πως συμβαδίζει με το φύλο μου	**Καθόλου - Λίγο**	**26**	***65,0***	**12**	***80,0***	**9**	***69,0***	**59**	***76,0***
	Αρκετά	9	*22,5*	1	*7,0*	1	*8,0*	8	*11,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	5	*12,5*	2	*13,0*	3	*23,0*	10	*13,0*

Από τις απαντήσεις των φοιτητών/τριών σχετικά με το κριτήριο «μία εργασία που κοινωνικά θεωρείται πως συμβαδίζει με το φύλο μου» προκύπτει ότι η συντριπτική πλειονότητα των φοιτητών και των φοιτητριών απορρίπτει το συγκεκριμένο κριτήριο για την αναζήτηση μιας θέσης εργασίας στο μέλλον: το 65% των φοιτητών και το 80% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 69% των φοιτητών και το 76% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. απαντούν ότι θα λάβουν «λίγο» ή «καθόλου» υπόψη τους το συγκεκριμένο κριτήριο. Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί ότι η συμβατότητα της εργασίας με τα κοινωνικά πρότυπα για το φύλο αξιολογείται ως σημαντικό κριτήριο από ένα μεγαλύτερο ποσοστό φοιτητών από ό,τι φοιτητριών. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές των δύο τμημάτων απαντούν σε μεγαλύτερο ποσοστό σε σύγκριση με τις φοιτήτριες ότι θα λάβουν υπόψη τους το κριτήριο του φύλου: το 35% των φοιτητών της Πληροφορικής έναντι του 20% των φοιτητριών του ίδιου τμήματος και αντίστοιχα το 31% των φοιτητών του Φ.Π.Ψ. έναντι του 24% των συμφοιτητριών τους δηλώνουν ότι το φύλο θα αποτελέσει «αρκετά», «πολύ» ή «πάρα πολύ» σημαντικό κριτήριο κατά την αναζήτηση εργασίας μετά την ολοκλήρωση των σπουδών. Προκύπτει, δηλαδή, ότι αρκετοί φοιτητές αποδέχονται τα κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα για τη θέση των φύλων στην αγορά εργασίας, τα οποία τοποθετούν σε υψηλότερη αξιολογικά θέση την εργασία των ανδρών σε σύγκριση με εκείνη των γυναικών, ενώ η πλειονότητα των φοιτητριών εκφράζει ένα είδος αντίστασης σε αυτά. Ωστόσο, από την ανάλυση των δεδομένων τόσο του ερωτηματολογίου όσο και των συνεντεύξεων σχετικά με τους στόχους και τις φιλοδοξίες για την εργασία, προκύπτει ότι οι απόψεις των φοιτητών/τριών διαφοροποιούνται συχνά με βάση το φύλο.

Ανακεφαλαιώνοντας τα ευρήματα σχετικά με τα κριτήρια αναζήτησης εργασίας στο μέλλον, διαπιστώνονται τα εξής: α) οι βασικές ή/και υψηλές οικονομικές απολαβές καθώς και η δυνατότητα για επαγγελματική εξέλιξη αποτελούν σημαντικά κριτήρια για τη μελλοντική

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εργασία των φοιτητών και φοιτητριών, ανεξάρτητα από το φύλο, β) η εύρεση μίας μόνιμης θέσης εργασίας αποτελεί, επίσης, ένα σημαντικό κριτήριο για τους φοιτητές, αλλά κυρίως για τις φοιτήτριες και των δύο τμημάτων, γ) η πρόθεση εύρεσης μιας θέσης εργασίας που εξασφαλίζει ελεύθερο χρόνο για τα προσωπικά ενδιαφέροντα ή/και για την οικογένεια και το νοικοκυριό δηλώνεται, επίσης, συχνά, όμως χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς το φύλο των φοιτητών/τριών, δ) η συμβατότητα της εργασίας με τα κοινωνικά πρότυπα για τα φύλα απορρίπτεται σε μεγάλο βαθμό ως κριτήριο της επιθυμητής μελλοντικής εργασίας και κυρίως μεταξύ των φοιτητριών του δείγματος. Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι οι αντιλήψεις και οι φιλοδοξίες των φοιτητών και των φοιτητριών για τη μελλοντική τους θέση στην αγορά εργασίας άλλοτε συγκλίνουν μεταξύ τους και άλλοτε φέρουν έμφυλα χαρακτηριστικά. Πάντως, όποτε εντοπίζεται, ο έμφυλος χαρακτήρας των επαγγελματικών αξιών των φοιτητών και των φοιτητριών της έρευνάς μας υπερβαίνει συνήθως τις διαφορές ως προς την επιλογή κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, με αποτέλεσμα τόσο οι φοιτητές όσο και οι φοιτήτριες να διατυπώνουν μεταξύ τους παρόμοιες απόψεις για τη μελλοντική εργασία ανεξαρτήτως του τμήματος φοίτησης.

Ε.Σχέδια και προσδοκίες για τη δημιουργία οικογένειας στο μέλλον

Όπως είδαμε διεξοδικά στο πτώτο κεφάλαιο, η θέση των γυναικών στην εργασία συνδέεται στενά με τη θέση τους στην οικογένεια. Οι γυναίκες καλούνται συχνά να συνδυάσουν τις επαγγελματικές με τις οικογενειακές ευθύνες, οι οποίες περιλαμβάνουν μεταξύ των άλλων τις οικιακές εργασίες του νοικοκυριού και τη φροντίδα των υπόλοιπων μελών της οικογένειας· εργασίες που αποτελούν ευθύνη κυρίως - αν όχι αποκλειστικά - των γυναικών (Αλιπράντη - Μαράτου: 2008). Αυτή η μελλοντική προοπτική του «διπλού ρόλου» των γυναικών έχει διαπιστωθεί ότι επηρεάζει συχνά τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές τους, οριοθετώντας έμμεσα τις προσδοκίες τους για τη θέση και το ρόλο τους στην αγορά εργασίας και την οικογενειακή ζωή ήδη από μικρή ηλικία (Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη: 1997). Παρόλο, όμως, που διαπιστώνεται ότι οι έφηβες μαθήτριες δεν αμφισβητούν τον παραδοσιακό ρόλο της συζύγου - μητέρας, ωστόσο δε φαίνεται να αποδέχονται ένα μονοδιάστατο γυναικείο ρόλο που επικεντρώνεται στη δημιουργία και τη φροντίδα της οικογένειας. Αντίθετα, όπως διαπίστωσαν οι Δεληγιάννη - Κουϊμτζή και Σακκά (2005), οι έφηβες κατασκευάζουν συχνά ένα πρότυπο γυναικείας χειραφέτησης, το οποίο εστιάζεται στη φοίτηση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και στην «οικονομική ανεξαρτησία» από τους άνδρες, αλλά δε φαίνεται να αμφισβητεί ουσιαστικά το ρόλο της γυναίκας στην οικογένεια. Συχνά, δηλαδή, οι προσδοκίες και οι επιλογές των γυναικών σχετικά με την εκπαίδευση, την εργασία και τη δημιουργία οικογένειας χαρακτηρίζονται από αντιφάσεις, τις οποίες καλούνται αργότερα να επιλύσουν οι ίδιες συμβιβάζοντας συγκρουσιακούς μεταξύ τους ρόλους (Αθανασιάδου: 2007).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Λαμβάνοντας υπόψη τον παραπάνω προβληματισμό, θεωρήσαμε σκόπιμο να διερευνήσουμε τις προσδοκίες των φοιτητών και των φοιτητριών αναφορικά με τη δημιουργία οικογένειας και τους οικογενειακούς ρόλους. Παρακάτω παρουσιάζονται τα ευρήματα σχετικά με α) την πρόθεση και β) την επιθυμητή ηλικία δημιουργίας οικογένειας καθώς και γ) τις προσδοκίες των φοιτητών και των φοιτητριών σχετικά με τις μελλοντικές ευθύνες και τους ρόλους τους στο πλαίσιο της οικογενειακής ζωής.

Η πρόθεση δημιουργίας οικογένειας

Όπως φαίνεται στον πίνακα Ε.1, η πρόθεση δημιουργίας οικογένειας από μέρους των φοιτητών και των φοιτητριών της έρευνάς μας φέρει έντονα έμφυλο χαρακτήρα. Οι φοιτήτριες τόσο της Πληροφορικής όσο και του Φ.Π.Ψ. δηλώνουν συχνότερα από τους φοιτητές των δύο τμημάτων ότι επιθυμούν «πολύ» ή «πάρα πολύ» να δημιουργήσουν οικογένεια.

Πίνακας Ε.1. Ενδιαφέρον για τη δημιουργία οικογένειας

Ενδιαφέρον για τη δημιουργία οικογένειας	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.				Σύνολο	
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Καθόλου/ Λίγο/ Μέτρια	25	*64,0*	5	*33, 5*	8	*61,5*	26	*34,0*	64	*44,5*
Πολύ/ Πάρα πολύ	14	*36,0*	10	*66,5*	5	*38,5*	51	*66,0*	80	*55,5*
Σύνολο	39	*100*	15	*100*	13	*100*	77	*100*	144	*100*

Συγκεκριμένα, το 66,7% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 66,2% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. απάντησε ότι η δημιουργία οικογένειας τις ενδιαφέρει «πολύ» ή «πάρα πολύ», ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές της Πληροφορικής ήταν 35,9% και για τους φοιτητές του Φ.Π.Ψ. 38,5%. Προκύπτει, δηλαδή, ότι τόσο οι φοιτήτριες όσο και οι φοιτητές, ανεξάρτητα από το αν κάνουν περισσότερο ή λιγότερο τυπικές για το φύλο τους επιλογές κλάδου σπουδών, αντιμετωπίζουν συχνά την προοπτική δημιουργίας οικογένειας με όρους συμβατούς προς τα κυρίαρχα έμφυλα κανονιστικά πρότυπα. Έτσι, η δημιουργία οικογένειας τείνει να αποτελεί προτεραιότητα περισσότερο για τις φοιτήτριες παρά για τους φοιτητές του δείγματος της έρευνάς μας και μάλιστα ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση, όπως προκύπτει από τα σχετικά με το επάγγελμα των γονέων τους δεδομένα, τα οποία παρουσιάζονται στους πίνακες Ε.2 και Ε.3.

Πίνακας Ε.2. Επάγγελμα πατέρα <u>φοιτητριών</u> και ενδιαφέρον για δημιουργία οικογένειας

<u>Φοιτήτριες</u>	**ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΠΑΤΕΡΑ**	**Σύνολο**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ενδιαφέρον για τη δημιουργία οικογένειας	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.					
	I-II		III-VI		I-II		III-VI			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Καθόλου/ Λίγο/ Μέτρια	2	*33,5*	2	*25*	4	*33,5*	21	*39*	29	*36*
Πολύ/ Πάρα πολύ	**4**	***66,5***	**6**	***75***	**8**	***66,5***	**33**	***61***	**51**	***64***
Σύνολο	6	*100*	8	*100*	12	*100*	54	*100*	80	*100*

Πίνακας Ε.3. Επάγγελμα μητέρας <u>φοιτητριών</u> και ενδιαφέρον για δημιουργία οικογένειας

<u>Φοιτήτριες</u> *Ενδιαφέρον για τη δημιουργία οικογένειας*	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ ΜΗΤΕΡΑΣ								Σύνολο	
	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.					
	I-II		III-VI		I-II		III-VI			
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Καθόλου/ Λίγο/ Μέτρια	1	*14*	4	*50*	7	*50*	19	*38*	31	*39*
Πολύ/ Πάρα πολύ	**6**	***86***	**4**	***50***	**7**	***50***	**31**	***62***	**48**	***61***
Σύνολο	7	*100*	8	*100*	14	*100*	50	*100*	79	*100*

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα του πίνακα Ε.2 και του πίνακα Ε.3, οι φοιτήτριες της έρευνας τείνουν να δηλώνουν στην πλειονότητά τους την έντονη επιθυμία για δημιουργία οικογένειας ανεξάρτητα από το επάγγελμα των γονέων. Έτσι, το 66,5% των φοιτητριών και των δύο τμημάτων της έρευνας, των οποίων ο πατέρας τους εντάσσεται επαγγελματικά στις ανώτερες και στη μεσαία κατηγορία, καθώς και το 75% και το 61% των φοιτητριών της Πληροφορικής και του Φ.Π.Ψ. αντίστοιχα, που ο πατέρας τους εντάσσεται στις χαμηλότερες επαγγελματικές κατηγορίες, δηλώνουν ότι επιθυμούν «πολύ» ή «πάρα πολύ» να αποκτήσουν οικογένεια στο μέλλον. Σε ό,τι αφορά το επάγγελμα της μητέρας, το μοτίβο είναι παρόμοιο, αν και παρατηρούνται ορισμένες διαφορποιήσεις, οι οποίες όμως δε θεωρήθηκαν σημαντικές. Έτσι, το 86% και το 50% των φοιτητριών της Πληροφορικής και του Φ.Π.Ψ. αντίστοιχα, των οποίων η μητέρα εντάσσεται στις ανώτερες και τη μεσαία επαγγελματική κατηγορία, καθώς και το 50% και το 62% των φοιτητριών της Πληροφορικής και του Φ.Π.Ψ. αντίστοιχα, των οποίων η μητέρα εντάσσεται στις χαμηλότερες επαγγελματικές κατηγορίες δηλώνουν ότι επιθυμούν «πολύ» ή «πάρα πολύ» να αποκτήσουν οικογένεια στο μέλλον.

Επίσης, η επιθυμητή ηλικία δημιουργίας οικογένειας τείνει να διαφοροποιείται με αναφορά στο φύλο. Στον πίνακα που ακολουθεί αμέσως παρακάτω παρουσιάζονται τα σχετικά δεδομένα.

Πίνακας Ε.4. Επιθυμητή ηλικία δημιουργίας οικογένειας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

	Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.				Σύνολο	
	Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες			
έως τα 25	-	-	-	-	-	-	3	*4,5*	3	*2,5*
από 25 έως 30 ετών	17	*50,0*	10	*83,5*	6	*50,0*	56	*85,0*	89	*72,0*
από 30 έως 35 ετών	14	*41,0*	2	*16,5*	6	*50,0*	6	*9,0*	28	*22,5*
μετά τα 35	3	*9,0*	-	-	-	-	1	*1,5*	4	*3,0*
Σύνολο	34	*100*	12	*100*	12	*100*	66	*100*	124	*100*

Όπως φαίνεται στον πίνακα Ε.4, οι φοιτήτριες του δείγματος τείνουν να δηλώνουν ότι επιθυμούν να δημιουργήσουν οικογένεια σε μικρότερη ηλικία σε σύγκριση με τους φοιτητές. Συγκεκριμένα, η πλειονότητα των φοιτητριών - το 83,5% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 85% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. - απάντησε ότι επιθυμεί να δημιουργήσει οικογένεια σε ηλικία 25 έως 30 ετών, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές περιορίζεται στο 50% και για τα δύο τμήματα. Από την άλλη, οι μισοί φοιτητές του δείγματος (το 50%) προτιμούν να δημιουργήσουν οικογένεια σε ηλικία άνω των 30 ετών. Αντίθετα, μόνο το 16,5% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 10,5% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. επιθυμούν να δημιουργήσουν οικογένεια σε αυτή την ηλικία.

Σε ό,τι αφορά, λοιπόν, την προοπτική δημιουργίας οικογένειας, η επεξεργασία των σχετικών δεδομένων της έρευνάς μας δείχνει ότι οι φοιτήτριες σε σύγκριση με τους φοιτητές και ανεξάρτητα από τον κλάδο σπουδών α) επιθυμούν σε μεγαλύτερο βαθμό τη δημιουργία οικογένειας και β) τοποθετούν την υλοποίηση της επιθυμίας αυτής σε μικρότερη ηλικία. Οι παρατηρούμενες διαφοροποιήσεις μεταξύ φοιτητών και φοιτητριών συνάδουν με τα κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα που υπαγορεύουν ότι η κοινωνική καταξίωση των γυναικών πραγματοποιείται κυρίως μέσω του γάμου και της απόκτησης παιδιών, σε αντίθεση με την κοινωνική καταξίωση των ανδρών, η οποία πραγματοποιείται κυρίως μέσω της επαγγελματικής επιτυχίας (Μαραγκουδάκη: 1995).

Οι ρόλοι των φύλων στην οικογένεια

Από τις απαντήσεις των υποκειμένων στην ερώτηση «πώς φαντάζεστε τον εαυτό σας στο πλαίσιο της οικογένειας;» (βλ. πίνακα Ε.5) προκύπτουν ορισμένες σημαντικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες ενισχύουν τη γενικότερη διαπίστωση ότι οι προσδοκίες των φοιτητών και των φοιτητριών της έρευνάς μας για την οικογένεια είναι σε μεγάλο βαθμό συμβατές με τα κυρίαχα κανονιστικά πρότυπα για τους κοινωνικούς ρόλους των ανδρών και των γυναικών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πίνακας Ε.5. Η κατανομή των ρόλων στο πλαίσιο της μελλοντικής οικογένειας

		Πληροφορική				Φ.Π.Ψ.			
		Φοιτητές		Φοιτήτριες		Φοιτητές		Φοιτήτριες	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Θα έχω τη μεγαλύτερη ευθύνη για την κάλυψη των οικονομικών αναγκών της οικογένειας	*Καθόλου - Λίγο*	5	*13,0*	4	*31,0*	-	-	*25*	*34,0*
	Αρκετά	19	*50,0*	9	*69,0*	4	*31,0*	31	*42,5*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	*14*	*37,0*	-	-	9	*69,0*	17	*23,5*
Θα αφιερώνω καθημερινά χρόνο για τις δουλειές του νοικοκυριού	*Καθόλου - Λίγο*	20	*52,5*	4	*31,0*	8	*61,5*	20	*27,5*
	Αρκετά	14	*37,0*	8	*61,5*	5	*38,5*	33	*45,0*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	4	*10,5*	1	*7,5*	-	-	*20*	*27,5*
Θα αφιερώνω καθημερινά χρόνο για τη φροντίδα των παιδιών	*Καθόλου - Λίγο*	4	*11,0*	1	*7,5*	-	-	*1*	*1,5*
	Αρκετά	17	*44,5*	-	-	4	*31,0*	9	*12,5*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	17	*44,5*	12	*92,5*	9	*69,0*	63	*86,0*
Αν χρειαστεί για τις ανάγκες του νοικοκυριού και της ανατροφής των παιδιών, θα προτιμούσα να σταματήσω να εργάζομαι εγώ και όχι ο/η σύντροφός μου	*Καθόλου - Λίγο*	27	*71,0*	7	*54,0*	11	*91,5*	49	*67,0*
	Αρκετά	5	*13,0*	4	*31,0*	1	*8,5*	15	*20,5*
	Πολύ - Πάρα Πολύ	6	*16,0*	2	*15,0*	-	-	*9*	*12,5*

Από τα δεδομένα του πίνακα Ε.5 προκύπτει ότι οι φοιτητές, ανεξαρτήτως τμήματος φοίτησης, θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις φοιτήτριες ότι θα είναι οι οικονομικοί συντηρητές της οικογένειας. Είναι ενδεικτικό ότι καμία από τις φοιτήτριες της Πληροφορικής δε συμφώνησε ότι θα φέρει «πολύ» ή «πάρα πολύ» την κύρια ευθύνη για την κάλυψη των οικονομικών αναγκών της οικογένειας, έναντι του 37% των συμφοιτητών τους που θεωρούν ότι η ικανοποίηση των οικονομικών αναγκών της οικογένειάς τους θα είναι σε μεγάλο βαθμό δική τους υποχρέωση. Από την άλλη, το 23,5% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. συμφωνούν «πολύ» ή «πάρα πολύ» με την ιδέα ότι θα είναι δική τους ευθύνη η κάλυψη των οικονομικών αναγκών της μελλοντικής τους οικογένειας, αλλά το αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές του ίδιου τμήματος είναι πολύ υψηλότερο - 69%. Βέβαια, πολλές από τις φοιτήτριες της έρευνας και συγκεκριμένα το 69% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 42,5% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. θεωρούν «αρκετά» σημαντικό το ρόλο τους στην οικονομική συντήρηση της οικογένειας. Ωστόσο, το 31% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 34% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. συμφωνεί «λίγο» ή «καθόλου» με την ιδέα πως θα φέρει τη μεγαλύτερη ευθύνη για την κάλυψη των οικονομικών αναγκών της οικογένειας, ενώ το

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

αντίστοιχο ποσοστό για τους φοιτητές της Πληροφορικής περιορίζεται στο 13% και είναι μηδενικό για τους φοιτητές του Φ.Π.Ψ. Προκύπτει, δηλαδή, ότι οι φοιτητές αναπαράγουν συχνότερα και σε μεγαλύτερο βαθμό το πρότυπο του «κουβαλητή» στην οικογένεια· ένα πρότυπο που συνδέεται παραδοσιακά με το ρόλο των ανδρών στην οικογένεια και το οποίο οι άνδρες έχουν συχνά αποδεχτεί και εσωτερικεύσει ήδη από μικρή ηλικία, όπως διαπιστώνεται σε σχετικές έρευνες (Δεληγιάννη - Κουϊμτζή & Σακκά: 2005).

Σε ό,τι αφορά τις δουλειές του νοικοκυριού, προκύπτει ότι περισσότερες φοιτήτριες παρά φοιτητές φαντάζονται τον εαυτό τους να ασχολείται καθημερινά με αυτές. Το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητών της έρευνάς μας και από τα δύο τμήματα (το 52,5% των φοιτητών της Πληροφορικής και το 61,5% των φοιτητών του Φ.Π.Ψ.) θεωρεί «λίγο» ή «καθόλου» πιθανό να ασχολείται καθημερινά με τις δουλειές του νοικοκυριού, ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό των φοιτητριών (το 69% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 72,5% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ.) συμφωνεί «αρκετά», «πολύ» ή «πάρα πολύ» ότι φαντάζεται τον εαυτό του σε αυτό το ρόλο. Φαίνεται, δηλαδή, ότι οι φοιτήτριες θεωρούν σε μεγαλύτερο βαθμό υποχρέωσή τους να φροντίζουν για το νοικοκυριό σε σύγκριση με τους φοιτητές.

Όμως, εκτός από τη φροντίδα του νοικοκυριού, η φροντίδα των παιδιών αποτελεί, επίσης, εργασία με έμφυλο χαρακτήρα. Οι φοιτήτριες στην πλειονότητά τους δηλώνουν ότι θα αφιερώνουν καθημερινά χρόνο για τη φροντίδα των παιδιών τους: το 92,5% των φοιτητριών της Πληροφορικής και το 86% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. φαντάζεται «πολύ» ή «πάρα πολύ» ότι θα αφιερώνει καθημερινά χρόνο στη φροντίδα των παιδιών. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τους φοιτητές είναι σχετικά υψηλά, αλλά χαμηλότερα από εκείνα των φοιτητριών: 44,5% για τους φοιτητές της Πληροφορικής και 69% για τους φοιτητές του Φ.Π.Ψ. Τα ποσοστά αυτά είναι σαφώς μεγαλύτερα από εκείνα που αφορούν την ενασχόληση με το νοικοκυριό. Προφανώς οι φοιτητές θεωρούν σπουδαιότερη την ενασχόληση με τα παιδιά από ό,τι την ενασχόληση με τις δουλειές του νοικοκυριού, σε αντίθεση με τις φοιτήτριες που θεωρούν και τα δύο εξίσου σημαντικά.

Τέλος, οι φοιτητές αρνούνται σε μεγαλύτερο ποσοστό από τις φοιτήτριες την προοπτική διακοπής της εργασίας εκτός σπιτιού για χάρη της ενασχόλησης με το νοικοκυριό και την ανατροφή των παιδιών. Η πλειονότητα των φοιτητών και των δύο τμημάτων - το 71% των φοιτητών της Πληροφορικής και το 91,5% των φοιτητών του Φ.Π.Ψ. - απάντησε ότι συμφωνεί «λίγο» ή «καθόλου» με το υποθετικό σενάριο *«αν χρειαστεί για τις ανάγκες του νοικοκυριού και της ανατροφής των παιδιών, θα προτιμούσα να σταματήσω να εργάζομαι εγώ και όχι ο/η σύντροφός μου»*. Αντίθετα, τα αντίστοιχα ποσοστά για τις φοιτήτριες είναι σαφώς μικρότερα: το 54% των φοιτητριών της Πληροφορικής και και το 67% των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ. απαντούν ότι συμφωνούν «λίγο» ή «καθόλου» με ένα τέτοιο σενάριο. Ωστόσο, και για τις φοιτήτριες τα ποσοστά απόρριψης του παραπάνω σεναρίου είναι αρκετά υψηλά. Φαίνεται, δηλαδή, ότι οι περισσότεροι φοιτητές και οι περισσότερες φοιτήτριες της έρευνας αρνούνται μία προοπτική εγκατάλειψης της εργασίας για χάρη της οικογένειας, αν και

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διαπιστώνεται πως οι φοιτήτριες συγκριτικά με τους φοιτητές είναι συχνότερα πρόθυμες να λάβουν μία παρόμοια απόφαση.

Συμπερασματικά, είναι σαφές ότι η πρόθεση των φοιτητών και των φοιτητριών για δημιουργία οικογένειας και ο τρόπος που αντιλαμβάνονται τις εύθυνες και το ρόλο τους στη μελλοντική οικογενειακή ζωή διαφοροποιείται σημαντικά με βάση το φύλο. Όπως παρατηρήθηκε και σε ό,τι αφορά τις προσδοκίες τους αναφορικά με την εργασία, οι έμφυλες διαφορές των προσδοκιών των φοιτητών και των φοιτητριών για τη θέση τους στην οικογένεια υπερβαίνουν το τμήμα φοίτησης και κατ' επέκταση την επιλογή κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Στην πραγματικότητα, το παραπάνω σημαίνει ότι η επαγγελματική σταδιοδρομία των ανδρών και των γυναικών πιθανώς δεν ορίζεται μόνο από τις επιλογές κλάδου σπουδών, αλλά επηρεάζεται σημαντικά από τις ίδιες τις αντιλήψεις και τις προσδοκίες τους για τη θέση τους στην εργασία και την οικογένεια· αντιλήψεις και προσδοκίες που διαφοροποιούνται σημαντικά με βάση το φύλο και που ως ένα βαθμό αντικατοπτρίζουν, συμφωνούν και ευθυγραμμίζονται με τα κυρίαρχα έμφυλα κανονιστικά κοινωνικά πρότυπα.

Συμπεράσματα

Από την επεξεργασία και την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσω του ερωτηματολογίου κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης της έρευνάς μας, διαπιστώνονται τα παρακάτω, τα οποία απαντούν και στα ερευνητικά ερωτήματα που επιχειρήσαμε να διερευνήσουμε μέσω του ερωτηματολογίου:

i. Η φοίτηση στα τμήματα της έρευνάς μας, δηλαδή στο τμήμα της Πληροφορικής και στο τμήμα Φ.Π.Ψ. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, διαφοροποιείται τόσο ταξικά όσο και έμφυλα. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες εκπροσωπούνται άνισα ως προς το φύλο στο κάθε τμήμα, ενώ οι ταξικές διαφορές είναι μικρές μεταξύ φοιτητών και φοιτητριών του κάθε τμήματος, αλλά σημαντικές μεταξύ των δύο τμημάτων: η συντριπτική πλειονότητα των φοιτητών/τριών στο «γυναικοκρατούμενο» Φ.Π.Ψ προέρχεται από τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, σε αντίθεση με το «ανδροκρατούμενο» τμήμα της Πληροφορικής, όπου σχεδόν το μισό των φοιτητών/τριών προέρχεται από τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

ii. Οι επιλογές της κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο και του κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση αποδίδονται από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της έρευνας πρωτίστως στα ενδιαφέροντα και στις κλίσεις τους και δευτερευόντως στις επιδόσεις τους καθώς και στις επαγγελματικές προοπτικές που θεωρούσαν πως τους παρείχαν οι συγκεκριμένες επιλογές. Μάλιστα, τα παραπάνω «κριτήρια»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επιλογής αναφέρονται ανεξάρτητα από το φύλο και οι διαφοροποιήσεις που προέκυψαν μεταξύ φοιτητών και φοιτητριών είναι περιορισμένες. Επίσης, ο ρόλος των άλλων στη διαμόρφωση των επιλογών τους σε μεγάλο βαθμό υποτιμάται από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες και των δύο τμημάτων, αλλά κυρίως από τους φοιτητές της Πληροφορικής. Γενικά, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του δείγματος αντιμετωπίζουν τις επιλογές κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο και κλάδου σπουδών στο πανεπιστήμιο με όρους «ατομικής επιλογής». Επιπλέον, η πλειονότητα των φοιτητών και των φοιτητριών των δύο τμημάτων και κυρίως όσοι/ες έχουν κάνει μία μη τυπική για το φύλο τους επιλογή σπουδών απορρίπτουν την επίδραση του φύλου στις επιλογές τους.

iii. Για την πλειονότητα των φοιτητών και των φοτιητριών της έρευνας το τμήμα φοίτησης ήταν σε μεγάλο βαθμό «αναγκαστική» επιλογή λόγω βαθμολογίας στις πανελλαδικές εξετάσεις. Ωστόσο, περισσότεροι από τους μισούς φοιτητές της Πληροφορικής επιθυμούσαν να σπουδάσουν στο συγκεκριμένο κλάδο σπουδών, ενώ για τις φοιτήτριες η αντίστοιχη αναλογία δεν υπερβαίνει το 1/3. Στο Φ.Π.Ψ. οι αναλογίες είναι ακόμη μικρότερες: μόνο το 1/3 των φοιτητών και το 1/5 των φοιτητριών είχαν ως πρώτη επιλογή το συγκεκριμένο αντικείμενο σπουδών. Ένα υψηλό ποσοστό φοιτητριών και από τα δύο τμήματα είχε ως πρώτη επιλογή τις Παιδαγωγικές Σχολές και κυρίως τα τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης, δηλαδή ένα «γυναικείο» κλάδο σπουδών, που οδηγεί σε εργασία συμβατή με τη «γυναικεία» επαγγελματική ταυτότητα. Πρόκειται, μάλιστα, για φοιτήτριες που προέρχονται κυρίως από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και, επίσης, σε μια συγκυρία όπου οι απόφοιτοι/ες των τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης έχουν άμεση απορρόφηση στη δημόσια εκπαίδευση.

iv. Σε ό,τι αφορά τους στόχους και τις φιλοδοξίες των φοιτητών και των φοιτητριών της έρευνας για τη θέση τους στην αγορά εργασία και τη δημιουργία οικογένειας στο μέλλον, διαπιστώθηκαν σημαντικές έμφυλες διαφορές που υπερβαίνουν τις επιλογές κλάδου σπουδών. Παρόλο που προέκυψε ότι η εργασία και η οικονομική ανεξαρτησία είναι εξίσου σημαντικές για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες ανεξαρτήτως τμήματος φοίτησης, ωστόσο οι απόψεις τους διαφέρουν σημαντικά ως προς το επιθυμητό είδος εργασίας: οι φοιτητές προτιμούν συχνότερα τον ιδιωτικό τομέα και το ελεύθερο επάγγελμα, ενώ οι φοιτήτριες προτιμούν συχνότερα το δημόσιο τομέα και την εκπαίδευση. Από την άλλη, η δημιουργία οικογένειας και, μάλιστα, σε μικρή σχετικά ηλικία αποτελεί επιθυμία συχνότερα των φοιτητριών παρά των φοιτητών και μάλιστα ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση, ενώ τόσο οι φοιτητές όσο και οι φοιτήτριες τείνουν να συμφωνούν με τα παραδοσιακά πρότυπα για τους ρόλους των φύλων στην οικογένεια, αν και όχι απόλυτα. Έτσι, προκύπτει σε γενικές γραμμές το πρότυπο του άνδρα - κουβαλητή, που, όμως, αφιερώνει χρόνο στο σπίτι και την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οικογένειά του, καθώς και το πρότυπο της γυναίκας μητέρας - νοικοκυράς, που είναι, όμως, παράλληλα και εργαζόμενη εκτός σπιτιού.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παρουσίαση και Ανάλυση Δεδομένων των Συνεντεύξεων

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η διεξαγωγή συνεντεύξεων με φοιτητές και φοιτήτριες των τμημάτων της Πληροφορικής και του Φ.Π.Ψ. αποσκοπούσε στη διασαφήνιση και την ενδελεχέστερη διερεύνηση των επιδράσεων του φύλου και της κοινωνικής προέλευσης στις επιλογές κλάδου σπουδών, καθώς και στις προσδοκίες και τις φιλοδοξίες για την αγορά εργασίας και τη δημιουργία οικογένειας στο μέλλον. Καθώς θεωρείται ότι οι επιλογές, οι προσδοκίες και οι φιλοδοξίες οριοθετούνται και προσανατολίζονται υπό το καθεστώς των δυνατοτήτων που το φύλο και η ταξική θέση των υποκειμένων «υπαγορεύει» σε αυτά, βασικός στόχος της διεξαγωγής των συνεντεύξεων της έρευνάς μας ήταν η ανίχνευση αυτών των κοινωνικών οριοθετήσεων μέσα από τη μελέτη των αντιλήψεων των ίδιων των υποκειμένων για τις επιλογές του κλάδου σπουδών τους καθώς και για τη μελλοντική τους θέση στην εργασία και την οικογένεια. Οι βασικοί άξονες της συνέντευξης ήταν παρόμοιοι με τα βασικά ερωτήματα του ερωτηματολογίου της έρευνας και περιγράφηκαν αναλυτικά στο προηγούμενο κεφάλαιο (βλ. σελ. 94). Αμέσως παρακάτω παρουσιάζονται τα ευρήματα που προέκυψαν από την ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων.

Α. Οι επιλογές κλάδου σπουδών στο λύκειο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση

Οι επιλογές κλάδου σπουδών, δηλαδή η επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο καθώς και η επιλογή τμήματος φοίτησης στο πανεπιστήμιο, συνήθως γίνονται αντιληπτές από τα υποκειμένα της έρευνάς μας ως ζήτημα «ατομικής επιλογής». Στην πλειονότητά τους, δηλαδή, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες που συμμετείχαν στη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, νοηματοδοτούν την επιλογή του κλάδου σπουδών τους ως ζήτημα προσωπικής «απόφασης». Ακόμη και στις περιπτώσεις, όπου αναγνωρίζεται η επίδραση ατόμων του κοινωνικού τους περίγυρου ή, ακόμα, η επίδραση έμφυλων κανονιστικών κοινωνικών προτύπων στις επιλογές τους για κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο και την Ανώτατη Εκπαίδευση, οι επιδράσεις αυτές αξιολογούνται συνήθως από τα υποκείμενα ως περιθωριακές και δευτερεύουσας σημασίας.

Κατά παρόμοιο τρόπο, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνας χρησιμοποιούν το επιχείρημα της ατομικής επιλογής και όταν επιχειρούν να εξηγήσουν τις επιλογές κλάδου σπουδών των άλλων γενικότερα καθώς και για να ερμηνεύσουν τις έμφυλες διαφορές ως προς την κατανομή του μαθητικού και του φοιτητικού πληθυσμού στους κλάδους σπουδών. Ωστόσο, η ύπαρξη στατιστικής διαφοράς μεταξύ των επιλογών αγοριών και κοριτσιών «αναγκάζει» τα υποκείμενα να ανατρέξουν σε έμφυλες κανονικότητες για να εξηγήσουν τη διαφοροποίηση της κατανομής. Οι εξηγήσεις τους, όμως, μόνο εν μέρει βασίζονται σε κοινωνικού περιεχομένου επιχειρήματα· αντίθετα, παραπέμπουν συχνά στη «φύση» ή γενικά στο «αυτονόητο» της έμφυλης διαφοροποίησης των επιλογών κλάδου σπουδών.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Παρόλο, όμως, που στο λόγο των υποκειμένων για τις επιλογές κλάδου σπουδών στο λύκειο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση κυριαρχεί η παραπάνω ατομοκεντρική οπτική, δε λείπουν και οι αφηγήσεις εμπειριών και γεγονότων που αναδεικνύουν τον έμφυλο αλλά και ταξικό χαρακτήρα των επιλογών σπουδών. Ωστόσο, ακόμη και τα ίδια τα υποκείμενα που αναφέρουν τέτοιες εμπειρίες και γεγονότα, φαίνεται ότι υποτιμούν τη σημασία της επίδρασης των κοινωνικών αυτών «παρεμβάσεων» στις επιλογές σπουδών τους σε σύγκριση με τη σημασία που αποδίδουν στις προσωπικές τους κλίσεις και προτιμήσεις.

Από την ανάλυση των αποσπασμάτων των συνεντεύξεων που αφορούν τις επιλογές κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο και τις επιλογές τμήματος σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση προέκυψαν οι εξής κατηγορίες και υποκατηγορίες, οι οποίες παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω:

- Η επιλογή του κλάδου σπουδών ως ατομική επιλογή:
  - Η επιλογή του κλάδου σπουδών με βάση την προσωπική «κλίση»
  - Η επιλογή του κλάδου σπουδών με βάση την ακαδημαϊκή επίδοση
  - Η επιλογή του κλάδου σπουδών με βάση τους επαγγελματικούς στόχους
- Η επιλογή του κλάδου σπουδών ως επιλογή διαμεσολαβημένη από κοινωνικούς παράγοντες:
  - Η επιρροή του οικογενειακού και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος στην επιλογή κλάδου σπουδών
  - Η επιρροή των κυρίαρχων έμφυλων κοινωνικών προτύπων στην επιλογή κλάδου σπουδών

Α.1. Η επιλογή του κλάδου σπουδών ως ατομική επιλογή

Από την ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων προκύπτει ότι η επιλογή του κλάδου σπουδών καθίσταται αντιληπτή κυρίως ως ατομική επιλογή. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνάς μας συχνά επικαλούνται συγκεκριμένα κριτήρια, τα οποία, όπως υποστηρίζουν, λαμβάνονται συνήθως υπόψη κατά τη διαδικασία επιλογής του κλάδου σπουδών τόσο στο λύκειο όσο και κατά τη μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Οι «κλίσεις» και τα «προσωπικά» ενδιαφέροντα, οι επιδόσεις στα σχολικά μαθήματα και τις πανελλαδικές εξετάσεις, καθώς και οι προτιμήσεις για εργασία σε συγκεκριμένους επαγγελματικούς κλάδους αποτελούν τα βασικά κριτήρια, με τα οποία οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνας εξηγούν ότι επέλεξαν την κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο καθώς και το τμήμα φοίτησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Α.1.1. Η επιλογή του κλάδου σπουδών με βάση την προσωπική «κλίση»

Η επιλογή του κλάδου σπουδών αντιμετωπίζεται συχνά από τα υποκείμενα της έρευνας ως ζήτημα ατομικής απόφασης που βασίζεται στην «κλίση» προς το αντικείμενο των σπουδών. Η «κλίση» περιγράφεται κυρίως ως ατομικό *ενδιαφέρον*, ως προσωπική

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ευχαρίστηση, αλλά και ως *ικανότητα* κατανόησης και αφομοίωσης της γνώσης κατά τη διαδικασία ενασχόλησης με ορισμένο κλάδο σπουδών. Η φυσική προέλευση των κλίσεων συχνά υπονοείται, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις δηλώνεται ρητά. Μάλιστα, η «κλίση» εκδηλώνεται συνήθως προς ένα συγκεκριμένο πεδίο επιστημών, που ορίζεται ως «θετικές» ή «θεωρητικές» επιστήμες/μαθήματα, και συχνά συνδυάζεται με την «απόκλιση» από το «άλλο» πεδίο επιστημών, δηλαδή με την αποτυχία κατανόησης, εύρεσης ενδιαφέροντος ή ευχαρίστησης κατά την ενασχόληση με τα μαθήματα της «άλλης» κατεύθυνσης ή του «άλλου» επιστημονικού πεδίου.

Α.1.1.α. Επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο και «κλίση»

Σχεδόν όλες οι φοιτήτριες και όλοι οι φοιτητές που συμμετείχαν στη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, ανεξαρτήτως του τμήματος φοίτησης - επομένως και της κατεύθυνσης σπουδών που είχαν παρακολουθήσει στο λύκειο -, του φύλου και της ταξικής τους προέλευσης, τόνισαν ιδιαίτερα το ρόλο της «κλίσης» στην επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο. Σύμφωνα με το Bourdieu (1990 & 2007), παρόλο που οι *προδιαθέσεις* έχουν κοινωνική - ταξική και έμφυλη - αφετηρία, βιώνονται συνήθως ως φυσικές και αυτονόητες, ενώ παράλληλα εκφράζονται ως «επιλογές» δράσης στη ζωή των υποκειμένων.

Για τις φοιτήτριες της έρευνας η «κλίση» προς τα μαθήματα μίας κατεύθυνσης και η «απόκλιση» από τα υπόλοιπα, δηλαδή η έλλειψη ενδιαφέροντος για τα υπόλοιπα μαθήματα ή η αδυναμία να αντεπεξέλθουν σε αυτά, αποτελούν την αιτία επιλογής της κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο, όπως φαίνεται από τα παρακάτω αποσπάσματα:

> «Ενδιαφερόμουν περισσότερο για αυτά τα μαθήματα, για τις θετικές επιστήμες, μαθηματικά και τέτοια... τα κατάφερνα και καλύτερα βασικά από αρχαία και τέτοια...»
> [3:1][32], Φοιτήτρια, Πληροφορική, I[33]

> «Ήμουνα πάρα πολύ καλή στα μαθηματικά από το δημοτικό. Τα λάτρευα. ...Απ' το δημοτικό απλώς, φαντάσου, την ώρα που τα άλλα παιδιά ζωγράφιζαν, εγώ έλυνα μαθηματικά. ...Αν και ήθελα πολλές σχολές από τη θεωρητική κατεύθυνση, δεν μπορούσα καθόλου τα αρχαία. Δεν είχα μάθει ποτέ μου αρχαία. Ούτε καν το λύω. Τα απλά. (γελάει)»
> [8:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, II

[32] Οι αριθμοί στις αγκύλες δηλώνουν ο πρώτος τον αριθμό της συνέντευξης και ο δεύτερος τον αριθμό της σελίδας στο κείμενο που προέκυψε μετά την απομαγνητοφώνηση της συνέντευξης.

[33] Οι λατινικοί αριθμοί I και II αναφέρονται στην κοινωνική προέλευση των υποκειμένων της έρευνας με βάση το επάγγελμα και το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων τους. Για μεγαλύτερη διευκόλυνση στην παρουσίαση των δεδομένων των συνεντεύξεων, οι κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες συμπτύχθηκαν σε δύο. Συγκεκριμένα, η κατηγορία I αφορά την ανώτερη και μεσαία (I - II) και η κατηγορία II τις χαμηλότερες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες (III - VI) (βλ. σεκ. 87) Στην πλειονότητα των περιπτώσεων οι γονείς εντάσσονταν στην ίδια κοινωνικοεπαγγελματική κατηγορία, εκτός από τις περιπτώσεις όπου η μητέρα εμφανίζεται να ασχολείται με τα «οικιακά». Σε αυτές τις περιπτώσεις υπερίσχυσε η κατηγορία ένταξης του πατέρα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

«Δε μ' αρέσαν τα μαθηματικά. (γελάει) Αυτό. Δηλαδή ήμουνα καλύτερη, δεν ήταν ότι είχα κάποιο... για κάποια σχολή συγκεκριμένα. Απλά δεν ήμουνα καλή στα... Ήμουν καλή στα θεωρητικά μόνο.»
[13:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Γιατί είχα περισσότερη κλίση στα μαθήματα θεωρητικής κατεύθυνσης και δε μ' ενδιέφεραν καθόλου τα θετικής. Καθόλου όμως. ...Από πολύ παλιά, απ' το δημοτικό, δε μ' άρεσαν μαθηματικά, φυσικές, τέτοια, καθόλου. Οπότε... ήμουνα σίγουρη, δηλαδή, από την α΄ γυμνασίου κιόλας τι θα πάρω στο λύκειο. ...είχα... ρε παιδί μου, πιο ευχάριστα έβγαζα ασκήσεις και τέτοια στ' αρχαία και σ' αυτά...»
[15:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Παρόμοια, και οι φοιτητές αναφέρονται στην «κλίση» προς ορισμένα μαθήματα και συγκεκριμένα στο ενδιαφέρον, στην άντληση ευχαρίστησης και στις υψηλές επιδόσεις σε αυτά, για να ερμηνεύσουν την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο, όπως φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα:

«Βασικά, κυρίως επέλεξα την θεωρητική καθώς είχα, να το πω έτσι, μια έφεση, τα πήγαινα λίγο καλύτερα στα θεωρητικά απ'ό,τι στα υπόλοιπα μαθήματα, και αυτός κατά βάση ήταν λόγος για να διαλέξω την θεωρητική. ...Ίσως μου άρεσαν κάποια από τη θεωρητική πιο πολύ απ' τα υπόλοιπα, γι' αυτό πιστεύω ότι τα πήγαινα και καλύτερα κιόλας.»
[2:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Η δικιά μου πρώτη σκέψη ήταν το τι μ' αρέσει. Η επιλογή ως τομέας. Η επαγγελματική αποκατάσταση της κάθε σχολής ήτανε δεύτερη σκέψη. Αλλά εξαρχής ήμουν των θετικών επιστημών σε ικανότητα πιο πολύ και γι' αυτό και πήγα και τεχνολογική...»
[4:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Επίσης, ο λόγος για τις ατομικές κλίσεις συνδέεται με το αντιθετικό ζεύγος «αποστήθιση της θεωρίας»/ «επίλυση ασκήσεων». Συχνά στο λόγο των φοιτητών/τριών της Πληροφορικής, η θεωρητική κατεύθυνση συνδέεται με την αποστήθιση και τη «θεωρητική» γνώση, ενώ η θετική και η τεχνολογική κατεύθυνση συνδέονται με την πρακτική και «εφαρμοσμένη» γνώση. Ο παραπάνω διαχωρισμός αποκτά μάλιστα και μία ταξική διάσταση, καθώς αναφέρεται από υποκείμενα που προέρχονται από τα υψηλότερα κοινωνικά στρώματα. Στα παράκατω αποσπάσματα εξηγούν την επιλογή της τεχνολογικής κατεύθυνσης σπουδών:

«Μου άρεσε ο προγραμματισμός πολύ... Έκανα πολλές ασκήσεις, γιατί μου άρεσε. Ήταν το μάθημα που ασχολιόμουν περισσότερη ώρα... [Μου άρεσε] κι ότι αυτά που, ας πούμε, έγραφα μπορούσα να τα χρησιμοποιήσω κάπου και να τρέξουνε κάπου στο μέλλον, που τα 'γραφα σε άλλη γλώσσα. Ότι κάτι έκανα, σαν ολοκληρωμένο. ...Θεωρητική καμία σχέση... Γιατί ήταν τ' αρχαία κι αυτά, τα οποία ήταν πολύ θεωρητικά. Πολύ θεωρία να μάθουμε απ' έξω κι έτσι και δεν είμαι πολύ της θεωρίας, ν' αποστηθίζω πολλά πράματα ως άνθρωπος. ...Μου φάνηκε ότι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εγώ κάνω πιο πολύ δουλειά, ότι πιο πολύ θα παιδέψω το μυαλό μου, άμα λύσω ασκήσεις μαθηματικά κι έτσι, παρά να διαβάσω ένα κείμενο και να το μάθω απ' έξω. Βασικά εκεί πέρα δε σκέφτεσαι, μαθαίνεις κάτι κι αποστηθίζεις, ενώ με τα μαθηματικά, τις πράξεις, με τη φυσική κάτι θα σκεφτείς, κάτι θα βρεις μόνη σου. Ας πούμε, βρίσκεις πράγματα, καταφέρνεις κάποια.»

[9:1-2], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

«...δε μπορούσα να μάθω ιστορία, να κάτσω να διαβάσω αρχαία με τίποτα. Προτιμούσα να κάτσω στον υπολογιστή να γράψω ένα πρόγραμμα πολύ περισσότερο απ' το να κάτσω να μάθω κάτι απ' έξω. Αυτό το παπαγαλία...»

[10:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

«Γιατί πρώτον δε μ' αρέσουν αρχαία, λατινικά και λοιπά και μ' αρέσει ιδιαίτερα να διαβάζω λίγο τη θεωρία και να κάνω ασκήσεις... τα αρχαία τα σιχαίνομαι γενικά.»

[18:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Η πρακτική, όμως, γνώση των θετικών και τεχνολογικών κλάδων, για την οποία κάνουν λόγο οι παραπάνω φοιτητές/τριες, απαξιώνεται από ένα φοιτητή και μία φοιτήτρια που είχαν επιλέξει τη θεωρητική κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο. Η «πρακτική γνώση» των θετικών επιστημών γίνεται τώρα αντιληπτή ως γνώση «ακατανόητων» ή και «άχρηστων» μαθηματικών κανόνων και τύπων, την οποία δε μπορούν ή δεν επιθυμούν να αποκτήσουν τα συγκεκριμένα άτομα. Πρόκειται, μάλιστα, για άτομα που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα.Ο λόγος τους παραπέμπει στην αδυναμία κατανόησης της σημασίας και αξίας των Θετικών Επιστημών, όπως φαίνεται και στα παρακάτω αποσπάσματα:

«Βασικά... επειδή ήμουνα πιο πολύ θεωρητικός τύπος. Δε μπορούσα φυσική, μαθηματικά κι επέλεξα θεωρητική. Είχα πιο πολύ κλίση στα θεωρητικά μαθήματα. Μπορούσα να αποστηθίσω πιο εύκολα απ' το να μάθω... τύπους και τέτοια στα μαθηματικά.»

[17:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«...πάντα νόμιζα, ας πούμε, ότι [τα μαθηματικά και η φυσική] δε θα μου χρησιμεύσουν πουθενά... Απλά, όταν μας έβαζαν να μάθουμε κάποιους τύπους, λέω εντάξει, άχρηστοι είναι αυτοί, γιατί ν' ασχοληθώ; Δε θα μας βοηθήσουν. Και δεν ασχολήθηκα απ' την αρχή... Ας πούμε Ιστορία, μάθαινα την ιστορία της χώρας μου, είναι ενδιαφέρον. Βασικά τ' αρχαία, εντάξει. Δεν έχουν κανένα νόημα, αλλά είναι ωραίο, εντάξει. Το παρελθόν σου κι αυτά. Η έκθεση σε βοηθάει και στο λόγο, στην καθημερινότητα. Είναι πράγματα που μπορείς να τα χρησιμοποιείς, όχι σαν τα μαθηματικά με τους τύπους και τη φυσική με τους τύπους. Αυτά... άχρηστα.»

[15:2], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι στο λόγο των υποκειμένων της έρευνας σχετικά με την επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο κυριαρχεί το μοτίβο των κλίσεων, δηλαδή των ικανοτήτων,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της άντλησης ευχαρίστησης και της ικανοποίησης των ενδιαφερόντων από την ενασχόληση με τα μαθήματα της επιλεγμένης κατεύθυνσης. Η κλίση, όμως, δε θεωρείται απλώς ότι στρέφει προς μια κατεύθυνση σπουδών, αλλά παράλληλα ότι αποστρέφει από μια άλλη. Στο λόγο των υποκειμένων η κλίση συνίσταται στις ικανότητες που απαιτεί η επιλεγμένη κατεύθυνση και ταυτόχρονα στην έλλειψη κλίσης σε βαθμό αποστροφής προς μια άλλη. Οι κλίσεις, δηλαδή, ορίζονται από τα υποκείμενα αντιθετικά: συχνά η ικανότητα κατανόησης και επιτυχίας στα θετικά μαθήματα θεωρείται ότι αποκλείει την ικανότητα κατανόησης και επιτυχίας στα θεωρητικά μαθήματα και το αντίστροφο.

Το παραπάνω αντιθετικό ζεύγος κυριαρχεί και στα σχόλια των υποκειμένων για την κατά φύλο άνιση κατανομή των μαθητών/τριών στις κατεύθυνσεις σπουδών στο λύκειο, προσδίδοντας κατ' αυτόν τον τρόπο μια έμφυλη διάσταση στην κλίση. Συχνά η έμφυλη διαφοροποίηση των επιλογών κατεύθυνσης σπουδών αποδίδεται από τα υποκείμενα, ανεξαρτήτως φύλου και τμήματος φοίτησης, στις διαφορετικές ικανότητες των φύλων. Άλλοτε δηλώνονται ρητά τα «φυσικά» και «βιολογικά» αίτια των έμφυλων διαφορών στην ικανότητα και άλλοτε υπονοούνται. Παρατηρείται, δηλαδή, ότι επικρατεί στο λόγο των υποκειμένων η διχοτομία «θεωρητικών επιστημών» - «θετικών επιστημών» και ότι η διχοτομία αυτή περιγράφεται και ως έμφυλη. Η «θεωρητική» κατεύθυνση, τα «θεωρητικά» μαθήματα, η «θεωρητική» γνώση αποτελούν «γυναικείο» πεδίο, στο οποίο οι γυναίκες θεωρείται πως έχουν μεγαλύτερη κλίση. Αντίθετα, η θετική και η τεχνολογική κατεύθυνση, η «εφαρμοσμένη» γνώση και οι «πρακτικές» ασκήσεις περιγράφονται ως «ανδρικό» πεδίο, στο οποίο οι άνδρες εκ φύσεως έχουν συχνά μεγαλύτερη επιτυχία.

Όπως επισημαίνει ο Bourdieu (2007), μέσω των κυρίαρχων σχημάτων σκέψης, που βασίζονται σε έμφυλες εννοιολογικές αντιθέσεις και εφαρμόζονται στην αλληλεπίδραση των υποκειμένων με την κοινωνική πραγματικότητα, οι έμφυλες διαφορές αποτελούν όχι μόνο αντικείμενο προσδοκίας αλλά και αντικείμενο αναγνώρισης. Αυτές οι - κατά τον Bourdieu - *προλήψεις* των υποκειμένων σχετικά με τις διαφοροποιημένες δραστηριότητες και ικανότητες ανδρών και γυναικών επιβεβαιώνονται διαρκώς από την κοινωνική πραγματικότητα, που διαπερνάται από έμφυλες αντιθέσεις, ενώ η κοινωνική προέλευση των συγκεκριμένων αντιθέσεων καθίσταται δυσδιάκριτη και συχνά μη αναγνωρίσιμη. Οι έμφυλες διαφορές και αντιθέσεις τείνουν να αποδίδονται στη φύση και οι έμφυλα διαφοροποιημένες κλίσεις παρουσιάζονται ως κάτι το αυτονόητο. Αξίζει, μάλιστα, να επισημανθεί ότι οι επιδόσεις και οι διακρίσεις των ανδρών στις θετικές επιστήμες ερμηνεύονται με αναφορά σε ένα ανδρικό πλεονέκτημα για ενασχόληση με τα μαθηματικά, τις θετικές επιστήμες και την «πρακτική» γνώση. Το πλεονέκτημα αυτό άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα αποδίδεται στη «φύση», όπως φαίνεται και στα αποσπάσματα των συνεντεύξεων που ακολουθούν:

> «... η γυναίκα είναι ειδικευμένη για θεωρητικές, αν είναι να διαλέξει κάποια επιστήμη πιστεύω. Πιο δύσκολα θα τα βγάλει στις θετικές... Μπορεί οι γυναίκες να μην είναι καλές απλά στα θετικά, στις θετικές επιστήμες. Αλλά βλέπω εκ του αποτελέσματος ότι οι άντρες

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πάντα ήταν στο χώρο, στις διακρίσεις, στα μαθηματικά, στην πληροφορική, στη φυσική, σε όλα αυτά.»
[4:2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

«Νομίζω ότι είναι και στη φύση του ότι τα κορίτσια έχουν περισσότερο στη θεωρία, ενώ τα τ' αγόρια στην πράξη... Έχω κοιτάξει και κάποιες έρευνες που έχουνε γίνει και έχει αποδειχθεί ότι τα αγόρια στα μαθηματικά και γενικά στις θετικές επιστήμες έχουν καλύτερες επιδόσεις.»
[13:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Ίσως ότι τα κορίτσια περισσότερο προτιμάνε να μαθαίνουνε πράγματα θεωρητικά και να μην κάθονται να μαθαίνουνε, ξέρω 'γω, ασκήσεις, που 'χουν περισσότερο τα μαθηματικά. Και γενικότερα το μυαλό τους τις βοηθάει πιο πολύ, ώστε να απομνημονεύουν κάποια κείμενα, ενώ τ'αγόρια βοηθάει πιο πολύ τα θετικά μαθήματα.»
[14:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., Ι

«Μάλλον σκέφτονται αλλιώς; Διαφορετικός τρόπος σκέψης. Είναι πιο πολύ θεωρητικά μυαλά, νομίζω, τα κορίτσια ...δε σκέφτονται πρακτικά.»
[20:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Μάλιστα, για έναν από τους φοιτητές της Πληροφορικής η υπεροχή των ανδρών υπερβαίνει το δίπολο «θετικές»/ «θεωρητικές» επιστήμες. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στο πρότυπο του «άνδρα - πανεπιστήμονα», αφού θεωρείται ότι οι άνδρες είναι ικανοί να διαπρέψουν σε όλα τα επιστημονικά αντικείμενα, ανεξαρτήτως κατεύθυνσης, ενώ, αντίθετα, οι ικανότητες των γυναικών περιορίζονται στις «θεωρητικές» επιστήμες. Συνεπώς, οι ικανότητες των γυναικών περιγράφονται όχι μόνο ως διαφορετικές, αλλά και ως ελλειπείς σε σύγκριση με τις ικανότητες των ανδρών.

«Πάνω στο θέμα αυτό των φύλων λέω ότι ο άντρας είναι καλός και στις θετικές και στις θεωρητικές επιστήμες, δηλαδή στις φιλολογικές κι αυτές, αλλά η γυναίκα είναι ειδικευμένη για θεωρητικές, αν είναι να διαλέξει κάποια επιστήμη πιστεύω.»
[4:2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Επίσης, η *υπομονή* και η *αφοσίωση* περιγράφονται συχνά ως γυναικεία, έμφυτα, γνωρίσματα και μάλιστα συνυφασμένα με τη μελέτη των θεωρητικών μαθημάτων. Έχει συχνά επισημανθεί στη βιβλιογραφία σχετικά με τις έμφυλες σχέσεις στην εκπαίδευση ότι η επιμέλεια και η αφοσίωση στη σχολική μελέτη είναι χαρακτηριστικά που αποδίδονται κατά κύριο λόγο στα κορίτσια και στη «γυναικεία ταυτότητα» (Renold: 2001, Δεληγιάννη - Κουιμτζή & Σακκά: 2005). Έτσι, τα κορίτσια περιγράφονται ως περισσότερο υπομονετικά και αφοσιωμένα στη σχολική μελέτη σε σύγκριση με τα αγόρια. Άλλοτε υπονοείται και άλλοτε δηλώνεται ρητά ότι τα παραπάνω γνωρίσματα προέρχονται από κάποιου είδους βιολογική διαφορά των φύλων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Πιστεύω τα κορίτσια είναι περισσότερο *υπομονετικά*, δηλαδή, θα καθήσουν να διαβάσουν, θα αφιερώσουν χρόνο, ενώ τα αγόρια δε θα το κάνουν. Προτιμούν έτσι να λύσουν κάποιες ασκήσεις, όπως μαθηματικά και τέτοια, παρά να καθήσουν να διαβάσουν κάτι... θεωρητικό, δηλαδή να αφιερώσουν πολύ χρόνο. Πιστεύω γι' αυτό επιλέγουν πιο πολύ θετικές... Δεν έχουν...πιστεύω ότι είναι πιο πολύ πρακτικό, δηλαδή να καθήσεις...να γράψεις πιο πολύ...να...λύσεις ασκήσεις... Ενώ η θεωρητική πιστεύω είναι πιο πολύ να μελετάς, να διαβάζεις, να είσαι αφοσιωμένος... Ναι! Πιστεύω ότι είναι πιο υπομονετικά. Τέτοια εντύπωση έχω... έτσι είναι...έτσι είμαστε από μικρές, δηλαδή τα αγόρια, από μικρά...να παίξουν ποδόσφαιρο, είναι συνέχεια έξω πιστεύω. Ενώ τα κορίτσια θα καθήσουν και περισσότερο στο σπίτι.»

[3:2], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«Διαβάζουν περισσότερο [τα κορίτσια]. Δηλαδή η θεωρητική θέλει πολύ διάβασμα. Πρέπει να κάτσεις να σκεφτείς λίγο για να διαβάσεις. Για να τα πας καλά. Η τεχνολογική είναι περισσότερο πράξεις. Να είσαι καλός στα μαθηματικά. Ή το 'χεις ή δεν το 'χεις αυτό.»

[11:1], Φοιτητής, Πληροφορική, ΙΙ

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η ερμηνεία της άνισης κατανομής των φύλων στις κατεύθυνσεις σπουδών στο λύκειο με βάση τις διαφορετικές ικανότητες και κλίσεις των φύλων για μάθηση εντοπίζεται ακόμη και στο λόγο υποκειμένων που έχουν κάνει επιλογές σπουδών μη τυπικές για το φύλο τους, όπως φαίνεται και από τις απόψεις των φοιτητριών της Πληροφορικής και των φοιτητών του Φ.Π.Ψ. που παρατέθηκαν παραπάνω. Συχνά εκλαμβάνουν την περίπτωσή τους ως εξαίρεση ή ακόμα και παρέκκλιση που αποδίδεται σε εξωγενείς παράγοντες. Για παράδειγμα, ο Παύλος, φοιτητής στο Φ.Π.Ψ, αποδίδει την επιλογή της θεωρητικής κατεύθυνσης από μέρους του στην ανεπαρκή μελέτη και στην έλλειψη ικανού εκπαιδευτικού προσωπικού στη σχολική του πορεία, για να τον στηρίξει στην επιλογή μιας κατεύθυνσης που «ταιριάζει» στο φύλο του.

«Ε, πιστεύω αυτό που λεν οι περισσότεροι, ότι τα αγόρια έχουν περισσότερη κλίση στις... στα μαθηματικά, φυσική κι αυτά. Και χημεία. Περισσότερο. Κι εγώ άμα είχα ασχοληθεί περισσότερο με τα μαθηματικά ή αν είχα καλύτερους καθηγητές, θα... ίσως είχα διαλέξει και τεχνολογική κατεύθυνση. Που το είχα στο μυαλό μου. Απλά είδα ότι εντάξει, δε μπορώ. Άφησα κενά. Πρέπει να τα παρακολουθείς καλύτερα. Και είχα αφήσει κενά και έπρεπε να... πάω πάλι πίσω.»

[17:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Α.1.1.β. Επιλογή κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση και «κλίση»

Όμοια με την επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο, η ατομική «κλίση» αποτελεί βασικό επιχειρήμα των υποκειμένων της έρευνας και για την ερμηνεία της επιλογής ενός συγκεκριμένου τμήματος ή ενός επιστημονικού κλάδου στο πανεπιστήμιο. Συγκεκριμένα, η κλίση μεταφράζεται συνήθως σε προσωπικό «ενδιαφέρον» και σε προσωπική «προτίμηση»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

για ένα ορισμένο επιστημονικό κλάδο και ιδιαίτερα όταν τα υποκείμενα επιχειρούν να εξηγήσουν τη δική τους επιλογή για τον κλάδο σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Η αναφορά στο «ενδιαφέρον» για το αντικείμενο σπουδών ως βασική ερμηνεία της επιλογής τμήματος στο πανεπιστήμιο χρησιμοποιείται κυρίως από τους φοιτητές του τμήματος της Πληροφορικής. Συγκεκριμένα, το «ενδιαφέρον» για την Πληροφορική και γενικά για τους Η/Υ συνδέεται στο λόγο τους με την πρώιμη και μακρόχρονη επαφή που έχουν με τους Η/Υ. Τείνουν, μάλιστα, να αποδίδουν την ενασχόλησή τους με τους Η/Υ στο ενδιαφέρον τους για αυτούς και όχι το αντίστροφο. Δε φαίνεται, δηλαδή, να θεωρούν την εξοικείωση, τις γνώσεις και το ενδιαφέρον τους για τους Η/Υ συνέπεια της απόκτησης Η/Υ σε μικρή ηλικία. Στην προκειμένη περίπτωση, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η γνώση σχετικά με την τεχνολογία των Η/Υ και η εξοικείωση με τη χρήση τους αποτελεί ένα είδος *πολιτισμικού κεφαλαίου*, με την έννοια που αποδίδει στον όρο ο Bourdieu, το οποίο μάλιστα φέρει ταξικό αλλά και έντονα έμφυλο χαρακτήρα. Το γεγονός ότι οι φοιτητές της έρευνάς μας τείνουν να αποδίδουν την ενασχόλησή τους με τους Η/Υ στο «ενδιαφέρον» τους για την πληροφορική και όχι την καλλιέργεια του συγκεκριμένου ενδιαφέροντος στην πρώιμη επαφή και εξοικείωση με τους Η/Υ εξηγείται από το σχήμα που πρότεινε ο Bourdieu (1984) για να ερμηνεύσει την αναπαραγωγή των θέσεων στα κοινωνικά πεδία: το κεφάλαιο που φέρουν λόγω κοινωνικής θέσης τα υποκείμενα υπαγορεύει τη σκέψη και τη δράση τους, όχι ως ένας εξωτερικός καταναγκασμός, αλλά ως «φυσική» και αυτονόητη προδιάθεση, παρόλο που αυτή η ετοιμότητα που χαρακτηρίζει τη σκέψη και τη δράση των υποκειμένων δομείται ως αποτέλεσμα της προσωπικής και συλλογικής ιστορίας της ομάδας στην οποία ανήκουν τα υποκείμενα. Χαρακτηριστικά, από αυτή την άποψη, είναι τα παρακάτω αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις των φοιτητών της Πληροφορικής.

> «... έτυχε από μικρός να έχω επαφή με τους υπολογιστές, από μικρό παιδί... το θέμα είναι ότι έμπαινα ίντερνετ, ο πατέρας μου μου είχε αγοράσει από μικρό υπολογιστή, είχα πολύ καλή επαφή, το παν ήταν το ενδιαφέρον, πάντα... Και πάντα μου άρεσε, είχα πολύ καλή επαφή με την Πληροφορική, με τις έννοιες αυτές και τα λοιπά και δε μπορούσα να σκεφτώ κάτι άλλο να το σπουδάζω.»
> [4:2-3], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Από μικρός είχα κόλλημα με τους υπολογιστές και δε μπορούσα να φανταστώ να ασχοληθώ με κάτι διαφορετικό στο μέλλον... Δ΄ δημοτικού πήρα τον πρώτο μου υπολογιστή. Που τον είχα στο δωμάτιο...
> - Δηλαδή η επιλογή της Πληροφορικής ήταν η πρώτη σου επιλογή;
> -Κι η μοναδική. Αφού μόνο Πληροφορική έβαλα... λέω ποιος ο λόγος να κάνω κάτι που δε μ' αρέσει. Αλλά Πληροφορική άμα δεν περάσω, θα ξαναπροσπαθήσω μόνο για Πληροφορική του χρόνου. Μόνο έτσι.»
> [10:1-2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Μου άρεσαν πολύ οι υπολογιστές και τα μαθηματικά. Και έχει πολύ και από τα δύο η Πληροφορική.
[11:2], Φοιτητής, Πληροφορική, ΙΙ

«[Επέλεξα το τμήμα της Πληροφορικής, επειδή] ενδιαφέρομαι κυρίως για τους υπολογιστές... είχα από πριν επαφή.»
[20:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Μόνο μία από τις φοιτήτριες της Πληροφορικής που συμμετείχαν στη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, η Ελένη, η οποία προέρχεται από μία υψηλού εισοδηματικού και εκπαιδευτικού επιπέδου οικογένεια, δήλωσε ότι είχε δικό της Η/Υ από μικρή ηλικία. Σύμφωνα με τα λεγόμενά της, η Πληροφορική ήταν και το μοναδικό αντικείμενο σπουδών που την ενδιέφερε στο πανεπιστήμιο.

«Επειδή από μικρή είχα τον υπολογιστή και μου άρεσε και είχα ασχοληθεί, ήξερα ότι μόνο αυτό μου άρεσε. Βασικά, αν δεν πέρναγα Πληροφορική, δε με ενδιέφερε τίποτε άλλο. Δεν είχα κάτι να μου αρέσει.»
[1:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

Η συγκεκριμένη φοιτήτρια μάλιστα αναφέρεται από άλλους/ες φοιτητές/τριες της Πληροφορικής ως «εξαίρεση» φοιτήτριας στο τμήμα, αφού οι γνώσεις και τα ενδιαφέροντα της ταιριάζουν περισσότερο με εκείνα των φοιτητών και όχι των φοιτητριών του τμήματος. Είναι χαρακτηριστική η έκπληξη και ο θαυμασμός στην περιγραφή ενός φοιτητή της Πληροφορικής για τη συγκεκριμένη φοιτήτρια, όταν σχολιάζει την έλλειψη ενασχόλησης των φοιτητριών του τμήματος με το τεχνικό μέρος του Η/Υ:

«Δε μπορώ να το φανταστώ, ας πούμε, μια κοπέλα να φτιάχνει ένα υπολογιστή, να βγάζει, ας πούμε, μια μητρική, να την ξαναβάζει. Όπως είπα, υπάρχουν οι εξαιρέσεις. Έχουμε μια φίλη, την Ελένη. Πιο πορωμένο άνθρωπο δεν έχω δει στη ζωή μου απ' αυτή. Δηλαδή πορώνεται πολύ με τον υπολογιστή... Στον προγραμματισμό τα καταφέρνει μια χαρά. Σ' ό,τι αφορά προγραμματισμό και τέτοια... Και στο support είναι τώρα, τεχνική υποστήριξη, οπου ήμουν εγώ το καλοκαίρι, ήταν κι αυτή.»
[10:4-5], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Σε αντίθεση με την Ελένη, οι περισσότερες φοιτήτριες της Πληροφορικής δεν είχαν δικό τους Η/Υ, ούτε είχαν ιδιαίτερη επαφή με τους Η/Υ πριν εισαχθούν στο τμήμα, εκτός από τα μαθήματα της Πληροφορικής στο σχολείο. Η επιλογή του τμήματος της Πληροφορικής, σύμφωνα με όσα οι ίδιες αναφέρουν, βασίστηκε κυρίως στις προοπτικές που θεωρείται ότι «υπόσχεται» η Πληροφορική σε σχέση με την αγορά εργασίας. Όπως επισημαίνει η Clegg (2001), η σχέση των γυναικών με τον προσωπικό οικιακό Η/Υ είναι υποδεέστερη σε σύγκριση με εκείνη των ανδρών και τα αγόρια εξακολουθούν να έχουν γενικά μεγαλύτερη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

πρόσβαση στους Η/Υ σε σύγκριση με τα κορίτσια. Σύμφωνα με την Clegg (2001), η μεγαλύτερη εξοικείωση των αγοριών με τους Η/Υ δεν είναι τυχαία· η βιομηχανία των οικιακών Η/Υ, καθώς και των ηλεκτρονικών παιχνιδιών, τα οποία συνήθως παίζονται στον Η/Υ, στόχευσε εξαρχής στον ανδρικό πληθυσμό οριοθετώντας έτσι, αναπαράγοντας και ενισχύοντας την «αρσενική» εκδοχή της μηχανής και της τεχνολογίας.

Μάλιστα, η εξοικείωση και η επαφή με τους Η/Υ από μικρή ηλικία διαμεσολαβείται όχι μόνο από έμφυλες αλλά και από ταξικές σχέσεις. Ο μοναδικός φοιτητής της Πληροφορικής που δεν είχε από μικρός Η/Υ προέρχεται από μια μικροαστική επαρχιακή οικογένεια: ο πατέρας του είναι ιδιοκτήτης μιας μικρής επιχείρησης, ενώ η μητέρα του δεν απασχολείται σε κάποια θέση έμμισθης εργασίας. Επίσης, και οι δύο γονείς του είναι απόφοιτοι Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Από τις φοιτήτριες της Πληροφορικής, η μοναδική που δήλωσε ότι είχε από μικρή ηλικία επαφή με τους Η/Υ είναι η Ελένη, η οποία κατάγεται από μια εύπορη οικογένεια και οι γονείς της είναι και οι δύο απόφοιτοι Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η μητέρα της, συγκεκριμένα, είναι υψηλόβαθμο στέλεχος της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, ενώ ο πατέρας της είναι ιδιοκτήτης μιας οικονομικά εύρωστης βιοτεχνικής μονάδας της επαρχίας. Το υψηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειάς της πιθανόν συνετέλεσε στην «υπέρβαση» των έμφυλων ορίων που τίθενται συχνά στα κορίτσια όσον αφορά τις δραστηριότητες και τα χόμπι κατά την παιδική και εφηβική ηλικία. Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό ότι και άλλες φοιτήτριες της Πληροφορικής είχαν τυπικά τη δυνατότητα να ασχοληθούν με τους Η/Υ, αλλά αυτό δε συνέβη. Ενώ, δηλαδή, οι οικογένειές τους είχαν την οικονομική ευχέρεια να τους αγοράσουν Η/Υ ή υπήρχε Η/Υ στο σπίτι ή στο γραφείο, οι φοιτήτριες αυτές ποτέ δεν απέκτησαν ιδιαίτερη επαφή με τους Η/Υ. Φαίνεται, λοιπόν, ότι σε ό,τι αφορά τη σχέση με τον Η/Υ, η επίδραση του φύλου είναι ισχυρότερη από την επίδραση της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης, κρατώντας τα κορίτσια μακριά από τους Η/Υ ακόμα και σε περιπτώσεις, όπου οι αντικειμενικές συνθήκες είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές για την ενασχόληση με αυτούς σε καθημερινή βάση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Δήμητρα, κόρη εκπαιδευτικών που διδάσκουν σε ειδικότητες των Θετικών Επιστημών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Η μητέρα της Δήμητρας, μάλιστα, είναι καθηγήτρια Πληροφορικής, αλλά η ίδια δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα στην παιδική και εφηβική της ηλικία με τους Η/Υ, όπως δηλώνει.

> «-Είχατε υπολογιστή στο σπίτι;
>
> -Είχαμε, ναι. Αλλά η μόνη χρήση... Βασικά εγώ δεν είμαι πολύ των υπολογιστών να σου πω την αλήθεια, δεν μου πολυαρέσει σα μηχάνημα, αλλά... Μόνο να προγραμματίζω, ας πούμε, που αναγκαστικά δεν μπορείς να το κάνεις με το χέρι, πρέπει να το τρέξεις.
>
> -Δηλαδή πριν περάσεις στην Πληροφορική, δεν...
>
> -Δεν ασχολούμουν τόσο πολύ, δεν μπορώ να πω ότι... Ο υπολογιστής, ας πούμε, σπίτι μου είχαμε έναν για όλους. Δεν είχα δικό μου υπολογιστή ν' ασχοληθώ... ιδιαίτερα.
>
> -Δεν ήθελες; Δε σ' ενδιέφερε;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

-Δε με πολυενδιέφερε. Δεν είχα... δηλαδή παιχνίδια δεν έπαιζα, γιατί άλλο να τον χρησιμοποιήσω; Να γράψω κάτι για το σχολείο δε μου χρειαζόταν, τα γράφαμε όλα χειρόγραφα... Ό,τι μαθαίναμε στο σχολείο. Αυτό.»
[9:5], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

Σε ό,τι αφορά τους φοιτητές και τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ., η αναφορά στο «ενδιαφέρον» για τα επιστημονικά αντικείμενα του τμήματος - και κυρίως για την Ψυχολογία - αποτελεί ένα βασικό ερμηνευτικό επιχείρημα για την επιλογή του τμήματος. Οι φοιτητές/τριες του Φ.Π.Ψ., όμως, που στην πλειονότητά τους προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, παρόλο που κάνουν συχνά λόγο για το «ενδιαφέρον» τους για τα επιστημονικά αντικείμενα του τμήματος, φαίνεται ότι δεν έχουν προηγούμενη εμπειρία ή γνώση για αυτά, όπως φαίνεται από τα αποσπάσματα που ακολουθούν:

«Εντάξει, το ΦΠΨ εμένα, ακούγοντας Φιλοσοφία Παιδαγωγικά και Ψυχολογία, έτσι... μου άρεσε, ξέρω 'γω, ως ιδέα, να κάτσω να ασχοληθώ, έστω και μ' ένα απ' αυτά τα τρία.»
[2:5], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Μ' άρεσε σα σχολή. Τη θεωρούσα πολύ ενδιαφέρουσα... Είχα διαβάσει, ξέρεις, από πιο παλιά, που έβλεπα τις σχολές και τι γινότανε κι αυτά και μ' άρεσε.»
[6:2], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Μου άρεσε η Ψυχολογία. Δεν ήταν...δεν ήξερα πολλά πράγματα από Ψυχολογία βέβαια. Απλώς με... με εξίταρε αυτό το πράμα. Το ότι... όχι με τρελούς, με κάποιους ανθρώπους που είχαν κάποια προβλήματα, που δεν είναι φυσιολογικοί για τους άλλους -σε εισαγωγικά- και... μου άρεσε. Η περιέργεια πάνω απ' όλα.»
[5:2], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Μου άρεσε πολύ γενικά το αντικείμενο της Ψυχολογίας, το να ερευνήσεις... πτυχές του εαυτού κάποιου άλλου...»
[17:2], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Σε ό,τι αφορά τις ερμηνείες των υποκειμένων της έρευνας για τις έμφυλες διαφορές στις επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, παρατηρείται ότι ο λόγος τους είναι σε μεγάλο βαθμό παρόμοιος με το λόγο που χρησιμοποιούν για να εξηγήσουν τις έμφυλες διαφορές στην επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο. Έτσι, τα δίπολα θεωρία/ πράξη, θεωρητικές/ θετικές επιστήμες, αποστήθιση/ πρακτική γνώση εμφανίζονται και στις ερμηνείες των υποκειμένων για την επιλογή κλάδου σπουδών στο πανεπιστήμιο. Έχουν, μάλιστα, μια ρητή έμφυλη διάσταση, που είναι συχνά απαξιωτική για τις γυναίκες και για εκείνο το μέρος του σκέλους των ζευγών που συνδέεται με αυτές. Επίσης, είναι σημαντικό ότι αυτά τα έμφυλα και αξιολογικά σε βάρος των γυναικών δίπολα χρησιμοποιούνται τόσο από φοιτητές όσο και - εν μέρει - από φοιτήτριες των δύο τμημάτων. Σύμφωνα με το

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Bourdieu (2007), η ανδρική κυριαρχία εδραιώνεται μέσα από αυτή τη «συνενοχή» των καταπιεζομένων στην υποδέεστερη θέση τους. Η συνενοχή τους, όμως, δεν είναι συνειδητή, αλλά προκύπτει ως αποτέλεσμα ενός αυθαίρετου συστήματος συμβολικών ταξινομήσεων που εγγράφονται μεταξύ των άλλων στις γνωστικές δομές των υποκειμένων, ανδρών και γυναικών. Οι ταξινομήσεις αυτές φέρουν πάντοτε μία έμφυλη διάσταση και τοποθετούν το «γυναικείο» σε αξιολογικά κατώτερη θέση σε σύγκριση με το «ανδρικό».

Πάντως, είναι κυρίως οι φοιτητές και μάλιστα της Πληροφορικής και των ανώτερων και μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων, που αποδίδουν συχνά τις διαφοροποιημένες ως προς το φύλο επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση σε μια φυσική, βιολογική, διαφορά μεταξύ των φύλων, η οποία εξηγεί τις διαφορές ικανοτήτων και προτιμήσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι απόψεις τους είναι χαρακτηριστικές:

> «Η πρώτη σκέψη είναι ότι είναι θέμα DNA, ότι ο άντρας είναι καλύτερος σ' αυτά. Απ' την άλλη όμως όταν βλέπεις την ιστορία, ε βλέπεις ότι δεν υπήρχε ποτέ περιθώριο για τη γυναίκα να διακριθεί σε αυτές τις επιστήμες. Ποτέ δε σπούδαζαν οι γυναίκες καταρχάς. Τα τελευταία χρόνια. Ποτέ δεν είχαν το χρόνο να γίνουνε κάτι. Είναι μέρος που έχει κλείσει από τους άντρες. Και πάλι, όμως, αν πάμε σε τρίτο βαθμό, λέμε μήπως το DNA φταίει που εξαρχής οι γυναίκες δεν πηγαίνανε και οι άντρες πηγαίνανε σε αυτές τις επιστήμες; Εγώ πιστεύω ότι όλα είναι θέμα ικανότητας γενετικής. Η γυναίκα έχει σε άλλα πράγματα ικανότητα και το πάω πιο γενικά, ότι ο άντρας είναι αυτός που έχει να κάνει με τις επιστήμες και η γυναίκα έχει να κάνει με το συναίσθημα... Οι θετικές επιστήμες έχουν επαφή μόνο με τη θεωρία των αριθμών. Η γυναίκα θα πάει στη Φιλολογία, θα διδάξει τη γλώσσα. Όταν θα πάει στο Φ.Π.Ψ., σ' αυτά τα ... ψυχολογικά και τα παιδαγωγικά, θα έχει επαφή με τους ανθρώπους. Η γυναίκα είναι καλή με το συναίσθημα και με την επαφή με τους ανθρώπους. Ο άντρας είναι καλός με τα νούμερα και με την πρακτική σκέψη.»
> [4:2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Πρέπει να είναι έμφυτα νομίζω... Δηλαδή πρέπει να βγαίνει από τον άντρα. Ή όπως και στα... έχουμε και στη σχολή μας κορίτσια. Κι εντάξει, απ' ό,τι βλέπω, θα μπορούσαν κάλλιστα να κάνουν κάποιο άλλο... περισσότερο πιο θεωρητικό. Πιστεύω, εντάξει, ότι σε μας κολλάει το πρακτικό πολύ, δηλαδή από τη φύση σας δε νομίζω να κάτσετε παραπάνω από κάποιο χρονικό διάστημα να προσπαθήσετε κάτι. Στον υπολογιστή... Δε μπορώ να το φανταστώ, ας πούμε, μια κοπέλα να φτιάχνει ένα υπολογιστή, να βγάζει, ας πούμε, μια μητρική, να την ξαναβάζει.»
> [10:2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Κυρίως λόγω του μυαλού που έχει ο καθένας. Δηλαδή τα κορίτσια, εντάξει, προτιμάνε αυτές τις θεωρητικές επιστήμες. Και τ' αγόρια της θετικές. Εντάξει. Δεν είναι καλό ή κακό. Απλά ο καθένας ό,τι προτιμάει.»
> [14:3], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., Ι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Είναι αξιοσημείωτο ότι εκτός από τους φοιτητές, και ορισμένες φοιτήτριες αναπαράγουν το έμφυλο αντιθετικό ζεύγος θεωρητικό/ πρακτικό για να εξηγήσουν την κατά φύλο διαφοροποιημένη κατανομή στους κλάδους σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Οι φοιτήτριες, όμως, δεν κάνουν κάποια σαφή αναφορά σε μια βιολογική προέλευση των κλίσεων. Η κλίση, εξάλλου, νοηματοδοτείται από τις φοιτήτριες όχι ως έμφυτη ικανότητα, αλλά περισσότερο ως προτίμηση, δηλαδή τι «αρέσει» στα άτομα του κάθε φύλου να σπουδάζουν και, μάλιστα, αυτή η κατά φύλο διαφοροποίηση των προτιμήσεων γίνεται αποδεκτή ως αυτονόητο γεγονός, όπως φαίνεται και στα παρακάτω αποσπάσματα:

> «Τα αγόρια τους αρέσει και πιο πολύ η έρευνα, δεν ξέρω, πάλι είναι μια πρακτική σχολή, δεν είναι σχολή θεωρητική... γι' αυτό πιστεύω την επιλέγουνε. Ναι, γιατί Παιδαγωγικό και τέτοια, Ιστορικό – Αρχαιολογικό, άμα δούμε, δεν υπάρχουν τόσα αγόρια, άρα δεν τους αρέσει. Μάλλον δε θα τους αρέσει να διαβάζουν τόσο, ξέρω 'γω. «Πάλι» εννοώ πρακτικά, γιατί στην Πληροφορική είναι πιο πολύ πρακτικό, ο προγραμματισμός, τέτοια. Δεν είναι κάτι να μάθουμε απ' έξω, να παπαγαλίσουμε, όπως είναι στις θεωρητικές σχολές.»
> [3:3], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

> «Γενικά... μας αρέσουν περισσότερο αυτά τα φιλοσοφικά κι αυτά.»
> [13:2], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Ο Περικλής (συνέντευξη 4), φοιτητής της Πληροφορικής, υποστήριζε λίγο παραπάνω ότι οι γυναίκες έχουν από τη φύση τους την ικανότητα να κατανοούν τα ανθρώπινα συναισθήματα καλύτερα από τους άνδρες. Η αντίληψη για το ιδιαίτερο επικοινωνιακό «χάρισμα» της γυναίκας συνδέεται συχνά με το βιολογικό μητρικό ρόλο της γυναίκας και έχει αποτελέσει ήδη από το 19ο αιώνα νομιμοποιητικό επιχείρημα υπέρ του διδασκαλικού επαγγέλματος της γυναίκας (Ζιώγου - Καραστεργίου: 2007). Είναι χαρακτηριστικό το σχόλιο μιας φοιτήτριας της Πληροφορικής για το «γυναικείο» χαρακτήρα του επαγγέλματος των νηπιαγωγών. Σύμφωνα με τα λεγόμενά της, οι άνδρες δεν είναι ικανοί να επικοινωνήσουν με τα παιδιά, να κατανοήσουν τον «εσωτερικό κόσμο» των παιδιών. Ανίθετα, θεωρείται αυτονόητη η σχέση επικοινωνίας των γυναικών με τα παιδιά, στη βάση ακριβώς του μητρικού ρόλου της γυναίκας.

> «Πιστεύω ότι, ας πούμε, στο Νηπιαγωγών κλασικά είναι γυναικείο επάγγελμα, αυτό το πιστεύω. Δεν μπορώ να δω έναν άντρα νηπιαγωγό με μικρά παιδάκια... σε ένα νηπιαγωγείο. Δεν μπορώ να το φανταστώ... Τα μικρά παιδάκια μία γυναίκα μπορεί να τα πλησιάσει καλύτερα. Η γυναίκα καταλαβαίνει πιο πολύ τον εσωτερικό κόσμο ενός παιδιού... Κακά τα ψέματα, από τη στιγμή που γεννάει, γίνεται μητέρα, το μεγαλώνει, βλέπει πως μεγαλώνει ένα παιδί, πιστεύω ότι και με τα άλλα... Είναι και πιο γλυκιά η γυναίκα... Ενώ ένας άντρας δεν έχει τόσο υπομονή.»
> [8:2], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μεταξύ των φοιτητών/τριών που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, ένας φοιτητής και μία φοιτήτρια του Φ.Π.Ψ. είχαν ως πρώτη επιλογή κατά τη συμπλήρωση του μηχανογραφικού δελτίου το τμήμα των Νηπιαγωγών. Και για τους δύο, η επιλογή αυτή βασίστηκε, όπως υποστήριξαν, στην καλή σχέση και το ενδιαφέρον που είχαν αναπτύξει για τα μικρά παιδιά. Η κλίση, δηλαδή, δεν περιγράφεται εδώ με όρους βιολογικής προδιάθεσης, αλλά περισσότερο με αναφορά στο προσωπικό ενδιαφέρον για την ενασχόληση με τα παιδιά.

«Είχα πολύ καλή σχέση με τα παιδιά κι έχω ακόμα... Δηλαδή, γενικά με τα παιδιά, δεν ξέρω, αναζωογονιέμαι, μ' αρέσει πολύ. Μου φτιάχνει η διάθεση...»
[7:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Μ' αρέσει πολύ ... τα παιδάκια. Και γι' αυτό το διάλεξα περισσότερο... Τα λατρεύω. Δεν ξέρω. Βασικά κι όταν με βλέπουν κι αυτά με συμπαθούνε, γι' αυτό.»
[15:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Η έννοια του προσωπικού ενδιαφέροντος ως κινητήριας δύναμης που καθορίζει τις προτιμήσεις και καθοδηγεί τις επιλογές σπουδών χρησιμοποιείται και αντίστροφα, για να εξηγήσει με την απουσία της το μικρό ποσοστό των γυναικών που σπουδάζουν Πληροφορική. Για κάποιες φοιτήτριες της Πληροφορικής είναι αρκετό να επικαλεστούν την αδιαφορία και τη μη ενασχόληση των γυναικών με την τεχνολογία και τους Η/Υ για να εξηγήσουν την υποεκπροσώπηση των γυναικών στα τμήματα Πληροφορικής. Ωστόσο, η απουσία ενός λόγου, στο πλαίσιο του οποίου τουλάχιστον αναγνωρίζονται οι έμφυλοι κοινωνικοί περιορισμοί στη γνώση και τη χρήση της τεχνολογίας από τις γυναίκες, σημαίνει ότι η εύθυνη για τη μη ενασχόληση με τους Η/Υ και την έλλειψη ενδιαφέροντος για την τεχνολογία και την Πληροφορική επιρρίπτεται έμμεσα στις ίδιες τις γυναίκες.

«Δεν ασχολούνται, δεν τους αρέσει...»
[1:2], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

«Ίσως να νομίζουν ότι δε μπορούν, ίσως να νομίζουν ότι δε θ' ασχοληθούνε. Ίσως δεν το βρίσκουν και ενδιαφέρον αυτό το πράμα.»
[9:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

Α.1.2. Η επιλογή του κλάδου σπουδών με βάση την ακαδημαϊκή επίδοση

Οι ακαδημαϊκές επιδόσεις αποτελούν ένα κριτήριο το οποίο επικαλούνται αρκετοί/ές φοιτητές/τριες για να εξηγήσουν την επιλογή κλάδου σπουδών τόσο στο λύκειο όσο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Οι υψηλές ή χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις αρχικά στα σχολικά μαθήματα και στη συνέχεια στις πανελλαδικές εξετάσεις φαίνεται ότι επηρέασαν τις εκτιμήσεις ορισμένων φοιτητών/τριών για την εισαγωγή τους στην Ανώτατη Εκπαίδευση και διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των επιλογών σπουδών τους. Όμως, η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

διαδικασία επιλογής του κλάδου σπουδών περιγράφεται και σε αυτές τις περιπτώσεις ως ατομική επιλογή, η οποία βασίστηκε στις εκτιμήσεις των υποκειμένων σχετικά με τις δυνατότητες τους για επίτευξη της απαιτούμενης επίδοσης στις πανελλαδικές εξετάσεις για εισαγωγή στην Ανώτατη Εκπαίδευση γενικά ή σε κάποιο επιθυμητό κλάδο σπουδών. Προκύπτει, δηλαδή, ότι ανάλογα με τις αντικειμενικές δυνατότητες που διαθέτουν, τα υποκείμενα προσαρμόζουν τις επιλογές τους για σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Έτσι επιβεβαιώνεται η ερευνητική διαπίστωση ότι παρόλο που η Ανώτατη Εκπαίδευση έχει μαζικοποιηθεί τα τελευταία χρόνια, οι επιδόσεις εξακολουθούν να καθορίζουν την εισαγωγή των μαθητών/τριών στην Ανώτατη Εκπαίδευση ή τον αποκλεισμό τους από αυτή, καθώς και το εύρος των διαθέσιμων επιλογών των μαθητών/τριών για σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση (Σιάνου: 2006). Ωστόσο, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, οι αναφορές στις ακαδημαϊκές επιδόσεις είναι σχετικά περιορισμένες και συνδέονται και αυτές στο λόγο των υποκειμένων με τις κλίσεις και τις ικανότητές τους.

Α.1.2.α. Επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο και ακαδημαϊκή επίδοση

Η επιλογή της κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο ερμηνεύεται από αρκετά υποκείμενα της έρευνας ως αποτέλεσμα της εκτίμησης ότι η συγκεκριμένη κατεύθυνση που επιλέχθηκε, θα διασφάλιζε και θα εγγυόταν σε μεγάλο βαθμό την υψηλή επίδοση στις πανελλαδικές εξετάσεις και επομένως την εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Οι εκτιμήσεις αυτές αφορούν τόσο την επιλογή της θεωρητικής όσο και την επιλογή της τεχνολογικής κατεύθυνσης, όπως φαίνεται και από τα παρακάτω αποσπάσματα:

> «Κοίταξα με το πανεπιστήμιο πιο πολύ, και στην τεχνολογική ότι μπορώ να τα καταφέρω στα μαθηματικά. Ήμουνα σίγουρη ότι θα γράψω καλά στα μαθηματικά.»
> [8:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

> «Ήμουν καλή στα θεωρητικά μόνο. Γιατί ήξερα ότι αν πάρω θετική κατεύθυνση κι αυτά, θα πρέπει να κάνω τη διπλάσια προσπάθεια για να βγάλω βαθμό.»
> [13:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Γιατί σε κάποιον που είναι σχετικά αδύναμος σε μαθηματικά, φυσική, τον συμφέρει να πάρει θεωρητική κατεύθυνση, να έχει τα μαθηματικά γενικής παιδείας που είναι κατ' εξοχήν ένα εύκολο μάθημα και την οικονομία και να πετύχει σε κάποιο ΤΕΙ οικονομικό ή στο πανεπιστήμιο αναλόγως. Ή στην αστυνομία που βρίσκεται κι απορροφά πολλά αγόρια... Αυτή τη λογική την είχαν πάρα πολλά αγόρια. Οι περισσότεροι μπορώ να πω. Δηλαδή στις φιλολογικές σχολές απ' τα αγόρια που είμασταν πέρασα εγώ στο Φ.Π.Ψ. κι ένας ακόμη φίλος μου στο Ιστορικό.»
> [12:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Είχα διαλέξει θεωρητική, βασικά, γιατί θεωρούσα πιο εύκολα τα μαθήματα. Και με δυσκόλευε πολύ η φυσική από την άλλη κατεύθυνση. Βασικά περισσότερο εκεί πέρα [στη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

θετική κατεύθυνση] ήμουνα πιο καλός. Αλλά ήμουνα χάλια στη φυσική, οπότε...προτίμησα τη θεωρητική... Βρέθηκα στη θεωρητική, γιατί ήμουνα σε όλα μέτριος ας πούμε. Αλλά είχα πάρει και οικονομική θεωρία, οπότε είχε κι ένα πεδίο ακόμα ανοιχτό, οπότε, αν έγραφα καλά εκεί είχα και το πέμπτο πεδίο για να επιλέξω.»

[14:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., Ι

Από τα παραπάνω αποσπάσματα προκύπτει ότι η εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση αποτελεί σαφή στόχο των μαθητών/τριών ήδη κατά την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο. Η επιλογή, μάλιστα, της κατεύθυνσης σπουδών γίνεται με βάση τις δυνατότητες που μπορεί να προσφέρει η κάθε κατεύθυνση για εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, ανάλογα με τις ικανότητες των υποψηφίων στα διάφορα επιστημονικά αντικείμενα. Έμμεσα, δηλαδή, οι επιδόσεις συνδέονται με τις κλίσεις για να εξηγήσουν την επιλογή κατεύθυνσης.

Α.1.2.β. Επιλογή κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση και ακαδημαϊκή επίδοση

Η βαθμολογία στις πανελλαδικές εξετάσεις, όταν δεν είναι άριστη, περιορίζει το πεδίο επιλογών των μαθητών/τριών για σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Πολλοί φοιτητές και πολλές φοιτήτριες βρέθηκαν στο τμήμα στο οποίο τώρα φοιτούν χωρίς να είναι αυτό το τμήμα της πρώτης τους επιλογής, όπως διαπιστώθηκε και από την επεξεργασία των δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσω του ερωτηματολογίου. Παρόλο, όμως, που πρόκειται συχνά για μια «αναγκαστική» επιλογή, τα υποκείμενα της έρευνας σε ελάχιστες περιπτώσεις περιγράφουν την επιλογή του τμήματος φοίτησης ως τέτοια. Μόνο λίγοι/ες φοιτητές/τριες και μόνο από το τμήμα Φ.Π.Ψ. αναφέρουν τις επιδόσεις ως παράγοντα που καθόρισε τις επιλογές τους, όπως φαίνεται και στα παρακάτω αποσπάσματα:

«Ήτανε μία σχολή την οποία την έπιανα, η βάση... ήμουνα... είχα τα μόρια τελος πάντων, για να μπω ένα πράγμα... Λοιπόν, ο πρώτος παράγοντας για να αποκλείσεις κάποιες σχολές, μάλλον, να το πάρουμε έτσι, είναι τα μόρια, ο δεύτερος παράγοντας είναι το αντικείμενο της κάθε σχολής.»

[2:4-5], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Η πρώτη μου επιλογή ήταν Ψυχολογία. Το Φ.Π.Ψ., μπορώ να σου πω, – κι από πολλούς λέγεται – ότι είναι η εύκολη λύση.»

[5:2], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Εντάξει, δεν το 'χα πρώτη επιλογή [το Φ.Π.Ψ.]...Πρώτη επιλογή είχα ΜΜΕ και τα 'χασα για λίγο, για 60 μόρια; Κι εντάξει, ε, βρέθηκα στο Φ.Π.Ψ., ήταν αμέσως μετά.»

[14:2], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., Ι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α.1.3. Η επιλογή του κλάδου σπουδών με βάση τους επαγγελματικούς στόχους

Για κάποιους/ες φοιτητές/τριες της έρευνας βασικό κριτήριο για την επιλογή του κλάδου σπουδών τόσο στο λύκειδ όσο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση αποτέλεσε η αγορά εργασίας και συγκεκριμένα οι επαγγελματικοί στόχοι που είχαν διαμορφωθεί ήδη κατά τη φοίτηση στο λύκειο ή προς το τέλος αυτής.

Α.1.3.α. Επιλογή της κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο και επαγγελματικοί στόχοι

Συχνά αναφέρεται από τα υποκείμενα της έρευνας ότι οι προτιμήσεις και οι στόχοι για την άσκηση μελλοντικού επαγγέλματος αποτέλεσαν κριτήριο επιλογής της κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο, η οποία θα οδηγούσε στους αντίστοιχους πανεπιστημιακούς κλάδους σπουδών βασικής κατάρτισης στο επιθυμητό επάγγελμα.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η επιλογή της τεχνολογικής κατεύθυνσης συνδέεται συχνά στο λόγο των φοιτητών, κυρίως της Πληροφορικής, με την ενασχόληση και το ενδιαφέρον για τους Η/Υ. Μάλιστα, το ενδιαφέρον για τους Η/Υ μεταφράζεται συχνά και σε επαγγελματική επιλογή, που καθορίζει την επιλογή κλάδου σπουδών ήδη από το λύκειο. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Ιάσωνα (συνέντευξη 10), φοιτητή της Πληροφορικής, που περιγράφει την επαγγελματική ενασχόληση με τους Η/Υ ως «αυτονόητη» εξέλιξη της προηγούμενης ενασχόλησής του με τους Η/Υ και την επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο ως ενδιάμεσο κρίκο που συνδέει το χόμπι με τις αντίστοιχες σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση και τελικά με το μελλοντικό επάγγελμα. Παρόμοια άποψη εκφράζει και ο Σωτήρης (συνέντευξη 7), φοιτητής του Φ.Π.Ψ., που είχε επιλέξει αρχικά την τεχνολογική κατεύθυνση στο λύκειο.

> «Ήθελα κυρίως να ασχοληθώ κάτι με προγραμματισμό στη συνέχεια. Και μ' αυτή τη λογική πήρα τεχνολογική. Δεν μπορούσα να φανταστώ κάτι άλλο... από μικρός είχα κόλλημα με τους υπολογιστές και δε μπορούσα να φανταστώ να ασχοληθώ με κάτι διαφορετικό στο μέλλον.»
> [10:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «[Αρχικά] δεν ήξερα καθόλου τι θέλω να κάνω. Γιατί ασχολιόμουν πάρα πολύ με τους υπολογιστές κι όλα αυτά, οπότε λέω κάτι τέτοιο θα ήθελα να κάνω και πήρα τεχνολογική που είχα διάφορες επιλογές.»
> [7:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του Περικλή (συνέντευξη 4), φοιτητή της Πληροφορικής, που διαχωρίζει τα μαθήματα των κατευθύνσεων σπουδών του λυκείου σε παραγωγικά και μη παραγωγικά με βάση την αγορά εργασίας. Οι ανθρωπιστικές σπουδές, όπως η Φιλολογία, αποτελούν για το συγκεκριμένο φοιτητή ενδιαφέρον αντικείμενο για ενασχόληση στον ελεύθερο χρόνο, αλλά ακατάλληλο για επαγγελματική απασχόληση στο μέλλον. Μάλιστα, στο λόγο του Περικλή εμφανίζεται ο κυρίαρχος αντιθετικός διαχωρισμός των κλάδων σπουδών σε θεωρητικούς και πρακτικούς, που διαχωρίζονται αντίστοιχα σε

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παραγωγικούς και μη παραγωγικούς. Η ίδια, εξάλλου, η ονοματοδότηση των κατεύθυνσεων σπουδών ταυτίζεται με τον παραπάνω διαχωρισμό: οι Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες εντάσσονται στη *θεωρητική* κατεύθυνση, ενώ μόνο οι Θετικές και Τεχνολογικές Επιστήμες θεωρούνται *πρακτικές*. Παλιότερα, μάλιστα, η επίσημη εκπαιδευτική πολιτική υιοθετούσε την παραπάνω ονοματολογία, καθώς οι Θετικές Επιστήμες αποτελούσαν το βασικό αντικείμενο σπουδών του «Πρακτικού Λυκείου» (βλ. Μπουζάκης: 2002).

> «Τα 'βρισκα πιο πρακτικά [τα μαθήματα της θετικής και τεχνολογικής κατεύθυνσης]. Πιο... ότι θα 'κανα δηλαδή κάτι που θα το αισθανόμουνα σαν παραγωγή. Ας πούμε μ' αρέσει πάρα πολύ Φιλολογία κι όλα αυτά, αλλά το βλέπω πιο πολύ, εγώ προσωπικά, σαν ενασχόληση, σαν χόμπι. Εκεί θα μου άρεσαν αυτά. Ως επάγγελμα μ' αρέσουνε τα πρακτικά, όπως είναι οι θετικές επιστήμες.»
> [4:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Ωστόσο, και η θεωρητική κατεύθυνση επιλέγεται με γνώμονα την αγορά εργασίας, καθώς συνδέεται στο λόγο ορισμένων φοιτητριών με την άσκηση του εκπαιδευτικού επαγγέλματος. Η σύνδεση αυτή χρησιμοποιείται για να αιτιολογήσει άλλοτε την προσωπική περίπτωση της επιλογής της θεωρητικής κατεύθυνσης και άλλοτε την αριθμητική υπεροχή των γυναικών στη θεωρητική κατεύθυνση.

> «[Η επιλογή της θεωρητικής κατεύθυνσης] ήταν δική μου απόφαση. Καθαρά. Αφού ήξερα ότι αυτό θέλω κι ότι ήθελα από πιο παλιά να γίνω, ξέρεις, φιλόλογος, καθηγήτρια και τέτοια...»
> [6:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Πιστεύω ότι επειδή το επάγγελμα που μπορείς να διαλέξεις απ' τη θεωρητική έχει σχέση με εκπαίδευση κι αυτό τον τομέα, εντάξει, συνήθως γυναίκες βλέπουμε καθηγήτριες. 'Ντάξει, πολλοί λίγοι είναι οι καθηγητές και συνήθως οι άντρες πάνε σε θετικές κατευθύνσεις, οπότε δεν ασχολούνται καθόλου μ' αυτόν τον τομέα.»
> [15:2], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Πιστεύω είναι το τι θέλεις να γίνεις όταν μεγαλώσεις πιο πολύ. Δηλαδή όταν κάποιος θέλει να γίνει από μικρός δάσκαλος, προφανώς, είτε αγόρι είναι είτε κορίτσι είναι, θα πάρει την αντίστοιχη κατεύθυνση. Έτσι; Προφανώς με το επάγγελμα. Εγώ έτσι επιλέγω βασικά.»
> [19:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Πράγματι, το εκπαιδευτικό επάγγελμα αποτελεί ένα από τα κατεξοχήν «γυναικεία» επαγγέλματα. Η πλειονότητα των εργαζομένων στην εκπαίδευση είναι γυναίκες, αν και παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς την κατά φύλο κατανομή των εκπαιδευτικών στις διάφορες ειδικότητες (Μαραγκουδάκη: 2003). Όπως διαπιστώθηκε, εξάλλου, από την επεξεργασία των ποσοτικών δεδομένων που συλλέξαμε κατά την πρώτη

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φάση της έρευνάς μας, οι φοιτήτριες - ανεξαρτήτως τμήματος φοίτησης - επιθυμούσαν συχνά να καταρτιστούν και να ασκήσουν το εκπαιδευτικό επάγγελμα.

Α.1.3.β. Επιλογή κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση και επαγγελματικοί στόχοι

Περιγράφοντας τις επιλογές τους για φοίτηση στην Ανώτατη Εκπαίδευση ως «ατομικές» επιλογές, που βασίστηκαν στις προσωπικές τους προτιμήσεις και στόχους, ορισμένοι/ες φοιτητές/τριες ανέφεραν την πρόσβαση στην αγορά εργασίας ως ένα βασικό κριτήριο που καθόρισε την επιλογή του κλάδου σπουδών.

Συγκεκριμένα, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες που είχαν ως πρώτη τους επιλογή σπουδών κάποιο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ανέφεραν συχνά το κριτήριο της εξασφάλισης εύρεσης εργασίας μετά την ολοκλήρωση των σπουδών, όπως προκύπτει από τα παρακάτω αποσπάσματα:

> «Πρώτα Παιδαγωγικό και μετά είχα Πληροφορική... [Παιδαγωγικό] επειδή σκέφτηκα ότι θα είμαι με την αδελφή μου, θα μπορεί να με βοηθάει και θα είμαστε και μαζί και γιατί λέγανε ότι διορίζονται και τέτοια...»
> [3:2], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

> «Πρώτο ήταν το Παιδαγωγικό. Και το είχα επιλέξει, γιατί είχε μετά, καθαρά στην αγορά εργασίας, υπήρχε άμεση αποκατάσταση.»
> [13:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Είχα τα Παιδαγωγικά, μόνο και μόνο... λόγω του ότι είχε ανοίξει και έπαιρναν συνέχεια για δασκάλους, γι' αυτό.»
> [19:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

> «Είχα βάλει το Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης, έτσι όπου υπήρχανε... Γιατί και σα σχολή είναι πιο εύκολη κι επειδή έχει κι επαγγελματική αποκατάσταση. Μόλις τελειώσεις, αμέσως διορίζεσαι.»
> [12:3], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Πρώτη επιλογή είχα τη Φιλοσοφική, αλλά το Πρόγραμμα Ψυχολογίας. Και Παιδαγωγικά δήλωσα, αλλά εντάξει, γνωρίζοντας ότι δεν πρόκειται να πιάσω τη βάση και μετά είχα το ΦΠΨ... Ψυχολογία μου άρεσε καθαρά το αντικείμενο της, Παιδαγωγικά... η αποκατάσταση.»
> [17:2], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι, τα παιδαγωγικά τμήματα αποτελούσαν πολύ πιο συχνά επιλογή των φοιτητριών παρά των φοιτητών της έρευνας, όπως προέκυψε και από την ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν μέσω του ερωτηματολογίου κατά την πρώτη φάση διεξαγωγής της έρευνάς μας. Φαίνεται ότι η εύρεση μιας θέσης εργασίας στη δημόσια

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εκπαίδευση μετά την ολοκλήρωση των σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση αποτελεί ελκυστική προοπτική περισσότερο για τις γυναίκες παρά για τους άνδρες. Εξάλλου, όπως έχει διαπιστωθεί από άλλες έρευνες για τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές των νέων, τα κορίτσια συχνά «ονειρεύονται» μια θέση εργασίας που θα τους εξασφαλίζει κυρίως την οικονομική τους «ανεξαρτησία», ενώ σπάνια αποσκοπούν στην απόκτηση «δύναμης» και «εξουσίας» μέσω της εργασίας τους, η οποία αποτελεί συχνότερα «ανδρική» προτεραιότητα (Δεληγιάννη - Κουϊμτζή & Σακκά: 2005, Στογιαννίδου κ.ά.:2007).

Πάντως, η επιλογή των παιδαγωγικών τμημάτων εκτός από τα έμφυλα χαρακτηριστικά που διαπιστώθηκε ότι φέρει, έχει και μία σαφή ταξική διάσταση. Οι φοιτήτριες και οι λίγοι φοιτητές που δήλωσαν ότι επιθυμούσαν να εισαχθούν σε κάποιο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης προέρχονται κυρίως από τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα· στην πλειονότητά τους ανήκουν σε εργατικές, αγροτικές και μικροαστικές οικογένειες. Η επιλογή του συγκεκριμένου τμήματος βασίστηκε, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, στην προοπτική της άμεσης πρόσληψης στη δημόσια εκπαίδευση, που θεωρείται ότι «εξασφαλίζει» η αποφοίτηση από τα τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης στην τρέχουσα συγκυρία.

Επίσης, η αξία της «επαγγελματικής αποκατάστασης» εμφανίζεται και στο λόγο ορισμένων φοιτητριών της Πληροφορικής που επιχειρούν να εξηγήσουν την επιλογή του τμήματος φοίτησης. Σε αντίθεση με τους φοιτητές της Πληροφορικής, που συχνά αιτιολογούν την επιλογή του τμήματος με βάση το προσωπικό τους ενδιαφέρον και την αγάπη τους για τους Η/Υ, οι περισσότερες φοιτήτριες της Πληροφορικής δηλώνουν ότι επέλεξαν το τμήμα στο οποίο φοιτούν, με βασικό κριτήριο τις προοπτικές στην αγορά εργασίας.

> «Πιστεύω ότι είναι το επάγγελμα του μέλλοντος· δηλαδή, τι άλλη σχολή να επέλεγα; Δεν είχα, δηλαδή, κι από μικρή μια ιδιαίτερη προτίμηση ότι εγώ θέλω να περάσω και είχα κάποιο στόχο και σκέφτηκα ότι θα 'ναι το επάγγελμα του μέλλοντος.»
> [3:2], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

> «Και μετά ήταν να σπουδάσω κάτι που σίγουρα θα βρω δουλειά. Είτε σε φροντιστήρια είτε στο δημόσιο. Οπουδήποτε. Στον ιδιωτικό τομέα υπάρχουν θέσεις για πληροφορικάριους που τελειώνουν. Προγραμματιστές.»
> [9:3], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι παρά τις αναφορές στις ακαδημαϊκές επιδόσεις και στους επαγγελματικούς στόχους, τα υποκείμενα της έρευνας τείνουν να αποδίδουν τις επιλογές της κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο και και τις επιλογές του κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση πρωτίστως στην «ατομική κλίση», τόσο όταν σχολιάζουν τις δικές τους επιλογές, όσο και όταν σχολιάζουν γενικότερα τις επιλογές κλάδου σπουδών. Έτσι, η επιλογή του κλάδου σπουδών θεωρείται κατά κύριο λόγο «προσωπική επιλογή» και

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

μάλιστα στη βάση μιας «προσωπικής κλίσης» προς το αντικείμενο των σπουδών. Όπως θα δούμε, όμως, αμέσως παρακάτω, συχνές είναι και οι αναφορές στις εξωγενείς επιδράσεις στις επιλογές κλάδου σπουδών, αν και η αξία τους τείνει να υποτιμάται.

Α.2. Η επιλογή του κλάδου σπουδών ως επιλογή διαμεσολαβημένη από κοινωνικούς παράγοντες

Παρόλο που, όπως διαπιστώθηκε παραπάνω, η επιλογή κλάδου σπουδών καθίσταται αντιληπτή από τα υποκείμενα της έρευνας κατά κύριο λόγο ως ατομική επιλογή, ωστόσο στις αφηγήσεις τους γίνονται συχνές αναφορές στις παρεμβάσεις και τις συμβουλές των άλλων, κυρίως ατόμων του οικογενειακού και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος. Οι παρεμβάσεις αυτές και οι συμβουλές αντιμετωπίζονται συνήθως από τα υποκείμενα ως απόψεις άλλων που λαμβάνονται, βέβαια, υπόψη, αλλά η τελική ευθύνη για την επιλογή θεωρείται συνήθως ατομική υπόθεση. Επίσης, ορισμένα υποκείμενα αναφέρονται στην επίδραση που μπορεί να ασκούν τα κυρίαρχα έμφυλα κοινωνικά πρότυπα στις επιλογές κλάδου σπουδών. Ωστόσο, οι αναφορές αυτές είναι λίγες.

Α.2.1. Η επιρροή του οικογενειακού και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος στην επιλογή κλάδου σπουδών

Από την ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων προκύπτει ότι οι γονείς, τα μεγαλύτερα σε ηλικία αδέρφια, οι εκπαιδευτικοί και οι συμμαθητές/τριες παρεμβαίνουν συχνά στη διαμόρφωση της «προσωπικής» απόφασης για σπουδές, άλλοτε έμμεσα κι άλλοτε περισσότερο «βίαια». Μάλιστα, η επιρροή των άλλων στη διαμόρφωση των επιλογών κλάδου σπουδών στο λύκειο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση φέρει τόσο ταξικό όσο και έμφυλο χαρακτήρα.

Α.2.1.α. Η επιρροή του οικογενειακού και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος στην επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο

Από τις αφηγήσεις των υποκείμενων της έρευνας προκύπτει ότι οι γονείς, τα μεγαλύτερα σε ηλικία αδέρφια καθώς και οι εκπαιδευτικοί επηρεάζουν συχνά άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα τις επιλογές των υποκειμένων για την κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο. Συγκεκριμένα, ο ρόλος της οικογένειας στη λήψη αποφάσεων σχετικά με τις επιλογές κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο παρουσιάζεται από τα υποκείμενα είτε ως διακριτικά υποστηρικτικός και βοηθητικός είτε ως μη παρεμβαίνων στις επιλογές. Ο τρόπος, μάλιστα, με τον οποίο η οικογένεια παρεμβαίνει ή δεν παρεμβαίνει στην επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο φαίνεται ότι έχει τόσο έμφυλο όσο και ταξικό χαρακτήρα.

Σε ό,τι αφορά τον ταξικό χαρακτήρα της επιρροής των γονέων στις επιλογές κλάδου σπουδών στο λύκειο, προκύπτει ότι άλλοτε οι γονείς παρουσιάζονται να αδυνατούν λόγω του χαμηλού εκπαιδευτικού τους επιπέδου να προσφέρουν συμβουλές σχετικά με την επιλογή κατεύθυνσης κι άλλοτε παρουσιάζονται να παρέχουν πλήρως την ελευθερία επιλογής

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

στους/στις μαθητές/τριες, αφού προηγουμένως έχουν εξασφαλίσει για τα παιδιά τους τα απαραίτητα εφόδια για να επιλέξουν κλάδο σπουδών με βάση το «προσωπικό ενδιαφέρον». Και στις δύο περιπτώσεις, πάντως, επικρατεί η αντίληψη ότι η επιλογή της κατεύθυνσης είναι προσωπική και οι «εξωτερικές» επιρροές της οικογένειας έχουν δευτερεύουσα σημασία.

Χαρακτηριστικά παράδειγματα παραχώρησης αυτής της «ελευθερίας επιλογής» από μέρους των γονέων σε ό,τι αφορά την κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο αποτελούν οι περιπτώσεις της Ελένης και του Περικλή, που προέρχονται από οικογένειες με υψηλά εισόδηματα και υψηλό εκπαιδευτικό επιπέδο. Και οι δύο είχαν επιλέξει τεχνολογική κατεύθυνση και τώρα φοιτούν στο τμήμα της Πληροφορικής και, μάλιστα, με καλές επιδόσεις. Οι γονείς τους, όπως προκύπτει από τις συνεντεύξεις, είχαν φροντίσει να καλλιεργήσουν τα ενδιαφέροντα και τις «κλίσεις» τους και στήριξαν διακριτικά τις επιλογές σπουδών τους.

> «Είχαν δει ότι ασχολούμαι πολύ ώρα [με τον Η/Υ], οπότε με βοήθησαν, ξέρω 'γω, να κάνω κανένα μάθημα να μάθω Πληροφορική περισσότερο, να μάθω προγραμματισμό κι αυτά, πριν μπω λύκειο καν...Και μετά, αφού είδαν ότι μου άρεσε, δεν είχαν πρόβλημα.»
> [1:2], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

> «Οι γονείς μου δε μου είχαν δώσει μία ιδιαίτερη κατεύθυνση ...δηλαδή με βία, για το που να πάω... Είχε γίνει συζήτηση πάνω στην απόφαση τη δικιά μου. Δεν το συζήτησα για να πάρω απόφαση, συζητήσαμε το αν έχω δίκιο. Ε, και δε διαφώνησαν. Μου είχαν πει εξαρχής ότι ό,τι ήθελα, θα μπορούσα να το διαλέξω. Είχα τον πρώτο λόγο εγώ.»
> [4:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Από την άλλη, φαίνεται ότι στις οικογένειες των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων οι γονείς δε διαθέτουν την αναγκαία γνώση για να συμβουλεύσουν τα παιδιά τους σχετικά με το ποια είναι η «σωστή», η κατάλληλη για εκείνα, επιλογή κατεύθυνσης. Συνήθως είτε δεν εμπλέκονται σε συζητήσεις με τα παιδιά τους για την επιλογή της κατεύθυνσης στο λύκειο είτε προσπαθούν να υποστηρίξουν και να ενθαρρύνουν τις αποφάσεις των μαθητών/τριών σχετικά με την επιλογή της κατεύθυνσης που οι ίδιοι/ες οι μαθητές/τριες θεωρούν ότι θα τους εξασφαλίσει την πρόσβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

> «Νομίζω ότι το συναποφασίσαμε, να το πούμε έτσι... ήτανε μια απόφαση από κοινού δηλαδή. Και οι δύο κ οι γονείς μου κι εγώ αυτό λίγο πολύ θέλαμε, δηλαδή βλέπαμε ότι μόνο απο 'κει πέρα, να το πούμε έτσι, υπήρχε μια διέξοδος προς την τριτοβάθμια εκπαίδευση... αυτοί [οι γονείς] προσπαθούσαν να με βοηθήσουν, να μου πούνε καμιά άποψη, καμιά γνώμη...»
> [2:1-2], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Οι γονείς μου δε μου είπαν κάτι συγκεκριμένο. Αυτό ήθελα... δεν είχαν κάποια άλλη άποψη, «όχι, θα πας εκεί», «όχι, θα κάνεις αυτό». Μ' εμπιστεύονταν...»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[6:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«-Το 'χες συζητήσει και με κανέναν άλλο;
-Όχι. Ήτανε καθαρά δική μου επιλογή.
-Με τους γονείς σου ας πούμε δεν το είχατε συζητήσει καθόλου;
-Όχι, δεν...ανακατεύονται, έτσι να το πω, σε τι επιλέγω. Ούτε στην κατεύθυνση, ούτε σε σχολές ούτε σε τέτοια.»
[12:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«-Μόνη μου το αποφάσισα [την επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο]...
-Ας πούμε με τους γονείς σου δεν το είχατε συζητήσει καθόλου;
-Όχι, όχι. Καθόλου, καθόλου... Γενικά, δεν ανακατευτήκανε σε τίποτα οι δικοί μου.»
[13:1 & 4], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«-... το είχες συζητήσει καθόλου και με τους γονείς σου για την επιλογή της κατεύθυνσης;
-Ε, όχι δεν το είχα συζητήσει. Πιο πολύ μου 'χαν πει να κάνω ό,τι... είναι καλύτερο για μένα. Αυτό.»
[17:2], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Είναι σημαντικό ότι το παραπάνω μοτίβο εμφανίζεται κυρίως στο λόγο των φοιτητών και των φοιτητριών του Φ.Π.Ψ., που στην πλειονότητά τους προέρχονται από αγροτικές, εργατικές ή μικροαστικές οικογένειες. Επίσης, εμφανίζεται και στο λόγο εκείνων των φοιτητριών της Πληροφορικής που προέρχονται από εργατικές ή μικροαστικές οικογένειες. Από τα λεγόμενά τους διαπιστώνεται ότι οι γονείς δεν τους παρείχαν συμβουλές σχετικά με την επιλογή της κατεύθυνσης στο λύκειο, αλλά υπήρχαν άλλα άτομα στο οικογενειακό τους περιβάλλον, συχνά τα αδέρφια, που τις παρότρυναν να επιλέξουν την τεχνολογική κατεύθυνση, όπως φαίνεται από τα παρακάτω αποσπάσματα:

«[Οι γονείς μου] το άφησαν αποκλειστικά σε μένα. Βασικά είχα και μεγαλύτερη αδελφή... Και το συζήτησα με αυτή περισσότερο, εντάξει...Σπουδάζει παιδαγωγικό... κι αυτή ήταν θετική...»
[3:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«-Με τους γονείς σου είχατε συζητήσει καθόλου τι κατεύθυνση να ακολουθήσεις;
-Όχι, οι γονείς μου δεν τα ξέρουν καθόλου αυτά...»
[8:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«Βασικά έχω δύο μεγαλύτερες αδερφές, η μία είναι βιομηχανικού σχεδιασμού και η άλλη είναι έργων υποδομής, οι οποίες αυτές με καθοδήγησαν, να πω την αλήθεια. Και μου είπανε και βέβαια σκέφτηκα, όταν πήρα την κατεύθυνση αυτή... Και σκέφτηκα τι θέλω να κάνω κι όλ' αυτά, σκέφτηκα και την επαγγελματική αποκατάσταση βέβαια.»
[19:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Από την άλλη, στο τμήμα Πληροφορικής παρατηρείται ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων και τα οικογενειακά επαγγελματικά πρότυπα διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην επιλογή της τεχνολογικής και στην απόρριψη της θεωρητικής κατεύθυνσης. Ο Λάζαρος (συνέντευξη 20), γιος ηλεκτρολόγου μηχανικού, είχε από νωρίς αποφασίσει να εργαστεί μελλοντικά στο πεδίο της Πληροφορικής, οπότε η επιλογή της τεχνολογικής κατεύθυνσης ήταν για αυτόν μονόδρομος. Εξάλλου, ήταν ήδη ως ένα βαθμό εξοικειωμένος με το περιεχόμενο των μαθημάτων της Πληροφορικής λόγω της επαφής του με τους Η/Υ και του επαγγέλματος του πατέρα του. Η Δήμητρα (συνέντευξη 9), με γονείς μαθηματικούς και τη μητέρα της, συγκεκριμένα, να έχει λάβει δεύτερο πτυχίο Ανώτατης Εκπαίδευσης και να διδάσκει Πληροφορική σε δημόσιο σχολείο, αναγνωρίζει ως ένα βάθμο την επιρροή της εκπαίδευσης των γονιών της στην επιλογή της κατεύθυνσης. Η υποστήριξη του πατέρα της στην καλλιέργεια της καλής της σχέσης με τα μαθηματικά αναγνωρίζεται ως έμπρακτη και συνεχής.

> «Ενδιαφέρομαι κυρίως για τους υπολογιστές. Είχα από πριν επαφή [με τους Η/Υ] και είναι και σχετικό με του πατέρα μου το επάγγελμα, είναι Ηλεκτρολόγος Μηχανικός...»
> [20:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Μου είπαν να διαλέξω ό,τι θέλω εγώ, ό,τι πιστεύω ότι θα μ' αρέσει καλύτερα για το μέλλον... Είναι κι αυτοί εκπαιδευτικοί και γι' αυτό θέλουνε κι εγώ να πάρω κάποιο πτυχίο... Η μητέρα μου είναι Πληροφορική και ο πατέρας μου είναι μαθηματικός... Ίσως είχα κλίση προς τα μαθηματικά, επειδή, ας πούμε, είναι κι ο πατέρας μου κι ίσως έκλινα προς τα 'κει. Με βοηθούσανε, όταν ήμουνα γυμνάσιο, δεν πήγαινα φροντιστήριο. Φροντιστήριο πήγα γ΄ λυκείου. Τις άλλες χρονιές με βοηθούσαν όσο μπορούσανε, όπου χρειαζόμουνα... δεν μπορώ να πω ότι από μικρή ήμουν αστέρι στα μαθηματικά από μόνη μου, αλλά ίσως επειδή έβλεπα και τον πατέρα μου εκεί πέρα ν' ασχολείται, ήθελα κι εγώ να τα μάθω, να τα ξέρω αυτά που κάνει...»
> [9:1-2], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

Μάλιστα, η παρέμβαση των γονέων λαμβάνει σε ορισμένες περιπτώσεις και τη μορφή της «ανάκλησης» στα κυρίαρχα έμφυλα πρότυπα, όταν οι επιλογές κατεύθυνσης σπουδών των υποκειμένων τείνουν να υπερβούν τα όρια των κανονιστικών προτύπων που κυριαρχούν για το κάθε φύλο. Είναι σημαντικό, επίσης, ότι η παραπάνω «ανάκληση» στο κανονικό συνδέεται με τα κυρίαρχα πρότυπα που ορίζουν την αξία της εργασίας για κάθε φύλο καθώς και τα κατάλληλα για κάθε φύλο επαγγέλματα, όπως προκύπτει από τα σχετικά αποσπάσματα:

> «...Βασικά ο πατέρας μου προτιμούσε τεχνολογική, θετική, γιατί είναι πιο εύκολη η δουλειά από 'κει και πέρα, ενώ θεωρητική, εντάξει, είναι πιο δύσκολο να βρεις δουλειά μετά.»
> [14:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., Ι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Εγώ αρχικά τεχνολογική ήθελα. Διάβαζα πιο πολύ μαθηματικά, φυσική κι αυτά. Ή τεχνολογική ή θετική ήθελα αλλά... οι γονείς μου, η μαμά μου περισσότερο, με ώθησε στην θεωρητική. Εντάξει, δε μετάνοιωσα γι' αυτή την αλλαγή λίγο πολύ, απλά αυτή ήταν της θεωρητικής σχολής, ήταν τότε που ήταν ακόμα οι δέσμες... πιο πριν ακόμα, που ήταν ακόμα πρακτικό - κλασικό κι ήταν κι αυτή κλασικό κι ήθελε κι εγώ να είμαι σ' αυτήν την κατεύθυνση... [Υποστήριζε] ότι είναι καλύτερες οι σχολές κι αυτά. Βέβαια, εγώ δεν πιστεύω ότι μπορείς να διαχωρίσεις τις σχολές από τις κατευθύνσεις, απλά η μαμά μου, πιστεύω, περισσότερο με ώθησε σ' αυτό, παρόλο που είχα ξεκινήσει να κάνω μαθήματα τεχνολογικής κατεύθυνσης.»
[16:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, από τις αναφορές των φοιτητών/τριών προκύπτει ότι οι εκπαιδευτικοί διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην επιλογή της κατεύθυνσης στο λύκειο και πρωτίστως για εκείνα τα υποκείμενα της έρευνας που προέρχονταν από μη προνομιούχα κοινωνικά περιβάλλοντα. Συγκεκριμένα, ορισμένοι/ες φοιτητές/τριες του Φ.Π.Ψ. αναφέρουν ότι επέλεξαν τη θεωρητική κατεύθυνση, επειδή οι εκπαιδευτικοί του σχολείου δίδασκαν με κατανοητό και ενδιαφέροντα τρόπο τα μαθήματα της θεωρητικής κατεύθυνσης, ενώ οι εκπαιδευτικοί των θετικών επιστημών δεν κατάφερναν να τους /τις βοηθήσουν να υπερβούν τις δυσκολίες που συναντούσαν στα μαθηματικά καθώς και σε άλλα μαθήματα των ειδικοτήτων τους.

«Με τα υπόλοιπα μαθήματα, μαθηματικά, φυσικοχημείες κι αυτά, δεν τα πήγαινα πολύ καλά... α΄, β΄ γυμνασίου τα πήγαινα καλά, γιατί μ' άρεσε κι η καθηγήτρια και διάβαζα. Μετά χαλάσαν λίγο οι καθηγητές και βαρέθηκα και προτιμούσα και τ' αρχαία δηλαδή... Πέτυχα ένα δυο καθηγητές που δε μπορούσα να καταλάβω, δε μου τα εξηγούσανε καλά, δεν τα καταλάβαινα και δεν κάθησα να ασχοληθώ και περαιτέρω μετά. Αφού ήξερα ότι μ' αρέσουν πιο πολύ τ' αρχαία κι αυτά, δεν κάθησα να ασχοληθώ περαιτέρω... Φροντιστήριο δεν πήγαινα, για να μου τα εξηγήσει και κάποιος άλλος καλύτερα.»
[6:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Βασικά στο λύκειο δε μου άρεσαν [τα μαθηματικά], γιατί έγιναν πιο δύσκολα. Κι εντάξει, μπορώ να πω ότι και ... κι οι καθηγητές δεν ήταν τόσο... καλοί ώστε να μπορέσω να τα καταλάβω... και στην α΄ λυκείου είχα μια καθηγήτρια, η οποία με βοήθησε στ' αρχαία και με παρότρυνε να πάρω εκείνη θεωρητική κατεύθυνση.»
[17:1-2], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Οι καθηγητές που είχα περίπου ήταν πολύ καλοί και μου 'δωσαν κίνητρο σ' αυτό... Α΄ λυκείου για β΄...Ήτανε δύο πολύ καλοί καθηγητές [φιλόλογοι], μια γυναίκα κι ένας άντρας.»
[13:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Οι εκπαιδευτικοί, επίσης, φαίνεται ότι αποτέλεσαν επαγγελματικό πρότυπο για ορισμένους/ες φοιτητές/τριες από το Φ.Π.Ψ. Συγκεκριμένα, η Άννα (συνέντευξη 6) και ο Ηλίας (συνέντευξη 12), αναγνωρίζουν το ρόλο των εκπαιδευτικών ως αιτία επιλογής της θεωρητικής κατεύθυνσης στο λύκειο με απώτερο στόχο να εργαστούν ως εκπαιδευτικοί μετά την ολοκλήρωση των σπουδών στο πανεπιστήμιο. Είναι σημαντικό να διευκρινίσουμε ότι η Άννα και ο Ηλίας προέρχονται από μικροαστικές οικογένειες και αναφέρουν ότι το επάγγελμα του/της εκπαιδευτικού τους φαινόταν ελκυστικό ήδη από μικρή ηλικία καθώς και στη διάρκεια της σχολικής τους σταδιοδρομίας.

> «Απ' το δημοτικό μου άρεσε, ξέρεις, οι δασκάλοι που είχα... κι ήθελα να γίνω δασκάλα. Μετά που πήγα στο γυμνάσιο και γνώρισα αρχαία, λογοτεχνία, μ' αρέσανε κι αυτά κι ήθελα να γίνω φιλόλογος. Δηλαδή το ήθελα από μικρή.»
> [6:4], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Κι απ' το δημοτικό όταν ήμουνα, μου άρεσε έτσι να γίνω δάσκαλος, γιατί έτσι και το όλο κλίμα, όπως ήτανε... κι έτσι ο τρόπος λειτουργίας του επαγγέλματος, δηλαδή, πέντε μέρες δουλεύεις, δύο κάθεσαι, Χριστούγεννα, Πάσχα κάθεσαι, καλοκαίρι κάθεσαι.»
> [12:4], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Επίσης, ο ρόλος των εκπαιδευτικών αναγνωρίζεται ως σημαντικός για την επιλογή της κατεύθυνσης και από ορισμένες φοιτήτριες της Πληροφορικής, οι οποίες προέρχονται από τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα και οι οποίες, όπως είδαμε παραπάνω, δε δέχτηκαν ιδιαίτερη συμβουλευτική υποστήριξη στο πλαίσιο της οικογένειας σχετικά με την επιλογή του κλάδου σπουδών στο λύκειο. Τα λόγια τους έχουν ως εξής:

> «Το συζήτησα και με τους καθηγητές μου...εντάξει, έβλεπα και τους βαθμούς, έβλεπα ότι τα κατάφερνα καλύτερα εκεί πέρα...»
> [3:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

> «Στο φροντιστήριο, όταν είχα πάει α΄ λυκείου ένα μήνα εξαιτίας ενός καθηγητή στο σχολείο στη φυσική, είχα πάει και μαθηματικά, έτσι για ένα μήνα επανάληψη. Ίσως αυτός με βοήθησε κατά κάποιο τρόπο, ότι είμαι καλή εκεί και πρέπει να ακολουθήσω την τεχνολογική κατεύθυνση.»
> [8:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Καθίσταται, λοιπόν, σαφές από τα παραπάνω ότι οι απόψεις, οι συμβουλές, οι πιέσεις, οι παροτρύνεις και οι αποτροπές που δέχονται τα υποκείμενα από άτομα του οικογενειακού και του εκπαιδευτικού τους περιβάλλοντος σχετικά με την επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο επηρεάζουν τις επιλογές κλάδου σπουδών, παρόλο που η σημασία τους συχνά θεωρείται δευτερεύουσα, ενώ έχουν ταξική αλλά και έμφυλη διάσταση.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α.2.1.β. Η επιρροή του οικογενειακού και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος στην επιλογή κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση

Όπως διαπιστώθηκε για την επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο, έτσι και για την επιλογή κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση προκύπτει ότι άτομα του οικογενειακού και εκπαιδευτικού περιβάλλοντος «διαμεσολαβούν» συχνά στις επιλογές των υποκειμένων της έρευνας, άλλοτε προσφέροντας συμβουλές κι άλλοτε επηρεάζοντας έμμεσα τις επιλογές των υποκειμένων με τις πράξεις και τις στάσεις τους.

Αρχικά, προκύπτει ότι η οικογένεια διαδραματίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για τη διαμόρφωση του πεδίου των δυνατοτήτων και των προσδοκιών για την επιλογή του αντικειμένου σπουδών στο πανεπιστήμιο. Η επιρροή της οικογένειας έχει, όπως και προηγουμένως, τόσο ταξική όσο και έμφυλη διάσταση.

Όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, μεταξύ των φοιτητών/τριών της Πληροφορικής που συμμετείχαν στο δεύτερο μέρος της έρευνάς μας, οι περισσότεροι φοιτητές και μία μόνο φοιτήτρια είχαν δικό τους Η/Υ στο σπίτι, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι προέρχονται κυρίως από τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Παρόλο που συχνά τονίζουν το προσωπικό τους ενδιαφέρον για την Πληροφορική και τους Η/Υ για να ερμηνεύσουν την επιλογή του τμήματος φοίτησης, στην πλειονότητά τους αναφέρουν τη σημασία της απόκτησης του Η/Υ σε μικρή ηλικία καθώς και τη σημασία της απόφασης των γονιών τους να τους εξασφαλίσουν ένα τέτοιο «εφόδιο».

> «Πρέπει να έχω [Η/Υ] από δέκα χρονών, έντεκα... Απλά τον είχε η μαμά μου στο γραφείο και λέει ας πάρουμε κι έναν για το σπίτι... Είχαν δει ότι ασχολούμαι πολύ ώρα, οπότε με βοήθησαν, ξέρω 'γω, να κάνω κανένα μάθημα να μάθω Πληροφορική περισσότερο, να μάθω προγραμματισμό κι αυτά, πριν μπω λύκειο καν...»
> [1:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

> «Ο πατέρας μου μου είχε αγοράσει από μικρό υπολογιστή... Οι γονείς μου πάντα προσπαθούσαν να μου δώσουν πολλά ερεθίσματα. Ε, ο υπολογιστής ήταν ένα απ' αυτό.»
> [4:2-3], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Δεν είχα καμία άλλη παρότρυνση, απλά με βοήθησαν στο ότι μου είχαν πάρει υπολογιστή, δηλαδή θα μπορούσαν να με αφήσουν... Επειδή τους το ζήτησα. Μόνο έτσι... Μου είπαν κυρίως τι θεωρείς εσύ το πιο ιδανικό επάγγελμα για σένα, δηλαδή ποια σχολή θα μπορούσε να σε εκφράσει περισσότερο...»
> [10:1-2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Οι γονείς δύο φοιτητών, μάλιστα, αποπειράθηκαν να «δωροδοκήσουν» τους γιους τους, για να εξασφαλίσουν ότι θα μελετούσαν αρκετά, ώστε να πετύχουν υψηλή βαθμολογία στις πανελλαδικές εξετάσεις και να εισαχθούν σε ένα «καλό» τμήμα, όπως θεωρούσαν το τμήμα της Πληροφορικής. Τα «δώρα» που τους υποσχέθηκαν ήταν ιδιωτικά οχήματα - αυτοκίνητο στη μία περίπτωση και μηχανή μεγάλου κυβισμού στην άλλη. Δεν είναι, μάλιστα,

τυχαίο ότι τα συγκεκριμένα δώρα απευθύνονται σε αγόρια. Τα αγόρια αναπτύσσουν συχνά από μικρή ηλικία ενδιαφέρον για τα αυτοκίνητα και τις μηχανές, αφού η «μηχανή» συνδέεται γενικά με το ανδρικό φύλο και η κατοχή αυτοκινήτου ή μηχανής στην εφηβική ηλικία θεωρείται ενισχυτικό στοιχείο του ανδρισμού (Walker κ.ά.: 2000,Varney: 2002)

> «Μου υποσχέθηκαν οι γονείς μου αμάξι και άμα ερχόμουν εδώ πέρα στα Γιάννενα και στην Πληροφορική και τελικά ήρθα εδώ.»
> [11:1], Φοιτητής, Πληροφορική, ΙΙ

> «Ήθελε να περάσω κι ο πατέρας μου κι η μάνα μου σε κάποια καλή σχολή, στην Αθήνα όμως... Η μάνα μου έχει περάσει οικονομικό κι έχει κάποιο ιδιαίτερο κόλλημα, αλλά ... για να περάσω στο πανεπιστήμιο, επειδή έχω ένα ιδιαίτερο κόλλημα με τις μηχανές, τους είπα ότι θα περάσω σε μια σχολή καλή και τη στιγμή εκείνη, όταν τελειώσουν οι πανελήνιες, θα πάω ν' αγοράσω μια μηχανή, όποια θέλω 'γω. Περνάω, μου την πήραν και τέλος.»
> [18:6], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Κάποιοι άλλοι φοιτητές της Πληροφορικής αναφέρουν τις συμβουλές των πατέρων τους να ακολουθήσουν το ίδιο επάγγελμα με εκείνους. Παρόλο, όμως, που συμβουλεύουν τους γιους τους για την επιλογή κλάδου σπουδών, οι φοιτητές τονίζουν ότι δεν τους εξανάγκασαν σε μια συγκεκριμένη επιλογή, αλλά τους προσφέραν την «ελευθερία» να κρίνουν και να επιλέξουν μόνοι τους με βάση τα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις τους.

> «Κι επειδή ο πατέρας μου ήτανε και στρατιωτικός μου λέει, δηλαδή, σκέψου το και σαν επιλογή Σχολή Ευελπίδων. Δηλαδή και καλά πρώτος μισθός με το που βγαίνεις, δηλαδή δεν έχεις περιθώρια, δηλαδή θα τη βγάλεις σε τέσσερα χρόνια, θες δε θες. Και του λεω άμα δεν πετύχω στη σχολή που θέλω, θα βάλω και την Ευελπίδων μετά. Αλλά μετά, εντάξει. Τελικά δεν την έβαλα.»
> [10:1-2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Είχα από πριν επαφή [με τους Η/Υ] και είναι και σχετικό με του πατέρα μου το επάγγελμα, είναι αυτός Ηλεκτρολόγος Μηχανικός... Το είχαμε συζητήσει... Ε, μου 'χε πει «εντάξει, αφού το θέλεις»... Μπορεί με κάποιον τρόπο να με κατευθύνει, ας πούμε να κανονίσει και για μένα.»
> [20:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Σε ό,τι αφορά τις φοιτήτριες της Πληροφορικής και τη στάση των γονιών τους απέναντι στην επιλογή τμήματος της Ανώτατης Εκπαίδευσης, παρατηρείται ότι το φύλο και η ταξική θέση διαπλέκονται με τρόπο που έχει ως αποτέλεσμα άλλοτε να ενθαρρύνει και άλλοτε να αποθαρρύνει την επιλογή του συγκεκριμένου κλάδου. Οι μεσοαστοί γονείς της Ελένης (συνέντευξη 1), η οποία είχε επαφή από μικρή ηλικία με τους Η/Υ και είχε ως πρώτη της επιλογή το τμήμα της Πληροφορικής, την προέτρεπαν, όπως η ίδια μας αφηγήθηκε μετά την ολοκλήρωση του τυπικού μέρους της συνέντευξης, να επιλέξει κάποιο άλλο τμήμα, όπως

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

την Αρχιτεκτονική, χρησιμοποιώντας το επιχείρημα ότι θα μπορούσε αμέσως μετά την ολοκλήρωση των σπουδών της να εργαστεί ως ελεύθερη επαγγελματίας και δε θα χρειαζόνταν να εργαστεί ως υπάλληλος σε κάποιο εργοδότη. Οι γονείς της Ελένης, δηλαδή, οι οποίοι διέθεταν πανεπιστημιακή εκπαίδευση και υψηλά εισοδήματα, αν και αποδέχτηκαν και στήριξαν την επιλογή της Πληροφορικής, φαίνεται ότι έκριναν τη συγκεκριμένη επιλογή ως σχετικά ανεπαρκή για τις υψηλές προσδοκίες που οι ίδιοι είχαν για την κόρη τους. Αντίθετα, οι γονείς της Ηλέκτρας (συνέντευξη 8) - ο πατέρας εργάζεται ως ψυκτικός και η μητέρα είναι νοικοκυρά - «σεβάστηκαν», όπως ανέφερε η ίδια, την επιλογή της να σπουδάσει στο τμήμα της Πληροφορικής και χάρηκαν για την επιτυχία της. Ωστόσο, επιθυμούσαν και προέτρεπαν την κόρη τους να σπουδάσει σε κάποιο τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης και να εργαστεί έπειτα ως δασκάλα στη δημόσια εκπαίδευση, παρόλο που η συγκεκριμένη προοπτική δεν ικανοποιούσε τις φιλοδοξίες της. Είναι χαρακτηριστική η αφήγησή της:

> «Είχα βάλει στην αρχή Παιδαγωγικό, επειδή το ήθελαν οι γονείς μου και οι παππούδες μου. (γελάει)... Αλλά εμένα, δεν ξέρω γιατί, δε μου άρεσε το Παιδαγωγικό. Ίσως επειδή μου έλεγαν όλοι «δασκάλα, δασκάλα», το 'βλεπαν σαν κάτι... και μένα μου φαινότανε τόσο μικρό... ότι δεν είναι κάτι...»
>
> *και παρακάτω...*
>
> «Ποτέ δε ρωτούσα τους γονείς μου τι να κάνω. Ειδικά στα μαθήματα. Τι να κάνω, που να πάω, είμαι καλή σ' αυτό, να πάω εκεί, όχι, το άλλο, τι να διαλέξω στο μηχανογραφικό, τίποτα,τίποτα απ' αυτά. Πάντα μόνη μου, οι γονείς μου δε μου λέγανε τίποτα... Ούτε για την Πληροφορική, ήταν δικιά μου επιλογή, εντάξει, τη σεβάστηκαν, δε μπορώ να πω. Τους χάλασε λίγο που δεν πήγα στο Παιδαγωγικό, αλλά δεν το συνέχισαν, δε μου είπανε τίποτα. Χάρηκαν με την επιλογή μου, αυτό... Δεν έχουν, ας πούμε πάει... μέχρι το δημοτικό έχουν τελειώσει οι γονείς μου. Οπότε, το ότι εγώ πέρασα κάπου, ήμουνα καλή, ήταν κάτι πάρα πολύ καλό γι' αυτούς. Χάρηκαν πάρα πολύ. Ένιωθαν περήφανοι.»
>
> [8:5 & 10-11], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ., που σε μεγάλο ποσοστό προέρχονται από αγροτικές, εργατικές και μικροαστικές οικογένειες, αναφέρουν συχνά ότι οι γονείς τους δεν τους/τις συμβούλευαν να επιλέξουν μια συγκεκριμένη σχολή ή τμήμα, αν και υποστήριξαν τις επιλογές τους. Από τα λεγόμενά τους προκύπτει ότι οι γονείς επιθυμούσαν, συμβούλευαν και παρότρυναν τα παιδιά τους να σπουδάσουν. Δεν είχαν, όμως, την κατάλληλη γνώση και πληροφόρηση για να τα καθοδηγήσουν. Πάντως, φαίνεται ότι στήριξαν τόσο την προσπάθεια όσο και τις επιλογές των παιδιών τους για εισαγωγή στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Εξάλλου, όπως υποστηρίζει ο Τσουκαλάς (1987), το πανεπιστημιακό πτυχίο έχει ιδιαίτερη συμβολική αξία για τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα στην Ελλάδα, καθώς συνδέεται με τις ελπίδες τους για ανοδική κοινωνική κινητικότητα.

> «Εντάξει, [οι γονείς μου] το βλέπαν ως ένα πολύ μεγάλο βαθμό ότι να βρω μια σχολή, ξέρω 'γω, με επαγγελματική αποκατάσταση αφ ενός, αλλά αφ' ετέρου, ως ένα βαθμό μπορώ να πω,

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ότι σκεφτήκανε από ένα σημείο και μετά ότι, πως το λένε, ότι πρέπει να βρω και μία σχολή, η οποία να μ' αρέσει και να μην είναι εκ διαμέτρου αντίθετη με μένα, για να την τελειώσω και κάποια στιγμή... Βασικά για τον εαυτό μου μου λέγανε να προσέχω, αυτό. Από 'κει και πέρα τίποτε άλλο.»
[2:13], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Ήταν μαζί μου οι γονείς. Δεν είχα γονείς που θα σε πιέσουν να μπεις Ιατρική και θα δώσεις και θα σε πιέσουν κι ότι αυτό δε θα 'χει εργασία, θα 'ναι δύσκολα τα πράγματα... Μου είπανε κάνε ό,τι θέλεις, ό,τι σου αρέσει, δε με πίεσαν, αλλά αν στην τελική δεις ότι αυτό δε σου αρέσει, θα 'χεις βέβαια ένα πτυχίο κι από 'κει και πέρα θα ακολουθήσεις ό,τι άλλο θέλεις... Δεν ήξεραν και το Φ.Π.Ψ. τι είναι ακριβώς. Το μόνο που ήξεραν είναι για Ψυχολογία.»
[5:3], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

« Μ' αφήνουνε... το αφήνουν καθαρά επάνω μου... Δεν ανακατεύονται, δηλαδή, να μου πουν κάνε αυτό, κάνε το άλλο. [Η μητέρα μου] με στήριξε... σ' ό,τι απόφαση έχω πάρει, μ' έχει στηρίξει... Δεν ήθελα να μείνω στην Αθήνα, ήθελα να περάσω σ' άλλη πόλη. Με στήριξε σ' αυτό, δε μου 'πε ούτε για τα οικονομικά ούτε για τίποτα. Παρόλο που δεν είμαστε σε καμιά εύπορη οικογένεια, το βασικό. Αλλά μου είπε αφού αυτό θέλεις, πήγαινε... Απλά εφόσον έβλεπε ότι τα παίρνω τα γράμματα, μου είπε να σπουδάσω. Δηλαδή, ας πούμε, γ΄ γυμνασίου εγώ ήθελα να πάω στα ΤΕΕ, γιατί μ' άρεσε... ήθελα να γίνω αισθητικός. Αλλά μου λέει, εφόσον τα παίρνεις τα γράμματα και σ' αρέσει και διαβάζεις, γιατί να μην πας να σπουδάσεις;
[6:5], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Δεν ανακατεύονται, έτσι να το πω, σε τι επιλέγω. Ούτε στην κατεύθυνση, ούτε σε σχολές ούτε σε τέτοια.»
[12:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Μου είπανε «ό,τι θες εσύ». Ούτε μου 'πανε μόνο Αθήνα ή ο,τιδήποτε. Γιατί είμαι από την Αθήνα. Μου είπανε «ό,τι θες εσύ». Και αποφάσισα αυτό που πίστευα. Γιατί, εντάξει, είναι τέσσερα χρόνια που πρέπει να σπουδάζεις, αν δε σ' αρέσει κιόλας...
[13:4], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Σε ό,τι αφορά το φύλο, διαπιστώνεται ότι η οικογένεια άλλες φορές υποστηρίζει την υπέρβαση των έμφυλων κανονιστικών προτύπων σε σχέση με τους κλάδους σπουδών και τους επαγγελματικούς τομείς, ενώ άλλες φορές υιοθετεί αυτά τα πρότυπα και τα ακολουθεί σχεδόν πιστά. Χαρακτηριστικά είναι για την πρώτη περίπτωση όσα αναφέρουν ο Σωτήρης (συνέντευξη 7), φοιτητής του Φ.Π.Ψ., που επιθυμούσε να σπουδάσει στο τμήμα των Νηπιαγωγών και να εργαστεί αργότερα ως νηπιαγωγός, καθώς και η Κλεοπάτρα (συνέντευξη 19), φοιτήτρια της Πληροφορικής, που δίσταζε να δηλώσει το συγκεκριμένο τμήμα λόγω της δυσκολίας που θεωρούσε ότι παρουσιάζει το προγράμμα σπουδών, το οποίο βασίζεται σε μαθήματα προγραμματισμού. Από την άλλη, χαρακτηριστικά είναι για τη δεύτερη περίπτωση

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

όσα εξιστορεί η Ιοκάστη (συνέντευξη 5), φοιτήτρια του Φ.Π.Ψ., για τις αποτρεπτικές συμβουλές του αδερφού της σχετικά με τις σπουδές φωτογραφίας και κινουμένου σχεδίου.

«Ίσα ίσα που το υποστηρίξανε και οι δύο... Επειδή και οι δύο έχουνε αυτές τις απόψεις που έχω κι εγώ, επειδή εκείνοι μου τις δώσανε... [Ο πατέρας μου] με ρώτησε καταρχήν, «εντάξει, σ' αρέσει; Θέλεις να πας εκεί; Το 'χεις σκεφτεί;» Του λέω, «εντάξει, το 'χω σκεφτεί, το σκέφτηκα καλά, αλλά και το επέλεξα αυτό». Από 'κει και περά με υποστηρίξαν όλοι. Κανονικά. Και φροντιστήρια και τα πάντα, ο,τιδήποτε...»
[7:6-7], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Το είχα συζητήσει με τη μαμά μου, το μπαμπά μου και την αδερφή μου, τη μία, καθόμασταν στο τραπέζι και συζητούσαμε και μου 'χανε πει, ρε παιδί μου, αυτό. Ότι είναι πολύ καλά να πάρω την Πληροφορική. Γιατί σε μια φάση είχα λίγο δισταγμούς, όταν είχα δει τα μαθήματα της Πληροφορικής κι είχα πει ότι εγώ δεν είμαι γι' αυτό... Είναι... πολύ... Προγραμματισμός εξειδικευμένος για μένα μέχρι στιγμής.»
[19:2], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

«Εκτός από Ψυχολογία, μετά άρχισε να μ' ενδιαφέρει ακόμα μία σχολή, που ήτανε ψηφιακές φωτογραφίες, animation, στην οποία είναι ο αδερφός μου... Ας πούμε κι ο αδερφός μου, που είναι αγόρι, μου είχε πει ότι αν πάρω αυτή τη σχολή, αν παρακολουθήσω αυτή τη σχολή, θα είναι δύσκολο μετά, στο μέλλον, για μένα. Γιατί σαν κοπέλα δε θα 'χω τόσο πολύ τις δυνατότητες να χειριστώ υπολογιστές... με τα τεχνολογικά.»
[5:2], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Εκτός από την οικογένεια, συχνά οι εκπαιδευτικοί, αλλά και οι φίλοι/ες - συμμαθητές/τριες μπορεί να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των επιλογών κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση σε σχέση με το φύλο. Οι περιπτώσεις των φοιτητριών της Πληροφορικής δείχνουν ότι η παρότρυνση των γυναικών από άλλα πρόσωπα είναι συχνά απαραίτητη για να καταφέρουν να υπερβούν τους φραγμούς των έμφυλων προτύπων σχετικά με τις επιλογές σπουδών και εργασίας. Οι φοιτήτριες, δηλαδή, της Πληροφορικής είχαν στην πλειονότητά τους κάποιου είδους υποστήριξη είτε από την οικογένεια τους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είτε από εκπαιδευτικούς και φίλες, όπως φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα:

«Με παρότρυναν κι οι καθηγητές μου, ιδιαίτερα ο καθηγητής από το φροντιστήριό μου, το σκέφτηκα, έψαξα, κοίταξα κάποια πράγματα...»
[3:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«Συνέχεια άλλαζα επιλογές. Έλεγα «να περάσω στο μαθηματικό; το μαθηματικό δεν έχει τόση δουλειά για το μέλλον», «μου αρέσει πολύ η Ψυχολογία, αλλά δε θα μπορούσα να καταφέρω τα αρχαία»... οπότε πήγα εκεί πέρα [στην τεχνολογική κατεύθυνση] και στο τέλος... μια φίλη μου μου 'χε πει «βάλε Πληροφορική, έχει μέλλον»...»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[8:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Οι εκπαιδευτικοί, συγκεκριμένα, προκύπτει ότι γίνονται συχνά λειτουργοί ενός έμφυλου επαγγελματικού προσανατολισμού που πραγματοποιείται είτε σε κατ' ιδίαν συζητήσεις με τους/τις μαθητές/τριες είτε άτυπα, μέσω των απόψεων που εκφράζουν μέσα και έξω από τη σχολική τάξη. Παρόμοιο ρόλο φαίνεται πως έχουν συχνά και οι εκπαιδευτικοί των φροντιστηρίων και των ιδιαίτερων μαθημάτων. Στα παραδείγματα που ακολουθούν, διακρίνεται με σαφήνεια ο έμφυλος χαρακτήρας που αποδίδεται στο επάγγελμα του/της «παιδαγωγού».

«Υπάρχουνε πιέσεις από καθηγητές, απ' το σχολικό περιβάλλον. Ας πούμε, να σου πω την αλήθεια, ότι καθηγητής μου, επειδή ήτανε φαλλοκράτης, να το πω, [έλεγε ότι] οι γυναίκες είναι μόνο για τα παιδιά, για παιδαγωγικά, για τη φροντίδα των παιδιών... Σ' ένα συγκεκριμένο μάθημα, δηλαδή, ήτανε κάθετος. Ότι τα κορίτσια είναι μόνο για... οι γυναίκες είναι μόνο για παιδαγωγικά.»
[5:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., Π

«Ήθελα να δηλώσω παιδαγωγικό, αλλά κάτι έγινε. Πήγα στο φροντιστήριο, συζήτησα με έναν καθηγητή που είναι... που ήτανε φίλος μας και καλά, και μου 'πε να μην το δηλώσω. Το σκέφτηκα και τελικά δήλωσα πληροφορική... Απλά μου 'χε πει ότι θα τελειώσω, θα τελειώσω γρήγορα, σε τέσσερα χρόνια δηλαδή, και μετά θα κάνω ένα πράγμα, το οποίο θα το κάνω ίδιο μέχρι να πάρω σύνταξη. Και μου τη βίδωσε πολύ άσχημα και είπα όχι.»
[18:2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι άτομα από το οικογενειακό και το εκπαιδευτικό περιβάλλον επηρεάζουν συχνά τις επιλογές των υποψηφίων για σπουδές στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Άλλες φορές η επιρροή αυτή λειτουργεί υπέρ της υπέρβασης των έμφυλων προτύπων για τις επιλογές σπουδών, ενώ άλλες φορές τα ενισχύει. Μάλιστα, το αν θα λειτουργήσει υπέρ της μίας ή της άλλης εκδοχής συνδέεται συχνά με την κοινωνικοοικονομική προέλευση των υποκειμένων.

Α.2.2. Η επιρροή των κυρίαρχων έμφυλων κοινωνικών προτύπων στην επιλογή κλάδου σπουδών

Όπως διαπιστώθηκε παραπάνω, τα έμφυλα κοινωνικά κανονιστικά πρότυπα που κυριαρχούν σε σχέση με τους επιστημονικούς και επαγγελματικούς τομείς ανιχνεύονται συχνά και προσδιορίζουν τον τρόπο με τον οποίο τόσο οι οικογένειες όσο και οι εκπαιδευτικοί συμβουλεύουν και προσανατολίζουν τα αγόρια και τα κορίτσια ως προς τις επιλογές τους για την κατεύθυνση σπουδών στο λύκειο και την επιλογή του κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνας συχνά αναγνωρίζουν την ύπαρξη και την επίδραση αυτών των κοινωνικών κανονιστικών προτύπων στις επιλογές

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

σπουδών. Σπάνια, όμως, αμφισβητούν τους ξεχωριστούς τομείς δράσης των ανδρών και των γυναικών, τους οποίους υπαγορεύουν τα παραπάνω πρότυπα.

Α.2.2.α. Η επιρροή των κυρίαρχων έμφυλων κοινωνικών προτύπων στην επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο

Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα περισσότερα υποκείμενα της έρευνας αποδίδουν την ποσοτικά άνιση κατανομή των φύλων στις κατεύθυνσεις σπουδών του λυκείου στην ύπαρξη διαφορετικών κλίσεων των ανδρών και των γυναικών. Ωστόσο, ορισμένοι/ες φοιτητές/τριες διαφορετικής κοινωνικοοικονομικής προέλευσης αναφέρθηκαν στην ύπαρξη και την επιρροή των κοινωνικών προτύπων για τους κοινωνικά αποδεκτούς επιστημονικούς τομείς κατά φύλο. Για παράδειγμα, δύο φοιτητές της Πληροφορικής αναφέρουν ρητά την επιρροή που τους ασκήθηκε από αυτά τα έμφυλα κοινωνικά προτύπα κατά την επιλογή κατεύθυνσης στο λύκειο. Και οι δύο αναφέρουν ότι το φύλο αποτέλεσε παράγοντα που έλαβαν υπόψη τους για την επιλογή της τεχνολογικής κατεύθυνσης στο λύκειο.

> «Οι θετικές επιστήμες είναι τομέας ανδροκρατούμενος, τομέας στον οποίο οι άνδρες έχουνε την υπεροχή. Φαίνεται αυτό. Τώρα δεν ξέρω αν αυτό είναι θέμα γενετικό ή αν είναι θέμα της κοινωνίας, αλλά οι άντρες είναι οι καλοί στις θετικές επιστήμες... Εγώ αισθανόμουν καλύτερα να 'μαι με κάτι το θετικό... [αισθανόμουν] ότι βολεύει...»
> [4:1], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Με επηρέασε πάρα πολύ που είχα ακούσει βασικά κι απ' το σχολείο ότι τεχνολογική κατεύθυνση επιλέγουν τα αγόρια, θεωρητική τα κορίτσια... Κι εντάξει, επειδή ήμουν από μικρός λίγο έτσι με τα μαθηματικά κι απ' το γυμνάσιο μ' ενδιέφεραν και μ' επηρέασε αρκετά.»
> [11:4], Φοιτητής, Πληροφορική, ΙΙ

Η Ελένη (συνέντευξη 1) και ο Μανώλης (συνέντευξη 18), που φοιτούν στο τμήμα της Πληροφορικής, σχολιάζοντας την άνιση εκπροσώπηση των φύλων στην τεχνολογική κατεύθυνση, ερμηνεύουν το χαμηλό ποσοστό των μαθητριών που επιλέγουν τη συγκεκριμένη κατεύθυνση με αναφορά στη γενικότερη έλλειψη ενασχόλησης των γυναικών με την τεχνολογία και τα μαθηματικά και τη συνεπαγόμενη απουσία γυναικείων προτύπων σε αυτά τα επιστημονικά αντικείμενα. Το γεγονός αυτό θεωρούν ότι αποθαρρύνει τα κορίτσια από την ενασχόληση με τις Θετικές και τις Τεχνολογικές Επιστήμες. Ωστόσο, σε κάποιο βαθμό τείνουν να επιρρίπτουν την ευθύνη στις ίδιες τις γυναίκες, που δεν επιλέγουν να ασχοληθούν με την τεχνολογία και τα μαθηματικά.

> «Βασικά τα κορίτσια επηρεάζονται λάθος και δεν ασχολούνται με αυτά τα θέματα, με την τεχνολογία και τέτοια; Και ασχολούνται με άλλα; Δεν ξέρω. Ίσως να είναι κι αυτό... Βασικά και από το σπίτι και από την τηλεόραση, τι βλέπουν, ότι οι περισσότερες γυναίκες δεν ασχολούνται με την τεχνολογία. Από όλα αυτά, ξερω 'γω, από μια γενικότερη εικόνα.»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[1:1], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

«Κοίταξε να δεις... να σου πω εγώ τι πιστεύω, στη θεωρητική πάνε κορίτσια παραπάνω, γιατί ίσως νομίζουν ότι τα μαθηματικά, επειδή από τα αρχαία χρόνια ήταν όλοι οι μαθηματικοί άντρες οι περισσότεροι και το 'χουνε πάρει λίγο στραβά το θέμα τα κορίτσια, ότι και καλά δε μπορούνε... Αλλά ... τέλος πάντων, απλά έτσι γίνεται. Βλέπουν, δηλαδή, ότι πάνε τα περισσότερα κορίτσια κι εκεί θα πάνε και τα κορίτσια, βλέπουν εκεί πάνε τα περισσότερα αγόρια κι εκεί πάνε και τ' αγόρια.»
[18:2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Από την άλλη, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. κάνουν λόγο για στερεότυπα και κυρίαρχες αντιλήψεις για τα φύλα, που θεωρούν ότι επηρεάζουν την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο, συνδέοντας τα στερεότυπα αυτά και με τη διαφορετική, ανάλογα με το φύλο, ανατροφή των παιδιών στην οικογένεια. Σε σύγκριση με τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της Πληροφορικής, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. φαίνεται ότι είναι περισσότερο ευαισθητοποιημένοι στο ζήτημα της κοινωνικής κατασκευής των έμφυλων διαφορών. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

«Ίσως επειδή υπάρχουν έτσι και κάποια στερεότυπα να τα πω. Ότι τ' αγόρια είναι πιο καλά στα μαθηματικά και τα κορίτσια είναι πιο πολύ των θεωρητικών επιστημών.»
[12:1], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Έχουν κυριαρχήσει αντιλήψεις ότι τα κορίτσια πρέπει να πηγαίνουν θεωρητική κατεύθυνση και τ' αγόρια τεχνολογική.»
[16:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Για παράδειγμα, τα αγόρια παίζουν πιο πολύ με τουβλάκια... Μπορεί να παίζει ρόλο κι αυτό, ξέρω 'γω, σε μετέπειτα επιλογές, δηλαδή ότι τ' αγόρια πειραματίζονται με διάφορα πράγματα, πρακτικά, και μέσα στο σπίτι, ότι μπορεί να 'χει να κάνει, ξέρω γω, ότι τ' αγόρια είναι πιο ζωηρά σε σχέση με τα κοριτσάκια, να το πούμε έτσι... Θεωρώ ότι τ' ο,τιδήποτε γύρω μας έχει να κάνει με τον τρόπο που μεγαλώνει ο καθένας και με τα βιώματά του, και με όλα αυτά που φτιάχνουν, να το πούμε έτσι, την κουλτούρα που κουβαλάει ο καθένας... Το κάθε φύλο το φορτώνει ο περίγυρος, να το πούμε έτσι, με στερεότυπα, προκαταλήψεις, κι εκει πέρα πάνω θεωρώ ότι δημιουργείται κάπου η διαφορετικότητα.»
[2:3-4], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Τώρα θα μιλήσω για ζητήματα με φιλολογία και με τεχνολογικά...τεχνολογικές επιστήμες. Με Πληροφορική. Απλώς τα αγόρια, ίσως επειδή ασχολούνται περισσότερο με υπολογιστές, ηλεκτρονικά κι αυτά, γι' αυτό... Αυτό ξεκινάει απ' την οικογένεια για μένα... Ας πούμε, και μένα ο μπαμπάς μου, αν με είχε στα τεχνολογικά, θα 'μουνα κι εγώ έτσι. Θα 'μουν περισσότερο των μηχανημάτων, των υπολογισμών...»
[5:2], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Α.2.2.β. Η επιρροή των κυρίαρχων έμφυλων κοινωνικών προτύπων στην επιλογή κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση

Το «κανονικό» και το «προσδοκώμενο» σύμφωνα με τα κυρίαρχα έμφυλα κοινωνικά πρότυπα δε σταματούν στην επιλογή της κατεύθυνσης στο λύκειο, αλλά επεκτείνονται και στις επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Μάλιστα, τα έμφυλα αυτά πρότυπα ορίζουν συχνά τις επιλογές κλάδου σπουδών στο πανεπιστήμιο σε σχέση με τα «κατάλληλα» για κάθε φύλο επαγγέλματα. Συγκεκριμένα, το εκπαιδευτικό επάγγελμα φαίνεται ότι εξακολουθεί να αποτελεί ένα κατεξοχήν «γυναικείο» επάγγελμα, καθώς θεωρείται ότι απαιτεί χαρακτηριστικά προσωπικότητας που κοινωνικά αποδίδονται στις γυναίκες, όπως η δυνατότητα κατανόησης της ψυχοσύνθεσης και των αναγκών των μικρών παιδιών, και ακόμη επειδή οι εργασιακές συνθήκες (ωράριο, άδειες) προσφέρουν στις γυναίκες τη δυνατότητα να συνδυάσουν τη μισθωτή με την οικιακή εργασία. Ακολουθούν ορισμένα χαρακτηριστικά αποσπάσματα, που περιγράφουν το παραπάνω «γυναικείο» εκπαιδευτικό πρότυπο:

> «Π.χ. οι φίλοι των γονιών μου, όταν τους έλεγα ότι θέλω να πάω Πληροφορική, μου λέγαν «τι θα πας κορίτσι πράγμα, πήγαινε δασκάλα» μου λέγανε...»
> [1:2], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

> «Για τους άλλους, για τους μεγαλύτερους... [το κατάλληλο επάγγελμα] για τις γυναίκες είναι καθηγήτρια, που έχει άλλη επαφή με τα παιδιά, γνωρίζει την ψυχολογία του παιδιού...»
> [5:3], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Οι περισσότεροι λένε «πας εκεί πέρα, είναι μόνο κορίτσια, τι θα πας να κάνεις;», τέτοια πράματα... Αλλά εντάξει, και άλλα μέλη της οικογένειας και άλλοι συμμαθητές, π.χ. γνωστοί που μιλάγαμε, λέγαν «τι θα πας να κάνεις εκεί; Αυτά είναι για τις κοπελίτσες, τι θες εσύ εκεί;»... Θεωρούν όλοι ότι είναι περισσότερο για κορίτσια αυτές οι σχολές. Ή οι δουλειές. Δηλαδή δε φαντάζονται οι περισσότεροι κάποιον καθηγητή. Ή κάποιον νηπιαγωγό. Συνήθως είναι, ξέρεις, κυριαρχεί στο μυαλό η γυναικεία παρουσία. Η γυναικεία μορφή. Σ' αυτές τις δουλειές... Δηλαδή από μικρά μάθαμε ότι, ξέρεις, α, οι άντρες τα κάνουν αυτά τα πράγματα, α, οι γυναίκες κάνουν αυτά τα πράγματα. Κι αυτό μας πέρασε μες στο μυαλό ολονών. Όλοι μετά από αυτό αποφασίζουνε, στην ουσία καθοδηγούνται, «θα πάω εγώ, θα πάω να κάνω αυτό, επειδή ξέρω ότι έτσι γίνεται συνέχεια.»
> [7:2-3], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Πιστεύω ότι υπάρχει μια νοοτροπία ότι είναι κοριτσίστικα επαγγέλματα, έτσι, για τη γυναίκα φτιαγμένα, και επειδή έχουνε λίγο ωράριο οι γυναίκες, μπορούν καλύτερα να τα βολέψουν και οικογένεια και καριέρα.»
> [16:2], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι παρακάτω απόψεις ενός φοιτητή και μιας φοιτήτριας της Πληροφορικής σχετικά με το μικρό αριθμό των φοιτητριών στα τμήματα Πληροφορικής. Η χαμηλή εκπροσώπηση των γυναικών στον κλάδο της Πληροφορικής στην Ανώτατη Εκπαίδευση αποδίδεται σε μια κυρίαρχη αντίληψη που περιγράφει την Πληροφορική και τους Η/Υ ως ανδροκρατούμενο τομέα, δηλαδή ως τομέα στον οποίο κυριαρχούν αριθμητικά και ασχολούνται περισσότερο οι άνδρες.

«Πιστεύουν ότι τ' αγόρια θα 'ναι πολύ πιο έξυπνα για να τελειώσουν τη σχολή, να τα καταφέρουν, να τα βγάλουν πέρα, επειδή ασχολούνται και πιο πολύ με υπολογιστές, με πώς φτιάχνονται, προγράμματα κι έτσι.. και σίγουρα πιστεύω ότι πολλά αγόρια στη σχολή μου ξέρουν πολύ περισσότερα πράγματα από μένα όσον αφορά ένα υπολογιστή, τη δομή του, άμα θα χαλάσει κάτι πώς να το φτιάξουνε... αλλά δε σημαίνει ότι οι κοπέλες δεν μπορούν να τα καταφέρουν ώστε να περάσουνε.»
[9:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

«Εντάξει, είναι και η φήμη των σχολών. Ξέρω 'γω, στην Πληροφορική δεν περνάν κοπέλες, επειδή έχουν ακούσει ότι είναι πάρα πολλά τ' αγόρια. Και πηγαίνουν σε σχολές άλλες, όπως Παιδαγωγικό, Νηπιαγωγών κι όλα αυτά. Τώρα εντάξει, με υπολογιστές και ... εντάξει, θέλει πάρα πολύ διάβασμα η Πληροφορική και θέλει καλές γνώσεις από μαθηματικά, φυσική... Αλλά συνήθως τα κορίτσια είναι θεωρητική κι όλα αυτά, γι' αυτό πηγαίνουν τα αγόρια που είναι τεχνολογική.»
[11:2], Φοιτητής, Πληροφορική, ΙΙ

Προκύπτει, λοιπόν, ότι τα υποκείμενα της έρευνάς μας τείνουν συχνά να ορίζουν τις επιλογές του κλάδου σπουδών στο λύκειο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση ως «ατομικές» επιλογές, που βασίζονται στις «κλίσεις», στις ακαδημαϊκές επιδόσεις ή στους επαγγελματικούς τους στόχους. Αν και η σημασία της επιρροής των άλλων στις αποφάσεις τους τείνει να υποτιμάται, από τις αφηγήσεις τους προκύπτει ότι κυρίως η οικογένεια και οι εκπαιδευτικοί διαμεσολαβούν στις επιλογές του κλάδου σπουδών τους. Η επιρροή αυτή, μάλιστα, έχει μία έμφυλη και μία ταξική διάσταση που συχνά διαπλέκονται. Από την άλλη, όταν επιχειρούν να ερμηνεύσουν την κατά φύλο διαφοροποίηση στους κλάδους σπουδών, κάνουν συχνά λόγο για έμφυλες κλίσεις και προτιμήσεις, αλλά και για έμφυλα κοινωνικά πρότυπα που κυριαρχούν σε ό,τι αφορά τις ικανότητες και τους ρόλους των ανδρών και των γυναικών στην επιστήμη και την εργασία.

Β. Οι στόχοι για τη μελλοντική εργασία και τη δημιουργία οικογένειας

Οι επαγγελματικοί και οικογενειακοί στόχοι των φοιτητών/τριών της έρευνάς μας, όπως περγράφηκαν από τους/τις ίδιους/ες κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων της έρευνας, έχουν σαφέστατα έμφυλο χαρακτήρα, ο οποίος διαπλέκεται συχνά με τον παράγοντα της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης. Συχνά, όμως, παρατηρείται ότι το φύλο υπερβαίνει την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

κοινωνικοοικονομική προέλευση σε ό,τι αφορά τις προσδοκίες και τους στόχους των υποκειμένων για την εργασία και την οικογένεια. Έτσι, τα σχέδια και οι προσδοκίες των υποκειμένων για την εργασία παρουσιάζουν μία σημαντική τάση διαφοροποίησης ανάλογα με το φύλο. Συγκεκριμένα, στις δηλώσεις τους για τις επαγγελματικές τους προτιμήσεις τα υποκείμενα της έρευνας συχνά αναπαράγουν τα έμφυλα πρότυπα για τα γυναικεία και ανδρικά επαγγέλματα. Εμφανίζονται, όμως, και ορισμένες περιπτώσεις, όπου κάποια υποκείμενα υπερβαίνουν ως ένα βαθμό τις επιταγές του έμφυλου διαχωρισμού των επαγγελμάτων και εκφράζουν επιθυμίες μη τυπικές για το φύλο τους. Παρόλ' αυτά, υφίστανται από τον κοινωνικό περίγυρο σαφείς πιέσεις για την προσαρμογή των φιλοδοξιών τους στους έμφυλους κανόνες των επαγγελματικών επιλογών. Επίσης, οι προσδοκίες των υποκειμένων της έρευνας τόσο για τη δημιουργία οικογένειας όσο και για την κατανομή των οικογενειακών ρόλων είναι σε μεγάλο βαθμό εναρμονισμένες με τα σχετικά έμφυλα κοινωνικά πρότυπα, αν και συχνά γίνεται λόγος για ισότητα των φύλων στην οικογένεια και κυρίως από τα υποκείμενα που προέρχονται από τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα.

Από την ανάλυση περιεχομένου των αποσπασμάτων των συνεντεύξεων που αφορούν τους στόχους και τις προσδοκίες των υποκείμενων της έρευνάς μας σε σχέση με την εργασία και τη δημιουργία οικογένειας στο μέλλον προκύπτουν οι εξής κατηγορίες και υποκατηγορίες, οι οποίες παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω:

- Επιθυμητός τομέας εργασίας:
  - Ο δημόσιος τομέας εργασίας
  - Ο ιδιωτικός τομέας εργασίας
- Τα κριτήρια επιλογής εργασίας:
  - Η εργασιακή «ασφάλεια»
  - Το προσωπικό ενδιαφέρον για το αντικείμενο εργασίας
  - Ο συμβιβασμός επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων
  - Η δυνατότητα οικονομικής συντήρησης της οικογένειας
  - Η εργασία ως μέσο οικονομικής ανεξαρτησίας
- Η κατανομή των οικιακών εργασιών και της ανατροφής των παιδιών μέσα στην οικογένεια:
  - Ισότιμη κατανομή των οικιακών εργασιών και της ανατροφής των παιδιών μέσα στην οικογένεια
  - Η γυναικεία ευθύνη και ο βοηθητικός ρόλος του άνδρα στις οικιακές εργασίες και την ανατροφή των παιδιών
  - Οι οικιακές εργασίες και η ανατροφή των παιδιών ως αποκλειστικά γυναικεία ευθύνη

Β.1. Επιθυμητός τομέας εργασίας

Σε ό,τι αφορά το είδος της εργασίας που προτιμούν ή προσδοκούν να ασκήσουν στο μέλλον τα υποκείμενα της έρευνας, παρατηρείται μία τάση διαχωρισμού του «δημόσιου» από

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τον «ιδιωτικό» τομέα. Ο δημόσιος τομέας αφορά κυρίως τη δημόσια, κρατική, εκπαίδευση και δευτερευόντως άλλες κρατικές υπηρεσίες ή υπηρεσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης. Από την άλλη, ο ιδιωτικός τομέας περιλαμβάνει τις ιδιωτικές επιχειρήσεις και αφορά είτε τη σχέση μισθωτής - εξαρτημένης - εργασίας σε κάποια επιχείρηση είτε τη δημιουργία ιδιωτικής επιχειρήσης από τα ίδια τα υποκείμενα.

Οι προτιμήσεις και οι προσδοκίες των υποκειμένων σχετικά με τον τομέα εύρεσης εργασίας στο μέλλον διαφοροποιούνται σημαντικά ανάλογα με το φύλο των υποκειμένων και σε ορισμένες περιπτώσεις υπερβαίνουν την κοινωνικοοικονομική προέλευση των φοιτητών και των φοιτητριών. Στη συντριπτική τους πλειονότητα οι φοιτήτριες προσδοκούν μια εξαρτημένη σχέση εργασίας με εργοδότη είτε κάποιον ιδιώτη είτε κυρίως το κράτος. Μάλιστα, για πολλές φοιτήτριες, και κυρίως εκείνες από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, ιδανική επαγγελματική προοπτική αποτελεί ο χώρος της εκπαίδευσης. Αντίθετα, οι φοιτητές της έρευνας απορρίπτουν σε γενικές γραμμές το δημόσιο τομέα και παρουσιάζονται διχασμένοι ανάμεσα στην εύρεση μιας θέσης μισθωτής εργασίας στον ιδιωτικό τομέα και στην απόκτηση δικής τους επιχείρησης.

Β.1.α. Ο δημόσιος τομέας εργασίας

Ο δημόσιος τομέας εργασίας και κυρίως η δημόσια εκπαίδευση αναφέρονται συχνά από τους φοιτητές και κυρίως τις φοιτήτριες της έρευνας ως επιθυμητή εργασιακή προοπτική για το μέλλον. Μάλιστα, για τις περισσότερες φοιτήτριες της έρευνας, ανεξαρτήτως τμήματος φοίτησης, η δημόσια εκπαίδευση αποτελεί πρωτεύοντα επαγγελματικό στόχο, όπως προέκυψε και από την ανάλυση των δεδομένων των ερωτηματολογίων. Αξίζει να αναφερθεί ότι η πλειονότητα των φοιτητριών που δηλώνουν την επιθυμία να εργστούν στη δημόσια εκπαίδευση προέρχονται από εργατικές ή μικροαστικές οικογένειες, με μοναδική εξαίρεση τη Δήμητρα (συνέντευξη 9), η οποία είναι κόρη εκπαιδευτικών. Ακολουθούν τα σχετικά αποσπάσματα:

> «Ήθελα να γίνω φιλόλογος. Πιστεύω ότι δεν είναι ό,τι πιο εύκολο να γίνεις... να καταρτιστείς, να μπεις στο δημόσιο κι αυτά. Αλλά... εντάξει.»
> [6: 4], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Θα μου άρεσε να δουλέψω σαν καθηγήτρια ή σαν δασκάλα σε δημοτικό, αν με το καλό μπει το μάθημα της Πληροφορικής... Ίσως να 'ναι [ότι] στη γυναίκα προσφέρει περισσότερα η δημόσια εκπαίδευση.»
> [8:3], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

> «Ε, κοίτα. Μ' αρέσει πολύ να γίνω καθηγήτρια. Να μπω στο δημόσιο, γιατί είναι μια δουλειά πιστεύω για τις γυναίκες, ειδικά άμα θέλεις να κάνεις οικογένεια αργότερα.»
> [9:3], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«-Τι δουλειά θα ήθελες να κάνεις κάποια στιγμή όταν τελειώσεις από τις σπουδές σου;
-Με το πτυχίο αυτό που θα 'χω ή με το μεταπτυχιακό; Γιατί με το μεταπτυχιακό δασκάλα σε παιδιά ειδικής αγωγής. Αν δε συνεχίσω, γιατί εντάξει, δεν ξέρεις ποτέ, σε ιδιαίτερα, εντάξει, μέσω ΑΣΕΠ που θα δίνω μέχρι να διοριστώ...»
[13:3], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Κοίτα, πρώτα απ' όλα σκεφτόμουνα, για να διαλέξω Νηπιαγωγών, σκεφτόμουνα και το μέλλον, γιατί ακούγεται γενικά ότι θα αποκατασταθούνε και τέτοια. Αλλά... μ' αρέσουν πολύ ... τα παιδάκια και γι' αυτό το διάλεξα περισσότερο.»
[15:3], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Αλλιώς... σε δημόσιο, καθηγήτρια Πληροφορικής... Αλλά είναι λίγο δύσκολο να μπεις τώρα στο δημόσιο και καθηγήτρια Πληροφορικής. Έχουνε βγει πολλοί.»
[19:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Επίσης, είναι σημαντικό ότι η επιθυμία εργασίας στη δημόσια εκπαίδευση αναφέρεται τόσο από τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. όσο και από τις φοιτήτριες της Πληροφορικής. Ενώ, όμως, για τις φοιτήτριες του Φ.Π.Ψ. ο προσανατολισμός προς την εκπαίδευση είναι ως ένα βαθμό αναμενόμενος, καθώς το εκπαιδευτικό επάγγελμα αποτελεί μία από τις βασικές εργασιακές διεξόδους που τους προσφέρουν οι σπουδές τους, οι συχνές αναφορές από μέρους των φοιτητριών της Πληροφορικής στο συγκεκριμένο επάγγελμα δεν είναι εξίσου αναμενόμενες. Είναι, δηλαδή, αξιοσημείωτο ότι οι φοιτήτριες ενός ανδροκρατούμενου επιστημονικού κλάδου, όπως είναι η Πληροφορική, που έχουν καταφέρει να υπερβούν τα έμφυλα κανονιστικά πρότυπα στο επίπεδο της επιλογής κλάδου σπουδών τόσο στο λύκειο όσο και στο πανεπιστήμιο, προσανατολίζονται ήδη από τα πρώτα έτη των σπουδών τους σε μια σαφώς «γυναικεία» επαγγελματική επιλογή. Συχνά, μάλιστα, και οι ίδιες μιλούν για τους επαγγελματικούς τους στόχους με αναφορά στο φύλο. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Ηλέκτρας (συνέντευξη 8), η οποία είναι φοιτήτρια της Πληροφορικής και η οποία, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, επέλεξε το συγκεκριμένο τμήμα, αφού αντιμετώπισε πρώτα μία διαφωνία και σύγκρουση με την οικογένειά της, που την προέτρεπε να σπουδάσει Παιδαγωγικά και να εργαστεί μετά την ολοκλήρωση του σπουδών της ως δασκάλα[34]. Η Ηλέκτρα, παρόλο που διεκδίκησε τις σπουδές σε έναν ανδροκρατούμενο κλάδο της προτίμησής της, δηλώνει ότι επιθυμεί να εργαστεί στο μέλλον ως εκπαιδευτικός, καθώς θεωρεί ότι το συγκεκριμένο επάγγελμα έχει σημαντικά πλεονεκτήματα για τις γυναίκες.

[34] Η συγκεκριμένη φοιτήτρια αναφέρει ότι οι γονείς της και οι παππούδες της την πίεζαν να επιλέξει το Παιδαγωγικό Δηματικής Εκπαίδευσης, αλλά στην ίδια το επάγγελμα της δασκάλας φαινόταν «μικρό». Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Αλλά εμένα, δεν ξέρω γιατί, δε μου άρεσε το Παιδαγωγικό. Ίσως επειδή μου έλεγαν όλοι «δασκάλα, δασκάλα», το 'βλεπαν σαν κάτι...και μένα μου φαινότανε τόσο μικρό... ότι δεν είναι κάτι...» [8:2]

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Θα μου άρεσε να δουλέψω σαν καθηγήτρια ή σαν δασκάλα σε δημοτικό, αν με το καλό μπει το μάθημα της Πληροφορικής... Ίσως να 'ναι [ότι] στη γυναίκα προσφέρει περισσότερα η δημόσια εκπαίδευση.»
[8:3], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Η δημόσια εκπαίδευση, λοιπόν, αποτελεί πρωτεύοντα στόχο για τις περισσότερες φοιτήτριες της έρευνας και κυρίως για εκείνες που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Λόγω, όμως, των δυσκολιών πρόσβασης στο εκπαιδευτικό επάγγελμα, που οφείλονται στο μεγάλο αριθμό πτυχιούχων που αναζητούν εργασία στις λιγοστές θέσεις που προκηρύσσονται κάθε χρόνο για το δημόσιο σχολείο, οι φοιτήτριες αναφέρουν συχνά και εναλλακτικά σενάρια αναζήτησης εργασίας. Η ιδιωτική εκπαίδευση από τη μια και η εργασία στο δημόσιο τομέα γενικότερα - εκτός του πεδίου της εκπαίδευσης - αποτελούν εναλλακτικούς επαγγελματικούς στόχους, όπως φαίνεται στα παρακάτω αποσπάσματα:

«Βασικά θα δώσω για ΑΣΕΠ, σκέφτομαι, για καθηγήτρια. Αυτό σκέφτομαι. Θέλω να ακολουθήσω αυτό τον τομέα. Εκπαίδευση... Καμιά τράπεζα θα με ενδιέφερε...κάτι τέτοιο... Δεν παύει να είναι δημόσιος τομέας, μια σταθερότητα.»
[3:3-4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«Άμεσα θα με ενδιέφερε να 'βρισκα μια δουλειά στο δημόσιο ως καθηγήτρια, αλλά αν δεν τα καταφέρω, μ' ενδιαφέρει το μεταπτυχιακό πάρα πολύ... Ο ιδιωτικός τομέας θα μ' ενδιέφερε στην αρχή, να δουλέψω σ' ένα φροντιστήριο για ν' αποκτήσω πείρα, να δω πως διδάσκουν κι αυτά, αλλά όχι μόνιμα να δουλεύω σ' ένα φροντιστήριο.»
[16:3], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Ο διορισμός, όμως, στο «δημόσιο» δεν αποτελεί αποκλειστικά «γυναικεία» προτεραιότητα. Ορισμένοι φοιτητές του Φ.Π.Ψ., οι οποίοι προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, όπως και οι περισσότερες φοιτήτριες της έρευνας που επιθυμούν να εργαστούν στο δημόσιο τομέα, δηλώνουν ότι σκοπεύουν να αναζητήσουν εργασία στη δημόσια εκπαίδευση ή γενικότερα στο «δημόσιο», καθώς θεωρούν ότι ο δημόσιος τομέας μπορεί να τους προσφέρει ένα είδος εργασιακής «ασφάλειας» έναντι των συχνά επισφαλών εργασιακών σχέσεων του ιδιωτικού τομέα. Δύο φοιτητές του Φ.Π.Ψ., ο Ηλίας, οποίος προέρχεται από μια αγροτική οικογένεια, και ο Παύλος, ο οποίος προέρχεται από μια μικροαστική οικογένεια, συζητώντας τους επαγγελματικούς τους στόχους, δηλώνουν χαρακτηριστικά:

«Είτε φιλόλογος είτε να κάνω κατατακτήριες στο Δημοτικής Εκπαίδευσης. Σαν κύριο στόχο. Τώρα, αν όπως, λέγεται, μπορούμε να διοριστούμε και κάπου αλλού, δε θα πω όχι. Είναι και η σιγουριά που σου προσφέρει το δημόσιο. Ενώ στον ιδιωτικό σήμερα είσαι, αύριο δεν είσαι.»
[12:2], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Θα ήθελα πολύ να κάνω ψυχολόγος, αλλα μάλλον δε νομίζω. Μάλλον θα πάω προς το φιλόλογος. Καλύτερα φιλόλογος. Πιστεύω ότι ακόμα κι αν δε διοριστώ, με ιδιαίτερα ίσως θα μπορούσα να έχω κάποια έσοδα... Γι' αρχή θ' αρχίσω με τον ιδιωτικό τομέα. Θα δω πώς είναι εκεί τα πράγματα, αν θα έχω έσοδα, και μετά μάλλον θα κυνηγήσω και για το δημόσιο. Ίσως έκανα και τα δύο μαζί.

[17:3], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Σε αντίθεση με τις φοιτήτριες, η εργασία στη δημόσια εκπαίδευση αντιμετωπίζεται από τους περισσότερους φοιτητές είτε ως λύση ανάγκης, εάν δε βρεθούν οι επιθυμητές συνθήκες εργασίας στον ιδιωτικό τομέα, είτε ως αποφευκτέα προοπτική, λόγω της έλλειψης δυνατοτήτων επαγγελματικής «δημιουργικότητας» και «εξέλιξης». Μάλιστα, οι φοιτητές της Πληροφορικής, σε σύγκριση με τους φοιτητές του Φ.Π.Ψ., αντιμετωπίζουν με μεγαλύτερη δυσαρέσκεια την προοπτική της εργασίας στο δημόσιο σχολείο. Καθώς οι επαγγελματικές διέξοδοι και οι δυνατότητες για απασχόληση που υπόσχεται σήμερα η πληροφορική είναι σαφώς περισσότερες σε σύγκριση με σύγκριση με εκείνες του Φ.Π.Ψ., η προοπτική εργασίας στο δημόσιο σχολείο αποτελεί για τους φοιτητές της Πληροφορικής μη επιθυμητή προοπτική, την οποία είτε αποκλείουν εντελώς είτε χαρακτηρίζουν ως τελευταία λύση. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Πληροφορική ως αντικείμενο εργασίας ορίζεται αντιθετικά με την εκπαίδευση, η οποία περιγράφεται ως ένα «δύσκολο» και «μίζερο» εργασιακό περιβάλλον, όπως προκύπτει από τα παρακάτω αποσπάσματα:

«Να γίνω εκπαιδευτικός είναι λίγο δύσκολο. Θέλει... δεν το μπορώ αυτό... δηλαδή το θέμα του καθηγητή... Δεν είναι δε θα μου άρεσε, απλά δεν το βλέπω να κολλάει σε μένα. Δεν μπορώ τώρα να... είναι και θέμα υπομονής. Εγώ σε κάποια πράγματα δεν έχω υπομονή. Δε μπορώ... Γιατί, εντάξει, έχω δει τι περνάν κι οι καθηγητές μες στις τάξεις. Δεν ξέρω...(γελάει)»

[10:4], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

«Ή σε λύκειο, γυμνάσιο καθηγητής - εκεί πέρα όμως πηγαίνει περισσότερο επειδή είναι πιο εύκολο να μπεις με τις εξετάσεις που είναι πιο φλου - ή σε καμιά εταιρία μεγάλη... Περισσότερο [προτιμώ] την εταιρία. Το σχολείο είναι σταθερά, δε μπορείς να εξελιχθείς, αλλά με την Πληροφορική θα μ' ενδιέφερε να συνεχίσω παραπάνω... Κι αν δεν τα καταφέρω, τότε θα ασχοληθώ με την προπτική του σχολείου.»

[11:2], Φοιτητής, Πληροφορική, ΙΙ

«Θα 'θελα να γίνω εκπαιδευτικός, αλλά όχι με το σύστημα που 'χουμε τώρα. Δηλαδή το σιχαίνομαι. Όλους τους καθηγητές που είχαμε, καθηγήτριες ή καθηγητές, ήταν ένα πράγμα μουντό, έμπαινε μέσα, συνήθως με τα ίδια ρούχα κάθε μέρα, δεν ξέρω πώς το κατάφερναν αυτό και κάνανε το ίδιο μάθημα, με τον ίδιο ρυθμό συνέχεια. Ε, τώρα λέω, να καταντήσω κι εγώ έτσι... Υπήρχε μια μεγάλη περίπτωση να γίνω κι εγώ σαν κι αυτούς κι επειδή δεν υπήρχε περίπτωση να γίνω έτσι, δε θέλω, το σιχαίνομαι, ε, δήλωσα Πληροφορική.»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

[18:5] Φοιτητής, Πληροοφορική, Ι

Μάλιστα, αυτή η απαξίωση του δημοσίου ως εργασιακού τομέα από μέρους των φοιτητών φαίνεται ότι αφορά σε ένα μικρό βαθμό και τους φοιτητές από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Από τους παραπάνω φοιτητές, ο Ιάσωνας (συνέντευξη 10) και ο Μανώλης (συνέντευξη 18) προέρχονται από μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα - ο πατέρας του Ιάσωνα εργάζεται ως αξιωματικός του στρατού και η μητέρα του ως νηπιαγωγός στη δημόσια εκπαίδευση, ενώ ο πατέρας του Μανώλη έχει δικό του βιβλιοπωλείο και η μητέρα του εργάζεται ως σύμβουλος επιχειρήσεων. Αντίθετα, η οικογένεια του Χρήστου (συνέντευξη 11) διατηρεί ένα μικρό καφενείο σε επαρχιακή πόλη.

Η απαξίωση, όμως, της δημόσιας εκπαίδευσης και γενικότερα του δημοσίου τομέα ως εργασιακού πεδίου εντοπίζεται και στο λόγο μίας φοιτήτριας. Πρόκειται για την Ελένη (συνέντευξη 1), φοιτήτρια της Πληροφορικής, που προέρχεται από μία ευκατάστατη οικογένεια υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου.Ο δημόσιος τομέας ως εργασιακός χώρος κρίνεται από τη συγκεκριμένη φοιτήτρια ως ανεπαρκής για την εφαρμογή και την αξιοποίηση της ακαδημαϊκής της γνώσης στην εργασία.

> «Σε σχολεία δε θα μου άρεσε βασικά, γιατί πιστεύω ότι δεν αξίζει κιόλας τόση κούραση εδώ στο πανεπιστήμιο για να πας μετά να γίνεις καθηγητής σε ένα σχολείο.»
> [1:3], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

Β.1.β. Ο ιδιωτικός τομέας εργασίας

Ο ιδιωτικός τομέας εργασίας αποτελεί στόχο αρκετών φοιτητριών, αλλά κυρίως των φοιτητών της έρευνας. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ιδιωτικός τομέας στο λόγο των φοιτητών δεν έχει την έννοια της μισθωτής εργασίας, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των φοιτητριών. Αντίθετα, έχει συχνά την έννοια της επιχειρηματικότητας. Έτσι, οι φοιτητές σε σύγκριση με τις φοιτήτριες εκδηλώνουν μεγαλύτερη προθυμία και ετοιμότητα να δημιουργήσουν οι ίδιοι μια επιχείρηση ή να αναλάβουν να συνεχίσουν τη λειτουργία μίας υπάρχουσας γονεϊκής επιχείρησης. Το τμήμα φοίτησης, μάλιστα, φαίνεται ότι δε διαφοροποιεί τις απόψεις των φοιτητών/τριών εντός του κάθε φύλου. Αν λάβουμε υπόψη και την κοινωνικοοικονομική προέλευση, μπορούμε να προχωρήσουμε σε ορισμένες σημαντικές διαπιστώσεις σχετικά με τη «διαπλοκή» της κοινωνικής τάξης με το φύλο.

Το ενδιαφέρον για την επιχειρηματικότητα φαίνεται ότι αποτελεί «ανδρικό» γνώρισμα, αφού αναφέρεται κυρίως από φοιτητές και των δύο τμημάτων και μάλιστα ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικής προέλευσης. Από τη μια, ο Περικλής (συνέντευξη 4), ο οποίος δηλώνει ότι η δημιουργία επιχείρησης στο μέλλον αποτελεί επαγγελματικό του «στόχο», προέρχεται από μία ευκατάστατη οικογένεια υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, ενώ και οι δύο γονείς του έχουν πτυχίο Ανώτατης Εκπαίδευσης. Από την άλλη, όμως, ο Βασίλης (συνέντευξη 2) και ο Σωτήρης (συνέντευξη 7), φοιτητές του Φ.Π.Ψ., που δηλώνουν την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

επιθυμία ενασχόλησης στο μέλλον με ιδιόκτητη επιχείρηση, προέρχονται από μικροαστικές οικογένειες· γεγονός που δεν τους εμποδίζει, όμως, να σχεδιάζουν να διοικήσουν μια - έστω και μικρή - επιχείρηση.

> «Ο στόχος μου είναι στα επόμενα χρόνια να ασχοληθώ με ο,τιδήποτε εκτός απ' το δημόσιο. Πρώτος στόχος μου να κάνω κάτι επιχειρηματικό, να γίνω επιχειρηματίας, να ασχολούμαι με κάτι δικό μου και απτό.»
> [4:3], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Οποτε πηγαίνω στην [...], δηλαδή αυτό το διάστημα, Χριστούγεννα, Πάσχα, καλοκαίρι, πάω και βοηθάω τον πατέρα μου εκεί, με το μαγαζί που έχει, να μπω κι εγώ, να μπαίνω κι εγώ λίγο στο κλίμα, από άποψη να έχω μια εμπειρία παραπάνω, γιατί αύριο μπορεί να μου φανεί χρήσιμο αυτό το πράγμα... Δηλαδή, ναι, θα μου άρεσε πολύ να συνεχίσω τη δουλειά του πατέρα μου.»
> [2:13-14], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

> «Ως εκπαιδευτικός...ως νηπιαγωγός... Εγώ θέλω, όπως το 'χω φανταστεί αυτή τη στιγμή... να 'χω δικό μου νηπιαγωγείο. Παιδικό σταθμό, ξέρεις, ιδιωτικό... Όχι τόσο το δημόσιο. Δε θέλω να πάω.
> [7:4], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Από την άλλη, μόνο μία φοιτήτρια, η Φωτεινή (συνέντευξη 16), της οποίας οι γονείς έχουν μια μικρή οικογενειακή επιχείρηση, αναφέρεται στην προοπτική δημιουργίας ιδιόκτητης επιχείρησης - συγκεκριμένα εκπαιδευτικού φροντιστηρίου -, αλλά ο λόγος της κυριαρχείται από έντονη διστακτικότητα για την ανάληψη μιας τέτοιας πρωτοβουλίας.

> «Ε, ο ιδιωτικός τομέας, θα μ' ενδιέφερε στην αρχή να δουλέψω σ' ένα φροντιστήριο για ν' αποκτήσω πείρα, να δω πως διδάσκουν κι αυτά, αλλά όχι μόνιμα να δουλεύω σ' ένα φροντιστήριο, εκτός αν άνοιγα δικό μου φροντιστήριο... Αν είχα και κάποιο βοηθό - δε θα δοκίμαζα ν' ανοίξω μόνη μου. Με κάποιον άλλο, με μια φίλη μου, με τον αδερφό μου, κάπως έτσι, να είχα και κάποιον μαζί μου, δηλαδή να μην ήμουνα τελείως μόνη μου.»
> [16:3], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Είναι σημαντικό ότι κανένας από τους φοιτητές δεν αναφέρει την ανάγκη υποστήριξης άλλων ατόμων για τη δημιουργία μιας επιχείρησης, ενώ για τη συγκεκριμένη φοιτήτρια η συνεργασία με κάποιο οικείο πρόσωπο παρουσιάζεται ως αναγκαία προϋπόθεση στο σενάριο της επιχειρηματικότητας. Η έλλειψη εμπιστοσύνης που έμμεσα δηλώνει η Φωτεινή ως προς την ικανότητά της για τη δημιουργία και διοίκηση μιας επιχείρησης δεν είναι τυχαία, αλλά έχει έντονα έμφυλο χαρακτήρα. Όπως παρατηρεί ο Ιωαννίδης (2007), είναι συνηθισμένο φαινόμενο οι γυναίκες να παρουσιάζουν χαμηλότερη αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση για την επιχειρηματικότητα σε σύγκριση με τους άνδρες, ενώ συχνά εκδηλώνουν και μεγαλύτερο φόβο αποτυχίας αναφορικά με την έναρξη μιας επιχειρηματικής

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

δραστηριότητας, ο οποίος λειτουργεί αποτρεπτικά ως προς την επιχειρηματική δράση των γυναικών.

Οι φοιτητές συχνά αναφέρονται στην ενασχόληση με το αντικείμενο του ενδιαφέροντός τους στον ιδιωτικό τομέα. Εκτός από τους επιχειρηματικούς στόχους που αναφέρθηκαν παραπάνω, συχνά γίνεται λόγος και για την εύρεση μιας εργασίας στον ιδιωτικό, κυρίως, τομέα που να ικανοποιεί το προσωπικό ενδιαφέρον. Μάλιστα, πρόκειται κυρίως για άτομα από τα υψηλότερα κοινωνικά στρώματα που εκφράζουν τέτοιου είδους απόψεις. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά ενός φοιτητή του Φ.Π.Ψ. στην προτίμησή του για το επάγγελμα του δημοσιογράφου και του ψυχολόγου:

> «Θα ήθελα κάτι να κάνω... Σαν δημοσιογραφία. Στη δημοσιογραφία θα μου άρεσε περισσότερο ν' ασχοληθώ. Αλλά εντάξει και σαν ψυχολόγος... Προτιμώ, όμως, σα δημοσιογράφος.»
> [14:2], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., Ι

Επίσης, στο τμήμα της Πληροφορικής ο ιδιωτικός τομέας περιγράφεται ως ο τομέας που προσφέρει τη δυνατότητα για επαγγελματική ενασχόληση με το αντικείμενο του προγραμματισμού, που αποτελεί το πιο συχνά αναφερόμενο αντικείμενο επαγγελματικού ενδιαφέροντος μεταξύ των φοιτητών του τμήματος. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

> «Περισσότερο [προτιμώ] την εταιρία. Το σχολείο είναι σταθερά, δε μπορείς να εξελιχθείς.»
> [11:2], Φοιτητής, Πληροφορική, ΙΙ

> «Πέρσι, ήθελα ν' ακολουθήσω ακαδημαϊκή καριέρα, αλλά ...το άλλαξα και θέλω να δουλέψω ως προγραμματιστής ή κάτι παρόμοιο... σε μια εταιρία... Δε θέλω να ανοίξω δική μου, όμως, γιατί παίζονται πολλά. Δηλαδή όταν ανοίγεις μια εταιρία, δεν είναι ότι ξέρεις κάποια πράγματα και μπορούν να σ' εμπιστευτούνε. Μπορεί να ανοίξει, για παράδειγμα, μια άλλη υπερβολικά μεγαλύτερη και να μην έχεις δουλειά... Να είσαι πιο άνετος. Να μην έχεις κανένα άγχος το ότι, δηλαδή, θα ανοίξει μια μεγαλοεμπορική εταιρία και να σου πάρει τη δουλειά και τέτοια.»
> [18:2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Σε κάποια εταιρία προγραμματιστής. Όχι σε δημόσιο.»
> [20:2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Παρόμοιες είναι, όμως, και οι προτιμήσεις της Ελένης, της φοιτήτριας από την Πληροφορικής που δηλώνει απερίφραστα το ενδιαφέρον της για τον προγραμματισμό και την επαγγελματική ενασχόληση με αυτόν. Όπως, έχει ήδη αναφερθεί η κοινωνική θέση της συγκεκριμένης φοιτήτριας συνδέεται με το γεγονός ότι είναι η μοναδική μεταξύ των

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

φοιτητριών της Πληροφορικής που εκφράζει μία «ανδρική» οπτική για την επιλογή του κλάδου της Πληροφορικής.

«Κάτι που να 'χει σχέση με προγραμματισμό; Να φτιάχνω κάτι προγράμματα; Κάπως... Κάτι τέτοιο... Ή σε εταιρία ή μόνη μου...κάπως έτσι.»
[1:3], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

Β.2. Τα κριτήρια επιλογής εργασίας

Όπως διαπιστώθηκε παραπάνω, όταν τα υποκείμενα της έρευνας καλούνται να περιγράψουν τις προσδοκίες και τα σχέδια που έχουν για την εργασιακή απασχόληση μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους, απαντούν συχνά διακρίνοντας το δημόσιο από τον ιδιωτικό τομέα εργασίας. Οι προτιμήσεις και οι προσδοκίες τους για τον ένα ή τον άλλο τομέα εργασίας και γενικότερα οι προτιμήσεις και οι προσδοκίες τους για τη μελλοντική τους εργασία θεμελιώνονται στο λόγο τους με την αναφορά σε ορισμένα κριτήρια που τα ίδια τα υποκείμενα θεωρούν ότι είναι σημαντικά. Από την ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων προκύπτει ότι τα βασικά αυτά κριτήρια είναι τα εξής: η εργασιακή «ασφάλεια», το προσωπικό ενδιαφέρον για το αντικείμενο της εργασίας, η δυνατότητα συμβιβασμού των επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων, η εξασφάλιση της οικονομικής συντήρησης της οικογένειας και η οικονομική ανεξαρτησία. Η αναφορά, μάλιστα, στα συγκεκριμένα κριτήρια έχει συχνά τόσο έμφυλο όσο και ταξικό χαρακτήρα, όπως θα διαπιστωθεί αμέσως παρακάτω.

Β.2.α. Η εργασιακή «ασφάλεια»

Η «επαγγελματική αποκατάσταση» μετά την ολοκλήρωση των σπουδών περιγράφεται ως βασική προτεραιότητα για πολλούς φοιτητές και πολλές φοιτήτριες που συμμετείχαν στη έρευνα. Ως «επαγγελματική αποκατάσταση» εννοείται συνήθως ο μόνιμος διορισμός στο δημόσιο - είτε στην κρατική εκπαίδευση είτε στον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Το κριτήριο της επαγγελματικής αποκατάστασης έχει αφενός ταξικό και αφετέρου έμφυλο χαρακτήρα. Καταρχήν, αναφέρεται συχνά από φοιτητές και φοιτήτριες που προέρχονται από μη προνομιούχες κοινωνικοοικονομικά ομάδες. Οι γονείς τους, δηλαδή, είναι συνήθως αγρότες, εργάτες ή χαμηλόμισθοι υπάλληλοι, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις διατηρούν μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις. Ταυτόχρονα, όμως, το κριτήριο της επαγγελματικής «αποκατάστασης» και της σιγουριάς του δημοσίου τομέα αναφέρεται συχνότερα από φοιτήτριες παρά από φοιτητές. Αυτή η παρατηρούμενη κατά φύλο διαφοροποίηση δεν είναι τυχαία· όπως θα δούμε παρακάτω, οι φοιτήτριες αντιμετωπίζουν συχνά την εργασία με όρους εξασφάλισης της οικονομικής ανεξαρτησίας αλλά και της δυνατότητας απρόσκοπτης ενασχόλησης με τις οικιακές εργασίες και τη φροντίδα των παιδιών. Η μονιμότητα των θέσεων εργασίας, το σταθερό ωράριο και οι τυποποιημένες εργασιακές υποχρεώσεις, που θεωρείται ότι χαρακτηρίζουν το δημόσιο, φαίνεται ότι σε μεγάλο βαθμό εξυπηρετούν τις

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

παραπάνω ανάγκες των γυναικών. Από την άλλη, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην αγορά εργασίας (π.χ. μεγαλύτερες πιθανότητες ανεργίας, «γυάλινη οροφή», σεξουαλική παρενόχληση) μπορεί να συμβάλλουν αποτρεπτικά στην προτίμηση των γυναικών για εργασίια στον ιδιωτικό τομέα.

«Είναι δημόσιο. Δεν παύει να είναι δημόσιος τομέας, μια σταθερότητα. Ενώ στον ιδιωτικό τομέα ανά πάσα στιγμή μπορώ να..τέτοιο...θα πρέπει συνέχεια να είμαι στο άγχος...»
[3:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«Όλοι στο δημόσιο θέλουμε να μπούμε. Είναι κάτι σίγουρο. Τώρα, ο ιδιωτικός...δεν ξέρεις.»
[13:2], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Κοίτα, πρώτα απ' όλα σκεφτόμουνα, για να διαλέξω Νηπιαγωγών, σκεφτόμουνα και το μέλλον, γιατί ακούγεται γενικά ότι θα αποκατασταθούνε και τέτοια.»
[15:1], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Άμεσα θα με ενδιέφερε να 'βρισκα μια δουλειά στο δημόσιο ως καθηγήτρια... για να έχω μια σίγουρη επαγγελματική αποκατάσταση. Γι' αυτό περισσότερο.»
[16:3], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Είναι και η σιγουριά που σου προσφέρει το δημόσιο. Ενώ στον ιδιωτικό σήμερα είσαι, αύριο δεν είσαι.»
[12:2], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Ε, στο δημόσιο τομέα. Μάλλον... Θα έχω στάνταρ μισθό και θα 'χω και μια δουλειά κι ένα ωράριο που ουσιαστικά δεν είναι και μεγάλο. Και θα μπορούσα και μετά να 'χω και ελεύθερο χρόνο γι' άλλα πράγματα.»
[17:3], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Β.2.β. Το προσωπικό ενδιαφέρον για το αντικείμενο εργασίας

Ένα άλλο κριτήριο που αναφέρεται συχνά από τα υποκείμενα σε σχέση με την αναζήτηση εργασίας στο μέλλον είναι το προσωπικό «ενδιαφέρον». Όπως προέκυψε από την ανάλυση των δεδομένων σχετικά με την επιλογή κλάδου σπουδών στο λύκειο και το πανεπιστήμιο, το προσωπικό «ενδιαφέρον» για το αντικείμενο σπουδών αποτελεί ένα βασικό κριτήριο επιλογής του κλάδου σπουδών, το οποίο αναφέρουν συχνά τα υποκείμενα της έρευνας για να εξηγήσουν τις επιλογές τους. Παρόμοια, το ενδιαφέρον για το αντικείμενο της εργασίας χρησιμοποιείται για να εξηγήσει τις επαγγελματικές φιλοδοξίες των υποκειμένων. Ωστόσο, παρατηρείται μία σημαντική ιδιαιτερότητα: το ενδιαφέρον για το αντικείμενο εργασίας αναφέρεται κυρίως από τους φοιτητές της έρευνας, καθώς οι φοιτήτριες αναφέρονται συχνότερα σε άλλα κριτήρια επιλογής εργασίας, όπως είναι το σταθερό και μικρό ωράριο εργασίας ή η μονιμότητα, όπως αναφέρθηκε αμέσως παραπάνω, ή η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

οικονομική ανεξαρτησία και ο συμβιβασμός επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων, που περιγράφονται παρακάτω.

Το «ενδιαφέρον» για το αντικείμενο της εργασίας χρησιμοποιείται συχνά από φοιτητές της Πληροφορικής για να περιγράψουν τις επαγγελματικές τους προτιμήσεις και φιλοδοξίες. Συγκεκριμένα, το προσωπικό ενδιαφέρον για τους Η/Υ και τον προγραμματισμό περιγράφεται συχνά από τους φοιτητές της Πληροφορικής ως βασικό κριτήριο για την αναζήτηση εργασίας μετά την ολοκλήρωση των σπουδών, όπως αντίστοιχα είχε παρατηρηθεί και στο λόγο των φοιτητών της Πληροφορικής σχετικά με τις επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Μάλιστα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω (βλ. Β.1.β.), οι φοιτητές της Πληροφορικής συνδέουν το ενδιαφέρον τους για την Πληροφορική και τον προγραμματισμό με την προτίμησή τους για εργασία στον ιδιωτικό τομέα. Αντίθετα, το δημόσιο και κυρίως η δημόσια εκπαίδευση περιγράφονται ως «περιοριστικοί» εργασιακοί τομείς για την ενασχόληση με το αντικείμενο του ενδιαφέροντός τους.

> «Δεν είναι δε θα μου άρεσε [η δουλειά του εκπαιδευτικού], απλά δεν το βλέπω να κολλάει σε μένα. Δεν μπορώ τώρα να... είναι και θέμα υπομονής. Εγώ σε κάποια πράγματα δεν έχω υπομονή. Δε μπορώ... Μπορεί, 'ντάξει, να μπεις σε κάποια υπηρεσία δημοτική, ο,τιδήποτε, να 'χεις το γραφείο σου, ξέρω 'γω, ν' ασχολείσαι κι από 'κει και ύστερα μπορείς μετά να κάνεις ο,τιδήποτε θέλεις. Δηλαδή να κάνεις τον προγραμματισμό που θα σ' αρέσει.»
> [10:4], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Περισσότερο [προτιμώ] την εταιρία. Το σχολείο είναι σταθερά, δε μπορείς να εξελιχθείς, αλλά με την Πληροφορική θα μ' ενδιέφερε να συνεχίσω παραπάνω.»
> [11:2], Φοιτητής, Πληροφορική, ΙΙ

> «Σε κάποια εταιρία ως προγραμματιστής. Όχι σε δημόσιο... Ε, γιατί δεν είναι τόσο μονότονη η δουλειά, νομίζω αρκετά πιο ενδιαφέρουσα.»
> [20:2], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Παρεμφερείς είναι και οι στόχοι της Ελένης, φοιτήτριας στην Πληροφορική, για την επιθυμητή εργασία στο μέλλον. Η συγκεκριμένη φοιτήτρια δηλώνει την προτίμησή της να εργαστεί στον ιδιωτικό τομέα και να ασχοληθεί με τον προγραμματισμό επαγγελματικά. Ωστόσο, πρόκειται για τη μοναδική φοιτήτρια της Πληροφορικής, από όσες συμμετείχαν στη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, που δήλωσε ότι επιθυμεί να εργαστεί ως προγραμματίστρια, όπως, επίσης, και για τη μοναδική φοιτήτρια που υποστήριξε ότι επέλεξε το τμήμα της Πληροφορική λόγω του ενδιαφέροντός της για τους Η/Υ και τον προγραμματισμό. Όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, δεν είναι τυχαίο ότι η Ελένη προέρχεται από μία ευκατάστατη οικογένεια, υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, που της εξασφάλισε την πρόσβαση σε προσωπικό Η/Υ ήδη από μικρή ηλικία.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Σκέφτηκα ότι επειδή μου αρέσει, σίγουρα θα βρω κάτι να κάνω. Ότι δεν πρόκειται να κάτσω και να περιμένω, θ' ασχοληθώ και θα ψάξω να βρω κάτι. Επειδή μόνο και μόνο μου αρέσει... Κάτι που να 'χει σχέση με προγραμματισμό; Να φτιάχνω κάτι προγράμματα; Κάπως... Κάτι τέτοιο.»
[1:3], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

Σε αντίθεση με την Ελένη, οι περισσότερες φοιτήτριες της Πληροφορικής δηλώνουν ότι ο προγραμματισμός δεν τις ενδιαφέρει ως αντικείμενο εργασίας και ότι θα προτιμούσαν να εργαστούν στην εκπαίδευση ή στον ευρύτερο τομέα του δημοσίου. Αν και οι περισσότερες φοιτήτριες της Πληροφορικής, όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, επέλεξαν το τμήμα της Πληροφορικής με βάση τη φήμη για τις καλές επαγγελματικές προοπτικές του τμήματος, όταν μιλούν για τις επαγγελματικές τους φιλοδοξίες, μάλλον ακυρώνουν την προοπτική ενασχόλησης με το «επάγγελμα του μέλλοντος». Η ενασχόληση με την Πληροφορική και κυρίως τον προγραμματισμό, ο οποίος περιγράφεται ως ένα «ανδρικό» αντικείμενο με πολλές ευθύνες και απαιτήσεις, αντιμετωπίζεται με διαστακτικότητα ή ακόμα και με αισθήματα φόβου, όπως στην περίπτωση της Ηλέκτρας (συνέντευξη 8). Αυτό που φαίνεται ότι ενδιαφέρει τις φοιτήτριες δεν είναι τόσο το ίδιο το αντικείμενο της Πληροφορικής, όσο η εξασφάλιση μιας θέσης στην αγορά εργασίας. Πρέπει, πάντως, να τονίσουμε ότι πρόκειται για φοιτήτριες που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και που δεν είχαν μεγάλη εξοικείωση με τους Η/Υ και την Πληροφορική πριν την εισαγωγή τους στο τμήμα.

«Βασικά θα δώσω για ΑΣΕΠ, σκέφτομαι, για καθηγήτρια... Καμιά τράπεζα θα με ενδιέφερε...κάτι τέτοιο. Αλλά αποκλειστικά προγραμματίστρια δε θα με ενδιέφερε... δε θέλω να εμβαθύνω και πάρα πολύ στον προγραμματισμό, δηλαδή να έχω τόσες ευθύνες... τις ευθύνες του προγραμματιστή. Δεν ξέρω...»
[3:3-4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«Τώρα στην Πληροφορική, όταν είχα πάει κι εγώ την πρώτη μέρα, είδα πολλά αγόρια και τρόμαξα, ναι. Αλλά δε σημαίνει ότι ένα κορίτσι δε μπορεί να τα καταφέρει, να πάει να δουλέψει σαν καθηγήτρια Πληροφορικής, σ' έναν άλλο δημόσιο τομέα... δεν ξέρω, και σε μια επιχείρηση ακόμα. Υπάρχουνε γυναίκες. Εγώ δεν είμαι τόσο πολύ αυτού του στυλ.»
[8:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«Θα μ' άρεσε πολύ να δουλεύω σε γραφείο. Σ' εταιρία βασικά, να 'χω το δικό μου γραφείο... Όχι τόσο προγραμματίστρια. Όσο πιο πολύ σε άλλο στυλ. Δηλαδή σε εταιρία θα είμαι, να είμαι π.χ. ένα στέλεχος στην εταιρία, κάτι, ο,τιδήποτε. Αυτό. Αλλά όχι, προγραμματίστρια δε θέλω... Με τα προγράμματα κολλάω λίγο, δεν... άμα κάτσω, ρε παιδί μου, εντάξει, θα τα βγάλω και το ξέρω. Αλλά ... ο προγραμματισμός γενικά δεν... δεν μου κάθεται πολύ καλά.»
[19:3-4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Για ορισμένους φοιτητές η δημιουργία μιας δικής τους επιχείρησης παρουσιάζεται ως ο μοναδικός δρόμος για την ανάπτυξη και την εφαρμογή στην πράξη του ενδιαφέροντός τους

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

για το αντικείμενο των σπουδών τους. Η ελευθερία για δημιουργία στην εργασία συνδέεται στο λόγο τους με την ιδέα της επιχειρηματικότητας. Μάλιστα, για τον Σωτήρη (συνέντευξη 8), φοιτητή του Φ.Π.Ψ., που επιθυμούσε να σπουδάσει στο τμήμα Νηπιαγωγών, η δημόσια εκπαίδευση ταυτίζεται με τον πλήρη περιορισμό των δυνατοτήτων εφαρμογής των παιδαγωγικών του ιδεών στην πράξη. Η «ελευθερία» και ο «ατομικός έλεγχος» στην επιχειρηματική δημιουργικότητα είναι έννοιες που κυριαρχούν στο λόγο των συγκεκριμένων φοιτητών. Παράλληλα, όμως, πρόκειται για έννοιες που συνδέονται συμβολικά με τον «άνδρα» (Bourdieu: 2007) και δεν είναι τυχαίο πως μόνο από άνδρες διατυπώνονται αυτού του είδους τα επαγγελματικά σχέδια στην έρευνά μας.

> «Πρώτος στόχος μου να κάνω κάτι επιχειρηματικό, να γίνω επιχειρηματίας, να ασχολούμαι με κάτι δικό μου και απτό... Είναι θέμα χαρακτήρα. Είναι ότι μου αρέσει να έχω το δικό μου έλεγχο στα πράγματα που κάνω, να μη με πληρώνει κάποιος άλλος και μου αρέσει, επειδή δεν είσαι δεσμευμένος ούτε καν στο τι κάνεις... Άλλοι άνθρωποι προτιμούνε τη σιγουριά και χάνουνε την περιπέτεια ή το ενδιαφέρον το πολύ. Άλλοι προτιμούνε το ενδιαφέρον και την περιπέτεια, αλλά χάνουνε τη σιγουριά. Ε, διαλέγεις κάτι από τα δύο και έχεις ή περισσότερο άγχος ή περισσότερη χαλαρότητα.
> [4:3], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

> «Να 'χω δικό μου νηπιαγωγείο. Παιδικό σταθμό, ξέρεις, ιδιωτικό... Όχι τόσο το δημόσιο. Δε θέλω να πάω... Το δημόσιο είναι πολύ βόλεμα. 'Ντάξει, ο ιδιωτικός τομέας ενέχει, έχει πολλά ρίσκα. Μπορείς να είσαι στο ύψος, μπορείς να 'σαι και στο βάθος, να μην έχεις τίποτα. Αλλά το δουλεύεις, το δουλεύεις και καλλιεργείσαι κι εσύ ταυτόχρονα. Γίνεσαι κι εσύ καλύτερος μέσα από τη δουλειά που κάνεις. Ντάξει, τώρα να πας να δουλέψεις στο δημόσιο, έχεις μια στάνταρ δουλειά, κάνεις αυτό το πράμα κι είσαι ήσυχος. Δεν τρέχει τίποτα. Και δεν προσπαθείς να φτιάξεις κι εσύ πράματα... Και δεν έχεις και περιθώρια μετά. Επειδή είναι δημόσιο, σου βάζουν κάποια όρια. Το 'χω φανταστεί πολύ αυτό το πράμα και θέλω να το βγάλω κάπου.»
> [8:4], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Με τις παραπάνω αναφορές στην επιθυμία επαγγελματικής ενασχόλησης με το αντικείμενο του προσωπικού ενδιαφέροντος συνάδει και η έκφραση τη επιθυμίας του Ιάκωβου, φοιτητή του Φ.Π.Ψ., να εργαστεί στο μέλλον ως δημοσιογράφος ή ψυχολόγος.

> «Θα ήθελα κάτι να κάνω... Σαν δημοσιογραφία. Στη δημοσιογραφία θα μου άρεσε περισσότερο ν' ασχοληθώ. Αλλά εντάξει και σαν ψυχολόγος... Προτιμώ, όμως, σα δημοσιογράφος.»
> [14:2], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., Ι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β.2.γ. Ο συμβιβασμός επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων

Ένα κριτήριο επιλογής επαγγέλματος, το οποίο αναφέρεται συχνά στις συνεντεύξεις και έχει σαφέστατα έμφυλο χαρακτήρα είναι η δυνατότητα συνδυασμού ή «συμβιβασμού» της εργασίας με τη φροντίδα της οικογένειας. Το παραπάνω κριτήριο αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο από τις φοιτήτριες, κυρίως των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, αλλά ανεξαρτήτως τμήματος φοίτησης. Επίσης, συνδέεται συχνά με την προτίμηση για εργασία στη δημόσια εκπαίδευση. Μάλιστα, η ανάγκη για εύρεση μιας θέσης εργασίας που παρέχει τη δυνατότητα για συμβιβασμό επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων αναλύεται και υποστηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από τις φοιτήτριες της Πληροφορικής. Παρόλο, δηλαδή, που οι συγκεκριμένες φοιτήτριες έκαναν μια αρχική επιλογή σπουδών μη τυπική για το φύλο τους, φαίνεται ότι οι «φιλοδοξίες» τους για την εργασία τείνουν να προσαρμοστούν στις προδιαγραφές του επαγγελματικού «κανόνα» που καλεί τις γυναίκες να εργαστούν διπλά, τόσο στο δημόσιο χώρο της εργασίας όσο και στον ιδιωτικό χώρο του νοικοκυριού.

«Και για να κρατήσεις το σπίτι, να κρατήσεις παιδιά, αργότερα που θα έχεις οικογένεια... Πιο ευέλικτο το... Όχι πιο ευέλικτο, πιο μικρό το ωράριο. Δε δουλεύεις οχτάωρο να τρέχεις και να μην προλαβαίνεις.
[6:4], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Θα μου άρεσε να δουλέψω σαν καθηγήτρια ή σαν δασκάλα σε δημοτικό, αν με το καλό μπει το μάθημα της Πληροφορικής... ίσως να 'ναι ότι στη γυναίκα προσφέρει περισσότερα η δημόσια εκπαίδευση... Άδειες, μπόνους, δεν ξέρω κι εγώ τι άλλο... Κι οι άντρες θα μπορούσαν να δουλέψουν σ' έναν ιδιωτικό τομέα...σ' ένα δημόσιο, συγγνώμη, απλώς η γυναίκα θα 'χει να φροντίσει και την οικογένεια. Π.χ. εγώ, ας πούμε, στο δημόσιο τομέα μέχρι το μεσημέρι είσαι τελειωμένη. Στον ιδιωτικό τομέα είναι σπαστά κάποια ωράρια, άλλα είναι συνεχόμενα, άλλα θέλεις να δουλεύεις υπερωρίες, δεν ξέρω κι εγώ τι άλλο, οπότε πιστεύω για τη γυναίκα τη βοηθάει περισσότερο το δημόσιο.»
[8:3-4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«Μ' αρέσει πολύ να γίνω καθηγήτρια. Να μπω στο δημόσιο, γιατί είναι μια δουλειά πιστεύω για τις γυναίκες, ειδικά άμα θέλεις να κάνεις οικογένεια αργότερα. Είναι κάτι που θα 'χεις διακοπές Χριστούγεννα, Πάσχα, καλοκαίρι και πληρώνεσαι κανονικά. Έχει πάρα πολλά θετικά.»
[9:3], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

«Διχάζομαι στο δημόσιο που 'ναι κάτι σταθερό, που ξέρω ότι θα παίρνω το μισθό μου κι όλ' αυτά κι εντάξει, θα συμβάλω κι αργότερα στην οικογένεια κι ο,τιδήποτε χρειαστεί... Ε, κι επίσης μετά... δεν έχω δηλαδή στόχους για να κάνω την καριέρα την τρέλη. Θέλω μια δουλίτσα. Αν το πάρω έτσι, μ' αυτό το σκεπτικό, άμα μπορέσω να μπω στο δημόσιο, θα μ' αρέσει πάρα πολύ... Θέλω να κάνω οικογένεια... Γι' αυτό σου λέω κιόλας δεν έχω στόχο την

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

καριέρα. Κι οικογένεια, ε, γύρω στα 26, 27... Αν με ρωτήσεις την ερώτηση «βάζεις την οικογένεια ή τη δουλειά παραπάνω;», θα σου πω την οικογένεια.»
[19:3-4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Η οικογένεια, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, διαμεσολαβεί στις επαγγελματικές επιλογές των υποκειμένων ήδη από νωρίς και, μάλιστα, συμβάλλει στον προσανατολισμό τους προς έμφυλα πρότυπα εργασίας. Ενδεικτικά είναι όσα αναφέρει μία φοιτήτρια του Φ.Π.Ψ. για τις συμβουλές των γονιών της να επιλέξει το επάγγελμα της εκπαιδευτικού. Η εξασφάλιση ελεύθερου χρόνου, που μοιράζεται ανάμεσα στην οικογένεια και τον εαυτό, περιγράφεται ως το σημαντικό πλεονέκτημα του εκπαιδευτικού επαγγέλματος.

«Εννοείται ότι όλοι οι γονείς, κι οι δικοί μου, ότι θέλουν το καλύτερο για τα παιδιά τους, το πιο εύκολο, το οποίο θα σου διευκολύνει τη ζωή, θα έχεις το μισθό σου... μου λεν τα επιχειρήματα ότι θα έχεις οικογένεια, θα έχεις βέβαια και τις στιγμές σου, ότι θα έχεις τις διακοπές σου, τα Χριστούγεννα, το Πάσχα, το καλοκαίρι... θα 'σαι ελεύθερη. Κάτι που δε γίνεται στον ιδιωτικό τομέα.»
[5:4-5], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Β.2.δ. Η δυνατότητα οικονομικής συντήρησης της οικογένειας

Λίγα υποκείμενα της έρευνάς μας, μόλις τρία, αναφέρονται στην ανάγκη εξασφάλισης της οικονομικής συντήρησης της οικογένειας μέσω της εργασίας. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο περιγράφουν τη σχέση εργασίας και οικονομικής υποστήριξης της οικογένειας είναι σαφέστατα έμφυλος και ολοκληρωτικά εναρμονισμένος με τα σχετικά κυρίαρχα κοινωνικά πρότυπα για τους ρόλους των φύλων στην οικογένεια. Οι παραδοσιακές αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων στην οικονομική συντήρηση της οικογένειας αναπαράγονται τόσο από φοιτητές όσο κι από μια φοιτήτρια.

Συγκεκριμένα, προκύπτει ότι ο βασικός ρόλος του άνδρα στην οικογένεια είναι η διασφάλιση των οικονομικών πόρων. Αντίθετα, η εξωοικιακή εργασία της γυναίκας εκλαμβάνεται περισσότερο ως συμπληρωματική. Τη μεγαλύτερη, λοιπόν, ευθύνη για την οικονομική στήριξη της οικογένειας τη φέρει ο άνδρας και η εύθυνη αυτή άλλοτε αποδίδεται στη φύση, στο «ένστικτο», στους βιολογικά προσδιορισμένους ρόλους των φύλων μέσα στην οικογένεια, άλλοτε στο κοινωνικό κατεστημένο, που περιορίζει τις ευκαιρίες των γυναικών για υψηλόμισθη εργασία και ρίχνει το βάρος της εξασφάλισης των αναγκαίων οικονομικών πόρων στους ώμους των ανδρών, και άλλοτε στα προσωπικά βιώματα της οικογενειακής εμπειρίας, δηλαδή στα οικογενειακά πρότυπα.

«Ο άντρας δουλεύει σίγουρα. Αυτό είναι θέμα φύσης, είναι θέμα ενστίκτου. Δε μπορεί μια γυναίκα να σέβεται έναν άντρα που δε δουλεύει... σίγουρα ο άντρας είναι το πρώτο χέρι που δίνει στην οικογένεια. Και πάλι αν δεις μία γυναίκα να βγάζει πιο πολλά από έναν άντρα, χαλάει η ισορροπία. Δεν είναι δυνατόν να λειτουργήσει καλά η οικογένεια που η γυναίκα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

βγάζει πολύ περισσότερα απ' τον άντρα... Το θέμα είναι ότι ο άντρας υποχρεωτικά δουλεύει - υποχρεωτικά, δηλαδή έτσι λειτουργεί -, η γυναίκα προαιρετικά δουλεύει, αλλά τώρα πια κι εγώ το βλέπω όχι προαιρετικά, απαραίτητα. Γιατί αλλιώς θα αισθάνεται... θα δημιουργεί κόμπλεξ η μη εργασία σε μια γυναίκα πια. Αν όλες δουλεύουν, δε μπορεί να μη δουλεύει αυτή. Ωστόσο, γιατί να μη δουλεύει, να μην προσφέρει κι αυτή; Είναι χαρά της να προσφέρει.»

[4:4], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

«Ίσως ένας άντρας έχει περισσότερες δυνατότητες στο να αποφέρει χρήματα στην οικογένεια και να ασχοληθεί περισσότερη ώρα με το επάγγελμά του. Εντάξει, και η γυναίκα φυσικά να εργάζεται, αλλά ίσως όχι πολλές ώρες... Γιατί... έτσι είναι η κοινωνία. Έτσι πιστεύει. Πιστεύουν ότι ένας άντρας έχει περισσότερες δυνατότητες από μια γυναίκα και ακολουθώ αυτό το πρότυπο... Θα του είναι και πιο εύκολο να βρει επάγγελμα. Συνήθως τις γυναίκες δεν τις πολυ...εμπιστεύονται. Ώστε να 'χουνε κάποια καλή θέση και να παίρνουνε καλά χρήματα. Οπότε καλύτερα ας ασχοληθεί με το σπίτι. Όχι ότι εγώ... σε καμία περίπτωση δε λέω να μην εργαστεί. Να εργάζεται. Και να κάνει αυτό που θέλει.»

[17:3-4], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Λοιπόν, εγώ ζω σε μια οικογένεια, όπου ο μπαμπάς μου ποτέ δεν άφηνε να δουλέψει η μαμά μου. Ποτέ. Η μαμά μου, δηλαδή, ήταν πάντα στο σπίτι, στα παιδιά, τα φρόντιζε, τα 'κανε... Κι έχω πάρει μια τέτοια γνώμη για την οικογένεια, δηλαδή ότι ... ναι μεν, σίγουρα, εντάξει, μέχρι ενός σημείου πρέπει να συντηρεί και η γυναίκα, και γι' αυτό το ψηφίζω σίγουρα, αλλά τον κύριο μισθό πρέπει να τον βάζει ο άντρας στο σπίτι.»

[19:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Β.2.ε. Η εργασία ως μέσο οικονομικής ανεξαρτησίας

Συχνές είναι, επίσης, οι αναφορές στην ανάγκη για εξασφάλιση της οικονομικής ανεξαρτησίας μέσω της εργασίας. Αν η εξασφάλιση μιας θέσης εργασίας που προσφέρει τη δυνατότητα για οικονομική συντήρηση της οικογένειας είναι «ανδρική» υπόθεση, τότε η ανάγκη για «οικονομική ανεξαρτησία» είναι αποκλειστικά «γυναικεία». Μόνο φοιτήτριες της έρευνάς μας κάνουν λόγο για «οικονομική ανεξαρτησία» μέσω της εργασίας - ανεξαρτησία προφανώς από τους άνδρες, κυρίως τους ενδεχόμενους μελλοντικούς συζύγους. Φαίνεται ότι για τους φοιτητές είναι μάλλον αυτονόητο πως θα είναι οικονομικά ανεξάρτητοι από τις συζύγους τους· όπως αναφέρθηκε παραπάνω, «καθήκον» των ανδρών είναι όχι μόνο να μπορούν να συντηρούν τον εαυτό τους οικονομικά, αλλα να μπορούν να εξασφαλίσουν μέσω της εργασίας τους και τη συντήρηση των μελλοντικά εξαρτώμενων από εκείνους ατόμων, δηλαδή των γυναικών και των παιδιών. Αντίθετα, στο λόγο των φοιτητριών κυριαρχεί το μοτίβο της «ανεξάρτητης» εργαζόμενης γυναίκας, η οποία μπορεί να αυτοσυντηρείται και να έχει κοινωνική ζωή εκτός του νοικοκυριού. Μάλιστα, το μοτίβο αυτό αναπαράγεται από τις φοιτήτριες, ανεξαρτήτως της κοινωνικοοικονομικής τους προέλευσης - η Ελένη (συνέντευξη 1) προέρχεται από μια οικογένεια υψηλού οικονομικού και εκπαιδευτικού επιπέδου, η Άννα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(συνέντευξη 6) από οικογένεια χαμηλόμισθων υπαλλήλων του ιδιωτικού τομέα, η Δήμητρα (συνέντευξη 9) από οικογένεια εκπαιδευτικών και η Μίνα (συνέντευξη 15) από μια μικροαστική οικογένεια της επαρχείας.

«Εγώ είμαι ανεξάρτητο άτομο και πρέπει να φροντίσω και τη δικιά μου δουλειά.»
[1:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

«Θα 'θελα να δουλεύω κι εγώ, να 'μαι ανεξάρτητη. Να βγάζω κι εγώ χρήματα, να μην του ζητάω. Ν' ασχολούμαι, να βγαίνω έξω, να είμαι και στη δουλειά, βρε παιδί μου. Να είμαι καταρτισμένη. Να μην είμαι σπίτι.»
[6:4], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Το μόνο σίγουρο είναι ότι θα δουλεύω, δε θα 'μαι μες στο σπίτι να κάνω δουλειές. Δηλαδή δεν το θέλω με τίποτα αυτό να μου συμβεί... Γιατί, θεωρώ, απ' τη στιγμή που είμαι αρκετά έξυπνη (γελάει) κι ενώ, ας πούμε, να περάσω σε μια σχολή να την τελειώσω, γιατί να καθήσω και να μη συνεχίσω τη ζωή μου και να 'χω μια οικονομική ανεξαρτησία; Δε θέλω να εξαρτώμαι από τον άντρα μου στο μέλλον, άμα παντρευτώ, να με συντηρεί, ας πούμε, και τέτοιο στυλ. Θέλω να έχω τα δικά μου λεφτά.»
[9:6], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

«Θα ήθελα να δουλεύω... Ότι θέλω να είμαι ανεξάρτητη σ' αυτόν τον τομέα. Χρήματα, οικονομικά, τέτοια πράγματα. Καλύτερα να δουλεύεις, γιατί δεν είναι ωραίο να εξαρτάσαι απ' τον άλλο. Γιατί μπορεί και να σ' εξαπατήσει, πού ξέρεις; Έτσι όπως έχουν γίνει τα πράγματα, ποτέ δεν είσαι σίγουρος.»
[15:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Β.3. Η κατανομή των οικιακών εργασιών και της ανατροφής των παιδιών μέσα στην οικογένεια

Αν και η απόκτηση οικογένειας δεν περιγράφεται συνήθως ως άμεση προτεραιότητα των υποκειμένων της έρευνας, ωστόσο αποτελεί μία προσδοκία για το μέλλον για όλους τους φοιτητές και όλες τις φοιτήτριες που συμμετείχαν στη διεξαγωγή των συνεντεύξεων. Οι αντιλήψεις και οι προσδοκίες των υποκειμένων της έρευνάς μας σχετικά με την οικογενειακή ζωή φανερώνουν ότι παρόλο που ο διχοτομικός παραδοσιακός καταμερισμός των οικογενειακών ρόλων έχει ως ένα βαθμό αμβλυνθεί, ωστόσο τα κυρίαρχα πρότυπα για τους ρόλους των ανδρών και των γυναικών στην οικογένεια επιμένουν, άλλοτε ισχυρά κι άλλοτε προσαρμοσμένα σε ένα πολιτικά «ορθό» για την ισότητα των φύλων λόγο. Επιβεβαιώνεται, δηλαδή, και στο περιορισμένο αυτό επίπεδο των κοινωνικών προσδοκιών η διαπίστωση ότι παρά τη μαζική είσοδο των γυναικών στο δημόσιο χώρο της εργασίας, το νοικοκυριό και η φροντίδα της οικογένειας παραμένουν σήμερα «γυναικείος» τόπος (Στρατηγάκη: 2006).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β.3.α. Ισότιμη κατανομή των οικιακών εργασιών και της ανατροφής των παιδιών μέσα στην οικογένεια

Σύμφωνα με τις απόψεις ορισμένων φοιτητών/τριών της έρευνάς μας, οι οικιακές εργασίες και η ανατροφή των παιδιών είναι αναγκαίο να κατανέμονται ισότιμα στο ζευγάρι, δεδομένου ότι η οικονομική υποστήριξη της οικογένειας επιμερίζεται πλέον ισότιμα μεταξύ των συζύγων. Η ισότητα των φύλων στο πλαίσιο της οικογένειας φαίνεται ότι έχει κερδίσει έδαφος στις αξίες και τις προσδοκίες των νέων ανδρών και γυναικών, τουλάχιστον σε επίπεδο διακήρυξης, όπως φαίνεται και από τα παρακάτω αποσπάσματα:

«Πιστεύω ότι αυτές οι δουλειές πρέπει να γίνονται εξίσου, δηλαδή όχι ο ένας να επωμίζεται όλα τα βάρη και ο άλλος να κάθεται και να ασχολείται μόνο με δουλειές έξω... Σε μια οικογένεια πρέπει να είναι ισότιμα πιστεύω.»
[1:3], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

«Ο καθένας βάσει των δυνατοτήτων του, στον καθένα βάσει των αναγκών του... Και αυτό θεωρώ ότι πρέπει να είναι κανόνας σε όλα τα πράγματα, είτε στα χρήματα είτε, σε περίπτωση που γίνω γονέας μεθαύριο, στο μεγάλωμα, στην ανατροφή και στο μεγάλωμα των παιδιών... και στην κατανομή και τον καταμερισμό εργασίας στο σπίτι.»
[2:9], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Δεν είμαι από τα κορίτσια που σκέφτονται ότι θα παντρευτώ, θα κάνω παιδάκια, δεν... δεν είμαι αυτής της άποψης... Ούτε ότι θα 'χω περισσότερες ευθύνες, αν παντρευτώ... [Σκέφτομαι] ότι θα 'χουμε και οι δύο τον ίδιο ρόλο. Πιστεύω ότι έτσι γίνεται πλέον στα ζευγάρια. Τουλάχιστον στην ηλικία μας, στη γενιά μας.»
[5:5], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«-Τις δουλειές του σπιτιού, την ανατροφή των παιδιών...
-Μισά μισά. (γελάει)... [Οι γυναίκες] προσπαθούνε και να τα καταφέρουν όλα. Όχι. Θα προσπαθήσω να... είναι πολύ δύσκολο να το καταφέρω...
-Γιατί;
-Γιατί τα αγόρια είναι... επικρατεί ακόμη αυτή η αντίληψη ότι ο πατέρας πρέπει να κάθεται, να μην κάνει τίποτα, θα φέρνει το ψωμί στο σπίτι, ας πούμε, τα λεφτά κι οι γυναίκες κάνουν όλα τα υπόλοιπα. Δεν είναι έτσι, όμως. Έχουν αλλάξει οι εποχές, οι γυναίκες δουλεύουνε... έχουνε κι αυτές δικαιώματα πια... (γελάει)»
[9:6], Φοιτήτρια, Πληροφορική, Ι

«Δε γίνεται να κάνει ο ένας όλα τα πράματα. Είναι και θέμα... Ούτε όλα ο άντρας...(γελάει), ούτε όλα η γυναίκα. Ο καθένας στο ρόλο του... Δηλαδή εντάξει, θα μπορούσαν να τα χωρίσουνε... Όποτε μπορώ κι εγώ, θα κάνω ό,τι μπορώ κι η γυναίκα μου τον αντίστοιχο χρόνο. Δηλαδή δε μπορώ ... Δηλαδή στον αντίστοιχο χρόνο του καθενός, θα κάνει ό,τι μπορεί.»
[10:7], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Πιστεύω κι εγώ και η μέλλουσα γυναίκα, αν και όποτε βρεθεί, πιστεύω θα κάνουμε και οι δύο πολλά πράγματα. Δηλαδή δε μπορώ να κάτσω εγώ και να της πω «ξέρεις τι, φέρε μου παντόφλες, φέρε μου νερό, πήγαινε εκεί πήγαινε εδώ». Εντάξει, είπαμε, πού ζούμε;»
[18:3], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Είναι σημαντικό εδώ να επισημανθεί η κοινωνικοοικονομική προέλευση των φοιτητών και φοτιητριών που υποστηρίζουν την ισότιμη κατανομή των οικιακών εργασιών και της φροντίδας των παιδιών στην οικογένεια τοποθετείται κυρίως στα ανώτερα και μεσαία κοινωνικά στρώματα, όπου η ισότητα των φύλων φαίνεται ότι έχει προωθηθεί σε μεγαλύτερο βαθμό. Αντίθετα, για ορισμένα από τα υποκείμενα των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων, ο λόγος για την ισότητα των φύλων στην οικογένεια εμπεριέχει αντιφατικά νοήματα: από τη μια διακηρύσσει την ισότητα, από την άλλη παραπέμπει στην περιθωριακή συμμετοχή των ανδρών στις οικιακές εργασίες και την ανατροφή των παιδιών. Όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, η έννοια της ισότητας στην κατανομή των οικογενειακών υποχρεώσεων αναφορικά με το νοικοκυριό και τη φροντίδα των παιδιών, γίνεται συχνά αντιληπτή με όρους προσφοράς «βοήθειας» προς τις γυναίκες και όχι με όρους ισότιμης κατανομής των υποχρεώσεων στο σπίτι και την οικογένεια.

Β.3.β. Η γυναικεία ευθύνη και ο βοηθητικός ρόλος του άνδρα στις οικιακές εργασίες και την ανατροφή των παιδιών

Ο βοηθητικός ρόλος του άνδρα στις οικιακές εργασίες και στην ανατροφή των παιδιών αποτελεί ένα συχνό μοτίβο που προτείνεται από φοιτητές και φοιτήτριες και των δύο τμημάτων. Άλλοτε το νοικοκυριό και η ανατροφή των παιδιών δηλώνονται ρητά ως γυναικεία ευθύνη, στην οποία επικουρεί ο άνδρας και άλλοτε ο βοηθητικός ρόλος του άνδρα στις οικιακές εργασίες και στην ανατροφή των παιδιών βαπτίζεται «ισότητα».

Αναλυτικότερα, σε ορισμένες περιπτώσεις η εύθυνη για το νοικοκυριό και την ανατροφή των παιδιών θεωρείται πρωτίστως γυναικεία ευθύνη, ενώ η συμμετοχή του άνδρα δηλώνεται ρητά ως «βοήθεια» προς τη γυναίκα. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

«Σκέφτομαι ότι πρέπει να προσφέρει και αυτός κάτι σπίτι. Να βοηθάει, αν εγώ έχω δουλειά. Εντάξει δε μπορεί να τα κάνει, να τα κάνω κι όλα εγώ, αν δουλεύω. Εντάξει, έτσι δεν είναι; ... Εντάξει, πιστεύω ότι μια μικρή βοήθεια ότι μπορούν να την προσφέρουν και οι άντρες.»
[3:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«Ε, οι δουλειές του σπιτιού παραδοσιακά είναι στις γυναίκες. Τώρα με τα παιδιά... Αυτά δεν προγραμματίζονται πιστεύω... εντάξει, κι εγώ θα τη βοηθούσα σε κάτι, αλλά όχι να τα φόρτωνε όλα σε μένα.»
[12:3], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«Βασικά, επειδή θεωρώ ότι έχουνε μοιραστεί κάποια... τα περισσότερα πράγματα μέσα στην οικογένεια, θα θεωρώ ότι είναι καλύτερα να μοιράζονται γενικότερα. Εντάξει, είναι λογικό ο άντρας να βγάζει περισσότερα χρήματα συνήθως, σε σχέση με τη γυναίκα. Αν και πλέον δε συμβαίνει αυτό. Αλλά μέσα στο σπίτι στις δουλειές, εντάξει, δεν έχω πρόβλημα, να μοιράζονται τα πράγματα... ο ένας θα βοηθάει τον άλλο.

-Και όσον αφορά την ανατροφή των παιδιών;

-Ε, την ανατροφή των παιδιών, 'ντάξει. Σύμφωνα και με τις ώρες εργασίας φυσικά του καθενός, αν γίνεται να μοιραστούνε, πάλι θα μοιράζονται. Αλλά αν δουλεύει κάποιος πολλές ώρες, θεωρώ ότι είναι λίγο δύσκολο.»

[14:3], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., Ι

Ορισμένοι φοιτητές, μάλιστα, δηλώνουν ότι προτίθενται να «βοηθούν» στις οικιακές εργασίες και στη φροντίδα των παιδιών, αλλά επικεντρώνουν την επιθυμία προσφοράς «βοήθειας» στις εργασίες της προτίμησής τους και κυρίως στην ανατροφή των παιδιών. Οι οικιακές εργασίες, δηλαδή, και η φροντίδα των παιδιών θεωρούνται κατά βάση γυναικεία υποχρέωση, ενώ οι άνδρες μπορούν να επιλέγουν το πεδίο προσφοράς της βοήθειάς τους με αναφορά στις προτιμήσεις τους.

«Θα βοηθούσα, εντάξει. Θα βοηθούσα αρκετά. Αλλά... και στη διατροφή των παιδιών, εντάξει, και να τα μεγαλώσω και θα μ' ενδιέφερε πολύ να ασχοληθώ με τα παιδιά, θα μ' άρεσε βασικά. Αυτά... Θα μ' ενδιέφερε, εντάξει, να βοηθάω στο νοικοκυριό, αλλά, εντάξει, όχι κάτι δουλειές, σκούπισμα και τέτοια, εντάξει. Αυτά θεωρούνται γυναικείες δουλειές και δε θα μ' ενδιέφεραν και πολύ... Να βοηθάω τα παιδιά στα μαθήματα, αυτό θα το 'θελα. Εντάξει και το πλύσιμο των πιάτων θεωρείται γυναικεία δουλειά, αλλά, εντάξει, δεν είναι και τόσο πολύ. Γιατί έχω συνηθίσει και τώρα, πλένω μόνος μου τα πιάτα κι αυτά. Εντάξει, κατά τ' άλλα, πλυντήρια και τέτοια ποτέ.»

[11:3], Φοιτητής, Πληροφορική, ΙΙ

«Κοίτα, δεν είμαι της άποψης, όπως λέγαμε πάλι πριν, ότι ο άντρας είναι η κολόνα του σπιτιού, δεν κάνει καμιά δουλειά στο σπίτι, δε φροντίζει τα παιδιά, ότι το μόνο που πρέπει να κάνει είναι να φέρνει τα λεφτά στο σπίτι... Όχι, είμαι διατεθιμένος και να καθαρίζω το σπίτι και να κάνω οποιαδήποτε δουλειά υπάρχει μες στο σπίτι για να διευκολύνω τη γυναίκα μου κι ο,τιδήποτε άλλο. Απλά, εντάξει, δε θα καβαλήσω ούτε εγώ εκείνη ούτε εκείνη εμένα. Δηλαδή θα 'χω τη δουλειά μου κανονικά, άμα χρειάζεται κάπου εκείνη, θα τη βοηθάω εγώ στο σπίτι... δεν έχω πρόβλημα.... Θα τα μοιραζόμαστε. Θα τις μοιραζόμαστε τις δουλειές, ο,τιδήποτε. Και δουλειά και σπίτι και παιδιά, τα πάντα. Εγώ, όμως, τουλάχιστον με τα παιδιά θέλω να έχω φοβερή σχέση. Θα προσπαθήσω να έχω φοβερή σχέση.»

[7:5], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

Σε άλλες περιπτώσεις, όμως, η *βοήθεια* των ανδρών προς τις γυναίκες στις οικιακές εργασίες και στην ανατροφή των παιδιών εκλαμβάνεται και νοηματοδοτείται ως ισότητα των φύλων στην οικογένεια. Η ευθύνη των γυναικών για την ενασχόληση με τις οικιακές

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

εργασίες και την ανατροφή των παιδιών θεωρείται και εδώ δεδομένη, ενώ η επιλεκτική συμμετοχή των ανδρών στις δουλειές του νοικοκυριού ή στην ανατροφή των παιδιών ταυτίζεται στο λόγο αυτών των υποκειμένων της έρευνας με την υλοποίηση της ισότητας των φύλων στην οικογένεια. Είναι χαρακτηριστικό ότι το πλύσιμο των πιάτων από τον πατέρα θεωρείται απόδειξη της ύπαρξης ισότητας των φύλων στην κατανομή των οικιακών εργασιών στην οικογένεια, ενώ η ισότιμη συμμετοχή του άνδρα στις οικιακές εργασίες και την ανατροφή των παιδιών περιορίζεται στη *διευκόλυνση* και τη *βοήθεια* της γυναίκας – νοικοκυράς. Είναι σημαντικό να επισημανθεί, όμως, ότι αυτή η νοηματοδότηση της «βοήθειας» ως ισότητας εμφανίζεται αποκλειστικά στο λόγο των φοιτητριών και μάλιστα εκείνων που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα.

«[Σκέφτομαι] ότι θα 'χουμε και οι δύο τον ίδιο ρόλο... Κι ακόμη κι απ' τους γονείς το βλέπεις ρε παιδί μου. Ότι κι ο μπαμπάς θα πλύνει τα πιάτα.»
[5:5], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Θα ήθελα π.χ. ο σύντροφός μου να με βοηθάει και στις δουλειές του σπιτιού και να 'χει επαφή με τα παιδιά. Να μην είναι άγνωστος, να έρχεται π.χ. το βράδυ σπίτι που τα παιδιά κοιμούνται. Τώρα, οι συγκυρίες θα δείξουν... Θα 'θελα να είναι ισομερή. Οι δουλειές μες στο σπίτι και με τα παιδιά... θα 'θέλα να με βοηθάει ο σύζυγός μου, να μην είναι έξω κι εγώ μες στο σπίτι. Γιατί κι εγώ υποτίθεται πως θα δουλεύω, έτσι; Δε θέλω να τρέχω μόνο εγώ για όλα και να φέρνει... να 'ρχεται σπίτι, ας πούμε, και να θέλει το φαϊ έτοιμο, τα παιδιά διαβασμένα, θα 'θελα μια βοήθεια.»
[6:4], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Τώρα, για τις δουλειές του σπιτιού γενικώς, πιστεύω ότι και οι δύο πρέπει να βοηθάνε...εντάξει, δε σου λέω πως στον άντρα θα βάλω ποδιά και θα του δώσω ξεσκονόπανο, αλλά πιστεύω πως θα πρέπει να με βοηθάει στην ανατροφή των παιδιών, να με βοηθάει και σε κάποιες δουλειές του σπιτιού, ειδικά όταν θα είμαι έγκυος, αν με το καλό...να με προσέχει..να πηγαίνει για ψώνια...να του λέω κάνε αυτό και να το κάνει...όσο μπορεί να με βοηθάει τέλος πάντων, να μην κάθεται και να με κοιτάει μόνο και να περιμένει τις παντόφλες στο χέρι. (γελάει)... Ίσως αφού έτσι έχω δει κι απ' τους γονείς μου. Ο μπαμπάς μου παλιότερα βοηθούσε πολύ τη μαμά μου. Πολύ...ως προς ότι έπλενε κάποια πιάτα... μαγείρευε τα σαβατοκύριακα, σιδέρωνε κάποιες φορές, ειδικά σε περίοδους εγκυμοσύνης τη βοηθούσε. Μέχρι εκεί, όμως, πιστεύω. Και ψώνια πολλά τις έκανε...Όλα ο μπαμπάς μου τα 'φερνε...μέχρι εκεί. Αυτά θέλω κι εγώ κατά κάποιο τρόπο από έναν άντρα. Δε θέλω κάτι παράλογο πιστεύω.»
[8:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

«Μισά μισά. (γελάει) Καλύτερα. Πιο πολλά βέβαια η γυναίκα, αλλά πρέπει να 'ναι κι ο άντρας δίπλα... σίγουρα θα προσπαθούσα να κανονίσω το πρόγραμμά μου, έτσι ώστε να μπορώ να οργανώνω τα πράγματα στο σπίτι.»
[15:3-4], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Β.3.γ. Οι οικιακές εργασίες και η ανατροφή των παιδιών ως αποκλειστικά γυναικεία ευθύνη

Μερικοί/ες φοιτητές/τριες υποστηρίζουν ότι οι οικιακές εργασίες και η ανατροφή των παιδιών είναι αποκλειστικά γυναικεία ευθύνη. Το πρότυπο, δηλαδή, της γυναίκας «νοικοκυράς και μητέρας», που φροντίζει τόσο το σπίτι όσο και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας εξακολουθεί να επιβιώνει. Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό ότι δύο φοιτήτριες, η μία από το τμήμα της Πληροφορικής και η άλλη από το τμήμα Φ.Π.Ψ., ασπάζονται το πρότυπο της γυναίκας - νοικοκυράς και απαλλάσσουν τους μελλοντικούς συζύγους τους από τις δουλειές του νοικοκυριού και την ανατροφή των παιδιών. Είναι σημαντικό, πάντως, ότι και οι δύο προέρχονται από μικροαστικές οικογένειες, όπου με το νοικοκυριό και την ανατροφή των παιδιών ασχολούνται αποκλειστικά οι μητέρες τους, ενώ η μητέρα της φοιτήτριας του Φ.Π.Ψ. εργάζεται και στην μικρή επιχείρηση του συζύγου της.

«Με το σπίτι δε θα 'θελα σύτε να βάλω το σύζυγό μου να κάνει δουλειές, αλλά κι εγώ αν είχα πολύ δουλειά, δε θα μπορούσα να τα βγάλω πέρα, οπότε μπορούμε...θα μπορούσαμε να προσλάβουμε κάποιο άτομο... Ή η μαμά του ή η μαμά μου, αν δε θέλαμε κάποιον ξένο... Και για τους άντρες είναι λίγο δύσκολο ν' αναλάβουν δουλειές, γιατί πάλι κυριαρχεί η νοοτροπία ότι οι άντρες δεν πρέπει να κάνουν δουλειές στο σπίτι, ντρέπονται, φοβούνται, μην παρεξηγηθούν, γι' αυτό... Βέβαια θα 'ταν καλό οι άντρες να βοηθούσαν περισσότερο στο σπίτι, αλλά ακόμα κι εγώ η ίδια δεν θα 'θελα ο άντρας μου να κάνει δουλειές... Απλά μου έχει μείνει αυτή η εικόνα. Ο μπαμπάς μου ποτέ δεν έκανε δουλειές στο σπίτι, ο παππούς μου, ποτέ κανένας. Πάντα οι γυναίκες τα έκαναν, οπότε δε θα 'θελα να βλέπω τον άντρα μου να σφουγγαρίζει.»

[16:3-4], Φοιτήτρια, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«Λοιπόν, εγώ ζω σε μια οικογένεια, όπου ο μπαμπάς μου ποτέ δεν άφηνε να δουλέψει η μαμά μου. Ποτέ. Η μαμά μου, δηλαδή, ήταν πάντα στο σπίτι, στα παιδιά, τα φρόντιζε, τα 'κανε... Κι έχω πάρει μια τέτοια γνώμη για την οικογένεια, δηλαδή ότι ... ναι μεν, σίγουρα, εντάξει, μέχρι ενός σημείου πρέπει να συντηρεί και η γυναίκα, και γι' αυτό το ψηφίζω σίγουρα, αλλά τον κύριο μισθό πρέπει να τον βάζει ο άντρας στο σπίτι. Έτσι; Άρα προφανώς η γυναίκα, ρε παιδί μου, θα κάτσει στο σπίτι και .. ναι μεν, να φροντίσει τα παιδιά, σίγουρα θα πάρουν και από τον πατέρα τους την ανάλογη ανατροφή, αλλά και.. πιο πολύ να... να κάνει τις δουλειές πιο πολύ. Δηλαδή δε θα 'θελα ο άντρας μου να κάτσει να πλύνει πιάτα. Ή να βάλει πλυντήριο. Ή να σκουπίσει. Δηλαδή αυτό πιστεύω είναι.. Είμαι λίγο αυτού του στυλ ότι πρέπει να τα κάνει η γυναίκα αυτά.»

[19:4], Φοιτήτρια, Πληροφορική, ΙΙ

Παρόμοιες προσδοκίες για την οικογενειακή ζωή εκφράζουν και δύο από τους φοιτητές που συμμετείχαν στην έρευνα. Το πρότυπο της γυναίκας - νοικοκυράς συνδυάζεται εδώ με το πρότυπο του άντρα – κουβαλητή, ο οποίος εργάζεται μόνο εκτός του σπιτιού, ενώ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

η γυναίκα, ακόμη και στην περίπτωση που εργάζεται, επωμίζεται την ευθύνη για το νοικοκυριό και τα παιδιά. Είναι ενδιαφέρον ότι και οι δύο αποδίδουν την «επιλογή» από μέρους τους του παραδοσιακού καταμερισμού των ρόλων στο πλαίσιο της οικογένειας στο *κοινωνικό κατεστημένο*, το οποίο, όμως, δεν αμφισβητούν. Αντίθετα, θεωρούν φρόνιμο ή βολικό να συμμορφωθούν με αυτό.

«Περισσότερο χρόνο καλύτερα θα 'τανε να ασχολείται η γυναίκα με τα παιδιά. Καλύτερα... [Του άντρα] θα του είναι και πιο εύκολο να βρει επάγγελμα. Συνήθως τις γυναίκες δεν τις πολυ...εμπιστεύονται. Ώστε να 'χουνε κάποια καλή θέση και να παίρνουμε καλά χρήματα. Οπότε καλύτερα ας ασχοληθεί με το σπίτι.... σε καμία περίπτωση δε λέω να μην εργαστεί.»
[17:3-4], Φοιτητής, Φ.Π.Ψ., ΙΙ

«-Όσον αφορά τις δουλειές του σπιτιού ή την ανατροφή των παιδιών;
-Ε, αυτά όχι εγώ. Εγώ πιο πολύ με τη δουλειά θ' ασχολούμαι λογικά... Γιατί συνήθως αυτό γίνεται, νομίζω.»
[20:3], Φοιτητής, Πληροφορική, Ι

Συμπεράσματα

Από την ανάλυση του υλικού των συνεντεύξεων που διεξήχθησαν κατά τη δεύτερη φάση της έρευνάς μας με σκοπό την εμβριθέστερη διερεύνηση των ερευνητικών μας ερωτημάτων, προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

i. Οι επιλογές κλάδου σπουδών, δηλαδή η επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο καθώς και η επιλογή τμήματος φοίτησης στο πανεπιστήμιο, γίνονται αντιληπτές από μέρους των υποκειμένων της έρευνάς μας κυρίως ως ζήτημα «ατομικής επιλογής». Στην πλειονότητά τους, δηλαδή, τα υποκείμενα της έρευνας, φοιτητές και φοιτήτριες, νοηματοδοτούν την επιλογή του κλάδου σπουδών τους ως ζήτημα προσωπικής «απόφασης» και «ευθύνης», που βασίστηκε στις κλίσεις, στις ακαδημαϊκές επιδόσεις καθώς και στις επαγγελματικές προτιμήσεις τους.

ii. Μεγάλη έμφαση δίνεται από τα υποκείμενα στην «κλίση» προς το αντικείμενο των σπουδών. Η «κλίση» περιγράφεται κυρίως ως ατομικό *ενδιαφέρον*, ως προσωπική *ευχαρίστηση*, αλλά και ως *ικανότητα* κατανόησης και αφομοίωσης της γνώσης κατά τη διαδικασία ενασχόλησης με ορισμένο κλάδο σπουδών. Συχνά υπονοείται, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις δηλώνεται και ρητά - κυρίως από τους φοιτητές - ότι η κλίση έχει φυσική, δηλαδή βιολογική, προέλευση. Επίσης, θεωρείται ότι η «κλίση» εκδηλώνεται προς ένα συγκεκριμένο πεδίο επιστημών, που ορίζεται από το αντιθετικό δίπολο

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

«θετικές»/«θεωρητικές» επιστήμες και μαθήματα, και συχνά συνδυάζεται με την «απόκλιση» από το «άλλο» πεδίο επιστημών, δηλαδή με τη δυσκολία κατανόησης, την έλλειψη ενδιαφέροντος ή την απουσία ευχαρίστησης κατά την ενασχόληση με τα μαθήματα της «άλλης» κατεύθυνσης ή του «άλλου» επιστημονικού πεδίου. Μάλιστα, οι κλίσεις έχουν συχνά έμφυλο χαρακτήρα: για την πλειονότητα των υποκειμένων, ανεξαρτήτως φύλου και τμήματος φοίτησης, οι *θετικές* επιστήμες χαρακτηρίζονται και περιγράφονται ως «ανδρικός» κλάδος σπουδών, δηλαδή ως κλάδος σπουδών στον οποίο οι άνδρες έχουν μεγαλύτερη κλίση σε σύγκριση με τις γυναίκες, ενώ οι *θεωρητικές* επιστήμες ως «γυναικείος», δηλαδή ως κλάδος σπουδών στον οποίο έχουν μεγαλύτερη κλίση οι γυναίκες.

iii. Η επιρροή συγκεκριμένων ατόμων του κοινωνικού τους περίγυρου αξιολογείται συνήθως από τα υποκείμενα της έρευνας ως δευτερεύουσας σημασίας για τις επιλογές κλάδου σπουδών στο λύκειο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Ωστόσο, από τα λεγόμενά τους προκύπτει ότι συγκεκριμένα άτομα από το οικογενειακό και το εκπαιδευτικό περιβάλλον συχνά παρεμβαίνουν στη διαμόρφωση των επιλογών κλάδου σπουδών άλλοτε έμμεσα κι άλλοτε περισσότερο «βίαια». Μάλιστα, η επιρροή των άλλων στη διαμόρφωση των επιλογών κλάδου σπουδών στο λύκειο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση φέρει τόσο ταξικά όσο και έμφυλα γνωρίσματα. Σε ό,τι αφορά τους φοιτητές και τις φοιτήτριες των μη προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων προκύπτει ότι οι γονείς τους συχνά αδυνατούσαν να τους/τις συμβουλεύσουν επαρκώς για την επιλογή του κλάδου σπουδών, παρόλο που επιθυμούσαν και υποστήριζαν την επιλογή φοίτησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Συχνά ήταν τα αδέρφια, οι φίλοι/ες και κυρίως οι εκπαιδευτικοί που πρόσφεραν συμβουλές ή επηρέασαν με τη στάση τους την επιλογή κλάδου σπουδών στη συγκεκριμένη κατηγορία φοιτητών και φοιτητριών. Για τις φοιτήτριες της Πληροφορικής, μάλιστα, ανεξαρτήτως κοινωνικής προέλευσης, φαίνεται ότι η παρότρυνση από την οικογένεια ή από κάποιο/α εκπαιδευτικό διαδραμάτισε σημαντικό υποστηρικτικό ρόλο για την επιλογή του συγκεκριμένου κλάδου σπουδών, που δε θεωρείται «τυπικός» για το φύλο τους.

iv. Στην πλειονότητά τους τα υποκείμενα δεν αναφέρουν το φύλο ως σημαντικό παράγοντα για τη διαμόρφωση των ατομικών επιλογών σπουδών τους. Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις και κυρίως όταν επιχειρούν να ερμηνεύσουν τη διαφοροποιημένη κατανομή των φύλων στους κλάδους σπουδών, αναφέρονται στο φύλο και συγκεκριμένα στα έμφυλα κανονιστικά κοινωνικά πρότυπα, που ορίζουν διαφορετικούς ρόλους και πεδία δράσης για

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

τους άνδρες και τις γυναίκες, και στην επιρροή που αυτά ασκούν στις επιλογές σπουδών γενικότερα.

v. Οι επαγγελματικοί και οικογενειακοί στόχοι των φοιτητών και των φοιτητριών της έρευνάς μας έχουν σαφέστατα έμφυλο χαρακτήρα, ο οποίος διαπλέκεται συχνά με τον παράγοντα της κοινωνικοοικονομικής προέλευσης. Η πλειονότητα των φοιτητριών και κυρίως εκείνων που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, ονειρεύεται την επαγγελματική σιγουριά και την εργασία στο δημόσιο τομέα και πρωτίστως στη δημόσια εκπαίδευση, ενώ οι περισσότεροι από τους φοιτητές δηλώνουν την προτίμησή τους για τον ιδιωτικό τομέα και την επιχειρηματικότητα, ανεξαρτήτως τμήματος φοίτησης. Επίσης, προκύπτει ότι παρόλο που οι προσδοκίες των υποκειμένων της έρευνας για τη δημιουργία οικογένειας καθώς και για τους ρόλους των φύλων σε αυτή δεν ταυτίζονται πλήρως με τα έμφυλα παραδοσιακά πρότυπα, είναι ως ένα βαθμό προσαρμοσμένες σε αυτά: από τη μία, η συμμετοχή των γυναικών στη μισθωτή εργασία θεωρείται δικαίωμα ή/και αναγκαιότητα και από την άλλη, οι άνδρες καλούνται να συμμετέχουν - έστω και «βοηθητικά» - στις οικιακές εργασίες και στην ανατροφή των παιδιών. Μάλιστα, η κοινωνικοοικονομική προέλευση διαφοροποιεί ως ένα βαθμό τις προσδοκίες των υποκειμένων, καθώς οι φοιτητές και οι φοιτήτριες των προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων κάνουν συχνότερα λόγο για ισότητα των φύλων μέσα στην οικογένεια, τουλάχιστον σε ρητορικό επίπεδο, σε σύγκριση με τους φοιτητές και τις φοιτήτριες των μη προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων, που αποδέχονται σε μεγαλύτερο βαθμό τους παραδοσιακούς ρόλους των φύλων στην οικογένεια.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Γενικά Συμπεράσματα

Στόχος της έρευνάς μας ήταν η μελέτη των σχέσεων φύλου και επιλογής κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση και συγκεκριμένα η διερεύνηση των έμφυλων κοινωνικών οριοθετήσεων και προσανατολισμών στις επιλογές κλάδου σπουδών στην ελληνική Ανώτατη Εκπαίδευση καθώς και η διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους οι επιλογές κλάδου σπουδών συνδέονται με τις προσδοκίες και τους στόχους για την αγορά εργασίας και τη δημιουργία οικογένειας στο μέλλον. Με δεδομένο ότι δεν υφίστανται τυπικές απαγορεύσεις σχετικά με τις επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, αλλά θεωρείται ότι οι υποψήφιοι/ες επιλέγουν και αποφασίζουν σε ένα «ανοιχτό» πεδίο επιλογών, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη μελέτη των αντιλήψεων, των προσδοκιών και των φιλοδοξιών των υποκειμένων που φοιτούν στην Ανώτατη Εκπαίδευση σχετικά με τις σπουδές τους, την αγορά εργασίας και την οικογένεια, ώστε να ανιχνευθούν οι τρόποι με τους οποίους το φύλο πιθανόν οριοθετεί και προσανατολίζει τις επιλογές κλάδου σπουδών των υποκειμένων, αλλά και τις προσδοκίες τους για τη μελλοντική τους θέση στις δομές τις εργασίας και της οικογένειας. Επειδή, όμως, από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας προέκυψε ότι η κοινωνικοοικονομική προέλευση των υποκειμένων διαμεσολαβεί στον τρόπο με τον οποίο το φύλο προσδιορίζει τις επιλογές σπουδών (Arnot κ.ά.: 1999, Reay κ.ά.: 2005, Δεληγιάννη - Κουιμτζή & Σακκά: 2005, Σιάνου: 2007), δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στους τρόπους με τους οποίους το φύλο και η κοινωνική τάξη αλληλεπιδρούν στη διαμόρφωση των επιλογών κλάδου σπουδών καθώς και στις επιλογές για εργασία και δημιουργία οικογένειας. Στη βάση, όμως, των επιμέρους αυτών ερωτημάτων της έρευνάς μας βρίσκεται το θεμελιακό ερώτημα αναφορικά με τη σχέση των επιλογών κλάδου σπουδών ανδρών και γυναικών με το έμφυλο χάσμα που παρατηρείται στη μισθωτή εργασία.

Βασική θεωρητική παραδοχή της έρευνάς μας αποτέλεσε η θέση ότι οι επιλογές σπουδών *δεν* αποτελούν μονοσήμαντα ατομικές επιλογές που βασίζονται σε καθαρά προσωπικές προτιμήσεις, αποφάσεις και υπολογισμούς κόστους - οφέλους, κατά το πρότυπο της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής. Αντίθετα, υιοθετήθηκε το θεωρητικό πλαίσιο της πολιτισμικής αναπαραγωγής, που αναπτύχθηκε από το Bourdieu (Bourdieu: 1990 & 2007, Bourdieu & Passeron: 1990 & 1996) για την περιγραφή και την ερμηνεία των τρόπων με τους οποίους οι προσδοκίες, οι επιθυμίες και οι αποφάσεις των υποκειμένων οριοθετούνται και προσανατολίζονται από το κοινωνικό πλαίσιο, στο οποίο τα υποκείμενα ζουν και δρουν.

Η έρευνά μας επικεντρώθηκε στη διερεύνηση των επιλογών κλάδου σπουδών των πρωτοετών - κατά το ακαδημαϊκό έτος 2007/08 - φοιτητών και φοιτητριών σε δύο τμήματα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων: στο διαχρονικά «γυναικοκρατούμενο» τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής και στο σταθερά «ανδροκρατούμενο» τμήμα Πληροφορικής της Σχολής Θετικών Επιστημών. Τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν δύο: το ερωτηματολόγιο και η ημι-δομημένη συνέντευξη. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί πως λόγω της εστίασης της

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

έρευνάς μας στον πρωτοετή φοιτητικό πληθυσμό ενός συγκεκριμένου ακαδημαϊκού έτους δύο συγκεκριμένων τμημάτων σε ένα μόνο από τα εικοσιένα πανεπιστήμια της χώρας, τα ευρήματα της έρευνας έχουν αναγκαστικά περιορισμένη δυνατότητα γενίκευσης.

Με βάση την επεξεργασία και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, που παρουσιάστηκαν διεξοδικά στο δεύτερο μέρος της μελέτης μας, καταλήξαμε στα ακόλουθα συμπεράσματα για τις σχέσεις φύλου, κοινωνικοοικονομικής προέλευσης και επιλογών κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση, όπως αυτές ανιχνεύονται στον πληθυσμό της έρευνάς μας:

i. Το φύλο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην επιλογή του κλάδου σπουδών. Οι «κλίσεις» και οι επαγγελματικές προτιμήσεις διαφοροποιούνται συχνά με βάση το φύλο και οδηγούν σε διαφορετικές επιλογές κλάδου σπουδών ήδη από το λύκειο, με αποτέλεσμα τα κορίτσια να υπερεκπροσωπούνται στη θεωρητική κατεύθυνση και να υποεκπροσωπούνται στη θετική και τεχνολογική κατεύθυνση. Ανεξάρτητα, όμως, από την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο, οι επιλογές των κοριτσιών για την Ανώτατη Εκπαίδευση τείνουν συχνά να εναρμονίζονται με τα έμφυλα πρότυπα για τους κλάδους σπουδών και το επάγγελμα. Έτσι, πολλές φοιτήτριες της έρευνάς μας, ακόμη και μεταξύ εκείνων που είχαν επιλέξει θετική ή τεχνολογική κατεύθυνση στο λύκειο, είχαν ως πρώτη τους επιλογή για την Ανώτατη Εκπαίδευση τα παιδαγωγικά τμήματα - κυρίως της δημοτικής εκπαίδευσης -, ενώ δε διαπιστώθηκε το ίδιο για τους φοιτητές της έρευνας. Οι απόψεις των υποκειμένων της έρευνάς μας για το ποια επιστημονικά πεδία «ταιριάζουν» στο κάθε φύλο είναι συχνά συμβατές με τα κυρίαρχα πρότυπα για τις ικανότητες και τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων, παρόλο που σε μεγάλο βαθμό οι επιλογές τείνουν να ερμηνεύονται με όρους «ατομικής» κλίσης και προτίμησης. Επίσης, αν και η επιρροή των ατόμων του στενού κοινωνικού τους περιβάλλοντος περιγράφεται συνήθως από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της έρευνας ως δευτερεύουσας σημασίας, οι αφηγήσεις τους αναφορικά με τις συμβουλές που δέχτηκαν κυρίως από άτομα του οικογενειακού και εκπαιδευτικού τους περιβάλλοντος για την επιλογή του κλάδου σπουδών, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί τείνουν να προσανατολίζουν τα αγόρια και τα κορίτσια σε διαφορετικούς επιστημονικούς και επαγγελματικούς κλάδους: τα κορίτσια προς τις Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες και συχνά στις Επιστήμες της Εκπαίδευσης, ενώ τα αγόρια προς τις Θετικές Επιστήμες και τις Επιστήμες της Τεχνολογίας.

ii. Το φύλο διαπλέκεται με την κοινωνικοοικονομική προέλευση σε ό,τι αφορά τις επιλογές κλάδου σπουδών. Αν και μεταξύ των φοιτητών και των φοιτητριών των δύο τμημάτων της έρευνάς μας δεν παρατηρείται διαφοροποίηση ως προς την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση, ωστόσο προκύπτει ότι στο «γυναικοκρατούμενο» Φ.Π.Ψ. φοιτούν σε μεγαλύτερο ποσοστό άτομα από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα σε σύγκριση με την «ανδροκρατούμενη»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πληροφορική. Η παραπάνω διαπίστωση αποτελεί μία ένδειξη ότι τα κορίτσια από τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα προσανατολίζονται συχνότερα προς παραδοσιακά γυναικείους κλάδους σπουδών τόσο στο λύκειο όσο και στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Επίσης, είναι κυρίως φοιτήτριες από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, που είχαν ως πρώτη τους επιλογή σπουδών τα παιδαγωγικά τμήματα, ανεξάρτητα από το τμήμα στο οποίο τελικά φοιτούν και κατ' επέκταση ανεξάρτητα από την επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο. Μάλιστα, από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων και κυρίως από το υλικό των συνεντεύξεων συμπεραίνουμε ότι οι φοιτήτριες που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα και φοιτούν στον ανδροκρατούμενο κλάδο της Πληροφορικής, έλαβαν κάποιου είδους ενδυνάμωση και υποστήριξη είτε από συγγενικά πρόσωπα είτε από εκπαιδευτικούς. Αυτή η υποστήριξη ήταν πιθανότατα καθοριστική για την υπέρβαση των σχετικών έμφυλων περιορισμών προς την κατεύθυνση μιας μη τυπικής για το φύλο τους επιλογής σπουδών. Η σημασία αυτής της υποστήριξης, με δεδομένη την περιορισμένη εξέταση του ζητήματος στο πλαίσιο της έρευνάς μας, χρήζει με βεβαιότητα περαιτέρω διερεύνησης.

iii. Ο έμφυλος χαρακτήρας των προσδοκιών των υποκειμένων για την εργασία και τη δημιουργία οικογένειας συχνά υπερβαίνει τις επιλογές κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση και σε ορισμένο βαθμό και την κοινωνικοοικονομική προέλευση. Οι επιθυμίες και οι προσδοκίες των φοιτητών και των φοιτητριών της έρευνάς μας για την μελλοντική τους θέση στην εργασία και την οικογένεια διαφοροποιούνται σημαντικά ως προς τον παράγοντα του φύλου. Ανεξάρτητα από το τμήμα στο οποίο φοιτούν, οι φοιτήτριες της έρευνας δηλώνουν συχνά ότι επιθυμούν να εργαστούν στο «δημόσιο» και σε ό,τι αφορά τις φοιτήτριες από τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, κυρίως στη δημόσια εκπαίδευση. Αντίθετα, οι φοιτητές, ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση, αναφέρουν συχνά την προτίμησή τους για εργασιακή απασχόληση στον ιδιωτικό τομέα και, μάλιστα, όχι μόνο με όρους μισθωτής εργασίας, αλλά συχνά και με όρους επιχειρηματικότητας. Επίσης, από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων προκύπτει ότι, συχνά ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικής προέλευσης, οι φοιτήτριες αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στην οικονομική τους ανεξαρτησία, αλλά και την εξασφάλιση του απαραίτητου χρόνου για την ενασχόληση με το νοικοκυριό και τη φροντίδα της οικογένειας, ενώ οι φοιτητές τονίζουν την ανάγκη σύνδεσης της μελλοντικής τους εργασίας με τα ενδιαφέροντά τους, αλλά και την ανάγκη εξασφάλισης «οικογενειακού» εισοδήματος, δηλαδή ενός εισοδήματος που θα μπορεί να εξασφαλίσει την επιβίωση της μελλοντικής τους οικογένειας. Εξάλλου, οι αντιλήψεις, οι στόχοι και οι προσδοκίες των φοιτητών/τριών της έρευνας για τη δημιουργία οικογένειας αλλά και για την κατανομή των οικογενειακών ρόλων σε μεγάλο βαθμό εναρμονίζονται με τα κυρίαρχα έμφυλα κοινωνικά πρότυπα. Βέβαια, η

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας θεωρείται δεδομένη ή ακόμα και αναγκαία. Παράλληλα, όμως, προκύπτει ότι κυρίως οι γυναίκες είναι εκείνες που αναμένεται να ασχολούνται με τις οικιακές εργασίες και την ανατροφή των παιδιών. Ο ρόλος του άνδρα είναι πρωτίστως εκείνος του «κουβαλητή» και δευτερευόντως εκείνου που προσφέρει τη «βοήθειά» του στις δουλειές του νοικοκυριού - όταν και εάν του απομένει χρόνος από την εξω-οικιακή του εργασία. Ωστόσο, όπως προέκυψε από το υλικό των συνεντεύξεων, οι φοιτητές και οι φοιτήτριες των προνομιούχων κοινωνικών στρωμάτων τάσσονται συχνότερα σε σύγκριση με τους φοιτητές και τις φοιτήτριες από τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα υπέρ της ισότητας των φύλων στην οικογένεια και απορρίπτουν τα παραδοσιακούς ρόλους για τους άνδρες και τις γυναίκες. Από την άλλη, όμως, οι φοιτήτριες, ανεξάρτητα από την κοινωνικοοικονομική τους προέλευση, δηλώνουν ότι επιθυμούν να αποκτήσουν οικογένεια συχνότερα και σε μικρότερη ηλικία σε σύγκριση με τους φοιτητές της έρευνας. Η διαπίστωση αυτή είναι ενδεικτική της σημαντικής αξίας που έχει η απόκτηση οικογένειας για την επιβεβαίωση της γυναικείας ταυτότητας στη σύγχρονη Ελλάδα.

Αν και τα ευρήματά μας δεν έχουν δυνατότητα γενίκευσης, λόγω του περιορισμού της έρευνας στους πρωτοετείς φοιτητές και τις πρωτοετείς φοιτήτριες ενός ακαδημαϊκού έτους δύο συγκεκριμένων τμημάτων σε ένα πανεπιστήμιο της χώρας, ωστόσο τα ευρήματα της έρευνας προσφέρουν ορισμένες σημαντικές ενδείξεις για την αναπαραγωγή του έμφυλου χάσματος όχι μόνο στους κλάδους σπουδών, αλλά και στο πεδίο της εργασιακής απασχόλησης. Μάλιστα, προκύπτει ότι η επιλογή του κλάδου σπουδών στην Ανώτατη Εκπαίδευση δεν είναι άσχετη από τις επαγγελματικές προσδοκίες των υποκειμένων, οι οποίες έχουν μία σαφέστατα έμφυλη διάσταση και μάλιστα από νωρίς στη ζωή των υποκειμένων. Διαπιστώνεται ότι οι επαγγελματικές προσδοκίες των ανδρών και των γυναικών όχι μόνο τους/τις κατευθύνουν συνήθως σε διαφορετικούς κλάδους σπουδών, αλλά συχνά αντισταθμίζουν και εξισορροπούν τις πιθανές «παρεκκλίσεις» στη φάση της επιλογής κλάδου σπουδών. Έτσι, οι φοιτήτριες που καταφέρνουν να υπερβούν τα κοινωνικά πρότυπα για τους «ανδρικούς» και «γυναικείους» κλάδους σπουδών, που επιλέγουν και σπουδάζουν σε «ανδρικά» επιστημονικά πεδία, συχνά ονειρεύονται μια «γυναικεία» θέση εργασίας - με σταθερό ωράριο και περιορισμένες επαγγελματικές υποχρεώσεις, ώστε να μπορούν να συμβιβάσουν και να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στο μελλοντικό διπλό τους ρόλο: τον εργασιακό και τον οικιακό. Από αυτή την άποψη, ο φόβος που εξέφραζε περίπου έναν αιώνα πριν ο καθηγητής Μ. Μωϋσείδης για την ανατροπή των παραδοσιακών ρόλων των φύλων στο πλαίσιο της οικογένειας λόγω της εισαγωγής των γυναικών στο πανεπιστήμιο υποστηρίζοντας ότι *«η νεαρά κόρη... ήτις εγεύθη του καρπού του δένδρου της νεωτέρας επιστήμης δεν γοητεύεται πλέον από τα καθήκοντα της οικιακής ζωής, του γάμου τουτέστι και*

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

της μητρότητας»[35], αναδεικνύεται μάλλον ανεδαφικός ακόμη και σήμερα, αν λάβουμε υπόψη μας τα ευρήματα της παρούσας έρευνας και το πόσο συμφωνούν με τους κυρίαρχους κοινωνικούς ρόλους των φύλων στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα. Όπως διαπιστώθηκε από την έρευνά μας, οι αντιλήψεις για τις διακριτές «ικανότητες» ανδρών και γυναικών, οι διαχωρισμένοι ως προς το φύλο τομείς εργασίας καθώς και η παραδοσιακή έμφυλη κατανομή ρόλων εντός της οικογένειας φαίνεται να παραμένουν μια σταθερή πραγματικότητα παρά τις διεκδικήσεις των τελευταίων δεκαετιών για ισότητα των φύλων στην εργασία, την οικογένεια και την ευρύτερη κοινωνική ζωή. Ωστόσο, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι οι φοιτητές και οι φοιτήτριες της έρευνάς μας προέρχονται στην πλειονότητά τους από τα χαμηλά και μόνο εν μέρει από τα ανώτερα και μεσαία κοινωνικά στρώματα, με αποτέλεσμα η διερεύνηση των σχέσεων φύλου και κοινωνικοοικονομικής προέλευσης στις επιλογές του κλάδου σπουδών και στις προσδοκίες και φιλοδοξίες των φοιτητών/τριών για την εργασία και τη δημιουργία οικογένειας να μην είναι πάντοτε εύκολη. Ιδιαίτερα η επίδραση των κοινωνικοοικονομικών διαφοροποιήσεων μεταξύ των φοιτητριών, που αποτελούν την πλειονότητα του φοιτητικού πληθυσμού στην Ανώτατη Εκπαίδευση, χρήζουν εκτενέστερης και εμβριθέστερης διερεύνησης, με σκοπό να καταστούν περισσότερο κατανοητές οι συγκλίσεις και οι αποκλίσεις σε ό,τι αφορά τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές τους των γυναικών διαφορετικής κοινωνικοοικονομικής προέλευσης.

[35] Μ. Μωϋσείδης, *Ο χαρακτήρ και η μόρφωσις της Ελληνίδος*, Κωνσταντινούπολις 1913, αναφέρεται στο Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου (1994) «Η εξέλιξη του σύγχρονου προβληματισμού για τη γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα», στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου, *Εκπαίδευση και Φύλο: ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 101

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ελληνόγλωσση

Αβδελά, Ε. (1990) *Δημόσιοι Υπάλληλοι Γένους Θηλυκού. Καταμερισμός της Εργασίας Κατά Φύλα στο Δημόσιο Τομέα, 1908-1955*, Αθήνα: Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος

Αβδελά, Ε. (2003) «Η ιστορία του φύλου στην Ελλάδα: από τη διαταραχή στην ενσωμάτωση;», Πρακτικά Συνεδρίου, *Το Φύλο, Τόπος Συνάντησης των Επιστημών. Ένας Πρώτος Απολογισμός*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου - Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας - ΠΜΣ «Γυναίκες και φύλα: Ανθρωπολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις», Μυτιλήνη, 11 και 12 Οκτωβρίου 2003, http://www.aegean.gr/social-anthropology/msc/msc-woman-gender-gr-activity-event-sinedrio-1112102003-praktika.html

Αβραμίκου, Α. (2001) *Ευέλικτες Μορφές Απασχόλησης και Ανισότητες στον Εργασιακό Χώρο*, Κ.Ε.Θ.Ι., http://www.kethi.gr/

Αθανασιάδου, Χ. & Πετρίδου, Β. (1997) «Αναπαραστάσεις γυναικών στα βιβλία της Ιστορίας και της Κοινωνιολογίας του Λυκείου», στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη. Συλλογή Εισηγήσεων*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 365-395

Αθανασιάδου, Χ. Πετροπούλου, Σ. & Μιμίκου, Γ. (2001) *Οι Συνθήκες της Γυναικείας Απασχόλησης στην Ελλάδα: 1980-2000*, Κ.Ε.Θ.Ι., http://www.kethi.gr/

Αθανασιάδου, Χ. (2007) «Η μετάβαση από τις σπουδές στην απασχόληση και ο «λόγος» των πτυχιούχων γυναικών», στο Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή & Δ. Σακκά (επιμ.) *Από την Εφηβεία στην Ενήλικη Ζωή. Μελέτες για τις Ταυτότητες Φύλου στη Σύγχρονη Ελληνική Πραγματικότητα*, Gutenberg: Αθήνα

Αθανασίου, Λ. (2000) *Μέθοδοι και Τεχνικές Έρευνας στις Επιστήμες της Αγωγής. Ποσοτικές και Ποιοτικές Προσεγγίσεις*, Ιωάννινα, Αυτοέκδοση

Αλιπράντη - Μαράτου, Λ. (2008) *Παλαιά και Νέα Επαγγέλματα. Μια Προσέγγιση από την Πλευρά του Φύλου*, Κ.Ε.Θ.Ι., http://www.kethi.gr/

Αναγνωστοπούλου, Δ. (1997) «Αναπαραστάσεις του γυναικείου και ανδρικού φύλου στα κείμενα των βιβλίων 'Η Γλώσσα μου' της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης», στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη. Συλλογή Εισηγήσεων*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 316-330

Ανδρέου, Α. & Παπακωνσταντίνου, Γ. (1994) *Εξουσία και Οργάνωση - Διοίκηση του Εκπαιδευτικού Συστήματος*, Αθήνα: Νέα σύνορα - Α. Α. Λιβάνη

Arnot, M. (2006) *Διαδικασίες Αναπαραγωγής του Φύλου. Εκπαιδευτική Θεωρία και Φεμινιστικές Πολιτικές*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Beauvoir, S. de (1979) [1949], *Το Δεύτερο Φύλο*, Αθήνα: Γλάρος

Bell, J. (1997) *Μεθοδολογικός Σχεδιασμός Παιδαγωγικής και Κοινωνικής Έρευνας. Οδηγός για Φοιτητές και Υποψήφιους Διδάκτορες*, Αθήνα: Gutenberg

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Χ. (1997) «Ο ρόλος του φύλου στη διαμόρφωση εκπαιδευτικών και επαγγελματικών φιλοδοξιών», στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη. Συλλογή Εισηγήσεων*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 586-620

Blackledge, D. & Hunt, B. (2000) *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Βοσνιάδου, Σ. (2005) *Οι Γυναίκες στο Επιστημονικό και Διοικητικό Προσωπικό του Πανεπιστημίου Αθηνών*, http://kapodistriako.uoa.gr/stories/073_op_01/index.php?m=2

Bourdieu, P. (1966) «Το συντηρητικό σχολείο: οι ανισότητες στην εκπαίδευση και την παιδεία», στο Α. Φραγκουδάκη (1985) *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την Κοινωνική Ανισότητα στο Σχολείο*, Αθήνα: Παπαζήση, σσ. 357-391

Bourdieu, P. (1980) «Το πεθαμένο κυριεύει το ζωντανό: οι σχέσεις ανάμεσα στην πραγμοποιημένη ιστορία και την ενσωματωμένη ιστορία», στο Ν. Παναγιωτόπουλος (επιμ.) (1994) *Πιερ Μπουρντιέ. Κείμενα Κοινωνιολογίας*, Αθήνα: Δελφίνι, σσ. 21-50

Bourdieu, P. (1984) «Μερικές ιδιότητες των πεδίων», στο Ν. Παναγιωτόπουλος (επιμ.) (1994) *Πιερ Μπουρντιέ. Κείμενα Κοινωνιολογίας*, Αθήνα: Δελφίνι, σσ. 63-70

Bourdieu, P. (2007) [2002] *Η Ανδρική Κυριαρχία*, Αθήνα: Πατάκη

Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (1990) [1977] *Reproduction in Education, Society and Culture*, London: Sage

Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (1996) [1985] *Οι Κληρονόμοι: οι φοιτητές και η κουλτούρα*, Αθήνα: Καρδαμίτσα

Γεωργούλας, Α. (2008) *Το Πρόταγμα της Ισότητας και η Γένεση της Κοινωνιολογίας*, Αθήνα: Τόπος, σσ.151-215

Γιαννακοπούλου, Ε. (1997) «Αξιολογικές κρίσεις και προσδοκίες κοριτσιών και αγοριών εφηβικής ηλικίας για τα βασικά χαρακτηριστικά της επαγγελματικής απασχόλησης», στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη. Συλλογή Εισηγήσεων*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 667-678

Γιδαράκου, Ι., Δημοπούλου, Ε. Καζακόπουλος, Λ. & Σκορδίλη, Σ. (2005) «Ανισότητες των φύλων στην απασχόληση, την εκπαίδευση και το εισόδημα», στο Μ. Στρατηγάκη (επιμ.) *Επιχειρηματικότητα Γυναικών, Όψεις Ιδιοκτησίας και Διοίκησης*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 65-86

Γρίνου, Δ. (2007) *Εκπαιδευτικοί και οι Απόψεις τους για την Ανισότητα των Φύλων: Η Περίπτωση των Εκπαιδευτικών που Διδάσκουν Πληροφορική*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Αδημοσίευτη Διπλωματική Εργασία

Cohen, L. & Manion, L. (1994) *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, Β. (1992) «Η εικόνα για τον κόσμο της εργασίας σε αγόρια και κορίτσια εφηβικής ηλικίας: μια πρώτη προσέγγιση για την επίδραση των παραγόντων φύλο και κοινωνικοοικονομική προέλευση», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 16, σσ. 75-96

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, Β. (1993) «Τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων στα εγχειρίδια του Δημοτικού σχολείου «Η Γλώσσα μου»», στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Εκπαίδευση και Φύλο. Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 147-170

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. & Φρόση, Λ. (2003) «Εισαγωγή» στο Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Σ. Ζιώγου & Λ. Φρόση (επιμ.) *Φύλο και Εκπαιδευτική Πραγματικότητα στην Ελλάδα. Προωθώντας Παρεμβάσεις για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα*, Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι., σσ.6-11

Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β., Μαζηρίδου, Ε. & Κιοσέογλου, Γ. (2003) «Οι προσδοκίες των γονέων για το μέλλον των παιδιών τους: διαμορφώνοντας τις ταυτότητες φύλου στο οικογενειακό πλαίσιο», *Επιστημονική Επετηρίδα Τμήματος Ψυχολογίας*, τόμος Ε΄, Θεσσαλονίκη, σσ. 189-213

Δεληγιάννη - Κουιμτζή, Β. & Σακκά, Δ. (2005) *Μεγαλώνοντας ως Αγόρι. Διερεύνηση της Ανάπτυξης της Ανδρικής Ταυτότητας στην Εφηβική Ηλικία*, Αθήνα: Gutenberg

Evans, M. (2004) *Φύλο και Κοινωνική θεωρία*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Ζιώγου - Καραστεργίου, Σ. & Δεληγιάννη - Κουιμτζή, Β. (1993) «Το στερεότυπο για τους ρόλους των δύο φύλων στα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου», στο Β. Δεληγιάννη και Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Εκπαίδευση και Φύλο. Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 129-146

Ζιώγου - Καραστεργίου, Σ. (2006α) «Εθνική και ευρωπαϊκή πολιτική για την ισότητα των φύλων στην εκπαίδευση», στο Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, *Διερευνώντας το φύλο. Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός στη Γενική, Επαγγελματική και Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 39-66

Ζιώγου - Καραστεργίου, Σ. (2006β) ««Προ των προπυλαίων»: Διεκδικήσεις και αντιστάσεις για την είσοδο των γυναικών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1980) και Θεσσαλονίκης (1926)», στο Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, *Διερευνώντας το φύλο. Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός στη Γενική, Επαγγελματική και Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 235- 296

Ζιώγου - Καραστεργίου, Σ. (2006γ) «Γυναίκες εκπαιδευτικοί στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: Παρουσία και ρόλος στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα - Αριθμοί και δεδομένα ερευνών», στο Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, *Διερευνώντας το Φύλο. Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός στη Γενική, Επαγγελματική και Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ.387-404

Ζιώγου - Καραστεργίου, Σ. (2006δ) «Επαγγελματικές επιλογές και φύλο. Διαδικασίες μετάβασης των κοριτσιών από το σχολείο στην αγορά εργασίας: παραδοσιακοί και ακαδημαϊκοί προσανατολισμοί», στο Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, *Διερευνώντας το Φύλο. Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός στη Γενική, Επαγγελματική και Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 535-563

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ζιώγου - Καραστεργίου, Σ. (2007) ««*Αγωνίστηκα όμως απεγνωσμένα και νίκησα*»: Η παρουσία των γυναικών εκπαιδευτικών στην ελληνική εκπαίδευση κατά το 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα: από την Ευανθία Καΐρη στην Αγγελική Παναγιωτάτου», *Δοκίμια*, Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία - Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 4.1.1.δ., Θεσσαλονίκη: Λιθογραφία, σσ. 25-32

Ζιώγου - Καραστεργίου, Σ. & Δαλακούρα, Κ. (2007) «Γυναίκες εκπαιδευτικοί και επαγγελματική ταυτότητα», *Επιστήμες της Αγωγής*, τευχ. 4, σσ. 19-31

Θεοδωράκη, Α. & Δεληγιάννη - Κουϊμτζή, Β. (2007) «Κορίτσια και θετικές επιστήμες: οι αντιλήψεις των δασκάλων του Δημοτικού Σχολείου για τα μαθήματα και τα επαγγέλματα των θετικών επιστημών με την οπτική του φύλου», Ανακοίνωση στο 5ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. *Παιδεία, Έρευνα, Τεχνολογία. Από το Χθες στο Αύριο: Μέτσοβο, 27-30 Σεπτεμβρίου 2007*, http://www.ntua.gr/MIRC/5th_conference/ergasies/

Ιωαννίδης, Σ. (2007) *Η Γυναικεία Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2006-2007. Επισκόπηση από τη Σκοπιά της Ενίσχυσης της Επιχειρηματικότητας*, Παρατηρητήριο Επιχειρηματικότητας ΙΟΒΕ, http://www.competitive-greece.gr/

Καββαδίας, Γ. (2007) «Επιλογή σπουδών και επαγγέλματος», άρθρο στο ένθετο *Παιδεία*, Εφημερίδα Έθνος, 4/4/2007

Κακαβούλης, Α. (1997) «Στερεότυπα των φύλων και σχολική αγωγή», στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη. Συλλογή Εισηγήσεων*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 512-534

Κανατσούλη, Μ. (1997) «Τύποι γυναικών και γυναικείες 'Φωνές' στα βιβλία του δημοτικού σχολείου», στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη. Συλλογή Εισηγήσεων*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 303-315

Κανταρτζή, Ε. (2001) «Η εικόνα της γυναίκας στα βιβλία των μαθηματικών», στο *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχ.118, σσ. 56-66

Καραμεσίνη, Μαρία (2008). *Η Απορρόφηση των Πτυχιούχων στην Αγορά Εργασίας: Πανελλαδική Έρευνα στους Αποφοίτους των Ετών 1998-2000.* Αθήνα: Διόνικος

Κασσιμάτη, Κ. (1991) *Έρευνα για τα Κοινωνικά Χαρακτηριστικά της Απασχόλησης*, Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.

Κάτσικας, Χ. & Καββαδίας, Γ. (2000) *Η Ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση. Η Εξέλιξη των Ευκαιριών Πρόσβασης στην Ελληνική Εκπαίδευση (1960-1994)*, Αθήνα: Gutenberg

Κογκίδου, Δ. (1995) *Μονογονεϊκές Οικογένειες: Πραγματικότητα, Προοπτικές, Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Νέα Σύνορα

Κορδάκη, Μ. & Τσαγαλά, Ε. (2007) «Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου στις επιλογές μαθητών διαφορετικού φύλου σχετικά με τις επιστήμες των Η/Υ», στο Ντρενογιάννη, Ε., Σέρογλου, Φ. & Τρέσσου, Ε. *Φύλο και Εκπαίδευση: Μαθηματικά, Φυσικές Επιστήμες, Νέες Τεχνολογίες*, Αθήνα: Καλειδοσκόπιο, σσ. 253-274

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κυριαζή, Ν. (2005) *Η Κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Λαμπροπούλου, Β. & Γεωργουλέα, Μ. (1989) «Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση», στο *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τευχ. 46, σσ. 58-69

Λάμνιας, Κ. (2001) *Κοινωνιολογική Θεωρία και Εκπαίδευση. Διακριτές Προσεγγίσεις*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Λιάπη Μήλα, Ι. (2010) *Οι Ανισότητες Μεταξύ των Φύλων στην Αγορά Εργασίας. Πρόσφατες Εξελίξεις*, Αθήνα: Σιδέρης

Λόππα - Γκουνταρούλη, Ε. (1996) «Η γυναικεία παρουσία στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: συμπεράσματα και προτάσεις», στο *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τεύχ.88, σσ. 49-60

Μαραγκουδάκη, Ε. (1995) [1991] *Εκπαίδευση και Διάκριση των Φύλων. Παιδικά Αναγνώσματα στο Νηπιαγωγείο*, Αθήνα: Οδυσσέας

Μαραγκουδάκη, Ε. (1997) « Οι γυναίκες διδάσκουν και οι άνδρες διοικούν», στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη. Συλλογή Εισηγήσεων*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 258-292

Μαραγκουδάκη, Ε. (2003) «Ο παράγοντας φύλο στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση: όψεις συνέχειας και μεταβολής», στο Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Σ. Ζιώγου & Λ. Φρόση (επιμ.) *Φύλο και Εκπαιδευτική Πραγματικότητα στην Ελλάδα. Προωθώντας Παρεμβάσεις για την Ισότητα των Φύλων στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα*, Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι., σσ.13-76

Μαραγκουδάκη, Ε. (2009) «Γυναίκες Πανεπιστημιακοί: Δυσκολίες ανέλιξης στην ακαδημαϊκή ιεραρχία και προσωπικές στρατηγικές», Ανακοίνωση στο Α' Πανελλήνιο Συνέδριο Κοινωνιολογίας, της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας (ΕΚΕ), Αθήνα, Ιανουάριος 2009

Ματσαγγούρας, Η. Γ. (1982) «Η επίδραση των μαθηματικών βιβλίων στην επίδοση των μαθητριών στα μαθηματικά», *Νέα Παιδεία*, τευχ. 22, σσ. 81-85

Μουσούρου, Λ. (1993) *Γυναίκα και Απασχόληση. Δέκα Ζητήματα*, Αθήνα: Gutenberg

Μπουζάκης, Σ. (2002) *Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821 - 1998. Εξαρτημένη Ανάπτυξη*, Αθήνα: Gutenberg

Μπουρνούδη, Ε. & Ψάλτη, Α. (1997) «Επαγγελματικές επιλογές και προσδοκίες των νέων και της οικογενείας τους. Η επίδραση του φύλου», στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη. Συλλογή Εισηγήσεων*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 621-644

Μυλωνάς, Θ. (1999) *Η Αναπαραγωγή των Κοινωνικών Τάξεων Μέσα από τους Σχολικούς Μηχανισμούς. Η Μέση Εκπαίδευση στο χωριό και στην Πόλη*, Αθήνα: Gutenberg

Ντερμανάκης, Ν. (2005) «Ο οριζόντιος επαγγελματικός διαχωρισμός στην ελληνική αγορά εργασίας» ΚΕΘΙ - Equal Ανδρομέδα, *Στατιστικό Δελτίο*, Νο 3°, www.equal-greece.gr

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Νούτσος, Χ. (1995) «Η έννοια του πεδίου στο έργο του P. Bourdieu», στο Ι. Λαμπίρη-Δημάκη & Ν. Παναγιωτόπουλος (επιμ.) *P. Bourdieu. Κοινωνιολογία της Παιδείας. 10 Ανακοινώσεις*, Αθήνα: Καρδαμίτσα –Δελφίνι

Παντίσκα, Π., Παπαπάνου, Γ. & Ραβάνης, Κ. (1997) «Η διάκριση των δύο φύλων στα σχολικά εγχειρίδια των φυσικών επιστημών: παραδοσιακές και εναλλακτικές προσεγγίσεις», στο Β. Δεληγιάννη & Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Φύλο και Σχολική Πράξη. Συλλογή Εισηγήσεων*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 331-338

Παπαταξιάρχης, Ε. (1998) «Εισαγωγή: Από τη σκοπιά του φύλου. Ανθρωπολογικές θεωρήσεις της σύγχρονης Ελλάδας», στο Ε. Παπαταξιάρχης & Θ. Παπαρδέλης (επιμ.) *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Αθήνα, σσ. 11-98

Πολίτης, Φ. (2006) *Οι «Ανδρικές Ταυτότητες» στο Σχολείο. Ετεροσεξουαλικότητα, Ομοφυλοφοβία και Μισογυνισμός*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο

Ρεντετζή, Μ. (2006) «Φύλο και φυσικές επιστήμες: έμφυλα στερεότυπα και εκπαιδευτικές στρατηγικές υπονόμευσής τους», *Θέματα στην Εκπαίδευση*, 7(1), σσ. 97-120

Robson, C. (2007) *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου. Ένα Μέσο για Κοινωνικούς Επιστήμονες και Επαγγελματίες Ερευνητές*, Αθήνα: Gutenberg

Schiebinger, L. (2006) *Ο Νους δεν Έχει Φύλο; Οι Γυναίκες στις Απαρχές της Νεωτερικής Επιστήμης*, Αθήνα: Κάτοπτρο

Σιάνου - Κύργιου, Ε. (2006) *Εκπαίδευση και Κοινωνικές Ανισότητες. Η Μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη Εκπαίδευση (1997-2004)*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Σιάνου - Κύργιου, Ε. (2007) «Επιλογές σπουδών για την Ανώτατη Εκπαίδευση και ανισότητα των φύλων», *Δοκίμια*, Παραγωγή βοηθητικού εκπαιδευτικού υλικού για την εισαγωγή θεμάτων σχετικά με τα φύλα στην εκπαιδευτική διαδικασία - Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. 4.1.1.δ., Θεσσαλονίκη: Λιθογραφία, σσ. 115-126

Σιδηροπούλου, Δ. (1991) «Η στάση των γονέων απέναντι στη δευτεροβάθμια τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση», *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 18-19, σσ. 67-80

Σολομωνίδου, Χ., Παπαστεργίου, Μ. & Τασιός, Α. (2007) «Όψεις της σχέσης αγοριών και κοριτσιών με την τεχνολογία: αναπαραστάσεις και χρήσεις της τεχνολογίας στην καθημερινή ζωή», στο Ντρενογιάννη, Ε., Σέρογλου, Φ. & Τρέσσου, Ε. *Φύλο και Εκπαίδευση: Μαθηματικά, Φυσικές Επιστήμες, Νέες Τεχνολογίες*, Αθήνα: Καλειδοσκόπιο, σσ. 275-292

Σταυρίδου, Ε., Σολομωνίδου, Χ. & Σαχινίδου, Ν. (1999) «Συγκλίσεις και αποκλίσεις στις απόψεις ανδρών και γυναικών εκπαιδευτικών για τη διδασκαλία και μάθηση των Φυσικών Επιστημών στο Δημοτικό Σχολείο», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τεύχ. 29, σσ. 169-190

Στογιαννίδου, Α., Σακκά, Δ. & Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2007) «Ταυτότητες φύλου και επαγγελματικές επιλογές», στο *Από την Εφηβεία στην Ενήλικη Ζωή. Μελέτες για τις Ταυτότητες Φύλου στη Σύγχρονη Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 89-108

Στρατηγάκη, Μ. (1989) «Τεχνολογικές εξελίξεις και ειδικότητες με «φύλο»», *Σύγχρονα Θέματα*, τευχ. 40, σσ. 31-38

Στρατηγάκη, Μ. (2006) *Το Φύλο της Κοινωνικής Πολιτικής*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Στρατηγάκη, Μ. (2008) «1957-2007: Πενήντα χρόνια πολιτικών ισότητας στην Ε. Ε. Μία κριτική ανασκόπηση», στο Μ. Στρατηγάκη (επιμ.) *Πολιτικές Ισότητας των Φύλων. Ευρωπαϊκές Κατευθύνσεις και Εθνικές Πρακτικές*, Αθήνα: Gutenberg, σσ. 27-64

Τσουκαλάς, Κ. (1987) *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη Μεταπολεμική Ελλάδα*, Αθήνα: Θεμέλιο

Φραγκουδάκη, Α. (1979) *Τα Αναγνωστικά Βιβλία του Δημοτικού Σχολείου. Ιδεολογικός Πειθαναγκασμός και Παιδαγωγική Βία*, Αθήνα: Θεμέλιο

Φρειδερίκου, Α. (1995) *«Η Τζένη Πίσω από το Τζάμι». Αναπαραστάσεις των Φύλων στα Εγχειρίδια Γλωσσικής Διδασκαλίας του Δημοτικού Σχολείου*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Φρειδερίκου, Α. & Φολερού Φ. (2004) *Τα Κορίτσια Παίζουν. Αναπαραστάσεις του Φύλου στην Αυλή του Δημοτικού Σχολείου*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Φρόση, Λ. (2010) *Τα Φύλα στο Σχολείο και στο Λόγο των Εκπαιδευτικών*, Αθήνα: εκδ. Τόπος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ξενόγλωσση

Acker, S. (1988) "Teachers, gender and Resistance", British Journal of Education of Sociology, 9(3), pp. 307-322

Adkins, L. & Mottier, V. (2002) "Masculine domination: gender and power in Bourdieu' s writings", *Feminist Theory*, 3, σσ. 345-359

Adkins, L. & Skeggs B. (2004) (eds.) *Feminism after Bourdieu*, Oxford: Blackwell Publishing/The Sociological Review, σσ. 3-18

Arnot, M., David, M. & Weiner, G. (1999) *Closing the Gender Gap. Postwar Education and Social Change*, Oxford/Malden: Polity Press

Aspers, P. (2000) "Subjective or Objective Rational Choice Theory?", *Working Papers on Social Mechanisms*, Stockholm: Stockholm University, http://www.mpifg.de/

Ball, S., Davies, J., David, M. & Reay, D. (2002) "'Classification' and 'Judgement': social class and the 'cognitive structures' of choice of Higher Education", *British Journal of Sociology of Education*, 23: 1, 51-72

Baxter, J. (2002) "A Juggling Act: a feminist post-structuralist analysis of girls' and boys' talk in the secondary classroom", *Gender and Education,* 14 (1), pp. 5-19

Beechey, V. (1979) "On Patriarchy", *Feminist Review*, 3, pp. 66-82

Boatwright, K., Brainerd, R., McAlpine, K. & Nestor, S. (2009) "Changes in College Women's Leadership Aspirations During their College Experience", Paper presented at the annual meeting of the AWP Annual Conference, Marriott Newport Hotel, Newport, Rhode Island, Mar 12, 2009 , http://www.allacademic.com/meta/p296795_index.html

Boudon, R. (1974) *Education, Opportunity and Social Inequality. Changing Prospects in Western Society*, New York: Wiley

Boudon, R. (2003) "Beyond rational choice theory", *Annual Reviews of Sociology*, 29, pp. 1-21

Bourdieu, P. (1990) *The Logic of Practice*, Cambridge: Polity

Bradley, K. (2000) "The incorporation of women into Higher Education: paradoxical outcomes?", *Sociology of Education*, 73(1), pp.1-18

Bradley, K. & Charles, M. (2004) "Uneven Inroads: understanding women's status in Higher Education", *Research in Sociology of Education*, 14, pp.247-274

Breen, R. & Goldthorpe, J. H. (1997) "Explaining educational differentials: towards a formal rational action theory", *Rationality and Society*, 9 (3), σσ. 275-305

Brown, J. (2006) *Sex Segregation and Inequality in the Modern Labour Market*, Bristol: Policy Press

Bryman, A. (2004) *Social Research Methods*, Oxford: Oxford University Press

Burke, R. (2007) "Women and minorities in STEM: a primer", in R. Burke & M. Mattis, *Women and Minorities in Science, Technology, Engineering and Mathematics: Upping the Numbers*, Cheltenham/Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited, pp. 3-27

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Butler, J. (1999) *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*, London: Routledge

Charles, M. & Bradley, K. (2002) "Equal but separate? A cross-national study of sex segregation in Higher Education", *American Sociological Review*, 67(4), pp.573-599

Charles, M. & Grusky, D. (2004) *Occupational Ghettos. The Worldwide Segregation of Women and Men*, Stanford: Stanford University Press

Clegg, S. (2001) "Theorizing the Machine: gender, education and computing" *Gender and Education*, 13(3), pp. 307-324

Coltrane, S. (2000) *Gender and Families*, Walnut Creek/Lanham/Oxford: Altamira Press

Connell, R.W. (1987) *Gender and Power*, Cambridge: Polity Press

Connell, R.W. (2002) *Gender*, Cambridge/Malden: Polity

David, M., Ball, S., Davies, J. & Reay, D. (2003) "Gender Issues in Parental Involvement in Student Choices of Higher Education", *Gender and Education*, 15:1, pp. 21-36

Davies, P., Telhaj, S., Adnett, N., Coe, R. & Hutton, D. (2008) "Social background, gender and subject choice in secondary schooling", *Educational Research,* 50 (3), pp. 235-248

Deem, R. (1978) *Women and Schooling*, London/Henley/Boston: Routledge & Kegan Paul

European Technology Assessment Network (ETAN) on Women and Science (2000) *Science Policies in the European Union. Promoting Excellence Through Mainstreaming Gender Equality*, Brussels, Belgium: European Commission

Eurostat (2008) *The Life of Women and Men in Europe. A Statistical Portrait*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities

Evans, S. (2009) "In a Different Place: Working-Class Girls and Higher Education", *Sociology*, 43, pp. 340-355

Francis, B. (2000) "The Gendered Subject: students' subject preferences and discussions of gender and subject ability", *Oxford Review of Education*, 26(1), pp. 35-48

Freeman, C.E. (2004) *Trends in Educational Equity of Girls & Women: 2004*, U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics, Washington, DC: U.S. Government Printing Office

Fucuda-Parr, S. (1999) «Τι σημαίνει «Θηλυκοποίηση της Φτώχειας»; Όχι μόνο έλλειψη εισοδήματος», *Feminist Economics*, 5 (2), pp. 99-103, μετάφραση Ε. Μουκάνου, http://www.genderpanteion.gr

Hacker, R. (1990) "Bourdieu: Education and Reproduction", στο R. Hacker, C. Mahar & C. Wilkes, *An Introduction to the Work of Pierre Bourdieu. The Practice of Theory*, London: MacMillan Press, σσ. 86-108

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Hatcher, R. (1998) "Class Differentiation in Education: rational choices?", *British Journal of Sociology of Education*, 19 (1), σσ. 5 – 24

Hechter, M. & Kanazawa, S. (1997) "Sociological rational choice theory", *Annual Review of Sociology*, 23, σσ. 191-214

Henwood, F. (2000) "From the woman question in technology to the technology question in feminism: rethinking gender equality in IT education", *European Journal of Women's Studies*, 7, pp. 209-227

Holland, D. & Eisenhart, M. (1990) *Educated in Romance. Romance, Achievement and College Culture*, Chicago & London: The University of Chicago Press

ILO (2009) *Global Employment Trends for Women. March 2009*, Geneva: International Labour Office (ILO)

Jacobs, J. (1989) *Revolving Doors. Sex Segregation and Women' s Careers*, Stanford: Stanford University Press

Jacobs, J. (1996) "Gender Inequality and Higher Education", *Annual Review of Sociology*, 22, pp.153-185

Jenkins, R. (2002) *Pierre Bourdieu*, Routledge: London & New York

Kvale, S. (1996) *Interviews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Thousand Oaks: Sage

Lopez - Claros, A. & Zahidi, S. (2005) *Women's Empowerment: Measuring the Global Gender Gap*, Geneva: World Economic Forum

Miles & Huberman (1994) Qualitative *Data Analysis. An Expanded Sourcebook*, Thousand Oaks, California: Sage

Moghadam, V. (2005) "The "feminization of poverty" and women' s human rights", *SHS Papers in Women's Studies/ Gender Research*, http://portal.unesco.org

OECD (2009) *Education at a Glance 2009: OECD Indicators*, OECD, Paris

Owoyele, J. & Toyobo, O. (2008) "Parental Will, Peer Pressure, Academic Ability and School Subjects Selection by Students in Senior Secondary Schools", *The Social Sciences*, 3(8), pp. 583-586

Quinn, J. (2003) *Powerful Subjects*. Are *Women Really Taking Over the University?*, Stoke on Trent, UK: Trentham Books

Räty, H., Vänskä, J., Kasanen, K. & Kärkkäinen R. (2002) "Parents' Explanations of their Child's Performance in Mathematics and Reading: A Replication and Extension of Yee and Eccles", *Sex Roles*, 46 (3/4), pp. 121-127

Reay, D., David, M. & Ball, S. (2005) *Degrees of Choice. Social Class, Race and Gender in Higher Education*, Stoke-on-Trent: Trentham Books

Renold, E. (2001) "Learning the 'Hard' Way: boys, hegemonic masculinity and the negotiation of learner identities in the primary school", *British Journal of Sociology of Education*, 22 (3), pp. 369-385

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Siann, G. & Callaghan, M. (2001) "Choices and Barriers: factors influencing women's choice of higher education in science, engineering and technology", *Journal of Further and Higher Education*, 25(1), pp. 85-95

Smith, W. & Erb, T. (1986) "Effect of women science career role models on early adolescents' attitudes toward scientists and women in science", *Journal of Research in Science Teaching*, 23(8): 667–676

Thomas, W.I. & Thomas, D.S. (1928) *The Child in America. Behavior Problems and* Programs, New York: Knopf

Thomas, K. (1990) *Gender and Subject in Higher Education*, Buckingham: The Society for Research into Higher Education & Open University Press

Thorne, B. (1993) *Gender Play. Girls and Boys in School*, New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press

Tilly L. & Scott, J. (1987) *Women, Work and Families*, London: Routledge

Tsagala, E. and Kordaki, M. (2007) «Critical Factors that Influence Students' Decisions to Study Computer Science: Gender Differences», *Education and Information Technologies*, Vol. 12 (4), pp. 281-295

Tsagala, E. and Kordaki, M. (2009) «Computer Science and Engineering Students Addressing Critical Issues for Gender Differences in Computing: a Case Study», *Themes in Science and Technology Education* 1(2), pp.174-199

UNESCO (2009) *Global Education Digest 2009: Comparing Education Statistics Across the World*, Montreal: UNESCO - Institute for Statistics

Usher, A. & Cervenan, A. (2005) *Global Higher Education Rankings: Affordability and Accessibility in Comparative Perspective 2005*, Toronto, ON: Educational Policy Institute

Varney, W. (2002) "Of Men and Machines: images of masculinity in boys' toys", *Feminist Studies*, 28(1), pp.153-174

Walby, S. (1986) *Patriarchy at Work. Patriarchal and Capitalist Relations in Employment*, Cambridge: Polity Press

Walby, S. (1990) *Theorizing Patriarchy*, Oxford: Blackwell

Walker, L., Butland, D. & Connell, R. (2000) "Boys on the Road: masculinities, car culture and road safety education", *The Journal of Men's Studies*, 8(2), pp. 153-169

Warrington, M. & Younger, M. (2000) "The other side of the gender gap", *Gender and Education*, 12(4), pp. 492-508

Wyer, M., Barbercheck, M., Giesman, D., Öztürk, H. & Wayne, M. (2001) *Women, Science and Technology: A Reader in Feminist Science Studies*, London/ New York: Routledge

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Ερωτηματολόγιο

που διανεμήθηκε στους φοιτητές και τις φοιτήτριες

του τμήματος Φ.Π.Ψ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΡΕΥΝΑ

Το παρακάτω ερωτηματολόγιο διανέμεται με σκοπό τη συλλογή δεδομένων για τις ανάγκες εκπόνησης μιας μελέτης που έχει ως στόχο τη διερεύνηση της επιλογής σπουδών των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών του τμήματος Φ.Π.Ψ. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η μελέτη εκπονείται στο πλαίσιο μεταπτυχιακών σπουδών στις Επιστήμες της Αγωγής. Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι προαιρετική. Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και σας παρακαλούμε να το συμπληρώσετε με ειλικρίνεια. Ευχαριστούμε εκ των προτέρων για τη συμβολή σας στην έρευνα!

Α. ΑΤΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ηλικία: _____ **Φύλο:** άνδρας ☐ γυναίκα ☐

Ιθαγένεια: _____

Τόπος Μόνιμης Κατοικίας:

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

☐ Χωριό (έως 1.999 κατοίκους)
☐ Κωμόπολη (από 2.000 έως 9.999 κατοίκους)
☐ Πόλη εκτός Θεσσαλονίκης και Αθήνας
☐ Θεσσαλονίκη/ Αθήνα

Επάγγελμα Γονέων:

Το τωρινό τους επάγγελμα ή το τελευταίο πριν τη συνταξιοδότηση.

Σας παρακαλούμε περιγράψτε το επάγγελμά τους με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια.

επάγγελμα μητέρας:_____ **επάγγελμα πατέρα:**_____

_____ _____

_____ _____

Επίπεδο Εκπαίδευσης Γονέων:

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

Μητέρα		**Πατέρας**	
Αναλφάβητη	☐	Αναλφάβητος	☐
Δεν έχει τελειώσει το Δημοτικό	☐	Δεν έχει τελειώσει το Δημοτικό	☐
Απόφοιτος Δημοτικού	☐	Απόφοιτος Δημοτικού	☐
Απόφοιτος Γυμνασίου	☐	Απόφοιτος Γυμνασίου	☐
Απόφοιτος Λυκείου ή Εξατάξιου Γυμνασίου	☐	Απόφοιτος Λυκείου ή Εξατάξιου Γυμνασίου	☐
Πτυχιούχος Μέσης Τεχνολογικής Εκπαίδευσης	☐	Πτυχιούχος Μέσης Τεχνολογικής Εκπαίδευσης	☐
Πτυχιούχος ΤΕΙ	☐	Πτυχιούχος ΤΕΙ	☐
αντικείμενο σπουδών _____		*αντικείμενο σπουδών* _____	
Πτυχιούχος ΑΕΙ	☐	Πτυχιούχος ΑΕΙ	☐
αντικείμενο σπουδών _____		*αντικείμενο σπουδών* _____	
Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης	☐	Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης	☐
Κάτοχος Διδακτορικού	☐	Κάτοχος Διδακτορικού	☐

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μηνιαίο Οικογενειακό Εισόδημα: *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

έως 1.000 ευρώ	☐
από 1.000 έως 1.500 ευρώ	☐
από 1.500 έως 2.000 ευρώ	☐
από 2.000 έως 3.000 ευρώ	☐
από 3.000 έως 5.000 ευρώ	☐
από 5.000 ευρώ και πάνω	☐

Β. ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

- **Ποια Κατεύθυνση σπουδών είχατε δηλώσει στο Λύκειο;** *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

Θεωρητική ☐ Θετική ☐ Τεχνολογική ☐

- **Γιατί είχατε δηλώσει τη συγκεκριμένη Κατεύθυνση σπουδών στο Λύκειο;**

(σημειώστε πόσο σας εκφράζει καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις με ένα x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1. Επειδή με ενδιέφεραν περισσότερο τα μαθήματα της συγκεκριμένης Κατεύθυνσης	☐	☐	☐	☐	☐
2. Επειδή τα προηγούμενα χρόνια είχα καλύτερους βαθμούς στα αντίστοιχα μαθήματα της συγκεκριμένης Κατεύθυνσης	☐	☐	☐	☐	☐
3. Επειδή *δε* μου άρεσαν τα μαθήματα των άλλων Κατευθύνσεων	☐	☐	☐	☐	☐
4. Επειδή τα προηγούμενα χρόνια *δεν* είχα καλούς βαθμούς στα μαθήματα των άλλων Κατευθύνσεων	☐	☐	☐	☐	☐
5. Επειδή θεωρούσα πως είναι ευκολότερη από τις άλλες Κατευθύνσεις	☐	☐	☐	☐	☐
6. Επειδή ήθελα να κατευθυνθώ σε παρόμοια αντικείμενα σπουδών στο Πανεπιστήμιο	☐	☐	☐	☐	☐
7. Επειδή ήθελα εξαρχής να σπουδάσω σε μια συγκεκριμένη πανεπιστημιακή σχολή/τμήμα, που εντάσσεται σε πεδίο της συγκεκριμένης Κατεύθυνσης	☐	☐	☐	☐	☐
8. Επειδή τα μαθήματα της συγκεκριμένης Κατεύθυνσης ταιριάζουν περισσότερο στο φύλο μου	☐	☐	☐	☐	☐
9. Επειδή από τη συγκεκριμένη κατεύθυνση θα είχα πρόσβαση σε σπουδές με καλύτερες επαγγελματικές διεξόδους	☐	☐	☐	☐	☐

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
10.Επειδή με ενδιέφερε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα και μέσω της συγκεκριμένης κατεύθυνσης θα μπορούσα να οδηγηθώ ευκολότερα σε σπουδές που θα μου εξασφάλιζαν τα προσόντα για το επάγγελμα αυτό	☐	☐	☐	☐	☐
11.Επειδή με προέτρεψε κάποιο άλλο άτομο να τη δηλώσω	☐	☐	☐	☐	☐

- **<u>Εάν</u> σας προέτρεψε κάποιο άλλο άτομο να επιλέξετε τη συγκεκριμένη Κατεύθυνση, ποιο ήταν αυτό;** *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

☐ η μητέρα μου
☐ ο πατέρας μου
☐ ο/η καθηγητής/τρια του ΣΕΠ (Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός)
☐ κάποιος/α άλλος/η καθηγητής/τρια μου
☐ κάποιος/α από τους/τις φίλους/ες μου
☐ άλλος/η: (συμπληρώστε)_____

Με ποια επιχειρήματα; *(συμπληρώστε)* _____

_____

_____

_____

<u>Γ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΙΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ</u>

- **Πόσες φορές είχατε συμμετάσχει στις πανελλαδικές εξετάσεις για την εισαγωγή σας στο Τμήμα Φ.Π.Ψ. Ιωαννίνων;** *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

1 φορά ☐ 2 φορές ☐ 3 φορές ☐ πάνω από 3 φορές ☐

- **Είχατε παρακολουθήσει μαθήματα προετοιμασίας για τις πανελλαδικές εξετάσεις;** *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

☐ Όχι, δεν έχω λάβει κανενός είδους εξωσχολική στήριξη
☐ Ναι, παρακολουθούσα μαθήματα Ενισχυτικής Διδασκαλίας στο σχολείο
☐ Ναι, πήγαινα σε φροντιστήριο
☐ Ναι, έκανα ιδιαίτερα μαθήματα

<u>Δ. ΕΠΙΛΟΓΗ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ</u>

- **Το Τμήμα Φ.Π.Ψ. Ιωαννίνων ήταν η πρώτη σας επιλογή σπουδών;** *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

Ναι ☐ Όχι ☐

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Εάν Ναι,

Γιατί το συγκεκριμένο τμήμα ήταν η πρώτη σας επιλογή; *(συμπληρώστε)*_____

_____

_____

_____

Εάν Όχι,

α) Ποιες ήταν οι 3 πρώτες επιλογές σας; (όπως τις δηλώσατε στο μηχανογραφικό)

1) _____

*2)*_____

*3)*_____

β) Με τι σειρά προτίμησης είχατε δηλώσει το Τμήμα Φ.Π.Ψ. Ιωαννίνων;

*(συμπληρώστε τον αντίστοιχο αριθμό)*_____

γ) Γιατί, παρόλο που το Τμήμα Φ.Π.Ψ. Ιωαννίνων δεν ήταν η πρώτη σας επιλογή, εγγραφήκατε σε αυτό;

*(συμπληρώστε)*_____

_____

_____

- **Σας συμβούλεψε κάποιο άτομο να δηλώσετε το τμήμα Φ.Π.Ψ.;**

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

Ναι ☐ Όχι ☐

Εάν Ναι, ποιο ήταν αυτό; *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

☐ η μητέρα μου
☐ ο πατέρας μου
☐ κάποιος/α καθηγητή/τρια μου
☐ κάποιος/α από τους/τις φίλους/ες μου
☐ άλλος/η: *(συμπληρώστε)*_____

Με ποια επιχειρήματα; *(συμπληρώστε)*_____

_____

_____

- **Ποια κατεύθυνση σκέφτεστε να ακολουθήσετε στο Β΄ Κύκλο Σπουδών του τμήματος;**

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

☐ Φιλοσοφία
☐ Παιδαγωγική
☐ Ψυχολογία

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ποιος είναι ο βασικότερος λόγος για τον οποίο σκέφτεστε να επιλέξετε τη συγκεκριμένη κατεύθυνση;
(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

- ☐ Θεωρώ πως είναι ευκολότερη από τις υπόλοιπες κατευθύνσεις
- ☐ Μου αρέσει περισσότερο ως αντικείμενο σπουδών
- ☐ Θεωρώ πως θα μου προσφέρει περισσότερες επαγγελματικές προοπτικές μετά την αποφοίτησή μου
- ☐ Άλλο: *(συμπληρώστε)* _____

_____

- **Σε ποιο βαθμό θεωρείτε πως το φύλο σας επηρέασε τις επιλογές σας τόσο για την Κατεύθυνση Σπουδών στο Λύκειο όσο και για τις σπουδές σας στο Πανεπιστήμιο;***(σημειώστε x στο αντίστοιχο κουτί)*

Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Αρκετά ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ ☐

Εάν θεωρείτε πως το φύλο σας επηρέασε τις επιλογές σας, με ποιο τρόπο πιστεύετε πώς συνέβη αυτό;
(συμπληρώστε) _____

_____

_____

_____

4. ΣΧΕΔΙΑ/ΦΙΛΟΔΟΞΙΕΣ ΓΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΦΟΙΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

- **Επιθυμείτε να συνεχίσετε τις σπουδές σας μετά την αποφοίτησή σας από το τμήμα;**
(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

- ☐ Ναι, σε μεταπτυχιακό επίπεδο
- ☐ Ναι, σε κάποιο άλλο τμήμα (σε προπτυχιακό επίπεδο)
- ☐ Όχι, δεν επιθυμώ να συνεχίσω τις σπουδές μου
- ☐ Δεν το έχω σκεφτεί καθόλου έως σήμερα

- **Τι είδους εργασία θα αναζητήσετε στο μέλλον;**
(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο ανάλογα με το πόσο σημαντικό είναι για εσάς καθένα από τα παρακάτω κριτήρια)

	Καθόλου	**Λίγο**	**Αρκετά**	**Πολύ**	**Πάρα πολύ**
1.Μία θέση εργασίας ως εκπαιδευτικός στη δημόσια εκπαίδευση	☐	☐	☐	☐	☐
2 Μία θέση εργασίας ως εκπαιδευτικός στον ιδιωτικό τομέα	☐	☐	☐	☐	☐
3. Μία μόνιμη θέση εργασίας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα	☐	☐	☐	☐	☐
4. Μία θέση εργασίας στον ιδιωτικό τομέα	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ένα ελεύθερο επάγγελμα	☐	☐	☐	☐	☐

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

• **Με ποια συγκεκριμένα κριτήρια θα αναζητήσετε εργασία στο μέλλον;**

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο ανάλογα με το πόσο σημαντικό είναι για εσάς καθένα από τα παρακάτω κριτήρια)

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1. Μία εργασία που να μου εξασφαλίζει σχετική οικονομική άνεση	☐	☐	☐	☐	☐
2. Μία εργασία με υψηλές οικονομικές απολαβές	☐	☐	☐	☐	☐
3. Μία εργασία με υψηλό κοινωνικό κύρος	☐	☐	☐	☐	☐
4. Μία εργασία με προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης	☐	☐	☐	☐	☐
5. Μία εργασία που να μου εγγυάται μονιμότητα	☐	☐	☐	☐	☐
6. Μία εργασία που να σχετίζεται άμεσα με το αντικείμενο των σπουδών μου	☐	☐	☐	☐	☐
7. Μία εργασία που να μου εξασφαλίζει ελεύθερο χρόνο για τα ενδιαφέροντά μου	☐	☐	☐	☐	☐
8. Μία εργασία που να μου επιτρέπει να διαθέτω χρόνο για τις δουλειές του νοικοκυριού και τη φροντίδα της οικογένειάς μου	☐	☐	☐	☐	☐
9.Μία εργασία που κοινωνικά θεωρείται πως συμβαδίζει με το φύλο μου	☐	☐	☐	☐	☐

10. Άλλο: *(συμπληρώστε)*_____

• **Ποιες είναι οι σκέψεις σας για τη δημιουργία οικογένειας;**

♦ ***Η δημιουργία οικογένειας με ενδιαφέρει***

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Αρκετά ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ ☐

Εάν στην προηγούμενη ερώτηση η απάντησή σας δεν είναι 'Καθόλου', συνεχίστε:

♦ ***Θα προτιμούσα να δημιουργήσω οικογένεια στην ηλικία***

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

έως τα 25 ☐ από 25 έως 30 ετών ☐ από 30 έως 35 ετών ☐ μετά τα 35 ☐

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

♦ ***Πώς φαντάζεστε τον εαυτό σας στο πλαίσιο της οικογένειας;***

(σημειώστε πόσο σας εκφράζει καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις με ένα x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

	Καθόλου	**Λίγο**	**Αρκετά**	**Πολύ**	**Πάρα πολύ**
1. Θα έχω τη μεγαλύτερη ευθύνη για την κάλυψη των οικονομικών αναγκών της οικογένειας	☐	☐	☐	☐	☐
2. Θα αφιερώνω καθημερινά χρόνο για τις δουλειές του νοικοκυριού	☐	☐	☐	☐	☐
3. Θα αφιερώνω καθημερινά χρόνο για τη φροντίδα των παιδιών	☐	☐	☐	☐	☐
4. Αν χρειαστεί για τις ανάγκες του νοικοκυριού και της ανατροφής των παιδιών, θα προτιμούσα να σταματήσω να εργάζομαι εγώ και όχι ο/ η σύντροφός μου	☐	☐	☐	☐	☐

5. Άλλο: *(συμπληρώστε)*_____

_____

_____

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ερωτηματολόγιο

που διανεμήθηκε στους φοιτητές και τις φοιτήτριες

του τμήματος της Πληροφορικής

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΕΡΕΥΝΑ

Το παρακάτω ερωτηματολόγιο διανέμεται με σκοπό τη συλλογή δεδομένων για τις ανάγκες εκπόνησης μιας μελέτης που έχει ως στόχο τη διερεύνηση της επιλογής σπουδών των πρωτοετών φοιτητών και φοιτητριών του τμήματος Πληροφορικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Η μελέτη εκπονείται στο πλαίσιο μεταπτυχιακών σπουδών στις Επιστήμες της Αγωγής. Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι προαιρετική. Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και σας παρακαλούμε να το συμπληρώσετε με ειλικρίνεια. Ευχαριστούμε εκ των προτέρων για τη συμβολή σας στην έρευνα!

Α. ΑΤΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ηλικία: _____ **Φύλο:** άνδρας ☐ γυναίκα ☐

Ιθαγένεια: _____

Τόπος Μόνιμης Κατοικίας:

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

☐ Χωριό (έως 1.999 κατοίκους)
☐ Κωμόπολη (από 2.000 έως 9.999 κατοίκους)
☐ Πόλη εκτός Θεσσαλονίκης και Αθήνας
☐ Θεσσαλονίκη/ Αθήνα

Επάγγελμα Γονέων:

Το τωρινό τους επάγγελμα ή το τελευταίο πριν τη συνταξιοδότηση.

Σας παρακαλούμε περιγράψτε το επάγγελμά τους με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια.

επάγγελμα μητέρας:_____ **επάγγελμα πατέρα:**_____

_____ _____

_____ _____

Επίπεδο Εκπαίδευσης Γονέων:

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

Μητέρα

Αναλφάβητη ☐
Δεν έχει τελειώσει το Δημοτικό ☐
Απόφοιτος Δημοτικού ☐
Απόφοιτος Γυμνασίου ☐
Απόφοιτος Λυκείου ή Εξατάξιου Γυμνασίου ☐
Πτυχιούχος Μέσης Τεχνολογικής Εκπαίδευσης ☐
Πτυχιούχος ΤΕΙ ☐
αντικείμενο σπουδών _____
Πτυχιούχος ΑΕΙ ☐
αντικείμενο σπουδών _____
Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης ☐
Κάτοχος Διδακτορικού ☐

Πατέρας

Αναλφάβητος ☐
Δεν έχει τελειώσει το Δημοτικό ☐
Απόφοιτος Δημοτικού ☐
Απόφοιτος Γυμνασίου ☐
Απόφοιτος Λυκείου ή Εξατάξιου Γυμνασίου ☐
Πτυχιούχος Μέσης Τεχνολογικής Εκπαίδευσης ☐
Πτυχιούχος ΤΕΙ ☐
αντικείμενο σπουδών _____
Πτυχιούχος ΑΕΙ ☐
αντικείμενο σπουδών _____
Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης ☐
Κάτοχος Διδακτορικού ☐

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Μηνιαίο Οικογενειακό Εισόδημα: *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

έως 1.000 ευρώ	☐
από 1.000 έως 1.500 ευρώ	☐
από 1.500 έως 2.000 ευρώ	☐
από 2.000 έως 3.000 ευρώ	☐
από 3.000 έως 5.000 ευρώ	☐
από 5.000 ευρώ και πάνω	☐

Β. ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

- **Ποια Κατεύθυνση σπουδών είχατε δηλώσει στο Λύκειο;** *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

Θεωρητική ☐ Θετική ☐ Τεχνολογική ☐

- **Γιατί είχατε δηλώσει τη συγκεκριμένη Κατεύθυνση σπουδών στο Λύκειο;**

(σημειώστε πόσο σας εκφράζει καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις με ένα x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

	Καθόλου	**Λίγο**	**Αρκετά**	**Πολύ**	**Πάρα πολύ**
1. Επειδή με ενδιέφεραν περισσότερο τα μαθήματα της συγκεκριμένης Κατεύθυνσης	☐	☐	☐	☐	☐
2. Επειδή τα προηγούμενα χρόνια είχα καλύτερους βαθμούς στα αντίστοιχα μαθήματα της συγκεκριμένης Κατεύθυνσης	☐	☐	☐	☐	☐
3. Επειδή *δε* μου άρεσαν τα μαθήματα των άλλων Κατευθύνσεων	☐	☐	☐	☐	☐
4. Επειδή τα προηγούμενα χρόνια *δεν* είχα καλούς βαθμούς στα μαθήματα των άλλων Κατευθύνσεων	☐	☐	☐	☐	☐
5. Επειδή θεωρούσα πως είναι ευκολότερη από τις άλλες Κατευθύνσεις	☐	☐	☐	☐	☐
6. Επειδή ήθελα να κατευθυνθώ σε παρόμοια αντικείμενα σπουδών στο Πανεπιστήμιο	☐	☐	☐	☐	☐
7. Επειδή ήθελα εξαρχής να σπουδάσω σε μια συγκεκριμένη πανεπιστημιακή σχολή/τμήμα, που εντάσσεται σε πεδίο της συγκεκριμένης Κατεύθυνσης	☐	☐	☐	☐	☐
8. Επειδή τα μαθήματα της συγκεκριμένης Κατεύθυνσης ταιριάζουν περισσότερο στο φύλο μου	☐	☐	☐	☐	☐
9. Επειδή από τη συγκεκριμένη κατεύθυνση θα είχα πρόσβαση σε σπουδές με καλύτερες επαγγελματικές διεξόδους	☐	☐	☐	☐	☐

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
10. Επειδή με ενδιέφερε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα και μέσω της συγκεκριμένης κατεύθυνσης θα μπορούσα να οδηγηθώ ευκολότερα σε σπουδές που θα μου εξασφάλιζαν τα προσόντα για το επάγγελμα αυτό	☐	☐	☐	☐	☐
11. Επειδή με προέτρεψε κάποιο άλλο άτομο να τη δηλώσω	☐	☐	☐	☐	☐

- **Εάν σας προέτρεψε κάποιο άλλο άτομο να επιλέξετε τη συγκεκριμένη Κατεύθυνση, ποιο ήταν αυτό;** *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

☐ η μητέρα μου
☐ ο πατέρας μου
☐ ο/η καθηγητής/τρια του ΣΕΠ (Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός)
☐ κάποιος/α άλλος/η καθηγητής/τρια μου
☐ κάποιος/α από τους/τις φίλους/ες μου
☐ άλλος/η: (συμπληρώστε)_____

Με ποια επιχειρήματα; *(συμπληρώστε)* _____

_____

_____

_____

Γ. ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΙΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

- **Πόσες φορές είχατε συμμετάσχει στις πανελλαδικές εξετάσεις για την εισαγωγή σας στο Τμήμα Πληροφορικής;** *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

1 φορά ☐ 2 φορές ☐ 3 φορές ☐ πάνω από 3 φορές ☐

- **Είχατε παρακολουθήσει μαθήματα προετοιμασίας για τις πανελλαδικές εξετάσεις;** *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

☐ Όχι, δεν έχω λάβει κανενός είδους εξωσχολική στήριξη
☐ Ναι, παρακολουθούσα μαθήματα Ενισχυτικής Διδασκαλίας στο σχολείο
☐ Ναι, πήγαινα σε φροντιστήριο
☐ Ναι, έκανα ιδιαίτερα μαθήματα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Δ. ΕΠΙΛΟΓΗ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

- **Το Τμήμα Πληροφορικής Ιωαννίνων ήταν η πρώτη σας επιλογή σπουδών;**

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

Ναι ☐ Όχι ☐

Εάν Ναι,

Γιατί το συγκεκριμένο τμήμα ήταν η πρώτη σας επιλογή; *(συμπληρώστε)* _____

_____

_____

_____

Εάν Όχι,

α) Ποιες ήταν οι 3 πρώτες επιλογές σας; (όπως τις δηλώσατε στο μηχανογραφικό)

1) _____

2) _____

3) _____

β) Με τι σειρά προτίμησης είχατε δηλώσει την Πληροφορική Ιωαννίνων;

(συμπληρώστε τον αντίστοιχο αριθμό) _____

γ) Γιατί, παρόλο που το Τμήμα Πληροφορικής Ιωαννίνων δεν ήταν η πρώτη σας επιλογή, εγγραφήκατε σε αυτό; *(συμπληρώστε)* _____

_____

_____

- **Σας συμβούλεψε κάποιο άτομο να δηλώσετε το τμήμα Πληροφορικής;**

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

Ναι ☐ Όχι ☐

Εάν Ναι, ποιο ήταν αυτό; *(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)*

☐ η μητέρα μου
☐ ο πατέρας μου
☐ κάποιος/α καθηγητή/τρια μου
☐ κάποιος/α από τους/τις φίλους/ες μου
☐ άλλος/η: *(συμπληρώστε)* _____

Με ποια επιχειρήματα; *(συμπληρώστε)* _____

_____

_____

_____

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

- **Σε ποιο βαθμό θεωρείτε πως το φύλο σας επηρέασε τις επιλογές σας τόσο για την Κατεύθυνση Σπουδών στο Λύκειο όσο και για τις σπουδές σας στο Πανεπιστήμιο;** *(σημειώστε x στο αντίστοιχο κουτί)*

Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Αρκετά ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ ☐

Εάν θεωρείτε πως το φύλο σας επηρέασε τις επιλογές σας, με ποιο τρόπο πιστεύετε πώς συνέβη αυτό;
(συμπληρώστε) _____

_____

_____

_____

4. ΣΧΕΔΙΑ/ΦΙΛΟΔΟΞΙΕΣ ΓΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΠΟΦΟΙΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

- **Επιθυμείτε να συνεχίσετε τις σπουδές σας μετά την αποφοίτησή σας από το Τμήμα Πληροφορικής;**
(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

☐ Ναι, σε μεταπτυχιακό επίπεδο
☐ Ναι, σε κάποιο άλλο τμήμα (σε προπτυχιακό επίπεδο)
☐ Όχι, δεν επιθυμώ να συνεχίσω τις σπουδές μου
☐ Δεν το έχω σκεφτεί καθόλου έως σήμερα

- **Τι είδους εργασία θα αναζητήσετε στο μέλλον;**
(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο ανάλογα με το πόσο σημαντικό είναι για εσάς καθένα από τα παρακάτω κριτήρια)

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1.Μία θέση εργασίας ως εκπαιδευτικός στη δημόσια εκπαίδευση	☐	☐	☐	☐	☐
2 Μία θέση εργασίας ως εκπαιδευτικός στον ιδιωτικό τομέα	☐	☐	☐	☐	☐
3. Μία μόνιμη θέση εργασίας στον ευρύτερο δημόσιο τομέα	☐	☐	☐	☐	☐
4. Μία θέση εργασίας στον ιδιωτικό τομέα	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ένα ελεύθερο επάγγελμα	☐	☐	☐	☐	☐

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

• **Με ποια συγκεκριμένα κριτήρια θα αναζητήσετε εργασία στο μέλλον;**

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο ανάλογα με το πόσο σημαντικό είναι για εσάς καθένα από τα παρακάτω κριτήρια)

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1. Μία εργασία που να μου εξασφαλίζει σχετική οικονομική άνεση	☐	☐	☐	☐	☐
2. Μία εργασία με υψηλές οικονομικές απολαβές	☐	☐	☐	☐	☐
3. Μία εργασία με υψηλό κοινωνικό κύρος	☐	☐	☐	☐	☐
4. Μία εργασία με προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης	☐	☐	☐	☐	☐
5. Μία εργασία που να μου εγγυάται μονιμότητα	☐	☐	☐	☐	☐
6. Μία εργασία που να σχετίζεται άμεσα με το αντικείμενο των σπουδών μου	☐	☐	☐	☐	☐
7. Μία εργασία που να μου εξασφαλίζει ελεύθερο χρόνο για τα ενδιαφέροντά μου	☐	☐	☐	☐	☐
8. Μία εργασία που να μου επιτρέπει να διαθέτω χρόνο για τις δουλειές του νοικοκυριού και τη φροντίδα της οικογένειάς μου	☐	☐	☐	☐	☐
9.Μία εργασία που κοινωνικά θεωρείται πως συμβαδίζει με το φύλο μου	☐	☐	☐	☐	☐

10. Άλλο: *(συμπληρώστε)*_____

• **Ποιες είναι οι σκέψεις σας για τη δημιουργία οικογένειας;**

♦ ***Η δημιουργία οικογένειας με ενδιαφέρει***

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

Καθόλου ☐ Λίγο ☐ Αρκετά ☐ Πολύ ☐ Πάρα πολύ ☐

Εάν στην προηγούμενη ερώτηση η απάντησή σας δεν είναι Καθόλου', *συνεχίστε:*

♦ ***Θα προτιμούσα να δημιουργήσω οικογένεια στην ηλικία***

(σημειώστε x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

έως τα 25 ☐ από 25 έως 30 ετών ☐ από 30 έως 35 ετών ☐ μετά τα 35 ☐

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

♦ ***Πώς φαντάζεστε τον εαυτό σας στο πλαίσιο της οικογένειας;***

(σημειώστε πόσο σας εκφράζει καθεμία από τις παρακάτω προτάσεις με ένα x στο αντίστοιχο τετράγωνο)

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
1. Θα έχω τη μεγαλύτερη ευθύνη για την κάλυψη των οικονομικών αναγκών της οικογένειας	☐	☐	☐	☐	☐
2. Θα αφιερώνω καθημερινά χρόνο για τις δουλειές του νοικοκυριού	☐	☐	☐	☐	☐
3. Θα αφιερώνω καθημερινά χρόνο για τη φροντίδα των παιδιών	☐	☐	☐	☐	☐
4. Αν χρειαστεί για τις ανάγκες του νοικοκυριού και της ανατροφής των παιδιών, θα προτιμούσα να σταματήσω να εργάζομαι εγώ και όχι ο/ η σύντροφός μου	☐	☐	☐	☐	☐

5. Άλλο:

*(συμπληρώστε)*_____

_____

_____

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΑΞΟΝΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

1) η επιλογή κατεύθυνσης σπουδών στο λύκειο

- κατεύθυνση επιλογής
- κριτήρια επιλογής κατεύθυνσης
- συμβουλές άλλων ατόμων για την επιλογή κατεύθυνσης
- το φύλο στην επιλογή της κατεύθυνσης στο λύκειο

2) η επιλογή του τμήματος φοίτησης στην Ανώτατη Εκπαίδευση

- τμήμα επιλογής
- κριτήρια επιλογής τμήματος
- συμβουλές άλλων ατόμων για την επιλογή τμήματος
- το φύλο στην επιλογή του τμήματος φοίτησης στο πανεπιστήμιο

3) η εργασία μετά το πέρας των σπουδών

- είδος εργασίας
- κριτήρια για την αναζήτηση εργασίας στο μέλλον

4) η δημιουργία οικογένειας στο μέλλον

- δημιουργία ή όχι οικογένειας
- ηλικία
- υποχρεώσεις οικονομικής υποστήριξης της οικογένειας
- ανατροφή των παιδιών
- φροντίδα του νοικοκυριού

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΥΛΛΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

(χρησιμοποιήθηκε στις συνεντεύξεις)

Συνέντευξη _____

Τμήμα φοίτησης:

Εξάμηνο:

Ηλικία:

Φύλο:

Τόπος διαμονής οικογένειας:

Επάγγελμα πατέρα:

Επάγγελμα μητέρας:

Εκπαιδευτικό επίπεδο πατέρα:

Εκπαιδευτικό επίπεδο μητέρας:

Έχετε αδέρφια; **Πόσα;** **Φύλο:** **Σειρά Γέννησης:**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ